

**VI. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG
NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA**

TANULMÁNYKÖTET

**PANNON EGYETEM NAGYKANIZSA
KÖRFORGÁSOS GAZDASÁG
EGYETEMI KÖZPONT
2022**

A konferencia tudományos bizottságának tagjai:

Dr. Birkner Zoltán, Dr. Ernszt Ildikó, Dr. Keller Krisztina, Dr. Mátyás Szabolcs,
Prof. Dr. Michalkó Gábor, Dr. Németh Kornél, Dr. Németh József, Dr. Péter Erzsébet,
Dr. Pintér Gábor, Dr. Tihanyi Miklós, Dr. Kaszás Nikoletta

A konferencia szervezőbizottságának tagjai:

Hegedűsné Dr. Baranyai Nóra, Jakab Bálint, Mezőfi Nóra, Dr. Németh Kornél,
Dr. Németh József, Dr. Péter Erzsébet, Dr. Zsiborács Henrik

A konferencia szervezőbizottságának elnöke:

Dr. Németh Kornél
intézetigazgató, egyetemi docens,
Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ,
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

A konferencia szervezésében közreműködő szervezetek:

Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ
Rendőrség Tudományos Tanácsa
Magyar Rendészettudományi Társaság
Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat CSFK Földrajztudományi Intézet - MTA Kiváló Kutatóhely
MTA Veszprémi Területi Bizottság Kommunikáció Munkabizottsága

A kiadványt szerkesztette:

Jakab Bálint, Mezőfi Nóra, Dr. Németh Kornél, Dr. Péter Erzsébet

Grafikai munkák: Püspök Krisztián

Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ,
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet
2022

Lektorálta:

Dr. Ernszt Ildikó, Dr. Mátyás Szabolcs, Dr. Németh József,
Dr. Németh Kornél, Dr. Péter Erzsébet, Dr. Tihanyi Miklós

ISBN 978-963-396-223-7

Új kihívások a rendészettudomány területén

Lippai Zsolt - Thieme-Eső Milán - Puha célpontból kemény célpont.....	7
Nagy Zoltán András - A szexturizmus a büntetőjogász szemével	17
Ripszám Dóra - A gyermekkereskedelem toborzásának modern megvalósulási formái	25
Kovács Gábor - A vezetői feladatok átalakulása, a korszerű vezetői motiváció elmélete és jó gyakorlata	34
Nagy Melánia - Ripszám Dóra - A hálapénz, mint nemzetbiztonsági kérdés	43
Sallai János - Nemzetközi rendőr konferencia turizmus	51
Novoszáth Péter - Milyen stratégiai változásokra és új fejlesztésekre lenne szükség ahhoz, hogy attraktívabbá váljanak a magyar repülőterek a turizmus fellendítése érdekében?.....	57

A turizmus és a turizmus biztonság aktuális kérdései

Adamcsik Orsolya – Oláhné Horváth Borbála – Gerencsérné Berta Renáta – Kovács Nikoletta – Somogyi Viola – Domokos Endre Gábor – Kemenesi Gábor – Jakab Ferenc – Galambos Ildikó - Biztonságos turizmus!? - A koronavírus örökítő anyagának nyomon követése szennyvíz alapú epidemiológiával	70
Komáromy Márk – Palkovics Krisztina – Varga Zoltán – Csákvári Tímea - A közfinanszírozott gyógyfürdő ellátások jellemzése Magyarországon	76
Palkovics Krisztina - Varga Zoltán - A Covid-19 koronavírus járvány hullámai a rendezvényszektorban	84
Péter Erzsébet – Németh Kornél – Hegedűsné Baranyai Nóra – Vincze András - Nyitottság és óvatosság - a dunántúli lakosság turisztikai szokásainak átrendeződése a pandémia hatására	95
Ritecz György – Suhajda Attila - Turizmus 3.5, vagy inkább Turizmus 4.0?	107
Sipos Tamás - A szakképzett és elkötelezett munkaerő megtalálása és megtartása hosszú távon a magyar szállodák esetében	118
Jakab Bálint – Rodek Nóra - Raffay-Danyi Ágnes - Az új EFQM modell megjelenése és a szállodai kiválóság összefüggései	128

Körforgásos gazdaság, fenntartható turizmus

Angler Kinga - Tolna megyei helyi termékek a turisztikai kínálatban.....	140
Kaszás Nikoletta – Németh Kornél – Péter Erzsébet - Smart city koncepciók megjelenése és integrálás a fenntartható városi megközelítésekbe	151
Mezőfi Nóra - A körforgásos gazdasági modell vállalati aspektusainak megjelenése nemzetközi tudományos folyóiratokban	164
Neumanné Virág Ildikó - Kántor Szilvia - Strack Flórián - A lakosság éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdjének vizsgálata - egy kérdőíves felmérés első eredményei	176
Varga Zoltán - Palkovics Krisztina - A kerékpáros turizmus fejlődése a pandémia éveiben Zala megyében.....	188

Safety and security in tourism, sustainability

Audrey Meivina Lukito - Circular Economy in Cultural Heritage Destination: A Case Study in Semarang Old Town, Indonesia.....	199
Rita Lukács - Hungarian green hotels' sustainability communication during the COVID-19 pandemic situation	207
Zsuzsanna Marton – Ildikó Ernszt - Safety of tourists in the forefront – Warnings for potential risks.....	215
Krisztián Bakon – Tibor Holczinger – Szilárd Jaskó – Nikoletta Kaszás - Tourism 4.0 and the path of achievement.....	225
Ildikó Ernszt – Zsuzsanna Marton - What's next? Guidance of different organizations for the aviation industry for the recovery from COVID-19 pandemic.....	238

Előszó

A kiadvány a 2016-ban útjára indított Turizmus és biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete. A hat évvel ezelőtt útjára indított esemény és a kötetbe rendezett kutatások egyfajta útmutatóként kívántak szolgálni mindazok számára, akik alaposabban szeretnek volna elmélyülni, új ismereteket szerezni a témát érintő hazai és nemzetközi kérdésekben. A hagyományteremtő jelleggel megrendezésre kerülő konferencia legfontosabb célja volt, hogy a biztonság és a turizmus területén létrejött legújabb hazai és nemzetközi eredményeket a szakértő közönség számára hozzáférhetővé tegye. További célként tűztük ki, hogy a rendezvény teret adjon a szakmában dolgozó szakembereknek, kutatóknak, a kormányzati szektor képviselőinek, a felsőoktatási intézmények munkatársainak, a téma iránt érdeklődő valamennyi kollégának, szakértőnek a kapcsolatteremtéséhez.

Az elmúlt évek sajnálatos eseményei miatt még inkább fókuszba került a turizmusbiztonság kérdése. A Covid-19 világjárvány hatásai nagyon rövid idő alatt, átmenet nélkül sokkolták a világot. A turizmus szektor óriási károkat szenvedett el. A turisztikai iparág szereplői a korábbiakban soha nem tapasztalt kihívásokkal találták és találják mai is magukat szemben. A kiszámíthatóság, a biztonság megteremtése és fenntartása kulcsfontosságú feladatként jelenik meg a szektorban. Ezen indítatásból immáron hatodik alkalommal állítjuk össze a Turizmus és biztonság Nemzetközi Tudományos Konferenciához kapcsolódó tanulmánykötetünket, melynek alapját a tárgyalt témakörökkel foglalkozó kutatók, egyes szakterületek képviselői, gyakorlati szakemberek és nem utolsósorban PhD és egyetemi hallgatók színvonalas kutatásai adják.

A tanulmánykötetben tárgyalt témakörök, azok korábban említett bővülése, a témában megjelent minőségi publikációk egyértelműen fókuszba helyezik és egyre nagyobb rangra emelik a turizmusbiztonság kérdéskörét. Mindemellett a járványhelyzet alatt megtanultunk sok olyan módszert, amit hatékonyan alkalmazhatunk a veszélyhelyzet után is. Az erősen beszűkült mozgástér, a közösségi kapcsolatok hiánya egyértelműen rányomta bélyegét az elmúlt időszakra. Kiemelten fontos, hogy a kutatók, kutatói közösségek folytathassák munkáikat és napjaink egyre sokasodó kihívásaira tudományosan is megalapozott gyakorlati válaszokat adjanak.

Nagykanizsa, 2022. június 27.

Dr. Németh Kornél
a Szervező Bizottság Elnöke
Intézetigazgató, egyetemi docens
Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos
Gazdaság Egyetemi Központ
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

Új kihívások a rendészettudomány területén

Puha célpontból kemény célpont

Lippai Zsolt¹ - Thieme-Eső Milán²

¹mesteroktató – Nemzeti Közszolgálati Egyetem - 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

²Loss Prevention Manager – The Ritz-Carlton Budapest – 1051 Budapest, Erzsébet tér 9-10.

e-mail cím: lippai.Zsolt@uni-nke.hu milan.thieme@marriott.com

Absztrakt

Tanulmányunkban a „puha célpont” katonai terminológiába tartozó szállodák elleni terrortámadások okait, azok megelőzése érdekében tehető intézkedések körét vizsgáljuk. A terrorista támadás tervezési ciklusa elemeinek, illetőleg azok megelőzése érdekében tehető intézkedések körének elemzése nyújthat segítséget a „puha célpontok” védelmének megerősítésében, a terrortámadások megelőzésében.

1. Bevezetés

A World Tourism Organization (ENSZ Turisztikai Világszervezete) által elfogadott 1989-es Hágai Nyilatkozat alapján „A turizmus magában foglalja a személyek lakó-, és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” A turizmus az emberi társadalmak azon tevékenysége, amely alapvető hatást gyakorol az egyes nemzetek társadalmi, gazdasági, kulturális életére, a társadalmi kapcsolatokra, a szabadság kiteljesedésére, az emberek életminőségére (Kardos 2011).

Az UNWTO 2016-os adatai alapján a nemzetközi turizmus 2015-ben 1 413 milliárd dollár értékben a harmadik legnagyobb iparágat képviselte világszerte. Ez az összeg 2030-ra az előrejelzések szerint 1,8 milliárd dollárra fog növekedni, miközben 1970-ben még 166 millió dollárt tett ki, ami a világ GDP-jének a 10%-át, a szolgáltatások exportjának 30%-át jelenti, miközben minden tizedik ember ezen a területen dolgozik. A vendégéjszakák száma az 1980-ban regisztrált 278 millióról 2015-re 1 milliárd 186 millióra emelkedett, ami 427%-os növekedést jelent (UNWTO, 2016). Ezen statisztikai adatok alapján egyértelműen kimondhatjuk, hogy a turizmus napjaink világgazdaságának egyik legdinamikusabban fejlődő ágazata, mellyel kapcsolatban tény az is hogy „Az erőszak legdurvább formája a terrorizmus veti vissza legerőteljesebben a turizmust, különösen, ha az közvetlenül a turistákra irányul” (Kardos, 2011).

Jelen írás felvetéseihez a NATO által használt hivatalos katonai megközelítést alkalmazzuk, ami szerint „a terrorizmus erő, vagy erőszak személyek, vagy vagyontárgyak elleni törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés abból a célból, hogy kormányokat vagy társadalmakat befolyásoljanak, vagy félemlítsenek meg valamilyen politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében” (NATO, 2016). A megfélemlítés és a félelem tekinthető a terrorizmus egyértelmű hozadékának, különös tekintettel arra, hogy a cselekmények közvetlen

áldozatai, károsultjai legfeljebb szimbolikus kapcsolatban állnak az akciók valódi céljával, véletlenszerű kiválasztásuk pedig többnyire csak másodlagos jelentőségű.

Tanulmányunkban a turizmus és a szállodaiipar elleni terrortámadások okait, azok megelőzése érdekében tehető intézkedések körét vizsgáljuk meg egy olyan területen, melynek alapelve a nyitottság, a szívélyes fogadtatás és a vendégszeretet.

2. Hogyan vált a turizmus a terrorizmus célpontjává?

A turizmust és a szállodákat „*puha célpontként*” lehet definiálni, könnyebben kiaknázható lehetőségként adódnak a terrorista szervezetek számára a célpontkiválasztása során. A katonai terminológiában használt „puha célpont” kifejezés páncélozatlan és könnyen támadható célpontot jelent, biztonsági szempontból puhának definiálva minden olyan célpontot, melyek sebezhető jellege könnyen kihasználható (Lippai-Thieme, 2020a).

Vonzó célponttá teszi őket közönség számára nyitott magánterületi jellegük, hogy nagyszámú, nehezen ellenőrizhető személy és gépjárműforgalom zajlik bennük és hogy a túlzott, vagy látványos biztonsági intézkedések a vendégekre nézve elrettentő hatást válthatnak ki. Továbbá a szállodák üzleti vállalkozások is, melyek sikeres működésének feltétele a vendégek érkezése a szállodába és az abban elhelyezkedő vendéglátóegységekbe, éttermekbe, bárókba, boltokba. E forgalom ellenőrzése és kontroll alatt tartása pedig rendkívüli szakmai kihívást jelent a szállodai biztonsági szolgálat számára.

A repülőgépeltérítések és nagykövetségek ellen elkövetett támadások, majd a 2001. szeptember 11-ei események* maguk után vonták a repülésbiztonsági intézkedések szigorítását, valamint új biztonsági intézkedések bevezetését a diplomáciai, kormányzati épületeknél.

* 2001. szeptember 11-én az al-Kaida iszlám szélsőséges csoport 19 fő fegyveres terroristája négy repülőgép térített el, és öngyilkos támadásokat hajtott végre az Egyesült Államokban lévő célok ellen. A repülőgépek közül kettő repült bele a New York City-i Világkereskedelmi Központ ikertornyaiba, a harmadik repülőgép a Pentagonba ütközött Washington közvetlen közelében, a negyedik repülőgép pedig egy mezőbe zuhant a pennsylvaniai Shanksville-ben. A terroristák közel 3000 embert öltek meg a szeptember 11-i terrorista támadások során, melyek nagyszabású amerikai kezdeményezéseket váltottak ki a terrorizmus leküzdésére és meghatározták George W. Bush elnökségét.

A terrorista szervezetek által korábban preferált célpontok általános „*keményedésére*”, a változáskora reagálva, azokhoz alkalmazkodva a terrorista szervezetek – elsősorban a vallási fundamentalista csoportok – módosították a célpontkiválasztásuk kritériumait és a figyelmük a továbbra is puha célpontok felé terelődött, gondolva itt a szállodákra, bevásárlóközpontokra, éttermekre, rendezvényekre, a városi közlekedési infrastruktúra hálózatokra és tömegközlekedési eszközökre (Horváth-Csaba, 2012). A terrorista támadások iránya a gyengébb biztonságú közterületek felé fordult, miközben egyre kevésbé ragaszkodnak egy adott valláshoz vagy nemzetiséghez tartozó szimbolikus célpontokhoz (Europol, 2016).

A terrorista csoportok egy nemzetközi szállodalánchoz tartozó ismert szálloda elleni támadással ugyanazt az üzenetet tudják a nyugat felé közvetíteni, mint egy nagykövetség elleni támadással (Special Security Report, 2009). Azokban a közel-keleti, délkelet-ázsiai, észak-afrikai országokban, ahol az iszlám radikális, vallási fundamentalista terrorista szervezetek jelentette fenyegetés egyébként is magas, egy szálloda megtámadása mellett számos ideológiai indok szól. A szállodákat a nyugati kultúra szimbólumaiként látják, ahol nők és férfiak közösen

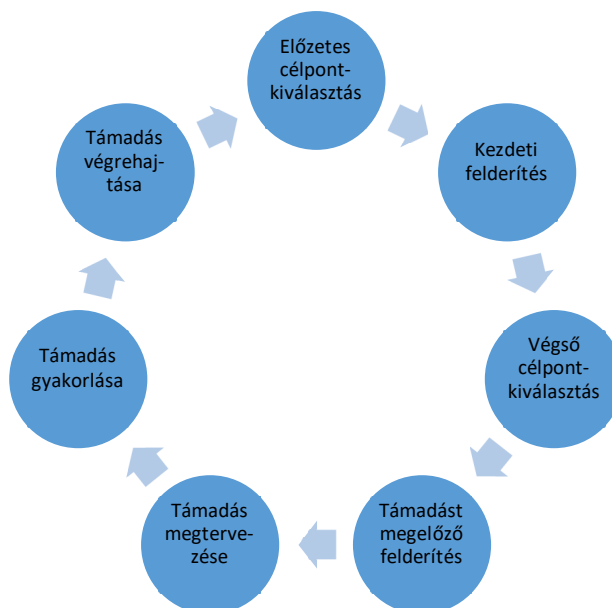
tartózkodnak, alkoholt fogyasztanak, szórakoznak. Ugyanakkor a szállodákban nagy számban fordulnak meg újságírók, NGO /Non-Governmental Organization: nem kormányzati szervezet, bármilyen nonprofit, önkéntes állampolgári csoport, amelyet helyi, nemzeti vagy nemzetközi szinten szerveznek/ dolgozók, nagyvállalatok alkalmazottai, idegen országok kormányzati vagy katonai képviselői, nyugati turisták vagy éppen helyi vállalkozók és kormányzati alkalmazottak, akik az általuk „*hitehagyottnak*” vagy „*illegitimnek*” tartott kormányt képviselik. Ezekben az országokban a célpont értéke egy szálloda esetében összehasonlíthatatlanul magasabb, mint Európában vagy Észak-Amerikában ahol az iszlamista terrrorszervezetek nem rendelkeznek hasonló képességekkel és a szállodák szimbolikus célpont értéke is alacsonyabb (Lippai-Thieme, 2020b).

Egy terrorista szervezet által kiválasztásra kerülő célpontot és támadási módszert alapvetően a képesség és az indíték (Libiczki, 2007) függvényeként írhatjuk le. Képesség alatt értjük a támadó vagy támadók adottságait, így a terrorista szervezet által nyújtott támogatást, képzettségüket, helyismeretüket, a rendelkezésre álló fegyverzetet, felszerelést, logisztikai lehetőségeiket, röviden azt, hogy az adott helyszínen milyen típusú és mértékű támadást képesek véghezvinni. Az indíték pedig a támadás elkövetésétől várható haszon, amit elsősorban a célpont értéke és milyensége határoz meg. A bevezetett biztonsági intézkedésekre válaszul történő változtatások a terrorista szervezetek taktikaiban értelemszerűen mutatja a terrorista szervezetek érzékenységét és ésszerű alkalmazkodását a biztonsági intézkedések által megnövekedett kockázatra (Morral-Jackson, 2009). A célponttá válás megelőzése ezek alapján a képesség-igény növelésével megerősített védelem vagy a várt haszon lehetőségének csökkentésével lehetséges.

3. A terrorista támadási ciklus elméleti megközelítése

Akár nemzetközi terrrorszervezetekről vagy magányos elkövetőkről beszélünk, figyelemre méltó azonosságokat fedezhetünk fel az események tervezésében és előkészítésében (Stewart, 2012). A terrorista-támadási ciklus (Military Guide to Terrorism, 2007) egymásra épülő, tematikus részekre bontható, melyekből egy-egy rész kimaradhat, felcserélődhet, vagy megváltozhat. A ciklus részeinek végrehajtására fordított idő is nagyban eltérhet, ugyanis egyes terrorcselekmények megtervezése és végrehajtása akár órák vagy napok alatt történik, míg egy nagyobb támadás megtervezésére fordított idő hónapokig vagy évekig is eltarthat. Esetenként a támadók már előzetesen kiválasztanak egy támadási módot és ahhoz keresnek megfelelő célpontot, míg más esetekben a kiválasztott célpont sebezhetősége alapján dolgozzák ki a támadás legmegfelelőbb módját.

Miért fontos a terrorista támadási ciklus ismerete a szállodák szempontjából? A támadások megtervezéséhez a terrorista szervezeteknek is információra van szükségük. Ha egy szállodát azonosították a támadás célpontjaként, akkor részletes információgyűjtést fognak folytatni, annak érdekében, hogy támadási tervet tudjanak készíteni. Ez a terrorista támadási ciklus azon szakasza, ahol a szállodának még lehetősége van a támadást megelőzni vagy elterelni azzal, hogy időben észleli az ellene folytatott információgyűjtést.

1. számú ábra: Terrorista támadási ciklus folyamatára magyar nyelvű fordítása.
<https://www.dni.gov/nctc/jcat/index.html> (letöltve: 2021. október 31.)

1. Az előzetes célpontkiválasztás során valósul meg az elsődleges információk begyűjtése, a célpontok osztályozása, sebezhetőségeik vizsgálata.
2. A kezdeti felderítés során a célpont védelmi képességeinek megállapítása, a lehetséges kockázatok elemzése történik. A Marriott International (több mint 6500 szállodából álló nemzetközi szállodalánc, honlapja elérhető: <https://www.marriott.com/>) összesítése szerint a legtöbb támadás reggel 06:00 és 09:00, vagy este 18:00 és 21:00 között történik. Ekkor van általában a szolgálatváltás, illetve ekkor tartózkodnak a legtöbben a szálloda közösségi tereiben, az étteremben és a bárban. A védelem megtervezésekor szükséges figyelembe venni a támadók által használt célpont kiválasztási ismérveket. Egy kevésbé vonzó célpont esetében a látható biztonsági elemek és intézkedések eredményeképpen a támadók más, puhább célpont után kezdenek el kutatni. Egyes szakértők szerint „*a cél nem gyorsabban futni a medvénél, hanem csak a másik személynél*”.
3. Végső célpontkiválasztás során a további felderítést és a támadás kivitelezésének költség/haszon mérlegelésű megtervezését végzik. Felmérik a sikeres támadás lehetséges károkozását és nemzetközi médiavisszhangját, valamint, hogy az eredmény egyezik-e a szervezet céljával és demonstrálja-e annak erejét.
4. Támadást megelőző felderítésben esetenként részt vesznek a majdani támadást végrehajtó személyek is. Megerősítik, vagy cáfolják az előzetesen gyűjtött információkat és olyan részletességű információkat gyűjtenek, melyek alkalmasak a konkrét támadás megtervezésére. (Amennyiben a megelőző felderítést így hajtják végre, akkor nagyban elősegítik cselekményük későbbi rekonstruálását, hiszen a kamerák már felvették a gyanúsítottakat. „Rutinosabb” szervezeteknél a végrehajtók nem mutatkoznak előzetesen a célterületen.)
5. A támadás megtervezésekor kockázatelemzéseken alapuló támadási terveket dolgoznak ki, beszerzik a támadáshoz szükséges fegyvereket, felszereléseket, összeállítják a támadó egységeket és megállapítják a művelethez szükséges egyéni képességeket (nyelvtudás, fegyverkezelés, robbanóanyagok ismerete, járművezetési képesség, navigációs ismeretek). A terrorcselekmény titkosságának megőrzése végett sok esetben

a támadókat csak az utolsó pillanatban igazítják el részletesen a műveletről, vagy csak a támadó egység egy része tud róla – azok, akik részt vettek a felderítésben is (megjegyzés: ma már lehetőséget biztosítanak a módosításra, ha a végrehajtók a helyszínen indokoltnak tartják, így mára, ez mereven már nem fogható fel, lásd a párizsi stadion elleni támadást) (Stewart, 2012).

6. A támadás gyakorlása során, mint a hagyományos katonai műveleteknél, sok esetben elpróbálják a támadást annak érdekében, hogy növeljék a sikeres végrehajtás esélyét, teszteljék a kidolgozott terv megvalósíthatóságát és kizárják az előre nem látható hibákat.
7. A támadás végrehajtása. A terrortámadás előtti felvonulás során a támadók elhagyják rejtekhelyeiket, magukhoz veszik a fegyvereiket és a robbanóanyagot, és megindulnak a támadás végrehajtásának a helyszínére. Amennyiben a terrorelhárító és rendvédelmi szervek nem tudták eddig megakadályozni őket, a terrorcselekményre mindenképpen sor fog kerülni, azaz egy támadás megakadályozása érdekében a rendvédelmi szerveknek a támadás végrehajtásának megkezdése előtt kell megszakítani a ciklust. A megkezdett terrorcselekmény rendszerint sikerrel jár, így a támadás hatását, a lehetséges áldozatok számát, csak az előzőleg kidolgozott, hatékony védelmi intézkedések csökkenthetik (Special Security Report, 2009).
8. Menekülés és az eredmények kiaknázása. A támadók, a begyakorolt terv szerint megpróbálnak elmenekülni, kivéve, ha öngyilkos támadásról van szó. Az eredmények kiaknázásával kapcsolatos tevékenység morálisan (is) meglehetősen vitatható eleme a hatásvadász médiatevékenység, mely „hallgatólagosan” segíti hozzá a terrorista szervezeteket, céljaik eléréséhez.

4. Mit tehetnek a szállodák a terrortámadások megelőzése és a védelmük megerősítése érdekében?

„Ahogy ők fejlődnek, nekünk is fejlődniünk kell” nyilatkozta Alan Orlob, a Marriott International szállodaipari óriáscég volt biztonsági igazgatója. Figyelemmel kell kísérni a terrorizmus változásait és lépést tartani velük, csökkenteni a sebezhetőséget és a szükséges mértékben keményíteni a puha célpontokat. A védelmi intézkedéseket és eljárásokat a változó kockázatokhoz kell igazítani, és ahogy a terrorszervezetek fejlesztik a támadásaikat, a biztonsági szakembereknek fejleszteniük kell a megelőzésükre tett intézkedéseket (Orlob, 2009a).

Hagyományosan a szállodák három fő védelmi rétegeként a mechanikai-fizikai védelmi elemeket, a biztonságtechnikai rendszereket, valamint az élőerős védelmet és a biztonsági intézkedéseket különböztethetjük meg. Új és még kiaknázatlan elem a védelmi rétegek célzott információgyűjtéssel történő kiterjesztése annak megállapítására, hogy ki próbál információt szerezni az szállodáról. Az ilyen jellegű információgyűjtés, mint a védelem „külső héja” újszerű megközelítést igényel a szálloda valamennyi alkalmazottja részéről.

A biztonság megteremtésének alapvető feltétele a veszélyeztetettség objektív felmérésének képessége. Az alul értékelt veszély esetén felesleges kockázatnak tesz ki a szállodát, ami így válik a puha célpontok közül a „legpuhábbá”, a túlértékelt veszély pedig többletkiadást jelent a magas szintű biztonsági intézkedések költségei által. A veszélyek és kockázatok dinamikusak, folyamatosan változnak, így az információszerzés és annak alapján az értékelésnek is folyamatosnak kell lennie, a veszélyekben bekövetkezett változást a védelmi tevékenységnek is azonnal követnie kell (Christián, 2014). Az elemzés során felmérjük a gyenge pontokat és

válaszként megfelelő intézkedéseket dolgozunk ki és léptetünk életbe, amiket folyamatosan tesztelünk, miközben már azonosítjuk az újabb kockázatokat.

A szállodákban már minimálisan is elvárható, bűnmegelőzési céllal telepített fizikai védelmi elemek, biztonságtechnikai rendszerek akár egy terrorcselekmény megelőzésére és elterelésére is alkalmasak lehetnek, illetve csökkenthetik a potenciális áldozatok számát. Minden egyes hozzáadott, a biztonságot fokozó védelmi elem vagy intézkedés egy-egy egységnyit keményíthet a szállodán, mint célponton. Alapvető védelmi elemek a megfelelő minőségű nyílászárók, tűzgátló ajtók, másodlagos mechanikus záruk és biztonságtechnikai berendezések, mint az elektronikus (lehetőleg online) zár, beléptető, CCTV és rádiókommunikációs rendszerek, a nyitásérzékelők és támadásjelzők, de ide sorolhatjuk a tűzjelző és automata oltóberendezéseket is, mindezek szünetmentes energiaforrással történő ellátásával. A védelem megtervezésénél a cél az épület gépjármű- és személyforgalmának ellenőrzés alatt tartása, az üzemi terület és a vendégtér elválasztása, az átjárás jogosultsághoz kötött korlátozása, valamint a szintek közötti átjárás jogosultsághoz kötött korlátozása. A belépési pontokon érkező személy vagy gépjármű azonosításra alkalmas képrögzítése, a stratégiai pontokhoz és berendezésekhez való hozzáférés korlátozása és a közösségi terek kiemelt figyelemmel való kísérése. A városi környezetben lévő szállodák ellen történt terrortámadások során magas a szétrobbanó üvegfelületek, az üvegszilánkok által okozott sérülések száma. A sérülések csökkentésének hatékony módja az üvegfelületek biztonsági fóliával való ellátása, mely nem csak robbanás esetén akadályozza meg a szilánkosodást, hanem védi az üvegfelületet bármilyen más fizikai sérüléstől is.

A fenyegetettség növekedésével arányosan, további védelmi eszközök telepítése szükséges. Az elsődleges szűrőként működő külső védelmi gyűrű akadályozza meg, hogy személyek vagy gépjárművek ellenőrizetlenül közelíthessék meg a szállodát. Kialakításakor, a környezetbe illő olyan tereptárgyakat és sorompókat kell telepíteni, melyek képesek egy nagy sebességgel érkező jármű megfékezésére is. További védelmi eszközök a csomagátvizsgáló berendezések és fémdetektoros kapuk, robbanóanyag érzékelők.

Egy szálloda esetében a szakszerű vendéglátás már önmagában bűnmegelőzési hatással bír. Minden érkező személy üdvözlése és fogadása, a szálloda közösségi tereiben tartózkodó ismeretlen személyekkel való udvarias kommunikáció kezdeményezése, továbbá annak megakadályozása, hogy zsúfoltság és sor ne alakuljon ki a recepciós pultnál, az étteremben, vagy az épület más területein, mind olyan intézkedések, melyek az esetleges elkövetőket és támadókat eltántoríthatják szándékuktól.

Ha a szálloda alkalmazottai is rendelkeznek alapvető biztonságtudatossági ismeretekkel és észreveszik, jelzik a biztonsági szolgálatnak, ha bármi rendelleneset tapasztalnak, az óriási előnyt jelenthet egy terrortámadás megelőzésében. A személyzetben tudatosítani kell egy esetleges támadás veszélyeit, következményeinek súlyosságát és felhívni figyelmüket, hogy a megszerzett ismeretek és azok alkalmazása a magánéletükben is előnyössé válhat. A képzéseknek tartalmaznia kell a szálloda krízismenedzsment tervének és biztonsági protokolljainak ismertetését, a vészhelyzeti teendőket, az elkövetők módszereit és azok felismerését, valamint beszélni kell a terrorizmus átalakulásáról, az új típusú veszélyekről, azok felismeréséről és jelzéséről. Megfelelő felkészítés esetén a személyzet fogja képezni a szálloda biztonságának egyik pillérét és jelzőrendszerét, ők lesznek azok, akiknek először feltűnik, ha a közvetlen munkakörnyezetükben bármi változás vagy gyanús esemény történik, hiszen ők

ismerik a legjobban az adott környezetet. A terrorizmus jeleinek részletes ismertetése nem tartozik jelen tanulmány tárgyába, de szállodák esetében példaként említhetjük:

- ha ismeretlen személyek hosszabb ideig vagy visszatérően megjelennek az épület körül,
- elhagyott gépjármű az épület környezetében,
- rendszám-tábla nélkül vagy piszkos, nem látható rendszám-táblával érkező jármű,
- túlsúlyos jármű,
- csomagok nélkül vagy feltűnően sok vagy nehéz csomaggal érkező szállóvendég,
- az időjáráshoz képest feltűnően vastag ruházatban lévő személy,
- elhagyott csomag a szálloda területén,
- vendég, aki készpénzzel fizet olyan nagyobb tételekért, amikért rendszerint bankkártyával szokás fizetni,
- ha bárki nem vendég számára szükséges információkat kérdez a személyzettől; az épületet fényképező vagy arról rajzokat készítő személyek,
- vendégszobában hagyott nagyobb mennyiségű készpénz, térképek, alaprajzok, kábelek, elemek, fém alkatrészek, vegyszerek, lőszer, lőfegyver vagy lőfegyver alkatrészek, rádiókommunikációs eszközök,
- „ne zavarjanak” tábla kitéve az ajtóra 24 óránál hosszabb ideig, idegen személyek üzemi területen azonosító nélkül.

Előzőeken túl egy hatékony biztonsági szolgálat, amely demonstratív és rejtett intézkedéseket kombináltan alkalmaz a már korábban tárgyalt statikus védelmi elemek és biztonságtechnikai rendszerek mellett, sikeresen előzheti meg nem csak egy bűncselekmény elkövetését, hanem egy esetleges terrortámadáshoz történő felderítést is. Ezek az intézkedések természetesen alacsony terrorfenyegetettség esetén bizonyulhatnak elegendőnek, ha a kockázatelemzés eredménye magasabb fenyegetettséget állapít meg, úgy további intézkedések bevezetése szükséges. További fontos tényező az újonnan belépő és a meglévő alkalmazottak előzetes, majd meghatározott időközönkénti, folyamatos ellenőrzése, mert tapasztalatok alapján ők képviselik az egyik biztonsági kockázatot.

Minden szállodának rendelkeznie kell válságkezelési tervvel. A terv elkészítése során kiemelten fontos, hogy egy valódi válsághelyzet során azt nem csak biztonsági szakemberek fogják használni, így a benne foglalt információkat logikusan felépítve, lehetőleg minél egyszerűbben és érthetően, személyre szabottan, a feladat és felelősségi körök pontos meghatározásával kell megírni. A válságkezelési terv nem kizárólag a terrorveszélyre válaszul készül, noha az kiemelt részét képezi. A terv célja biztosítani a szükséges információhalmaz rendelkezésre állását bármilyen válsághelyzet esetére, előre kidolgozott protokollok által hatékonyabbá tenni annak kezelését, valamint a következményei felszámolását. A terv egyénre szabott, abban általános irányvonalakat lehet felvázolni, de az akár egy városban belüli szállodák között is lényeges eltérések lehetnek.

1990-ben, az Amerikai Egyesült Államok panamai invázióját (Schwaller, 2008) követően Ed Fuller a Marriott International egykori vezetője érezte először szükségét annak, hogy szükséges egy válságkezelési programot kidolgozni a szállodák számára, mert a Marriott szálloda vendégei – válságkezelési terv hiányában – a szálloda mosógépeibe és szárítógépeibe kellett elrejtőzniük a panamai katonák elől. Ezt követően a vállalat kidolgozott egy válsághelyzeti protokollt, amely segítséget nyújtott a szállodáinak, hogy megfelelően fel tudjanak készülni a válsághelyzetekre és kezelni tudják azokat. A 2001. szeptember 11-et követően – az amerikai Homeland Security Advisory System-hez (Advisory System = az Amerikai Egyesült Államok belbiztonsági tanácsadó rendszere, egy színkóddal ellátott terrorizmus-fenyegetési tanácsadó

skála volt.) hasonlóan – létrehoztak egy veszélyeztetettségi szint rendszert, amely öt kategóriába sorolta a veszélyeztetettséget és a szintekhez kötelező biztonsági intézkedéseket határozott meg. A minimálisan előírt biztonsági intézkedéseket a szállodák saját hatáskörben meghaladhatják. Ezek a biztonsági intézkedések nem nyilvánosak (Orlob, 2009b).

5. Puha célpontból kemény célpont

2016-ban a Párizsba látogató vendégek száma – a terrortámadások eredményeképpen – 1,5 millióval esett vissza, a turizmus visszaesése pedig 0,2 százalékponttal csökkentette Franciaország gazdasági növekedését ebben az évben (Kottasová, 2017). A francia turizmus viszonylag rövid idő alatt helyreállt a támadások után, de esetleges további terrorcselekmények adott időn belül sokkal nagyobb kárt okozhattak volna.

Rohan Gunaratna az ICPVTR (International Centre for Political Violence and Terrorism Research) vezetője szerint a szállodaiparnak azzal a tudattal kell folytatnia a tevékenységét, hogy a terrortámadások bekövetkezése elkerülhetetlen, ezért rugalmasan kell a biztonság kérdésköréhez viszonyulnia. Ennek a paradigmaváltásnak része a biztonság, működésük összes területébe történő beépítése, a biztonsági szempontok figyelembevétele már a szállodák tervezésekor és az építészeti megoldásoknál, a személyzet kiválasztásánál és oktatásánál. Hatékonyabb biztonsági intézkedések és válságkezelési tervek kialakítása szükségesek, amelyekbe be kell vonni az állami rendvédelmi és terrorelhárító szerveket is (Wernick, 2012).

A szállodaipar idejétmúlt szemlélete szerint a biztonság növeli a kiadásokat anélkül, hogy a bevételhez bármit hozzátenne. A szállodák elleni terrortámadások igazolják a befektetők és a szállodatulajdonosok számára azt, hogy a biztonságra fordított kiadások megtérülnek. Magas fenyegetettség esetén a vendégek nem a legjobb éttermeket vagy a legjobb szobákat keresik, hanem a legbiztonságosabbakat. Minél magasabb a veszély, annál több vendég fogja választani azokat a szállodákat, ahol kiemelt biztonsági intézkedéseket alkalmaznak.

Magyarország terrorveszélyeztetettsége alacsony, ugyanakkor számolni kell a külföldi eredetű fenyegetettséggel, valamint az Európában történt terrorcselekmények hazánkat is érintő biztonsági és gazdasági következményeivel (Kasznár-Zalai-Göbölös, 2017). Egy terrorcselekmény bekövetkezésének lehetősége Budapesten nem összevethető más európai fővárosok, mint Párizs, Brüsszel, vagy London veszélyeztetettségével, de egy esetlegesen bekövetkező terrortámadás hatalmas töréspontot jelentene az egész ország és az országba irányuló turizmus számára.

A terrorfenyegetés teljes megszüntetése túlmutat a szállodaipar biztonsági szervezetei, de még az állami szereplők képességein is, így a lehetséges legjobb megoldásnak elsősorban a veszélyhelyzetek megelőző és védelmi intézkedésekkel történő kontroll alatt tartását, valamint a turisztikai szektor és a biztonság szereplőinek együttműködését tekinthetjük.

A turizmus fejlődése, globalizálódó világunkban hihetetlen gyorsasággal zajlik, melyben új desztinációk nyílnak, ahogy az emberek utazási kedve és lehetőségei folyamatosan bővülnek, ugyanakkor a hagyományos desztinációk forgalma is évről évre új csúcspontokat dönt meg. Ezzel párhuzamosan a terrorista eszmék és ideológiák is globalizálódnak és terjeszkednek olyan régiókban is, melyek eddig biztonságosnak számítottak. Azon országok pedig, amelyek nem lesznek képesek hatékonyan kezelni a terrorista szervezetek által képviselt fenyegetést – amellet, hogy a saját társadalmuk is veszélybe kerül – óhatatlanul alul fognak maradni a látogatókért folytatott versenyben is.

A 2001 szeptembere óta a szállodák ellen történt terrortámadások bebizonyították, hogy a veszélyt tudomásul kell venni, azzal foglalkozni kell. A szállodákat – melyek természetüknél fogva, továbbra is puha célpontnak minősülnek – nem szerencsés áthatolhatatlan erődökké alakítani, ugyanakkor a védelmi intézkedések megerősítésével és hatékony biztonsági módszerek bevezetésével veszélyeztetettségük sikeresen csökkenthető. Igazolást nyert azonban az is, hogy a terrrorszervezetek képesek alkalmazkodni az új védelmi megoldásokhoz, ezért a szállodaipar biztonsági szakembereinek is az a feladata és felelőssége, hogy olyan megoldásokat dolgozzanak ki, melyekkel kevésbé vonzó célpontokká teszik a szállodákat.

Felhasznált irodalom

- Christián, L. (szerk.) (2014): Létesítményvédelem. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Bp., 10.p.
- Horváth, A. – Csaba, Z. (2012): On the Vulnerability and Reliability of Towns and Cities. In: Csapó, T. – Balogh, A. (eds.) Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Springer, Berlin – Heidelberg, 299–312.pp. DOI: 10.1007/978-3-642-20314-5_22
- Kardos Z. (szerk.) (2011): Turisztikai ismeretek, Tankönyvtár, Keszthely, 7., 22. p. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8154/turisztikai_ismeretek.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2021. október 31.)
- Kasznár, A. - Zalai-Göbölös N. (2017): A globális erőközpontok és a nemzetközi biztonság, Miskolc, Bíbor Kiadó, 42.p.
- Lippai, Zs. - Thieme-Eső, M. (2020a): A szállodák, mint „puha célpontok. In: Közös kihívások – egykor és most: Tanulmánykötet. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, Budapest, 77.p. <http://doi.org/10.37372/mrtvtpt.2020.1.9>
- Lippai, Zs. - Thieme-Eső, M. (2020b): A szállodák elleni terrortámadások elkövetésének módszerei. Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat tudományos-szakmai folyóirata, 18 (2) 162.p.
- Orlob, A. (2009a): Protecting soft targets in hostile environments, The Guardian, 2009/11. 6.p.
- Special Security Report: The Militant Threat to Hotels, Stratfor Worldview, 2009. 10.p.
- Wernick, D. A.(2012): Reflections on the Evolving Terrorist Threat to Luxury Hotels: A Case Study on Marriott International, 746.p. DOI: 10.1002/tie.21496

Internetes források:

- A Military Guide to Terrorism in the Twenty-First Century. Handbook No. 1 (Version 5.0). US Army Training and Doctrine Command TRADOC G2, Fort Leavenworth, Kansas, 2007. <https://fas.org/irp/threat/terrorism/> (letöltve: 2021. október 31.)
- Changes in modus operandi of Islamic State terrorist attacks. Review held by experts from Member States and Europol on 29 November and 1 December 2015. Europol, The Hague, 2016. https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/changes_in_modus_operandi_of_is_in_terrorist_attacks.pdf. (letöltve: 2021. október 31.)
- JCAT Counterterrorism Guide for Public Safety Personnel, Preliminary target selection. 1/12/2009. <https://www.dni.gov/nctc/jcat/index.html> (letöltve: 2021. október 31.)

- Kottasová, I. (2017): Tourists are returning to Paris after attacks. CNN Money, 2017. 08. 23. <http://money.cnn.com/2017/08/23/news/economy/paris-france-tourism-bounce-back/index.html> (letöltve: 2021.október 31.)
- Libicki, Mm C. et al.(2007): Exploring Terrorist Targeting Preferences. RAND Corporation, Santa Monica, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2007/RAND_MG483.pdf (letöltve: 2021.október 31.)
- Morral, A. R. – Jackson, B. A. (2009): Understanding the Role of Deterrence in Counterterrorism Security. RAND Corporation, Santa Monica, 7.p. https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP281.html (letöltve: 2021.október 31.)
- NATO's military concept for defence against terrorism. MC 0472/1 (Final). North Atlantic Treaty Organization, 2016. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (letöltve: 2021.október 31.)
- Orlob, A. (2009b): Lessons from the Mumbai Terrorist Attacks, Part II. Statement before the Senate Committee on Homeland Security & Government Affairs on Behalf of the Real Estate Roundtable American Hotel and Lodging Association, 98-99.pp. <https://www.hsgac.senate.gov/imo/media/doc/012809Orlob.pdf> (letöltve: 2021 október 31.)
- Schwaller, S: Operation Just Cause: the Invasion of Panama, December 1989. Army Heritage and Education Center. Published: 17/11/2008. https://www.army.mil/article/14302/operation_just_cause_the_invasion_of_panama_december_1989 (letöltve: 2021. október 31.)
- Special Security Report: The Militant Threat to Hotels, Stratfor Worldview, 2009. 6.p. <https://worldview.stratfor.com/article/special-security-report-militant-threat-hotels> (letöltve: 2021. október 31.)
- Stewart, S.: Detection Points in the Terrorist Attack Cycle. Stratfor Worldview, 1/3/2012. <https://worldview.stratfor.com/article/detection-points-terrorist-attack-cycle> (letöltve: 2021. október 31.)
- UNWTO Tourism Highlights. 2016 Edition, UN World Tourism Organization, Madrid, 2016. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145> (letöltve: 2021. október 31.)

A szexturizmus a büntetőjogász szemével

Dr. habil Nagy Zoltán András

*egyetemi docens - Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar Bűnügyi,
Gazdaságvédelmi, Kiberbűnözés Elleni Tanszék, 1083 Budapest, Üllői út 82.
e-mail cím: nagy.zoltan.andras@uni-nke.hu*

Absztrakt

A turista utaknak, az úti célok megválasztásának tucatnyi célja lehet a tengerparti pihenéstől a városlátogatáson át a sport-, gyógyturizmusig. Léteznek desztinációk, amelyek nagy publikációt kapnak, míg más úticélok iránt sajátos érdeklődés mutatkozik, így a „sötét úticélok” (dark destinations) vagy a szexturizmus. A szexturizmus mára jövedelmező iparággá nőtte ki magát. Ennek oka a tömeges kereslet, illetőleg a különleges igények teljesítésének szabadsága. Ha magyar állampolgárok a büntetőjogban tilalmazott magatartásokat tanúsítanak szexuális kapcsolataik során, akkor az elkövetés helyének hatályos jogszabályaitól függetlenül a magyar Büntető Törvénykönyv szerint felelnek.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A turizmus egyik sajátos célja szexuális kapcsolat kialakítása. A turizmus ezen ága egyfelől a szexuális vágyak kielésére kínál és nyújt lehetőséget, másfelől a fogadó ország, még inkább a szervezett bűnözés számára üzlet. Az előbbiekkal összefüggésben hangsúlyozni kell, hogy állampolgárainkra magyar törvények ugyanúgy vonatkoznak belföldön, mint külföldön. Tehát, ha a magyar állampolgár által külföldön elkövetett a magyar büntetőtörvénykönyvben meghatározott magatartást tanúsít, akkor az elkövetés helyétől függetlenül felelősséggel tartozik. A magyar törvény a szexuális támadások teljes körét és a prostitúcióhoz köthető magatartás minden elemét kriminalizálja. Mivel minden állam büntető igénye túl nő határain, így a külföldön elkövetett akár mint szexuális szolgáltatást igénybe vevő, akár mint ilyen szolgáltatást nyújtó állampolgár a saját törvényei szerint felel, akkor is, ha a helyi törvények ezt nem szabályozzák vagy a hatóságok eltekintenek a felelősségre vonástól. A nemzetközi bűnügyi együttműködés is számtalan lehetőséget nyújt a büntető igény teljesítésére. Az egy másik kérdés, hogy ez miért nehézkes ma.

2. Anyag és módszer

A turizmus és a bűnözés összefüggésének kriminológiai vizsgálata még várat magára. Szükséges volna a bűnözés egyes típusainak, tipikus elkövetési helyszíneinek, hazai és nemzetközi jogi vonatkozásait elemezni.

A tanulmány a turizmus keretein belül létező szexuális és prostitúciós bűncselekmények rövid kriminológiai bemutatásával kezdi, rávilágítva azokra az elsősorban gazdasági, szociális, kulturális körülményekre, amelyek táptalaját jelentik ennek az üzletágnak.

A büntetőjogi szabályok elemzése rövid, közérthető formában történt, anélkül a tényállások elemzésébe belemélyültünk volna.

3. Eredmények és értékelések

3.1. A szexturizmus okai

A turizmus a nemzetgazdaságok egyik fontos ága. A tömegek számára vonzó vagy különleges desztinációk kínálásával az adott ország legolcsóbb importjának is nevezhetjük (MTU, 2020) A turista célpontok – általában - 4 „s” betűvel leírhatók, úgymint „sea” – tenger, „sun” -napfény, „security” – biztonság és „sex”. A szexuális motivációjú utazás átvezet az ún. „sötét-turizmushoz”. E desztinációk sajátossága abban ragadható meg, hogy tragédiák, sok-sok ember szenvedésének, halálának a helyszíne, ilyenek a csaták, a börtönök, a tömeggyilkosságok, haláltáborok helyszínei, a természeti -, az emberi -, az ipari katasztrófák színterei, valamint ide tartozik a szexuális cselekmények céljából végrehajtott utazások és más sajátos keresletet jelentő utazások. Jellemzően kevés publicitást kapnak ezek az úticélok, ám az érdeklődés sajátos okai elvezetnek ezekhez. A sötét desztinációk látogatásának céljai jellemzően a „katasztrófa-turizmus” fogalmával írható le, konkrét okai az emberi lélekben kereshetők:

- látni a hírekben, tankönyvekben, a családi beszélgetés során és másutt említett helyszínt,
- átérezni a helyszín hangulatát,
- puszta kíváncsiság,
- dicsekvés ismerősök, barátok előtt,
- az eredeti desztinációhoz közeli helyszín, más programok híján,
- más további okok sem kizártak.

Történések, valamint a történelem iránt érdeklődők számára egy-egy csata helyszínének megtekintése, az ismert helyszínek elemeinek azonosítása szellemi kihívás, amely örömet okozhat, vagy ahogy műszaki szakemberekre is hatást gyakorolhat a katasztrófát okozó vagy az elszenvedett ipari létesítmény (üzem, bánya, erőmű stb.) vagy védművek, közművek megtekintése, a valós történések szakértői szemmel történő összerakása.

A sötét-turizmus körébe tartozó szexturizmus sajátos szexuális igények kielégítését szolgálja. Szándékosan kerülöm a normális – abnormális jelzőket, hiszen a szexualitás esetében a szexuális cselekmények és azok megítélésének határai változnak, a cselekmények két fél (vagy többek) önkéntes elfogadásával változik.

Az rögzíthető, hogy az utazások célja egyértelmű: szexuális kapcsolat (Tourism Teacher, 2020)

A kereslet okai között találjuk:

- a hazájában jogilag tiltott szexuális cselekmények folytatása (pl. gyermekkorúakkal, kikényszerített szexuális aktus),
- bizarr, perverz szexuális ténykedések kipróbálása vagy tovább folytatása,
- amelyet otthon környezet nem tolerál (azonos neműekkel, transzszexuálisokkal, transzvesztitákkal történő szexuális cselekmény vagy a partnere által nem elfogadott módon történő végzése),
- más turistáktól, beszámolókból, internetes posztokban olvasott információk alapján a kíváncsiság,
- az ott tartózkodása során a helyi, az odalátogató turisták számára még ismeretlen (helyben ajánlott?) szolgáltatások igénybevételére történő ráhatása okán.

A szexturizmusban a *kínálat* is megjelenik. Sok-sok prostituált, különösen a fejlődő országokból, Közép-Kelet- és Dél-Kelet-Európából erőszakkal vagy önként végez ilyen tevékenységet. A prostituáltak a legkiszolgáltatottabbak, útleveiktől, személyi okmányaiktól, mobiltelefonjaiktól megfosztottak, méltatlan körülmények közé kényszerítettek, ki vannak téve mind a futtatóiktól, mind másoktól a perverzió minden formájának.

Más esetben megjelenik a külföldön történő bordélyház üzemeltetés, amely során a helyi érdekekkel (hatóságokkal, szervezett bűnözői csoportokkal stb.) való együttműködés szükséges, ennek hiányában a vállalkozás, független minőségétől, újdonságától, érdekességétől, amely korrekt piaci versenyben előnyt jelent, e körben – szó szerint – életveszélyes.

A szexturizmus iránti jelentős és szünni nem akaró kereslet állandó jellege folytán folyamatos üzlet a fogadó országokban. Folyamatos bevételt jelent, amely elsősorban a következő pontokban jelenik meg:

- más bevétel híján azoknak, akik gyermekeiket szexuális szolgáltatásra ajánlottak fel és ez ebből származó bevételből tengődnek,
- a legjelentősebb jövedelmet a szexturizmust fenntartó legális és illegális szervezetek realizálják,
- nem ritkán az üdülőhelyek hatóságai szemet hunynak (pénzért vagy az üdülőhely érdekei miatt) a nyílt, titkolt prostitúciónak, a bordélyházak működésének,
- jövedelmező az üdülőhelyeken szállást és más szolgáltatást biztosító szállodák, az utazást szervezők, az utazást lebonyolítók, akik szemüket elfordítva, netán jótékony mosollyal nyugtázzák a turisták utazási céljait.

A szexturizmust ösztönzik más társadalmi-gazdasági tényezők, így a nehéz gazdasági helyzet, szegénység (Brazília, Mexikó, afrikai országok), a nők, gyerekek gazdasági, szexuális kizsákmányolásának, alávetettségének társadalmi tradíciói, amely sok esetben része az adott ország kultúrájának (Dél-Kelet-Ázsia).

Jelen van a jólétből fakadó szexuális izgalmak keresése jellemzően egzotikus partnerekkel (Nyugat-Európa, Észak-Amerika), ahol fejlődő országokból vagy közép-kelet-európai országokból érkeznek a prostituáltak - illetőleg, ne szépítsük – (sokszor erőszakkal) hoznak, irányítanak prostituáltakat, adják veszik őket.

A szexuális cselekmények helyszínei: bordélyházak, masszázsalonok, hotelekben call-girl, illetőleg escort szolgáltatások, tipikusan a szállodai személyzet segítségével, „ajánlásával”.

Ne feledjük, hogy a szexuális kapcsolatoknak nagyon súlyos egészségügyi következményei is lehetnek.

3.2.A magyar jog válasza a szexturizmus jelenségére

A vizsgálódásunk két irányú lesz. Egyfelől a magyar állampolgárok külföldön elkövetett bűncselekményeire adott büntetőjogi választ, másfelől a magyar büntetőjognak a tiltott szexuális tevékenységeit kriminalizáló szabályait vesszük górcső alá.

Az eljárási jogok „szentháromsága” (joghatóság, hatáskör, illetékesség) kijelöli, hogy milyen esetben, melyik ország, melyik hatósága köteles eljárni. Jelen tanulmányban a jogszabály hatályának a kérdése a vizsgálandó szempont.

A jogszabály hatálya a jogszabály alkalmazhatóság jelöli meg. A Büntető Törvénykönyv személyi és területi hatálya egyfelől kijelöli, hogy a „ki” által elkövetett bűncselekmény miatt kell a magyar törvényt alkalmazni, másrészt ezzel elválaszthatatlan relációban (hiszen a személy konkrét helyen követi el a tettet) azaz a „hol” elkövetett bűncselekmény esetében kell a magyar büntető törvényt felhívni.

Azon magyar állampolgárokat, akik külföldre utaznak és az ott rövidebb – hosszabb ideig, tartózkodnak, esetleg végleges lakhelyül választják azt kettős jogi kötelezettség terheli.

Egyfelől be kell tartaniuk a helyi jogi szabályokat. Nem hivatkozhatnak arra, hogy azokat nem ismerik, sőt megismerni sem volt lehetőségük nyelvtudás vagy az ott töltött – relatíve rövid - idő hiányában.

A helyi jogi szabályoknak feltétlen betartása mellett, az ott elismert (pl. vallási, társadalmi) szokások, politikai, faji, etnikai érzékenység tiszteletben tartása több mint ajánlott a turisták számára.

Másfelől a magyar állampolgárok külföldi tartózkodása idején is a magyar törvényeknek feltétel nélkül alárendeltek, amíg állampolgárságuk él a jogviszony, nem mondott le az állampolgárságról, avagy nem vonták vissza azt (nem fosztották meg attól) (Tóth, Nagy 2014).

A területi és személyi hatályról írt rendelkezések alapján a magyar büntető törvény alkalmazásának feltételei.

Btk. 3. § (1)

a) a belföldön elkövetett bűncselekményre (territorial principle),

b) a Magyarország területén kívül tartózkodó magyar felségjelű úszólétesítményen vagy magyar felségjelű légi járművön elkövetett bűncselekményre (flag principle),

c) a magyar állampolgár által külföldön elkövetett olyan cselekményre, amely a magyar törvény szerint bűncselekmény (principle of nationality). (2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről)

A magyar állampolgár külföldi tartózkodása során nem hivatkozhat a magyar jogi szabályokkal szembe menő helyi szokásokra, az ottani hatóság vagy az ott lakók engedékenységére és különösen az ottani jogszabályok nem ismeretére, a régi elv e körben is érvényes ignorantia iuris neminim excusat (a jog nem tudása senkit sem mentesít).

Azaz, ha a magyar állampolgár magyar büntető törvény által bűncselekményként meghatározott magatartást tanúsít, felel abban az esetben is, ha a magyar jogban tiltott tevékenységet a külföldi országban engedéllyel folytatja vagy az ottani szabályoknak maximálisan eleget tesz (azok alapján nyitott abban az országban megengedett, ám itthon tiltott vállalkozást) illetőleg eleget tesz az ottani kötelezettségeknek (pl. adózik).

Ugyanakkor Magyarország kiterjeszti büntető igényét a külföldi országban külföldi állampolgár által elkövetett olyan cselekményekre is, további rendelkezések figyelembevételével a magyar törvény szerint bűncselekmény.

Btk. 3.§ (2) A magyar büntető törvényt kell alkalmazni

a) a nem magyar állampolgár által külföldön elkövetett cselekményre is, ha az

b) a magyar törvény szerint bűncselekmény, és az elkövetés helyének törvénye szerint is büntetendő, (principle of state self-defense).

Tehát nem szükséges, hogy az a tevékenység a külföldi országban bűncselekmény legyen, elegendő, ha az kihágásként vagy más jogellenes cselekményként szerepelnek az ottani törvényekben. Nyilvánvaló, hogy a büntetőeljárás legfontosabb valós feltétele az, hogy a magyar elkövető a magyar hatóság őrizetében legyen. Ennek alapja az, hogy a magyar hatóságnak tudnia kell a magyar, illetőleg a nem magyar állampolgár elkövetett bűncselekményről. Ennek leggyakoribb megvalósulása az, ha a helyi hatóságok jogsértő cselekményt észlelnek és értesítik a magyar külképviseleti kirendeltségeket. Külföldi elkövető, ha az külföldi államban követ el a magyar jog szerinti bűncselekményt, akkor az – reálisan – az általában súlyos vagy kirívó bűncselekmény, amelynek megvalósulása vagy valamilyen nemzetközi vagy hazai visszhangja lett és ezzel felkeltheti a magyar hatóságok érdeklődését. A magyar állam elleni, politikai bűncselekmények e körön kívül eshetnek.

A magyar büntetőigény érvényesítését lehetővé teszik a más államokkal folytatott együttműködést kialakító jogi rendszer. Így

- a két- és
- többoldalú nemzetközi szerződések és
- a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvény, (1996. évi XXXVIII. törvény)
- viszonyosság, vagy
- viszonyosság hiányában az Igazságügy Minisztérium, a Legfőbb Ügyészség, a Külügyi- és
- külgazdasági miniszter egyetértése alapján,
- Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló törvény szerint (EU, 2000).

Fontos szupplementum, hogy az 1996-os törvényt akkor kell alkalmazni, ha nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik a felmerült kérdéstről.

Végül lássuk, hogy a szexturizmussal összefüggésben, milyen szexuális és a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elkövetése esetén számíthatnak felelősségre vonásra az ilyen „szórakozást”, kapcsolatokat kereső magyar állampolgárokat.

Először a „szolgáltatásokat” *igénybe vevők* büntetőjogi felelősségét tekintjük át.

A vázlatosnak tervezett áttekintést megnehezíti az a tény, hogy a magyar büntető törvénykönyv rendkívül részletes szabályozást tartalmaz ezen a területen.

A magyar büntetőjog számtalan szexuális bűncselekményt rendel büntetni, egyfelől azokat a magatartásokat, ahol a másik személyt, a sértettet kényszerítik szexuális tevékenységre, másfelől, ha a cselekményt a törvényben meghatározott életkort be nem töltött személlyel szemben követik el. Az életkorok meghatározás egyes bűncselekményekben – a személy szexuális fejlődésének ívét követve – eltérő. A szexuális fejlődés zavartalanságának biztosítása érdekében a 12-14 év alatti személlyel szemben kényszerítés hiányában is büntetendő a szexuális támadás.

a) Büntetni rendelt cselekmény, ha azt erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítik ki.

A magyar büntető törvénykönyv rendkívül részletezően, a különböző kényszerítő formáknak és korosztályokhoz igazítottan rendeli büntetni a szexuális támadásokat.

Mivel a szexuális cselekményre történő kényszerítésnek különböző módon, erővel valósítható meg, így a büntetőjogi védelem is ehhez igazodik.

Különbséget tesz a törvényhozó az akaratot megtörő, azt bénító (*vis absoluta*) és az akaratot hajlító erőszak (*vis compulsiva*) között, továbbá, ha fenyegetés élet, testi épség, egészség ellen irányult vagy mindezeket nélkülözte.

A súlyosabb erőszak, fenyegetés alkalmazásával elkövetett szexuális támadás, mint *szexuális erőszak* (Btk. 197.§), a súlyosabb bűncselekmény, akár 8 évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható az elkövető. Ha a szexuális cselekmény végrehajtásához enyhébb erőszak és fenyegetés társul, az *szexuális kényszerítésnek* (Btk. 197.§) bűncselekményének minősül és akár öt évig terjedő szabadságvesztés is kiszabható. Mindkét bűncselekményt súlyosabbá teszi az, ha sértett a 18. életévet nem töltötte be.

Súlyosan büntetendő a 12. életévet be nem töltött személlyel szembeni szexuális támadás, kényszerítés esetén még súlyosabban, de kényszerítés hiányában is büntetni rendelt. A törvény súlyosabb büntetést helyez kilátásba a 14. életévet be nem töltött személyt kényszerítve történő támadás.

A szexuális erőszak a minősített eseteinek együttes megvalósítása, akár 20 évig terjedő szabadságvesztéssel is járhat.

b) *Szexuális visszaélésnek* (múlt századi nevén jobban érthetően, liliomtiprásnak) minősül az a támadás, ami 12-14 életév között levő személy ellen irányul és – konjunktív feltételként - az elkövető nem alkalmaz erőszakot, fenyegetést a bűncselekmény szexuális visszaélésnek minősül.

c) Büntetés vár arra a személyre, *gyermekprostitúció kihasználása* címen, aki 18. életévet be nem töltött személynek szexuális cselekményért ellenszolgáltatást nyújt. miatt.

d) *Gyermekpornográfia* bűncselekménye miatt felel az, aki 18. életévet be nem töltött személyről pornográf felvételt megszerez, tat, kínál, hozzáférhetővé tesz, megoszt másokkal és más magatartások. (Btk. 204.§)

Essen szó azon magyar állampolgárok – esetleges – büntetőjogi felelősségéről, akik a külföldi országban szexuális *szolgáltatás nyújtására* rendezkedtek be.

- *Prostitúció elősegítése* bűncselekményben többféle elkövetési magatartást kriminalizál a jogalkotó, lássuk részletesebben:

- mást prostitúcióra rábír,
 - épületet vagy egyéb helyet prostitúció céljára másnak a rendelkezésére bocsát, (nem bordélyházzal van szó, pl. szívdobogóból átengedett lakás, bérlő/albérlő stb.)
 - mindezen tevékenységeket tizennyolcadik életévét be nem töltött személy prostitúciójával összefüggésben követi el, vagy tizennyolcadik életévét be nem töltött személy prostitúciójához segítséget nyújt
 - bordélyház fenntartása, vezetése, vagy anyagi eszközök szolgáltatása annak működéséhez.
- A *gyermekprostitúció kihasználása* bűncselekményért felel az a személy, aki olyan bordélyházat tart fenn, amelyben 18 év alattiak is ellenszolgáltatásért szexuális cselekményt folytatnak. (Btk. 203.§)
 - Anyagi juttatás „elfogadása” a prostitúciót folytató személytől, függetlenül attól, hogy ez a személy milyen konkrét formában, milyen rendszerességgel és milyen mértékben nyújtja a támogatást *kitartottságnak* minősül. (Btk. 202.§)
 - Végül említhetjük a klasszikus *kerítés* bűncselekményét, amikor az elkövető valakit szexuális cselekményre haszonszerzés céljából megszerez.

E bűncselekményekhez a prostituáltakat az elkövetők sokszor emberkereskedelem révén szerzik meg. A magyar büntetőjogban *emberkereskedelemként* értékelt valamely személy eladását, megvásárlását, elcserélést, ellenszolgáltatásként történő átadását, átvételét, vagy e magatartások realizálása érdekében szállítását, elszállásolását, elrejtését, vagy másnak megszerzését. (Btk. 192.§).

4. Következtetések, javaslatok

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a magyar büntetőjog széles eszköztárral óvja, (figyelmezteti) a külföldre látogató szexuális kapcsolat kialakítása céljával utazókat, hogy tartózkodjanak olyan magatartások megvalósításától, mely a magyar jogban büntetni rendelt. A magyar és más országok hatóságainak büntetőigénye a határokon túl nő és a szexuális támadások, a prostitúcióval összefüggő bűncselekmények átfogják e jelenség minden egyes elemét. A tanulmány befejezéseként fel kell tennünk egy morális kérdést. Vajon, erkölcsileg elfogadható-e a „gyarmatosítás” eme (újabb) formájának fenntartása. Nemcsak ércek, fák, mezőgazdasági termékek, agyelszívás (brain drain) stb. „ellopása” történt, történik az elmúlt évszázadokban, most migránsok ezrei, tízezrei jönnek a volt gyarmatokról, a gyarmatosítók jobb élete (pull-theory) és beszűkült, kifosztott életterük (push-theory) miatt. A szexturizmus révén „üveggyöngyért” az ott lakók (fiatal és idősebb lányok, fiúk) „kihasználása”, megbecstelenítése (alantas, perverz célokból, sokszor alkoholos, kábítószeres állapotban) történik, jellemzően bünszervezetek hasznára. Az emberi ösztönök és a pénz a kérdést máris negligálta.

Felhasznált irodalom

- Dorigo, Guido et al. (1983): Push-Pull Migration Laws. *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 73, No. 1 (Mar., 1983), pp. 1-17. Published By: Taylor & Francis, Ltd. Online elérhető: <https://www.jstor.org/stable/2569342> (Letöltve: 2022. január 5.)
- Lusby C. (2015): Sex Trafficking In The Tourism Industry. *Management Journal*, 2015. Online elérhető: https://www.researchgate.net/publication/281066431_SEX_TRAFFICKING_IN_THE_TOURISM_INDUSTRI (Letöltve: 2022. január 5.)
- MTU (2020): A turizmus eredményei Magyarországon. Online elérhető <https://mtu.gov.hu/cikkek/a-turizmus-eredmenyei-magyarorszagon> (Letöltve: 2022. január 3.)
- Tóth M., Nagy Z. A. (2014): Magyar Büntetőjog Különös Rész. Osiris Kiadó, Budapest 2014. p. 127-150. ISBN 978 963 276 192 3
- 1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról (1993): 8. és 9.§§ Online elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300055.tv> (Letöltve: 2022. január 5.)
- 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről 3.§ Online elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> (Letöltve: 2022. január 5.)
- 1996. évi XXXVIII. törvény A nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló. Online elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600038.tv> (Letöltve: 2022. január 5.)
- Az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én kelt egyezmény és az egyezmény 2001. október 16-án kelt kiegészítő jegyzőkönyve kihirdetéséről. Online elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500116.TV> (Letöltve: 2022. január 5.)
- Tourism Teacher (2020): The top sex tourism countries in the world. <https://tourismteacher.com/sex-tourism-countries/> (Letöltve: 2022. január 3.)

A gyermekkereskedelem toborzásának modern megvalósulási formái

dr. Ripszám Dóra

PhD hallgató – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Pécs 7622, 48-as tér 1.

e-mail cím: ripszam.dora@pte.hu

Absztrakt

Az internet és más információs rendszerek erőteljes fejlődése lehetővé tette országhatárokat átívelően az információk, a termékek és a szolgáltatások gyors áramlását (Szegeciné, 2010). Az Internet mindemellett megteremtette a bűncselekmények egyértelmű joghatóság nélküli virtuális világban történő elkövetését is (Burbano - Hernandez-Alvarez, 2017). Az emberkereskedők számos módon használhatják fel a technológiát saját illegális céljaik elérésére. Az internet korszakot megelőzően az emberkereskedők rá voltak kényszerítve, hogy 'föld alatti' hálózatokon keresztül ériék el a fogyasztókat, most, az internet anonimitása vagy a deep web használatának köszönhetően, mind az emberkereskedők, mind a fogyasztók online üzleti tevékenységet folytathatnak, minimális kockázatot vállalva az azonosításuk tekintetében. Ennek eredményeként megnövekedett a kereslet és kínálat az emberkereskedelem területén (Tan - Vergara - Phan - Khan - Khan, 2020). Az internetnek köszönhetően a bűnözés új ága jelent meg, sokkal védtelenebbé téve a gyermekeket.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A számítógép nem más, mint egy olyan találmány, amely alapjaiban változtatta meg élet- és munkakörülményeinket, szokásainkat, egész gondolkodásunkat (Nagy, 2001). Az internet és a további információs rendszerek utóbbi évekbeli erőteljes fejlődése lehetővé tette országhatárokat átívelően az információk, a termékek és a szolgáltatások gyors áramlását (Szegeciné, 2010). Ezzel párhuzamosan viszont az Internet megteremtette a bűncselekmények egyértelmű joghatóság nélküli virtuális világban történő elkövetését is. (Burbano et al., 2017).

A közösségi háló kényelmes eszköze lehet akár a kölcsönös kapcsolat megteremtésére, akár a véleménynyilvánításra, továbbá a csoportok kialakítására is, de fontos megjegyezni, hogy emellett néha nyitott ajtót jelentenek a különféle típusú ragadozók számára (Hernández-Álvarez, 2019). Megfigyelhetőek olyan újfajta bűncselekmények felbukkanása, amelyeket az internettel, vagy információs rendszerekkel - mint eszközökkel - követnek el. Ezen bűncselekmények folyamatosan fejlődnek, és a jogalkotás, valamint a bűnüldözés nehezen tud lépést tartani velük (Szegeciné, 2010).

A XX. század második felének a számítógépek fejlődésében fellelhető hatása a bűnözés területén is megmutatkozik. Az internet-használat elterjedése a bűnözés új formáinak megjelenésével is együtt járt. Az internet megkönnyíti a bűnelkövetők dolgát mind az anonimitás, mind az elkövetési helyének, módjának szabad megválasztásának tekintetében

(Parti, 2003). A kibertér, továbbá a különböző informatikai eszközök kiváló lehetőséget kínálnak a szervezett bűnözés fejlődéséhez, mert ezek segítségével a szervezett bűnözői csoportok nemcsak az egymás közötti kommunikációt képesek egyszerűbben megoldani, hanem a névtelenségük megőrzését is könnyebben tudják biztosítani (Gyaraki, 2019). A csúcstechnológiai bűnözést - ami elsősorban nem más, mint a számítógépes kriminalitás -, valamint a technika fejlődésének más vívmányait kihasználó elkövetéseket Korinek László két csoportba osztja. Az első csoportba olyan büntetendő magatartások tartoznak, amelyek korábban is léteztek, de a kapcsolattartási és más lehetőségek a korábbiaknál jobban elősegítik azok terjedését, így akár nagyságrendileg lényegesen növelve azok társadalmi veszélyességét. Ide tartoznak a szervezett bűnözés hagyományos 'üzletági' (kábitószer-kereskedés, emberkereskedelem stb.). Másrészt megjelennek olyan új kriminális megnyilvánulások is, amelyek a technika új és fejlődő eszköztára hiányában nem is léteznének (például a mások rendszerébe való jogtalan behatolás különböző célok érdekében) (Korinek, 2014).

2. Anyag és módszer

Kutatásom során, elsősorban a hazai és nemzetközi tanulmányok, monográfiák, tanulmánykötetek feldolgozására törekedtem. A témához kapcsolódó hazai és nemzetközi joganyag áttekintésére is sor került.

Az internet, a mobil kommunikáció, valamint a globális közlekedési infrastruktúra folyamatos bővítése megkönnyíti és támogatja a nemzetközi szervezett bűnözői hálózatok és a földrajzi határok nélküli csoportok létrehozását, valamint működését. Az interneten számos tiltott webtartomány található, ennek eredményeként a digitális média nagyobb mértékű felhasználásával növekvő tendenciát mutatnak a különféle típusú bűncselekmények, mint például az emberkereskedelem. Mivel a tiltott webtartományok olyan értékes információkat tartalmaznak, mint az életkor, tartózkodási helyek, szolgáltatások ára és ezek feladásának dátuma, az információkinyerés és az adatelemzés együtt felhasználható a szervezett bűnözés - például az emberkereskedelem - elleni küzdelem kapcsán is (Burbano – Hernandez-Alvarez, 2017). Annak következtében, hogy az emberkereskedőket már nem kötik a földrajzi korlátok, az internet használatával képesek kibővíteni tevékenységi köreiket. Az online apróhirdetések ideális hirdetési eszközt jelentenek, amely földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül képes nagy közönség elérésére (Ibanez - Suthers, 2014).

Mehdi Khosrow-Pour szerint az emberkereskedelem folyamata a technológia/ az internet tükrében a következők szerint alakulhat:

- Online chat/Dark web felhasználásával
- Toborzás/ Kereskedés az áldozatokkal való személyes találkozás révén
- Az emberkereskedelem jellemzően a következő eszközökkel valósul meg; erőszakkal, fenyegetéssel csalással, kábítószerrel felhasználásával (Tan et al. 2020).

Az emberkereskedelem elkövetői különféle módszerekkel próbálnak áldozatokat toborozni, mely során vagy teljesen, vagy részlegesen félrevezetik, kényszerítik őket. A gyermekkereskedelem valamennyi formája esetén gyakori, hogy a családtagok vagy a barátok révén próbálják megközelíteni a potenciális áldozatot, máskor pedig hirdetéseket tesznek közzé: munkát (háztartásvezető, pincérnő, fotómodell), tanulási lehetőséget ajánlva az írott vagy elektronikus sajtó útján, illetve az internet révén. Az áldozatok elérésének legdrasztikusabb eszköze nem más, mint maga az emberrablás (Belügyminisztérium, 2022).

Annak ellenére, hogy az emberkereskedelem egyre inkább a virtuális környezet felé tolódik el, egyúttal láthatóbbá is válik (Boyd et al., 2011).

Az emberkereskedelem áldozatainak 2015-re számos esetben volt internet-hozzáférése, és sokan aktívan részt is vettek a közösségi médiában, ami először tette lehetővé a munkaerő vagy szervezet vásárlóinak és eladóinak a közvetlen tranzakció lehetőségét közvetítő nélkül. A két iparág dinamikáját ez drasztikusan megváltoztatta; módosította a kockázati profilt és csökkentette azoknak az emberkereskedőknek a belépési akadályait, akik kisebb, online kereskedést kívánnak folytatni. Ettől fogva a régi és az új kereskedőrendszerek párhuzamosan működnek, a tendencia folytatódik és a feltörekvő, kisebb online kereskedelem felé tolódik el (Fraser, 2016).

Természeténél fogva az emberkereskedelem fizikai elemeinek vonatkozásában nem releváns az internet; nem beszélhetünk a személyeknek az interneten történő szállításáról, vagy éppen átvételéről, de a bűncselekmény első elemének tekintetében, nevezetesen a toborzást illetően elmondhatjuk, hogy ezt az internet használatával könnyedén el lehet érni (Moldovan, 2011). Egy nemzetközi tanulmány feltárta azokat az érintkezési pontokat a közösségi médiával, amelyek az emberkereskedelem életciklusa során felmerülnek, ideértve a toborzást is, a reklámozás megkönnyítését, a visszaéléseket vagy az általános üzleti műveleteket, továbbá a túlélők támogatását az emberkereskedelemmel kapcsolatos tapasztalataik kapcsán.

A tanulmány leszögezi, hogy az alábbi mátrix közel sem átfogó, mivel a potenciális emberkereskedők és áldozatok számos közösségi média platformhoz hozzáférhetnek. A kapcsolódási pont hiánya jelentheti azt, hogy nem áll rendelkezésre elegendő adat vagy kutatás a metszetről (Polaris, 2018).

1. Táblázat: A Polaris kutatása alapján feltárt összefüggés a kizsákmányolás típusa, valamint a közösségi média platformok között

		A közösségi média platform típusa					
		Facebook	Instagram	Snapchat	Chat applikációk (Kik, KakaoTalk, WeChat, WhatsApp)	Randioldalak, társkereső applikációk	YouTube
Kizsákmányolás típusa	Mezőgazdaság és állattenyésztés	X			X		X
	Művészetek, sport és szórakoztatás	X	X				
	Bárok, Sztriptízbárok	X	X				X
	Háztartási munka	X			X		
	Ezkort szolgáltatások	X	X	X	X	X	
	Illegális masszázsszolgáltatások	X	X		X		
	Személyes szexuális szolgáltatások	X	X	X	X	X	
	Pornográfia	X	X		X		X
	Távoli interaktív szexuális szolgáltatások			X	X	X	
	Éttermek és étkeztetés	X			X		
	Utazó értékesítési csoportok	X	X	X			X

Forrás: Polaris, 2018

A fenti táblázat alapján egyértelműen megállapítható, hogy az emberkereskedelem kapcsán a közösségi médiában a legnagyobb szerepet a Facebook, az Instagram, valamint a chat applikációk játsszák.

A Polaris adatai szerint a 2015. január és 2017. december közötti időszakban 845 internetes platformon toborzott potenciális áldozatot azonosítottak. Ebbe beletartozik:

- 250 lehetséges áldozat toborzása Facebookon
- 120 toborzási eset egy társkereső oldalon
- 78 főt toboroztak az Instagramon
- 489-et más típusú internetes platformon, például Craigslisten, chatszobákon vagy olyan webhelyen, amelyet nem lehetett azonosítani (Polaris, 2018).

3. Eredmények és értékelésük

Számos elkövető használta ki a közösségi médiát annak érdekében, hogy elrejtse, eltitkolja személyazonosságát, és így bűncselekményeket kövessen el. Ilyen bűncselekmények lehetnek többek között az internetes zaklatás, a kiberterrorizmus, az emberkereskedelem, a kábítószer-kereskedelem (Chung - Mustaine - Zeng, 2017). A National Human Trafficking Hotline toborzást regisztrált mind a szexuális, mind a munkaerőkizsákmányolás céljából elkövetett emberkereskedelem valamennyi típusában a közösségi média általános platformjain, többek között, de nem kizárólagosan a Facebookon, az Instagramon, a Snapchaten, a Kik-en, a Meetme.com-on, a WhatsApp-on és a társskereső oldalakon/alkalmazásokon, mint például a Tinder (Polaris, 2018). A közösségi média térnyerésével a gyermekkereskedelem toborzásának módjai is jelentős fejlődésen mentek keresztül. Az áldozattá válás ezen formája elsősorban a 6-18 év közötti gyermekeket érinti. A közösségi médiában a gyermekkereskedelem vonatkozásában kiemelkedő szerepe van többek között a Snapchat-nek, a TikTok-nak, a Facebooknak, valamint az Instagramnak. A gyermekek figyelemre, népszerűsége vágyanak, így a követési kéréseket arra tekintet nélkül hagyják jóvá, hogy az adott személyt valóban ismernék, az Instagram fiókjukat nyíltra állítják. A Snapchat Snap Map alkalmazásával - az alkalmazás beállításainak függvényében - a gyermek bármely követője számára hozzáférhetővé válik a gyermek aktuális tartózkodási helye. A gyermekek internet - és elsősorban közösségi média - használatát az online tudatosság csekély mértékben jellemzi. A gyermekkereskedők számára könnyen megismerhetővé válik a gyermek napi rutinja, szokásai, kedvelt dolgai. Említést kell tenni arról a jelenségről is miszerint nem a gyermek a közösségi média aktív résztvevője, hanem példának okáért a szülő, illetve a nagyobb testvér és annak felelőtlen, könnyelmű magatartása biztosítja az elkövetők számára a gyermekkel kapcsolatos értékes információkat. A közösségi médián alapuló emberkereskedelem növekvő tendenciát mutat a koronavírusjárvány ideje alatt (United Nation, 2020).

4. Következtetések, javaslatok

Az online toborzás mindaddig létezik, amíg széles körben elterjedt az internetes platformokhoz való hozzáférés (Polaris, 2018). Az Internet - mielőtt az világhálózattá fejlődött volna - alapvetően a kommunikáció szükséglete hívta életre a hidegháború éveiben és a kommunikáció lehetősége azóta is meghatározó funkciója. A technikai, illetve technológiai fejlődéssel, az ezredforduló időszakától a felhasználók tartalomfogyasztóból tartalomkészítőkké váltak. Megjelentek különböző közösségi oldalak, a web2 nyilvánossága a hivatalostól eltérő, számos esetben azzal szemembenő véleménynyilvánítás és privát kommunikáció lehetősége bővült. Számatalan kommunikációs platform (chatszobák, Skype, Viber, Signal, WhatsApp, WeChat stb.) és technika létezik (Nagy, 2021). Az internetes technológiák és a digitális hálózatok lehetőséget biztosítanak a felhasználók számára, hogy hatalmas távolságokat átívelően azonnal kapcsolatba léphessenek az emberekkel és a nagy közönséggel. Ezen technológiai képességek és megfizethetőség lehetővé teszi az emberkereskedők számára, hogy földrajzi határokon átnyúlóan nagyobb számú áldozatot használhassanak ki (Szegeciné, 2010). A gyermekkereskedők a technológia legújabb vívmányait is felhasználják az áldozatok toborzásának céljából.

Az új kommunikációs és információs technológiák globális forradalmat hoztak létre a kommunikáció, az információkhoz való hozzáférés és a médiaszolgáltatás területén, és ezek az

új kommunikációs és információs technológiák megkönnyítik - elsősorban - a nők és lányok szexuális kizsákmányolását helyi, nemzeti és transznacionális szinten (Hughes, 2002).

Noha a fiatalok a társadalom talán legtapasztaltabb felhasználói a közösségi médiában, ők a legsebezhetőbbek az online kizsákmányolók és emberkereskedők által alkalmazott taktikákkal szemben (Online Safety, 2022).

Fontosnak tartom az online tudatosság növelését Magyarországon mind a gyermekek, mind a hozzátartozóik körében, hiszen a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) az Országos Rendőr-főkapitánysággal partnerségben a Belső Biztonsági Alap és a Belügyminisztérium finanszírozásában megvalósuló a BBA-5.4.4.-16-2016-0001 azonosítószámú - Tudj róla! - Kampany az emberkereskedelem visszaszorítása keretében végzett kutatás eredményeként megállapította, hogy a nagymintás kutatás online tudatosságot érintő kérdéseire adott válaszok vegyes visszajelzéseket mutatnak. A magyarországi lakosok bizonyos kérdésekben tudatos és elővigyázatos online aktivitásról nyilatkoztak, azonban meglepő óvatlanság is kirajzolódott (Nemzetközi Migrációs Szervezet, 2018). Le kell szögezni, hogy az internet és a közösségi média a gyermekkereskedelem kapcsán nem kizárólag az emberkereskedők számára nyújthat segítséget, hanem léteznek olyan applikációk is melyek a megelőzést szolgálják, ilyen például a HelpAPP, a YounGo és a Kapcsolj Egyből. A gyermekek online tudatosságának növelése kapcsán ezen applikációk megismerése is fontos lehet. A Kapcsolj Egyből applikáció fő célja a kapcsolati erőszak és az emberkereskedelem áldozatainak hatékonyabb segítése, a súlyos krízishelyzetek kialakulásának megakadályozása. Emellett további célja, hogy segítséget nyújtson a gyermekbántalmazás, a prostitúció- és emberkereskedelem áldozatainak azáltal, hogy szükség esetén gondoskodik az azonnali összeköttetésről a megfelelő szakemberekkel. Segítségével a társadalom számára széles körben megismerhetővé válnak a segítségkérés lehetőségei, a támogató szolgáltatási formák, ezáltal tovább csökkentve az egyéni kiszolgáltatottságot. Az applikáció térképes keresőjének segítségével a krízishelyzetbe került személy, vagy bántalmazott áldozat azonnali tájékoztatást kap a helyzetéhez legközelebbi személyes segítségkérés lehetőségéről, a releváns szervezetek címéről, elérhetőségéről és nyitvatartásáról. Nem utolsó sorban pedig a gyors hívó gombok segítségével, az akut krízisbe került személy azonnal kapcsolatba tud lépni segítő szakemberrel, akár az egységes lelki segélyhívószámon, a 116-123 számon, akár a bántalmazottak segélyhívószámán, a 0680-20-55-20 számon keresztül (Kapcsolj Egyből!, 2022).

Az UNICEF Magyarország HelpAPP nevű alkalmazásának használatával ha a gyermeket bántják, vagy veszélyben van egyetlen gombnyomással segítséget hívhat, vagy elküldheti GPS koordinátáit, ezen túlmenően pedig a fiatal választ kaphat a bántalmazással kapcsolatos kérdéseire is. A felhasználó kiválaszthatja, hogy az erőszak az iskolában, otthon, vagy a párkapcsolatában történik-e vele - vagy mással, akinek segíteni szeretne - és megjelölheti a bántalmazás módját is, majd felteheti kérdéseit. A bántalmazás rendkívül fontos szerepet játszik a gyermekkereskedelem áldozattá válásához vezető okok kapcsán. Az UNICEF Magyarország azért fejlesztette ki a HelpAPP-ot, mert a 21. század gyermekei a digitális világ gyermekei, és a legnagyobb természetességgel használják a mobiltelefonokat, számítógépeket, internetet. Ha segíteni akarunk nekik, azt a nyelvet kell megtanulnunk, amit ők beszélnek és azokat az eszközöket kell használnunk, amelyeket ők használnak (UNICEF, 2022).

A YounGo App egy telefonos alkalmazás, mely elsősorban a gyermekvédelemben élő gyermekek és fiatalok számára készült. Mindenekelőtt az iskolai élettel összefüggő

kérdésekben, a pénzkezelésben, a pályaválasztásban, vagy akár a gyermekvállalás/szexualitás kérdéskörében fogalmaz meg kérdéseket és válaszokat, mellyel végső soron az alkalmazás segíti a kiskorúak kiszolgáltatottá válásának megelőzését, így többek között az emberkereskedelemnek, illetve általában a kizsákmányolásnak való kitettségüket is mérsékli, hiszen az élet számos területét átfogó támogató információival sikeresebb tájékozódáshoz és magabiztosabb helyzetkezeléshez segíti hozzá a fiatalokat, ezzel egyúttal általános védettségüket is növelve. Annak ellenére, hogy az applikáció a gyermekvédelemben nevelkedő gyermekek és fiatal felnőttek számára készült, a tartalmi elemek nagyobb hányada olyan, amely minden gyermek és fiatal számára hasznos segítség lehet a felnőtté válás kalandos útján. A YounGo applikációt az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával a Rubeus Egyesület fejlesztette (Belügyminisztérium, 2019).

Felhasznált irodalom

- Boyd, D.; Casteel, H.; Thakor, M.; Johnson, R. (2011): Human Trafficking and Technology: A Framework for Understanding the Role of Technology in the Commercial Exploitation of Children in the U.S. (Emberkereskedelem és technológia: Keretrendszer a technológia szerepének megértéséhez a gyermekek kereskedelmi célú kizsákmányolásában az Egyesült Államokban), Microsoft Research, 10. p.
- Burbano, D.; Hernandez-Alvarez, M. (2017): Identifying human trafficking patterns online (Az emberkereskedelem online szokásainak azonosítása), IEEE Second Ecuador Technical Chapters Meeting (ETCM). Salinas, Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), 1-6. p.
- Chung, W., Mustaine, E.; Zeng D. (2017): Criminal intelligence surveillance and monitoring on social media: Cases of cyber-trafficking (Bűnügyi hírszerzés megfigyelése és nyomon követése a közösségi médiában: Kiberkereskedelem esetei), IEEE International Conference on Intelligence and Security Informatics (ISI), 191-193. p.
- Fraser, C. (2016): An analysis of the emerging role of social media in human trafficking. Examples from labour and human organ trading (A közösségi média emberkereskedelemben betöltött szerepének elemzése. Példák a munkaerő- és emberi szervkereskedelemből), International Journal of Development Issues, Bingley. Emerald Group Publishing, 98-112. p.
- Gyarakı, R. (2019): A kiberbűncselekmények megjelenése és helyzete napjainkban – Különös tekintettel a szervezett bűnözéssel kapcsolatos kérdésekre, in Mezei, K. (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 83-103. p.
- Hernández-Álvarez M. (2019): Detection of Possible Human Trafficking in Twitter (Lehetséges emberkereskedelem észlelése a Twitteren), in ed. n.: International Conference on Information Systems and Software Technologies (ICI2ST), Quito (Ecuador), Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), 187-191. p.
- Hughes, D. M. (2002): The Use of New Communications and Information Technologies for Sexual Exploitation of Women and Children (Új kommunikációs és információs technológiák alkalmazása a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása céljából), Hasting's Women Law Journal, XIII.: (1. szám) 129-148. p.
- Ibanez, M. – Suthers, D. D. (2014): Detection of Domestic Human Trafficking Indicators and Movement Trends Using Content Available on Open Internet Sources (A belföldi emberkereskedelem mutatóinak és a mozgási trendeknek a felderítése nyílt internetes forrásokból elérhető tartalom felhasználásával), 47th Hawaii International

- Conference on System Sciences, Waikoloa, Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), 1556-1565. p.
- Korinek, L. (2014): A technika fejlődése és a bűnözés, in Borbíró, A.; Inzelt, É.; Kerezsi, K.; Lévay, M.; Podoletz, L.(szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz – Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, 290. p.
 - Latonero, M. (2011): Human Trafficking Online: The Role of Social Networking Sites and Online Classifieds (Online emberkereskedelem: A közösségi oldalak és az online apróhirdetések szerepe). University of Southern California, 56. o.
 - Moldovan, R. M. (2011): Human trafficking cyberspace (Emberkereskedelem kibertér), in ed. n.: Curentul Juridic, Marosvásárhely, Petru Maior University, Faculty of Economics Law and Administrative Sciences and Pro Iure Foundation, 7. p.
 - Nagy, Z. A.: A gyermekekre leselkedő veszélyek az Interneten. in Nagy, M. (szerk.): Gyermekekre fókuszálva. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, ISBN 978-963-429-687-4, 5-10. o.
 - Nagy, Z. A.: Informatikai bűncselekmények, Magyar tudomány, XLVIII.: (8. szám) 946-957. p.
 - Nemzetközi Migrációs Szervezet (2018): Az emberkereskedelemmel kapcsolatos online tudatosságról szóló jelentés BBA-5.4.4.-16-2016-0001 Tudj róla! - Kampány az emberkereskedelem visszaszorítása érdekében, Nemzetközi Migrációs Szervezet 37. p.
 - Parti, K. (2003): A számítógépes bűnözés és az internet, Kriminológiai tanulmányok, XXXX.:179-204. p.
 - Polaris (2018): On-Ramps, Intersections, and Exit Routes: A Roadmap for Systems and Industries to Prevent and Disrupt Human Trafficking (Felhajtók, kereszteződések és kivezető utak: Útiterv a rendszerek és az iparágak számára az emberkereskedelem megelőzésére és megakadályozására). Social Media, 43. p.
 - Szegediné Lengyel, P. (2010): Számítógépes bűnözés avagy fiatalok a cyber-térben, Hadmárnök V.: (2. szám) 366-379. p.
 - Tan, O. S. L.; Vergara, R. G.; Phan, R. C.W.; Khan S.; Khan, N. (2020): Human Trafficking and Cyber Law sin Malaysia (Az emberkereskedelem és a kiberjog Malajziában), in Mehdi Khosrow-Pour D.B.A. (ed.): Encyclopedia of Criminal Activities and the Deep Web, Hershey, IGI Global, 518-532. p.

Internetes források:

- Belügyminisztérium (2019): YounGo App mobiltelefonos alkalmazás a gyermekvédelemben élő gyermekek és fiatalok számára - YounGo – egy mindig ráérő segítő a zsebedben, <https://emberkereskedelem.kormany.hu/youngo-app-mobiltelefonos-alkalmazas-a-gyermekvedelemben-elo-gyermekek-es-fiatalok-szamara-youngo-egy-mindig-raero-segito-a-zsebedben> (letöltve: 2022. január 8.)
- <https://thb.kormany.hu/download/4/f0/20000/T%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3%20az%20emberkereskedelem%20jellemz%C5%91ir%C5%91l.pdf> (letöltve: 2021. január 8.)
- Kapcsolj Egyből! (2022): Mobilalkalmazás, <https://www.kapcsoljegybol.hu/mobilalkalmazas> (letöltés: 2022. január 8.)
- Online Safety (2022): Social Media and Exploitation (Közösségi média és kizsákmányolás), <https://ocfs.ny.gov/programs/youth/online-safety/exploitation.php> (letöltve: 2022. január 7.)

- UNICEF (2022): Az UNICEF Magyarország HelpAPP nevű telefonos alkalmazása a kezébe adja a segítséget, ha bántanak vagy támogatásra van szükséged., <https://unicef.hu/ezt-tesszuk-itthon/segitunk/helpapp> (letöltve: 2022. január 8.)
- United Nations (2020): Social media-based trafficking on the rise during coronavirus pandemic (Növekszik a közösségi médián alapuló emberkereskedelem a koronavírus-járvány idején), <https://news.un.org/en/story/2020/11/1077402> (letöltve: 2022. január 7.)

A vezetői feladatok átalakulása, a korszerű vezetői motiváció elmélete és jó gyakorlata

Dr. Kovács Gábor

egyetemi tanár – Nemzeti Közszerológálati, Egyetem Rendészettudományi Kar – Rendészeti Vezetéstudományi tanszék tanszékvezető
Budapest 1083, Ludovika tér 2,
e-mail cím: kovacs.gabor@uni-nke.hu

Absztrakt

Napjainkban a vezetési folyamatok átalakulása, a különböző technikai innovációk alkalmazásának lehetőségei, a generációváltás sajátosságai, a szervezeteken belüli összetett és bonyolult munkafolyamatok létrejötte miatt, a folyamatos fejlődés igénye a vezetés-irányítás területén sem kérdőjelezhető meg.

A tanulmány feldolgozza a vezetési folyamat egyes legfontosabb elemeinek változását, kiemelten kezelve a vezetői motiváció elméleti kérdéseit. A szervezetek vezetés-irányításának folyamatos fejlődése és a pandémia hatása jelentősen megváltoztatta a munkavállalói szokásokat, amelyekkel együtt a vezetési munkamódszerek és motivációs eszközök is jelentősen átalakultak. A tanulmányból az olvasó megismerheti azt, hogy a vezetői feladatok belső tartalma hogyan alakult át, a korszerű vezetői motiváció jó gyakorlata milyen módszerekkel valósítható meg.

1. Bevezetés, a téma áttekintése

A szervezetek vezetése rendkívül összetett és bonyolult folyamat, amelynek átalakulása és fejlődése a különböző külső, szervezeten kívüli, és szervezeten belüli tényezők hatására folyamatos. A szervezetvezetésre jelentős hatással van a technikai fejlődés vívmányainak alkalmazása (az informatikai eszközök elterjedése, az intelligens irodák létrehozása, a digitális kapcsolattartás fejlődése) a munkavállalók körében megjelenő generációs különbségek megjelenése, az egyre bonyolultabb és összetettebb munkafolyamatok létrejötte.

A klasszikus vezetési folyamatban (információ gyűjtés és feldolgozás, tervezés, döntés, szervezés, irányítás, ellenőrzés és értékelés), de magában a szervezés részfunkcióban is rendkívüli jelentőséggel jelenik meg a munkatársak motiválásának kérdése. (Kovács G, 2018) Korunkban a munkavégzés egyre inkább intellektuálisává válik, a munkavállalói teljesítmény nem jelenik meg azonnal, ezért kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a munkatársak egyfajta motiváció hatására, belső meggyőződésből a legjobb teljesítményt nyújtsák a munkahelyükön. Az ellenőrzés, mint vezetési funkció továbbra is a vezetési folyamat szerves része maradt, de az fontos vezetői feladat, hogy ne elsősorban az ellenőrzéssel biztosítsa a munkavégzés eredményességét, hanem a különböző motivációs elméleteket alkalmazva – a mai kor követelményeinek megfelelően – motiválja munkatársait.

Mi állhat a motiváció hátterében? Az emberi szükségletek a legősibb emberi motívumok közé tartoznak. Az egyén az élete során arra törekszik, hogy legfontosabb szükségletei kielégítést nyerjenek. Az emberi természetből adódóan ezek a szükségletek időről-időre magasabb és magasabb szinten jelentkeznek. Korszerű vezetői szemléletmóddal összhangot kell teremteni az egyéni és a szervezeti érdek között, tehát az egyén viselkedését úgy kell vezetőként

befolyásolni, hogy az egyéni és szervezeti szükségletek lehetőleg összhangban legyenek egymással, az hosszú távon is a munkavállaló és a munkaadó megelégedését szolgálja.

A motiváció szó (késztetés, indíték, kiváltó ok) cselekvést ösztönző körülményt jelent (Idegen Szavak Szótára). A szükségletek kielégítésének igénye egyfajta belső ösztönzést diktál az egyénnek. A folyamat a szükséglet felkeltésével veszi kezdetét. Vezetőként a kitűzött cél eléréséhez (a szükséglet teljesítéséhez) vezető utat kell az egyéni elé tárni, motiválni kell, megteremteni a lehetőségeit annak, hogy az egyén által kitűzött cél eléréshez szükséges szervezeti és egyéb erőforrások rendelkezésre álljanak.

Kiemelkedően fontos vezetői feladat a munkatársak motivációs hátterének a feltérképezése, ezzel együtt a szervezeti célokkal történő összhang megtalálása. Ezen célok eléréshez minden vezetőnek meg kell ismernie a különböző motivációs elméleteket, hiszen azokat csak úgy tudja hatékonyan alkalmazni, ha ismeri a meggyőzés és a motiváció alkalmazásának elméleti és gyakorlati hátterét. Ahhoz, hogy az elméleti tudás elsajátítása után, ebben a feladatban sikerre jussunk, legfontosabb a munkatársak személyiségének és igényeinek a megismerése.

2. A különböző motivációs elméletek, szakirodalmi áttekintés

A vezetés- és szervezésemélet tudománya a fejlődése során a különböző motivációs elméletek széles tárházát biztosítja számunkra. Ezen elméletek alapjai kiindulópontként szolgálhatnak a vezetői munkavégzésünk során azzal a megjegyzéssel, hogy az azokban foglaltakat a mai kor sajátosságainak megfelelően kell alkalmaznunk. A tanulmányban mindössze öt elmélet kerül bemutatásra, azzal a céllal, hogy gondolkodásra készítse a szervezetek vezetőit, mit tesznek helyesen és hogyan javíthatják vezetői munkájukat.

2.1. Maslow motivációs elmélete

Abraham Maslow (1908-1970) Az emberi motiváció elmélete (Theory of Human Motivation) című művében 1943-ban közzétette az első olyan motivációs rendszert, amely a személyek munkahelyi viselkedésével is összefügg. Néhány vezetéseméleti szakember véleménye az, hogy ezt az elméletet már túlhaladta az idő, de rövid áttekintése az emberi motiváció megértésének érdekében szükséges és indokolt.

Maga az elmélet a különböző emberi szükségletek felosztása tekintetében jól követhető rendszert mutat be, amelyben az egyes szükségletek egymásra épülnek, a magasabb rendű szükségletek viszont csak akkor jelentkeznek, ha a hierarchia alacsonyabb szintjén lévők kielégítése megtörtént, ezt Maslow piramis felépítésben ábrázolta, melyet Maslow-féle piramisnak is neveznek.

A szerző maga is állította, hogy a szükségleti hierarchia különböző szintjei között, bizonyos átfedések tapasztalhatók. Elmélete alapján az ember öt veleszületett szükségletkategóriával rendelkezik, leírja, hogy az alapvető szükségletek kielégítetlensége esetén magasabb szintű ösztönzőkkel nem lehet motiválni. Első szint: a fiziológiai szükségletek. (pl. víz, élelem, levegő, alvás, stb.). Második szint: a biztonsági szükségletek. (Melyek arra irányulnak, hogy a létszükségletek biztonságosan, kielégíthetők legyenek). Harmadik szint: a szociális (társadalmi) szükségletek. (Ide tartozik annak szükséglete, hogy másokkal kapcsolatba kerüljünk). Negyedik szint: a megbecsülés szükséglete. (A közösséghez való tartozás az egyéni teljesítmény mások általi elismerése, megbecsülése). Ötödik szint: az önmegvalósítási szükségletek. (Ezen a szinten érvényesül az, hogy az ember az önbecsülése által, mintegy megvalósítja önmagát a munkavégzése során).

Maslow szükséglet piramis elméletét már a kortásai is igen erőteljesen bírálták, ennek ellenére tanai beépültek a motivációelméletbe. Főbb hiányosságai között említik, hogy az emberi

szükségletek maradéktalanul nem sorolhatók be a maslow-i rendszerbe, a munkavállalók nem tudnak a maslow-ihoz hasonló finomságú különbséget tenni az egyes szükségletek között, az empirikus kutatási eredmények is vitatták a maslow-i hierarchikus elvet. A kritikusok szerint nem igazolható sem az, hogy a kielégítetlen szükségletek motiválnak, sem az, hogy a kielégítettek egy újabb szükséglet szintet aktiválnának. Maga az elmélet abban a helyzetben/korszakban jelentett nagy segítséget, amikor az emberek jelentős részét az alapvető szükségleteik kielégítése motiválta. Ezt pedig az idő mára már jelentősen túlhaladta. (Wahba, M. A. – Bridwell, L. G., 1976)

A vezetés- és szervezésemélet interdiszciplináris tudomány, amely nagymértékben támaszkodik a pszichológiára is. A Maslow-féle elméleten kívül számos motivációs elmélet fogalmazódott meg.

Az alábbiakban a munkatevékenységgel és a vezetéssel kapcsolatos néhány teóriát ismertetek, melyet vezetőként jól használhatunk (ROÓZ J. – HEIDRICH, 2013)

1. Megelégedettség teóriák: Az elégedett dolgozó többet és jobban dolgozik! Vezetőként olyan munkakörülményeket kell biztosítanunk dolgozóinknak, hogy lehetőleg elégedettek legyenek. Egyfajta vezetői szemléletváltást követel meg az, hogy az elismert vezető irányítása alatt, az egymást támogató tagokból álló munkacsoportban hatékonyabb és sikeresebb a munka.
2. Ösztönző teóriák működésnek elméleti alapja az, hogy a kívánt jutalom megszerzéséért a munkavállalók keményebben, jobban dolgoznak. Vezetőként ismerjük meg munkatársainkat, ismerjük fel munkatársaink esetében mi az a jutalom, amiért többet tesznek, ami motivációs hatást vált ki bennük.
3. Belső teóriák működése kapcsolódik az önmegvalósítás szükségletéhez. Az elkötelezett munkavállaló a saját belső motivációja hatására sikeresen és hatékonyan tud dolgozni. Ebben az esetben a jutalom maga a sikeres munkavégzés, a megélt munkasikerek. Vezetőként nyitott szemmel kell járnunk és fel kell ismernünk munkatársainkban ezt az értékes tulajdonságot. A már meglévő motivációs szintet különböző elismerő és jutalmazó eszközökkel fenn kell tudni tartani, az új munkatársak betanításába ezeket a kollégákat kell elsősorban igénybe venni.

Vezetőként olyan helyzetet szükséges munkahelyünkön kialakítanunk, amely az elégedett munkatársakat tovább ösztönzi az elvárt teljesítményre és amely előbb-utóbb belső szükségletté alakul át.

2.2. John Hunt cél-motiváció modellje

A motiváció elméletei között sajátos megközelítést követ John Hunt (1939-2007) cél-motiváció modellje. John Hunt elmélete (Hunt, 1988) kimondottan a munkahelyi motivációra fókuszál. Hunt szerint a motiváció nem az egyéni szükségletekből, hanem az egyéni célokból eredeztethető, mely szerint tehát a célok irányítják munkahelyi magatartásunkat. Ezen célok elérésének motivációs ereje és fontossági sorrendje idővel változhat.

Kutatása során arra jutott, hogy hat alapvető cél mozgatja a munkavállalókat: a komfort (anyagi jólét és stressz kerülés), a strukturáltság (egyértelmű munkakör), a kapcsolat (csoportban végzett munka), az elismertség (visszacsatolás), a hatalom (mások irányítása), és az autonómia (kreativitás, önmegvalósítás, fejlődés). Hunt a célok elérésének az erősségének felmérésének képességében látja a vezető számára az igazi vezetői kihívást. Melyek a munkatársak számára a leginkább kiemelkedő értékek? Ezeket kell a vezetőnek megkeresni és azt biztosítani, hogy a munkatársuk elérje azokat.

2.3. B. F. Skinner megerősítés elmélete

Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) motivációs folyamatelméletei modellje szerint a motiválás egy olyan folyamat, – amelyben mindkét fél – a vezető és a beosztott is azzal foglalkozik, hogy hogyan érhető el újra a munkavállaló erőfeszítésének megismétlése. Általában a pozitív megerősítés (jutalom) tűnik a leginkább motiválónak, ennek ellenére a vezetői gyakorlatban a negatív megerősítés, a büntetés is széles körben alkalmazott vezetői eszköz. Ennek az utóbbi módszernek az alkalmazása rövidtávon sikerrel kecsegtet, de hosszabb távon nem ez az ideális megoldás.

2.4. J. S. Adams méltányosság-elmélete

John Stacey Adams (1963-) méltányosság elmélete (equity theory) (Roóz J. Heidrich B., 2013): érdekes megközelítés. Vizsgálata során azt feltételezte, hogy a munkavállaló a saját erőfeszítései során, mások teljesítményét és annak következményét is figyeli. Amennyiben a munkavállaló azt tapasztalja, hogy más, aki hasonló munkakörben dolgozik és méltánytalanul előnyösebb szervezeti juttatásokat kap, akkor a munkavállaló a saját erőfeszítéseit is visszafoghatja, hiszen nem érdeke a megnövelt teljesítmény. Vezetőként tartasuk szem előtt ezt a körülményt, lehetőleg ne adjunk ugyanannyi juttatást a különböző teljesítményt nyújtó dolgozóknak. Megoldás az, ha a munkavégzés mértéke szerint differenciálunk!

2.5. Herzberg kéttényezős modellje - az elégedettségi teória

Frederick Irving Herzberg (1923-2000) elmélete a Maslow-i mellett a másik legismertebb és legnagyobb hatású modell, az úgynevezett kéttényezős modell. (Herzberg, F., 2012)

Herzberg azt tapasztalta, hogy lényeges különbség van azok között a tényezők között, amelyek megelégedettséget okoznak (motivátorok) és azok között, amelyek a munkával való elégedetlenségért felelősek (higiénés tényezők).

Az elégedettséget kiváltó szükségletek, amelyeket Herzberg motivátoroknak nevez, a következők: az elért teljesítmény, a kihívást jelentő munka, az elismertség, az előmeneteli lehetőségek, a nagyobb felelősség, a személyes fejlődés lehetősége, a munka tartalma, érdekessége. Ezek a motivátorok tehát hozzájárulnak az egyén önmegvalósításához, illetve személyes előmeneteléhez, ha vezetőként ezeket biztosítjuk munkatársaink számára jó úton járunk.

Herzberg szerint a külső környezeti tényezők váltják ki az elégedetlenség érzését, aminek elemeit higiénés tényezőknek nevezi. Az elégedetlenséget okozó tényezők az alábbiak lehetnek: a munkakörnyezet nem megfelelő volta, a kapcsolat minősége a közvetlen vezetővel, a munkatársakkal és a beosztottakkal, a kivívott szakmai tekintély és státusz minősége és szintje, vagy az egzisztenciális biztonság hiánya a munkában. A higiénés tényezők megléte önmagában nem motivál, de a hiányuk elégedetlenséget okoz.

Áttekintve a motivációs elméleteket megállapítható, hogy a vezetői feladat nem egyszerű. Meg kell ismernünk munkatársainkat, meg kell találni azt a motivációs módszert, amellyel a legjobb teljesítményre tudjuk ösztönözni őket, időről időre meg kell erősítenünk őket abban, hogy teljesítményüket elismerjük. Ezek a tárgyalt módszerek általában hasznosan működnek, de mi a helyzet a különleges viszonyok között, amelyet a pandémia jelentett számunkra.

3. A vezetés-irányítási rendszer változásai a pandémia hatására

A 2020 tavaszától kirobbant Covid-19 pandémia következményei és hatásai az egész világon új kihívások elé állították a munkaadókat és a munkavállalókat. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt nagyon nehéz lett volna megvalósítani azt a fajta munkavégzést, amely a világjárvány időszakában immár általánosan elfogadottá vált.

Munkajogi szempontból ismert a távmunka intézménye, ahol a munkavállaló a munkahelyétől távol, elkülönült helyen dolgozik. A távmunkához tartozó kötetlen munkavégzés és a kötetlen munkaidő persze nem jelenti azt, hogy munkavállaló ne lenne köteles különböző megbeszéléseken részt venni, de ezeket a vezetési fórumokat előre be kell jelenteni a munkavállaló irányába, egyébként pedig „hagyni kell dolgozni” a munkavállalót.

Viszonylagosan új rendszerként jelentkezett a Home Office intézménye, amikor a munkavállaló a heti munkaidejét részben, vagy teljes egészében otthonról (munkahelyétől távol) dolgozza végig. Ebben az esetben a munkavállaló köteles munkaideje alatt rendelkezésre állni. A munkavállaló és a munkaadó közösen, írásba foglalva alkotják meg a munkavégzés rendjével kapcsolatos szabályokat. Ekkor törvényes lehetőség van arra is, hogy a munkaadó valamilyen módon ellenőrizze a heti munkaidőkeret ledolgozását.

A munkatársak motivációjának ezekben a munkavégzési rendszerekben is jelentős szerepe van, hiszen a munka elvégzése alapvetően a munkavállalóra van bízva, annak minősége és a mennyisége nagymértékben a munkavállalótól függ.

A munka világában (mint azt korábban, a motivációs elméletek tárgyalásánál láttuk) a vezetők különös gondot kell fordítani arra, hogy munkatársaikat folyamatosan motiválja. Ennek a motivációnak alapvetően pozitívnak kell lennie, hiszen a szigorú követelménytámasztás és ellenőrzés negatív hatásokat válthat ki a munkavállalóban (nem csak a távmunkában és a Home Office-ban dolgozókra).

Az előző részekben tárgyalt motivációs elméletek során alkalmazott vezetői fogások, módszerek – az ilyen helyzetekben – a személyes kapcsolatok csökkenése miatt, csak részlegesen működnek. Maslow elméletét alapul véve megállapíthatjuk azt, hogy viszonylag a szükséglet-hierarchia magasabb szintjén jár a Home Office-ban dolgozó munkavállaló, akinek a szükségletei és tevékenységei már jóval túlmutatnak az alapvető szükségletek kielégítésén. A szociális kapcsolatok és szükségletek nagy része is ebben a digitális formában elégíthető ki. Vezetői felelősség, hogy szabályos időszakonként rendszeresen megtartásra kerüljenek a vezetési fórumok, amelyeknek a záró szakaszát – informális – beszélgetős részekkel is szükséges kiegészíteni (ez néha fontosabb lehet, mint maga a feladatszabás).

John Hunt által leírt motivációs modell hat céljának mindegyike alapvetően érvényesül a Home Office munkavégzésben is. Skinner megerősítés elméletét alkalmazva szintén a pozitív megerősítés tűnik leginkább célravezetőnek. Adams méltányosság elmélete ebben a helyzetben kevésbé érvényesül, hiszen a Home Office-ban dolgozó munkatársak egymástól viszonylagos elszigeteltségben dolgoznak, nincs rálátásunk arra, hogy a hasonló munkakörben dolgozók esteleg más előnyösebb juttatásokat kap(hat)nak, mint ők. Herzberg modellje is sajátosan érvényesül. A motivátorok a Home Office keretein belül is működnek, abban az esetben, amennyiben az elért teljesítményt a vezető hitelesen tudja mérni. Ehhez kapcsolódó további jó vezetői gyakorlatok lehetnek a következők: felelősségteljes munkafeladatok meghatározása a beosztottak számára, világos előmenetelei lehetőségek, valamint az azok eléréshez szükséges teljesítménymutatók kidolgozása, érdekes, változatos, kihívásokkal teli munka biztosítása, az önálló munkavégzés feltételeinek megteremtése, ezzel együtt a döntési felelősség átruházása.

Mindezek hatására vélhetően a nagyobb felelősség érzése és a személyes fejlődés lehetősége körvonalazódik a munkavállaló számára. A szervezetek vezetés-irányítás rendszerének (Dragon, 2020) minden időben folyamatosnak és megszakításmentesnek kell lennie, lehetőleg úgy, hogy az biztosítsa a munkaadó és a munkavállaló közötti, oda-vissza áramló információcserét. Ennek megvalósítása a jelenléti munkavégzés mellett, kombinálva Home Office-ban végzett munkával is megvalósítható, amennyiben rendelkezésre állnak a kapcsolattartáshoz szükséges technikai eszközök és lehetőségek. A folyamatok egytől egyig, felhasználótól felhasználóig, időponttól időpontig átláthatóbbá válnak, nyomon követhetők, a működése megbízhatóvá válik. (Kovács, 2020a) A jelenléti munkavégzés során kialakított vezetés-irányítási rendszer a digitális munkavégzés világában is eredményesen tovább működtethető.

Motivációs szempontból megjegyzendő, hogy a digitális eszközökön történő információ-átadás mellett, időről-időre szükséges a személyes kapcsolatok lehetőségének a megteremtése. Ez azt jelenti, hogy vezetőként törekedjünk arra, hogy minden harmadik, minden negyedik megbeszélés, találkozó személyes jelenlét útján történjen.

Amennyiben ez nem valósul meg, akkor a munkavállaló személyes kötődése a munkaadóhoz fokozatosan csökkenhet, a munkavállaló elmagányosodhat, magára maradhat.

Korábban már említett vezetői felelősség és feladat az, hogy a digitális eszközökön végrehajtott különböző vezetési fórumok alkalmával, annak zárásaként, iktasson be olyan részeket is, ahol a résztvevők informálisan, kötetlenül megbeszélhetik a közös munkával kapcsolatos összefüggő problémáikat, gondjaikat, biztosítva ezzel a csoport egységét. Amennyiben lehetőség van rá, akkor rendszeres időközönként különböző „csapatépítő tevékenységek” szervezésével is növelhető a munkacsoport kohéziója, összetartó ereje.

4. A munkavállalói szokások változásai, a generációs különbsége kezelése

A generáció fogalma Mannheim (1952) nevéhez köthető, aki leírta, hogy az azonos korosztályban születettek a neveltetés, a technológiai fejlődéssel való találkozás időpontja és jelentős (történelmi) események megélése következtében azonos módon jellemezhetők. (Meretei, 2017)

Jelenleg a társadalmunkban hat generációt különböztetünk meg. A Veteránok, akik 1928 és 1945 között születtek, a Baby Boomerek 1946 és 1964 között születtek, az X generáció, az 1965 és 1979 között születtek, az Y generáció az 1980 és 1995 között születtek, a Z generáció 1995 és 2010 között születtek, a legifjabbak a 2010 után születtek pedig az Alfa generáció. (Meretei, 2017) A generációs különbségeket a szakirodalom teljes körűen feldolgozta, annak megjelenése a munkahelyeken általános és egyre gyakoribb problémaként jelentkezik. A szakirodalom részletesen ismerteti a különböző generációk főbb sajátosságait, jellemzőit, ezért azok részletes elemzéstől most eltekintünk. (Meretei, 2017) Számos kutató (Magasvári & Szabó, 2020) keresi a szervezetek számára a legjobb megoldásokat annak érdekében, hogy a szervezeten belüli, a különböző generációk közötti együttműködés minél gördülékenyebb legyen. Amennyiben egyenként áttekintjük az öt legfontosabb generáció tagjaira érvényes általános jellemzőket, akkor érdekes kép rajzolódik ki az egyes generációk gondolkodásmódjának alakulásáról.

A vezetéselméleti szakemberek körében is sokan vitatják a generáció elmélet megállapításait, de amennyiben mi elfogadjuk azokat, akkor vezetőként különbséget kell tenni az egyes

korosztályok között. Ezek a különbségek legtöbbször a személyek által vallott, képviselt értékekben jelentkeznek. Az egyik ilyen alapvető érték, a szenioritás elve érvényesülésének elfogadásában figyelhető meg. Míg az idősebb generáció számára alapvető volt a tekintélytisztelet egyértelműsége, addig a mai fiatalabb generációknál ez nem feltétlenül magától értetődő, sőt a legfiatalabb generációk számára ez a tekintélytisztelet egyre kisebb jelentőséggel bír.

Az információtechnikai lehetőségek fejlődésének köszönhetően az információk mindenki számára gyorsan elérhetővé váltak. Ez által a fiatalabb generációk tudatossága sokkal magasabb szintre lépett, hiszen ők is birtokolhatják a tudást. Ez a tény az új generáció számára nehezen elfogadható. E mellett a fiatalabb generációk értékrendszerével nehezen illeszthető össze a szigorú és hierarchikus szervezeti működés, a merev szabálykövetés. Vezetőként figyelembe kell venni a fiatalabb generációk munkavállalói igényeit, számukra is vonzóvá kell tenni a szervezet értékeit, ezzel együtt nem szabad háttérbe szorítani az idősebb generáció képviselőinek értékrendjét sem. Ehhez megfelelő alapot adhat egy jól kialakított, hiteles munkáltatói márka (Magasvári et. al., 2021). Megjegyzendő azonban, hogy a generációs értékek változásain túlmutatóan, vannak olyan generációkon is átívelő értékek, amelyek mindenki számára elfogadhatók, függetlenül attól, hogy ki melyik generációhoz tartozik. Ilyen értékek a tudás, a hitelesség, az igazságosság, az egyensúlyra való törekvés. A tudásnak minden generáció vonatkozásában egyetemes értéke van. A szakmai hitelesség egyik fokmérője a jól megalapozott szakmai tudás, csak az képes hitelesen képviselni valamit, amit ő maga is kiváló szinten végre tud hajtani. Az igazságosság értéke kiemelt jelentőségű és általános követelmény, amelynek megléte számos folyamatra hatással van, mint például az elkötelezettség, a bizalom, a munkamorál. A szervezethez kapcsolódó elköteleződés szintén generációkon átívelő érték lehet, bár sokszor az új generációkat az a vád éri, hogy nem elég lojálisak a szervezetükhöz. Ebben az esetben azonban fontos azt megjegyezni, hogy akkor lesznek lojálisak, ha megfelelő szintű minőségi kapcsolat alakult ki a munkatársi közösségen belül, amelybe természetesen a vezető is beletartozik. Generációktól függetlenül, a szervezeti tagok akkor lesznek lojálisak, ha egy jó vezetőhöz és egy olyan szervezethez csatlakozhatnak, amely olyan szervezeti és egyéni célokat tud számukra kitűzni és azok elérését biztosítani, amelyekkel maximálisan azonosulni tudnak. (Ritecz –Balla – Kui, 2017)

Az új generációk munkahelyi jelenlétével egyre inkább előtérbe kerülnek azok a követelmények, amelyeknek vezetőként meg kell felelnünk. Ezek a következők:

- Az információtechnológia fejlődésével a szervezet belső kommunikációját nyíltabbá és átláthatóbbá kell tennünk.
- A vezetői büntetés-jutalmazás rendszerére alapozott szemlélettel szakítani szükséges, helyette a vezetőnek az egyén önmegvalósítására alapuló emberszemléletre kell váltania.
- Az ifjabb generációk esetében a szervezetnek olyan önfejlesztési lehetőségeket kell biztosítania, amelyek folyamatos előmenetelt biztosítanak az új generáció képviselőinek. Összességében nagyobb lehetőséget kell biztosítani az önmegvalósításra és a fejlődésre.
- A vezetői munkában fokozott hangsúllyal kell kezelni a személyes bánásmód igényét. A vezetőnek differenciálnia kell az egyéneket, azok beállítódása, szakterülete, személyisége és életszakasza szerint, személyre szabottan kell velük a kapcsolatot tartani és a motivációs eszközöket megválasztani. Előtérbe kell helyezni a közösségépítést, a csapatépítést, a társas kapcsolatok erősítését.

Ezen követelmények megvalósításában és a fiatal generáció megtartásában a vezető példamutatása kiemelten fontos (Magasvári, Szilágyi, 2019). Érvényesíteni kell azt a fajta vezetői szemléletmódot, amely a generáció közös érdekeit helyezi előtérbe, ezzel olyan szervezeti értékrendet szükséges kialakítani, amelyet minden generáció el tud fogadni önmaga számára. A világ rohamos gyorsasággal fejlődik, így a közszolgáltatnak is ugyan ilyen mértékű lépésekkel kell felvennie a versenyt mind az államigazgatásban, mind a versenyszférában tevékenykedő szervezetekkel egyetemben, hogy egy új, digitális alapokon nyugvó, de fejlődni képes rendszerben élhessünk és láthassuk el feladatunkat. (Kovács I., 2020b)

5. Következtetések, javaslatok

A Covid-19 pandémia új helyzetet teremtett a munkavégzés területén, amelynek a munkavállalói és vezetői szinten is meg kell felelni.

A vezetési folyamat egyes elemei jelentős változáson, átalakuláson mentek keresztül, ez a folyamat napjainkban is tart. A változásokat a pandémia, a generációs különbségek megjelenése, az információs technika és -technológia fejlődése gerjeszti.

A bemutatott motivációs elméletek sajátos jelleggel és tartalommal érvényesülnek korunk vezetés-irányítási rendszerében és a munkatársi motiváció területén.

A pandémia jelentős hatással bírt a munkavégzés módjára, megjelent a távmunka és a Home Office intézménye, ahol a motivációs elméletek elemei sajátosan érvényesülnek.

A generációk megjelenésével folyamatosan változnak a munkavállalói igények és szokások, ezért ezzel együtt változnia kell a munkaadói elvárásoknak és szokásoknak is.

A generációs különbségek megléte mellett, vannak olyan generációkon átívelő értékek is, amelyek minden generáció számára elfogadottak. Ezeket az értékeket szükséges vezetőként felismerni, megtalálni, és a vezető-irányító munkában közös alapnak tekinteni.

6. Felhasznált irodalom

- Dragon Sándor (2020): A digitális szervezet és vezetője a vezetés- irányítás rendszerének tükrében 42-54. old. Kovács István (szerk.): A digitális világ hatása a rendészeti szervek vezetés-irányítási folyamatára. Tanulmánykötet, MRTT Budapest 2020.
- Hunt, J. W. (1988).: *Managing People at Work* (3rd ed.), McGraw Hill, London,
- Kovács Gábor (2018): A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 191. p.
- Kovács I. (2020a): Elektronikus ellenőrzés: dokumentáltság, mint alapelv a Weber féle bürokratikus rendszerben. In: Kovács I. (szerk.): A digitális világ hatása a rendészeti szervek vezetés-irányítási folyamataira. Budapest: MRTT, 27-43. p.
- Kovács I. (2020b): Digital modernization of management theory objects in the light of the coronavirus epidemic. *Academia Letters*, *Academia Letters*, Article 3804. <https://doi.org/10.20935/AL3804> (letöltve: 2021.01.06.)
- Magasvári Adrienn – Olexa Péter – Szabó Andrea (2021): „Kik is vagyunk valójában?” Az adó- és vámhatóság lehetőségei az emberi erőforrás-gazdálkodás fejlesztésében. *Belügyi Szemle*, 69(9), p. 1549-1567. DOI:10.38146/BSZ.2021.9.3
- Magasvári Adrienn – Szabó Andrea (2020): A Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkaerő-megtartó képességének vizsgálata egy speciális célcsoport körében. *Magyar Rendészet*, 19(2-3) p. 143-162. doi: 10.32577/mr.2019.2-3.8

- Magasvári Adrienn – Szilágyi Tamás (2019): Z generációs pénzügyi nyomozók munkával kapcsolatos elvárásai. In: Zsámbokiné Ficskovszky, Ágnes (szerk.): Biztonság, szolgáltatás, fejlesztés, avagy új irányok a bevételi hatóságok működésében. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, p. 142-156. DOI:10.37372/mrtvpt.2019.1.9
- Merétei Barbara (2017): Generációs különbségek a munkahelyen–szakirodalmi áttekintés. Vezetéstudomány/Budapest Management Review, 48(10), p. 10-18.
- Ritecz György – Balla József – Kui László (2017): Kutatási összefoglaló A „Határőrizeti rendszer felülvizsgálata” címmel a Belső Biztonsági Alap terhére benyújtott és támogatást nyert pályázat keretében Csenger Határrendészeti Kirendeltségen végrehatott kutatás eredményeiről. 23-25. p.
- Wahba, M. A. – Bridwell, L. G. (1976): Maslow Reconsidered: A Review of the Research on the Need Hierarchy Theory, Organizational Behavior and Human Performance, 212–240. p.

Internetes források:

- Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai. Gondolat Kiadó 6. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_543_07_A_szervezeti_magatartas_alapjai/ch07.html#ftn.id516112. (A letöltés ideje: 2021. december 05.)
- Herzberg, Friedrich (2012).: Theory of motivation. A Study of Motivation: How to Get Your Employees Moving https://spea.indiana.edu/doc/undergraduate/ugrd_thesis2012_mgmt_burton.pdf 11. (A letöltés ideje: 2021. december 05.)
- Idegen Szavak Szótára <https://idegen-szavak-szotara.hu/motiv%C3%A1ci%C3%B3-jelent%C3%A9se> (A letöltés ideje: 2021. december 05.)
- Roóz József, Heidrich Balázs (2013): Vállalati gazdaságtan és menedzsment alapjai. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalati_gazdta_n_s_corm/4_3_1_a_meltanyossag_elmelet_GUuWbAq1EveDVSKV.html alapján a szerző által átdolgozva (A letöltés ideje: 2021. december 05.)

A hálapénz, mint nemzetbiztonsági kérdés Dr. Nagy Melánia¹- dr. Ripszám Dóra²

¹ Adjunktus – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

² PhD hallgató – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Pécs 7622, 48-as tér 1.

e-mail cím: nagy.melania@ajk.pte.hu ripszam.dora@pte.hu

Absztrakt

A Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) bünfelderítő tevékenységet folytat; felderíti a jogszabály által hatáskörébe utalt bűncselekményeket. A bünfelderítő tevékenységét a nyomozás elrendeléséhez szükséges gyanú megállapításáig, vagy annak kizárásáig folytatja. Az NVSZ többek között a vesztegetés esetén folytat felderítést (Gál, 2020). Az NVSZ új egysége, az Egészségügyi Védelmi Főosztály, amely az állami vagy önkormányzati fenntartású egészségügyi intézményekben foglalkoztatott egészségügyi szolgálati jogviszonyban állók (egészségügyi, illetve egészségügyben dolgozók, valamint a rezidensek) körében bűnmegelőzési, bünfelderítési feladatokat lát el (Szemán, 2021). 2021. január 1-jei hatállyal az egészségügyi szolgáltatás kapcsán adott (ígért), illetve elfogadott (kért) jogtalan előny (pénzbeli vagy más ellenszolgáltatás) fogalmával kiegészítésre került a vesztegetés és a vesztegetés elfogadása bűncselekmények tényállása (Szemán, 2021).

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A korrupció elleni fellépés hosszú múltra tekint vissza, hiszen a római jogban is találunk olyan jogforrásokat, amelyek a hivatali visszaéléseket rendelték szankcionálni (Pókecz, 2015 in: Tóth 2016). Hazánkban már a Csemegi-kódex is rendelkezett a korrupciós deliktumokról, többek között a megvesztegetésről, a hivatali sikkasztásról, a hivatali bűnpártolásról, a hivatali titok elárulásáról és az ártatlan személyek bűnvizsgálat alá helyezéséről (Edvi, 1909 in: Tóth 2016). A korrupció mértékének pontos meghatározása, különösen a más társadalmi-gazdasági-kulturális háttérrel rendelkező országok összehasonlítása jelentős kihívás elé állítja a kutatókat. A világ számos országában büntetik a vesztegetés különféle típusait, továbbá az ENSZ 2003-ban elfogadott Korrupció elleni Egyezménye meglehetősen pontos leírását adja a büntetendő cselekményeknek, azonban a probléma ott kezdődik, hogy a korrupciós jelenségek jóval túlmutatnak a vesztegetési tényállásokon, hiszen idetartoznak azok az egyes országokban igen elterjedt társadalmi gyakorlatok (például baksis, ajándékozás, hálapénz, borraaló), amelyek büntetőjogi megítélése – erős társadalmi beágyazottságuk okán – nem egyértelmű (Klotz, 2019). Mindemellett nehézséget okoz az a helyzet is, hogy a vesztegetésnél nincsen sértett, minden résztvevőnek ugyanaz az érdeke, így nincs olyan személy, aki az eljárás jogszerűtlensége miatt feljelentést tenne (Bátki, 2020).

Magyarországon a hálapénz jelensége egy szükséges rosszként volt számontartva az egészségügyi dolgozók rendkívül alacsony bérezése miatt. Egy korábbi kutatás rámutatott, hogy az orvosok 57%-a szükségesnek tartja a hálapénz rendszerét, a jövedelmekre tekintettel (Hollán- Venczel, 2019). Ennek a rendezetlen állapotnak a szabályozására született meg az egészségügyi szolgálati jogviszony, amely magával hozta az orvosok béremelését is. Az állami és az önkormányzati egészségügyi szolgáltatóknál foglalkoztatott egészségügyi dolgozók korábban számos jogviszony keretében dolgoztak, a munkajogi kereteket azonban 2020 folyamán a vonatkozó jogszabályok megváltoztatásával sikerült rendezni. Az orvosi bérek rendezése és a hálapénz rendszer kivezetése mellett létrejött egy új jogállásra vonatkozó szabályozás. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény és annak a végrehajtását szolgáló kormányrendeletek tartalmazzák a bértáblákat, az egészségügyi szakdolgozókat megillető pótlékok körét és mértékét, továbbá az egészségügyi szolgáltatók által igényelhető, a bérek kifizetését szolgáló támogatások mértékét és feltételrendszerét (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2021).

Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 20. §-ában foglaltak szerint a Büntető Törvénykönyv 290. (vesztegetés) és 291. (vesztegetés elfogadása) §-a 2021. január 1-jétől az alábbiak szerint egészült ki (Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény):

290. § (6) „Aki egészségügyi szolgáltatás nyújtásával összefüggésben egészségügyi dolgozónak, egészségügyben dolgozónak vagy ezekre tekintettel másnak az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerint jogtalan előnyt ad vagy ígér, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény)

291. § (6) „E § alkalmazásában az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben jogtalan előnynek minősül az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerinti jogtalan előny.” (A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény)

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 138/A. § (1) Az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó az egészségügyi szolgáltatás nyújtása során a jogszabályban vagy jogszabály alapján meghatározott térítési díjon felül az egészségügyi szolgáltatás nyújtásáért semmilyen pénzbeli, gazdasági szolgáltatás keretében nyújtott vagy természetbeni ellenszolgáltatást vagy egyéb előnyt nem kérhet, illetve nem fogadhat el.

Fentiekkel egyidőben az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 138/A. § (4)-(5) bekezdése meghatároz bizonyos kivételi köröket. A szolgáltatás nyújtását követően az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó egy alkalommal elfogadhat a beteg vagy rá tekintettel más által ajándékként adott olyan tárgyat, amelynek értéke nem haladja meg a mindenkori minimálbér havi összegének 5%-át (2021-ben: kb. 8370,- Forint). A folyamatos benntartózkodás mellett végzett, hosszú ideig tartó egészségügyi szolgáltatás nyújtása során az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó kéthavonta egy alkalommal elfogadhat a beteg vagy rá tekintettel más által ajándékként adott olyan tárgyat, amelynek értéke nem haladja meg a mindenkori minimálbér havi összegének 5%-át (Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény).

A rendszer ellenőrzésére a Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) kapott megbízást. 2021 július 1-ét követően Gyebnár Imre rendőr ezredes irányítja Közigazgatási

Szervek Védelmi Szolgálat Igazgatóságát, amelynek új alegysége az Egészségügyi Védelmi Főosztály lett (Király, 2021).

2. Anyag és módszer

Kutatásunk során, elsősorban a hazai tanulmányok, monográfiák, tanulmánykötetek feldolgozására törekedtünk, valamint a kapcsolódó jogszabályi háttér elemzésével foglalkoztunk. A nemzetközi kitekintés terjedelmi korlátok miatt, egy különálló tanulmány témájaként kerül elemzésre.

3. Eredmények és értékelésük

I. A hálapénz fogalmának meghatározására irányuló törekvések

A borraivaló, a hálapénz, a paraszolvencia ismert fogalmak, amelyek az utóbbi időben egyre többször kerülnek büntetőjogi megközelítésbe. Az első meghatározás számos szakmához kapcsolódhat, az utóbbi kettő azonban általában az egészségügyhöz fűződik. A magyar hálapénz elnevezés egyedi a nemzetközi szabályozáshoz képest, Magyarországon pozitív jelzővel jelölik, addig más országokban a jelenség helytelenségére, illetve szabálytalanságára helyezik a hangsúlyt (Tar, 2017). Az előzmények egészen 1952-ig nyúlnak vissza, amikor elfogadták Gerő Ernő indítványát, hogy tegyék „borraivalóssá” - ekkor még a hálapénz kifejezést nem használták - az egészségügyet. A hálapénzről kialakult vélekedés nagyon változatosan alakult a különböző tudományterület képviselői között, a közgazdászok meglátása szerint a hálapénz rendszere egy közgazdasági törvényszerűségek alapján megmagyarázható és a funkcióit tekintve is jól körülhatárolható jelenség, ezzel ellentétben a jogászok már kezdetektől fogva a hálapénz elfogadását, illetve adását is törvénybe ütközőnek tekintették (Fenyvesi, 2011).

Gál István László egy 2014-es egyetemi tankönyvben összefoglalta a hálapénzre vonatkozó rendelkezéseket, ahol kifejtette, hogy az orvos az új Btk. (2012. évi C. törvény) hatálybalépése után már nem fogadhat el és nem is kérhet hálapénzt, hiszen a jogtalan előny kérése, illetve az előzetes, illetve az utólagos elfogadás is vesztegetés elfogadásának minősül. Kivételt egyedül az az eset jelenthetett, hogy ha a hálapénzt utólag és kérés nélkül adták az orvosnak, mivel így ez megfelel az Orvostikai Kódex rendelkezéseinek, így nem minősül jogtalan előnynek és így nem jön létre bűncselekmény (Gál, 2014).

Tóth Mihály álláspontja is megegyező a korábban tárgyaltakkal: „a hálapénz kérését mindenképpen indokolt tiltani, ebben nem tehető engedmény. [...] A hálapénz elfogadását azonban, a korábbi több évtizedes szabályozással egyezően csak a hálapénz fejében történő kötelességszegés felmerülésekor indokolt büntetőjogi eszközökkel kezelni” (Tóth, 2014).

A hálapénz fogalmát a Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe határozza meg, mely szerint hálapénz „az a bármilyen előny és juttatás, amit a beteg vagy hozzátartozója az ellátást követően, utólag, kérés nélkül az orvosnak ad, amennyiben az még közvetve sem befolyásolja az ellátás minőségét” (Magyar Orvosi Kamara). 2015-ben a Kúria hasonlóképpen foglalt állást, „hálapénz az a juttatás, amelyet az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét követően a beteg vagy hozzátartozója hálája, köszönete jelül a szolgáltatásban közreműködő egészségügyi dolgozónak önként nyújt. A hálapénz – amennyiben az nem a kötelességszegés honorálása – nem jogtalan előny, így annak elfogadása vesztegetést nem valósít meg” (Ambrus, 2021).

A paraszolvencia a hálapénzzel nem szinonim kifejezés. Mórítz Balázs szerint: „*minden egyéb olyan magatartás, amely nem vonható a hálapénz definíciója alá, az a paraszolvencia és/vagy a vesztegetés körében értékelendő.*” (Mórítz, 2020). A paraszolvencia magába foglalja a hálapénzt is tehát, egy tágabb kategória és minden olyan egyéb legalitást elkerülő bevételre is értjük, amelyet az orvos a közfinanszírozásban végzett munkájával összefüggésben szerez (Király, 2021). Összefoglalva azt mondhatjuk: „*mindig valamilyen szolgáltatási elemmel kapcsolatos konkrét kívánságra irányul*” (Balázs, 2007).

Végsősoron, tehát a hálapénz akkor nem minősült jogtalan előnynek a jelenlegi szabályozást megelőzően, ha azt egészségügyi körben, önkéntesen és utólagosan nyújtották. Tényállászerű volt azonban, ha az említett konjunktív feltételek valamelyike hiányzott (Ambrus, 2021).

A fent részletezett álláspontok már korábban is hangsúlyozták a hálapénzzel kapcsolatos problémákat és jelen szabályozás szerint ennek megoldásaként módosított a rendelkezéseken és így minden formában tehát az előre vagy utólag adott összeg is bűncselekménynek minősül. A jogkövető magatartás ellenőrzésére a Nemzeti Védelmi Szolgálat kapott megbízást.

II. A Nemzeti Védelmi Szolgálat tevékenysége, különös tekintettel a megbízhatósági vizsgálatra

2021. január 1-jei hatállyal az egészségügyi szolgáltatás kapcsán adott (ígért), illetve elfogadott (kért) jogtalan előny (pénzbeli vagy más ellenszolgáltatás) fogalmával kiegészítésre került a vesztegetés és a vesztegetés elfogadása bűncselekmények tényállása (Szemán, 2021).

„Az NVSZ országos illetékességű, önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szerv, amely élén a belügyminiszter által kinevezett főigazgató áll, aki vezeti és képviseli a szervet.” Székhelye Budapesten helyezkedik el, egyes szervezeti egységei a védett szervek objektumaiban találhatóak (Gál, 2020).

A Nemzeti Védelmi Szolgálat büntelfelderítő tevékenységet folytat; felderíti a jogszabály által hatáskörébe utalt bűncselekményeket. A büntelfelderítő tevékenységét a nyomozás elrendeléséhez szükséges gyanú megállapításáig, vagy annak kizárásáig folytatja. Az NVSZ többek között a vesztegetés esetén folytat felderítést (Gál, 2020).

Az NVSZ új egysége, az Egészségügyi Védelmi Főosztály, amely az állami vagy önkormányzati fenntartású egészségügyi intézményekben foglalkoztatott egészségügyi szolgálati jogviszonyban állók (egészségügyi, illetve egészségügyben dolgozók, valamint a rezidensek) körében bűnmegelőzési, büntelfelderítési feladatokat lát el (Szemán, 2021). Kiemelt tevékenységei közé tartozik többek között a kifogástalan életvitel vizsgálat és a megbízhatósági vizsgálat, a továbbiakban ennek bemutatására kerül sor (Gál, 2020).

A Nemzeti Védelmi Szolgálat törvényben meghatározott egyik legfontosabb alapfeladata a korrupció elleni harcban való közreműködés, ennek pedig az egyik hatékony eszköze a megbízhatósági vizsgálat. A vizsgálat célja azon személyek kiszűrése, akik hivatali helyzetükkkel, szolgálati kötelezettségeikkel visszaélve, azt felhasználva követnek el bűncselekményeket, súlyosan károsítva a közbizalmat, megingatva a rendvédelem és a közszolgálat társadalmi megbecsülését (Nemzeti Védelmi Szolgálat). A megbízhatósági vizsgálat korábban is létezett, csupán a vizsgált személyek körét bővítették ki, így kerültek a szabályozás alá az egészségügyben dolgozók is.

A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7/A. § (2) bekezdése alapján a megbízhatósági vizsgálat elrendelhető a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv vezetője a védett szerv tagjával, vagy a védett szerv valamely állománycsoportjához tartozó, meghatározott szolgálati feladatot teljesítő, az elrendeléskor még nem nevesíthető tagjával szemben. A törvény továbbá rendelkezik az egészségügyben dolgozókról is. A vizsgálat az egészségügyben szolgálati jogviszonyt teljesítőkre vonatkozik, valamint az állami fenntartású intézmények kormányzati szolgálati jogviszonyban foglalkoztatottak, közalkalmazotti jogviszonyban dolgozók továbbá az igazságügyi szolgálati jogviszonyban feladatokat teljesítőkre is. Kivételt jelentenek az egészségügyben tevékenységet ellátó hallgatói jogviszonyban állók, illetve az egyházi jogi személy fenntartása alatt egészségügyi szolgáltatóknál dolgozók továbbá azok a személyek, akik a magánellátásban teljesítenek (A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény).

A szabályozás váratlansága és újszerűsége miatt, A Magyar Orvosi Kamara hálapénz tiltó kampányt indított az országban, annak érdekében, hogy a lakosságot is tájékoztassák a hálapénz kriminalizálásáról. Ennek keretében több mint 3000 plakát került elhelyezésre különböző egészségügyi intézményekben (Magyar Orvosi Kamara). A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7/A. § (1) bekezdése alapján a megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali, illetve jogszabályban, kollektív szerződésben, üzemi megállapodásban, valamint munkaszerződésben előírt munkaköri kötelezettségének. (A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény).

A vizsgálat elrendelésének okai között szerepel a szűrőpróbaszerű elrendelés, abban az esetben, ha az érintett munkaköre „magas korrupciós kitettségű”. Nem minden esetben szükséges tehát, hogy a vizsgálatlal érintett személyről előzetes információval rendelkezzen a hatóság (Magyar Orvosi Kamara, 2021). *„A vizsgálat nem más, mint egy integritásteszt, ahol az integritás a vizsgálat alá vont személy sérthetlenségére, feddhetetlenségére, megvesztegethetlenségére utal.”* (Várad, 2021). A vizsgálat lefolytatása során a bírói engedélyhez nem kötött eszközök alkalmazhatók, a bírói engedélyhez kötött eszközöket a törvény tiltja. A megengedett módszerek a következők:

- rendőrséggel együtt működő személyt vehet igénybe információk megszerzéséhez,
- információt gyűjthet, ellenőrizhet úgy, hogy az eljárás valódi célját leplezi,
- személyt, lakást, járművet, bekerített helyet, nyilvános vagy a közönség számára nyitva álló teret titokban megfigyelhet, információt gyűjthet, technikai eszközzel rögzítheti (itt a kívülről történő megfigyelés engedélyezett, ha már lakásban, járműben, nem nyilvános helyen zajlik a megfigyelés az bírói engedélyhez kötött.) (Magyar Orvosi Kamara, 2021).

Az NVSZ a vizsgálat során a valóságban is előforduló élethelyzetek mesterséges kialakításával azt ellenőrzi, hogy az érintett eleget tesz-e jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének, a jogszerű, befolyásmentes feladatellátás követelményének. A kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálatlal érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után, azonban az nem korlátozhatja a vizsgálatlal érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában (Nemzeti Védelmi Szolgálat).

A vizsgálat időtartama 15 nap, amelyet az NVSZ főigazgatója egy alkalommal további 15 nappal meghosszabbíthat. Ugyanazon személlyel kapcsolatban naptári évenként legfeljebb 3

alkalommal kerülhet rá sor. Ha a mesterséges élethelyzet létrehozása külső körülmények miatt meg sem kezdődik, a megbízhatósági vizsgálat megszüntetéséről kell határozni. Abban az esetben viszont, ha a vizsgálatot megszüntetik, akkor ez nem számít bele a naptári évenkénti 3 alkalmas korlátozásba. A megszüntetés okai között szerepelhet többek között az érintett személy betegsége, szabadsága. Az eljárás befejezéséről az érintett személyeket 15 napon belül értesíteni kell (Király, 2020).

Amennyiben a vizsgálat során bűncselekmény gyanúja merül fel, az NVSZ haladéktalanul feljelentést tesz a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságnál, vagy ügyésznél, ellenkező esetben a vizsgálat során beszerzett adatokat a törvényi előírásnak megfelelően meg kell semmisíteni (Nemzeti Védelmi Szolgálat). A megbízhatóság vizsgálat miatt fegyelmi eljárás vagy szabálysértési eljárás nem indítható. A törvény rendelkezése alapján, ha az egészségügyi szolgálati jogviszonyban dolgozóval szemben büntetőeljárás indítanak azonnali felmondási oknak minősül (Magyar Orvosi Kamara, 2021). Erről rendelkezik a 2020 évi C. törvény (3) bekezdése is: Egészségügyi szolgálati jogviszony olyan büntetlen előéletű és cselekvőképes személlyel létesíthető, aki megfelel az egészségügyi szolgálati munkaszerződés szerinti egészségügyi tevékenység végzésére jogszabályban előírt feltételeknek, és aki nem áll kamarai kizárás etikai vagy fegyelmi büntetés hatálya alatt (2020. évi C. törvény). Nem akadályozhatja a vizsgálat a vizsgálatot érintett személy kötelezettségeinek, feladatainak teljesítését, nem sértheti a vizsgált személy személyhez fűződő jogait, így különösen nem járhat a becsületének és a jó hírnevének sérelmével, a vizsgálat nem veszélyeztetheti az életet, avagy a testi épséget, és nem akadályozhatja más hatóság eljárását (Nemzeti Védelmi Szolgálat).

3. Eredmények és értékelésük

A Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) bűnfelderítő tevékenységet folytat; felderíti a jogszabály által hatáskörébe utalt bűncselekményeket. A bűnfelderítő tevékenységét a nyomozás elrendeléséhez szükséges gyanú megállapításáig, vagy annak kizárásáig folytatja. Az NVSZ többek között a vesztegetés esetén folytat felderítést (Gál, 2020).

Az NVSZ új egysége, az Egészségügyi Védelmi Főosztály, amely az állami vagy önkormányzati fenntartású egészségügyi intézményekben foglalkoztatott egészségügyi szolgálati jogviszonyban állók (egészségügyi, illetve egészségügyben dolgozók, valamint a rezidensek) körében bűnmegelőzési, bűnfelderítési feladatokat lát el (Szemán, 2021).

2021. január 1-jei hatállyal az egészségügyi szolgáltatás kapcsán adott (ígért), illetve elfogadott (kért) jogtalan előny (pénzbeli vagy más ellenszolgáltatás) fogalmával kiegészítésre került a vesztegetés és a vesztegetés elfogadása bűncselekmények tényállása (Szemén, 2021).

A rendszer hatékonyságáról ilyen rövid idő távlatából nehéz szólni, a bevezetés a COVID-19 világjárvány közepén történt, amely miatt az egészségügy amúgy is kiemelt szerepben volt. A vírus miatt számos olyan cselekmény is előtérbe került az egészségügyi dolgozók kötelelességével kapcsolatban, amelyre korábban egyáltalán nem volt példa (védeltségi igazolvány hamisítása, védőoltás be nem adása). Így, ha már csak ezek a jogsértések, redukálódnak, azt mondhatjuk, hogy jó úton járunk. Mindemellett, nem mehetünk el szó nélkül azon tények mellett sem, hogy az orvosok jövedelmének a rendezése is megtörtént a szabályozással, amely évek óta óriási problémát jelentett. Meglátásunk szerint, egy nagyon nehezen megszüntethető jelenség kiiktatására vállalkozott a jelenlegi rendszer, amely biztosan

nem hónapok alatt lesz kivezethető a társadalomból. A sikerességhez többek között szükség lesz az emberek gondolkodásmódjában történő gyökeres változásra is.

4. Következtetések, javaslatok

A hálapénz explicit kriminalizálása nem csupán a jogban gyökerezik, de igen fontos vetülete van társadalmi, gazdasági és politikai síkon is. Annak ellenére, hogy a hálapénz „betiltásához” vezető jogszabály előkészítése során az orvosokat érintő adatok, elemzések rendelkezésre álltak, nem ismerünk egy átfogó, szakdolgozói elemzést. A Btk. módosítás minden egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló dolgozóra, az ellátott betegekre és hozzátartozóikra egyaránt vonatkozik. Szükséges lenne tehát egy olyan komplex program kidolgozása, amely képes a társadalmi, illetve az egészségügyi-szakmai attitűd gyökeres átalakítására (Julesz – Kereszty, 2021).

Felhasznált irodalom

- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 209-291. §
- A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7/A. § (1)-(2) bekezdése
- Ambrus I. (2021): Büntetőjog 2021 – a pénzmosás újrahangolt tényállása és a hálapénz kriminalizálása, Dr. Ambrus István: Büntetőjog 2021 – a pénzmosás újrahangolt tényállása és a hálapénz kriminalizálása | Büntető Törvénykönyv (új Btk.) a gyakorlatban (ujbtk.hu) (letöltve: 2022.01.29.)
- Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény 20. §
- Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 138/A. § (4)-(5) bekezdése
- Balázs, P. (2007): Hálapénz... ha végre paradigmát váltanánk. In: Egészségügyi gazdasági szemle, 2007. (45. évf.) 4. sz. 11-12. p. <https://weborvos.hu/adat/egsz/2007nov/11-19.pdf> (letöltve: 2021.10.20.)
- Edvi, I. K. (1909): A Magyar Büntető Törvénykönyv magyarázata. 3. kötet. Révai Kiadó, Budapest, 581. p. idézi: Tóth D. (2016): A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon, Dr. Tóth Dávid: A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon | Büntető Törvénykönyv (új Btk.) a gyakorlatban (ujbtk.hu) (letöltve: 2022.01.23.)
- Emberi Erőforrások Minisztériuma (2021): Egészséges Magyarország 2021–2027. Egészségügyi Ágazati Stratégia. 114. p.
- Fenyvesi, É.: Mi van a borítékban: kenőpénz vagy hálapénz? Fenyvesi_Mivanabortkban_EK.pdf (letöltve: 2022.01.23.)
- Gál, I. L. (2014): A korrupciós bűncselekmények. In: Tóth M. – Nagy Z. (szerk.) Magyar Büntetőjog: Különös rész. Osiris Kiadó, Budapest 297.p.
- Gál, I. L. (szerk.) (2020.): Nemzetbiztonsági Szakági Jogi Alapismeretek. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, 203. p.
- Hollán M. - Venczel T. (2019): A hálapénz büntetendősége a jogtudatban. A hálapénz büntetendősége a jogtudatban - REAL - az MTA Könyvtárának Repozitóriuma (letöltve: 2022.01.25.)
- <https://batki.info/halapenz/> (letöltve: 2022. 01. 27.)
- Julesz, M. – Kereszty, É. M. (2021): A hálapénzzel kapcsolatos szokások a magyar egészségügyi szakdolgozók körében. Orvosi Hetilap, 162. évfolyam, 41. szám 1658–1668. p.
- Király, G.: (2021): A hálapénz és az ellene való fellépés Magyarországon, Szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar

- Klotz, P. (2019): Integritás és munkaköri kockázatok elemzése. Dialóg Campus Kiadó, ISBN: 978-615-6020-57-4, 206.p.
- Magyar Orvosi Kamara - Plakátkampányt indít a Magyar Orvosi Kamara a hálapénzmentes egészségügyért (mok.hu) (letöltve: 2022.01.26.)
- Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe II.15. (1) bek.
- Magyar Orvosi Kamara, Megbízhatósági vizsgálatok NVSZ_megbízhatósági_vizsg_jogszabály_0525.pdf (mok.hu) (letöltve: 2022.01.23.)
- Mórítz, B. (2020): Hálapénz versus paraszolvencia. Magyar Jog 2020/11., 677-687.p.
- Nemzeti Védelmi Szolgálat (n.a.): <https://nvsz.hu/tevekenyseg/megbizhatosagi-vizsgalat> (letöltve: 2021. november 23.)
- Pókecz, K. A. (2015) : A magisztrátusi korrupció (zsarolás) büntetőjogi megítélése a köztársaságkori Rómában. In: Emlékkötet, Tanulmányok Bodnár Imre egyetemi adjunktus tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, idézi: Tóth D. (2016): A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon, Dr. Tóth Dávid: A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon | Büntető Törvénykönyv (új Btk.) a gyakorlatban (ujbtk.hu) (letöltve: 2022.01.23.)
- Szemán, L. J. (2021): A többség becsülettel teszi a dolgát az egészségügyben, Magyar Nemzet: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2021/02/a-tobbseg-becsulettel-teszi-a-dolga-at-az-egeszsegugyben> (letöltve: 2021. november 23.)
- Tar, T. (2017): A hálapénz adás motivációi. OTDK dolgozat, Szegedi Tudományegyetem, 21. p.
- Tóth, M. (2014) „Boríték kapható” Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam (2014. július 11.) 28. sz. 5. p
- Így dolgozik majd a hálapénz kommandó - Nyíregyháza Megyei Jogú Város Portálja - Nyíregyháza Többet Ad! (nyiregyhaza.hu) (letöltve:01. 23. 2022.)

Nemzetközi rendőr konferencia turizmus

Dr. Sallai János

*tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar,
Rendészettelméleti és történeti tanszék
1082 Budapest Üllői u. 82.
e-mail cím: sallai.janos@uni-nke.hu*

Absztrakt

Az ipari forradalmak hatására a nemzetközi közlekedés a XIX. században fokozatosan elterjedt, majd a motorizáció felgyorsulásával tömeges méreteket öltött. Ezzel párhuzamosan a tömegtermékek és a papírpénzek váltók, részvények is a hétköznapi élet részévé váltak. A fentiek hatására a nemzetközi bűnözés is elszaporodott, főleg a lánykereskedelem, pénzhamisítás területeken. A nemzetközi bűnözés ellen csak nemzetközi rendőri együttműködés keretein belül lehet fellépni, amelynek első gondolatai a XX. század eleji rendőrkonferenciákon fogalmazódtak meg. Ezek a konferenciákon, kongresszusokon született meg az INTERPOL ötlete (1912 Monaco, 1924 New York) és a távazonosítás bevezetése, majd később a rendőr rádióadó alkalmazása, nemzetközi nyilvántartás bevezetése, és az útlevél hamisítás elleni fellépés.

1. Bevezetés és források áttekintése

Mára egyértelművé vált, hogy a globalizáció egyik fő nyertese a turizmus, amely révén az emberek milliói utaznak, nyaralnak, kirándulnak évente hazai és nemzetközi viszonylatban. Az utazások már az ókorban elkezdődtek, amikor zarándokok, vagy kereskedők átlépték a település és az államok határait. A tömeges elterjedés kezdete az első ipari forradalom hatásaként tömegessé vált vasúti, közúti és víziúti közlekedési eszközök megjelenéséhez köthető. A XIX. század végétől a polgárosodás, iparosodás egyik velejárója a bűnözés elterjedése, majd nemzetköziesedése. A nemzetközi pénz és váltóhamisítás, lánykereskedelem, a felelősség alóli kibúvás miatt más országba való menekülés a nemzetközi bűnözés fő területeivé váltak. Ezzel szemben az országok rendőrségeinek a nemzetközi bűnözőkkel szembeni közös fellépés különböző nemzetközi jogi és adminisztrációs akadályok miatt csak lemaradva, kullogva követte a nemzetközi térben mozgó bűnözőket.

A modern polgári élet, modern rendészet létrejöttét eredményezte, amely a francia területről a XVIII. század elején indult el, majd a porosz-német területeken fejlődött ki, és osztrák közvetítéssel jutott el Magyarországra. A magyar modern rendészet kezdetén egyik legnagyobb hiányosságként jelentkezett, hogy nem állt rendelkezésre kellő szakirodalom, különösen a nemzetközi tapasztalatokat tartalmazó külföldi modellek, példák hiányoztak ebben az időben. Ezt próbálta pótolni a rendészeti szakfolyóiratokban megjelenő külföldi tudósítások, továbbá 1876-ban Pázmándy Dénes. A brüsszeli és a párizsi rendőrség és 1916-ban Dorning Henrik által írt és kiadott: Külföldi rendőrségek, a német, osztrák és francia rendőrségek szervezete és működése c. könyvei.

A XX. század első felében megalakult INTERPOL és a század végén létrejött EUROPOL gyökerei is erre az időszakra nyúlnak vissza, amikor az egyes államok rendőrségei különböző szakterületeken a diplomáciai érintkezés gyakorlatát és szabályait kikerülve, közvetlenül felvették a kapcsolatot egymással és a kezdeti kétoldalú találkozókat konferenciák, kongresszusok, nemzetközi rendészettudományi kiállítások, tudományhetek követték. A

korabeli gyakorlat miatt az ilyen rendőri találkozókra nem születtek konferencia kötetek, csak a rendészeti szakirodalomban tudósítások, a levéltárakban a kiküldetésekről szóló feljegyzések, levelek, továbbá korabeli jogszabályok állnak rendelkezésre.

2. A nemzetközi rendészeti együttműködés előzményei

Magyarországon az első állami rendőrség 1873-ban jött létre fővárosi rendőrség néven. A főváros egyesítésére vonatkozó jogszabály következtében 1873. december 15-étől rendelték a belügyminisztérium alá a fővárosi rendőrséget, amelynek hatásköréről, illetékességéről és a feladatairól az 1881. XXI. törvény rendelkezett. Ennek a törvénynek a kapcsán, már előtérbe kerültek a nyugateurópai rendőrségek, amelyek közül mintaként a bécsi és londoni rendőrségek szervezetét a törvény előkészítésnél alapul vették, melyet a következőkkel indokoltak. „Páris, London s utóbbi időben Bécs is oly mintaszerűleg szervezett szakképzett s kellő számú rendőrséggel bírnak, hogy azoknak példáit nem csak lehet, hanem kell is a helyi viszonyoknak és a nemzet geniusának megfelelő módosításokkal utánozni, annyival inkább, mert a rosszra hajló s az önérdeket tiltott úton is kielégíteni törekvő emberi természet mindenhol egyforma, s csak a módozatban lehet eltérés.” (1881. évi XXI. törvénycikk indokolása a Budapest fővárosi rendőrségről) Ugyanez a törvény indoklása már utal külföldön üldözendő bűnözőkkel kapcsolatos költségekre, amely arra enged következtetni, hogy már az első állami rendőrségnél számoltak bizonyos esetekben nemzetközi rendészeti tevékenységgel. Később 1898. évi május 27-én 46.826/98. B. M. szám alatt kiadott belügyminiszteri rendelet pedig „kifejezetten felhatalmazza a budapesti főkapitányt és a városok rendőrkapitányait, hogy sürgős nyomozás vagy közbiztonsági intézkedés végett a külföldi hatóságokat közvetlenül is megkereshessék.” Az ezt követő 1899-ben kiadott rendőrségi nyomozási utasítás „külön foglalkozik a külföldi megkeresésre foganatosítandó tennivalókkal, s azt is szabályozza, miképpen kell eljárni, ha külföldi hatóság kiküldöttje jön hozzánk nyomozás teljesítése végett (18—19. §§.) Hazánkban tehát a nyomozó rendőrhatóság régóta fennálló jogszabályok alapján érintkezik közvetlenül azokkal a külföldi rendőr- hatóságokkal, amelyek készek nekünk ily módon jogsegélyt nyújtani.” (130.000/V.b.1899-BM rendelet)

Ezzel párhuzamosan a nemzetközi térben is létrejöttek az első szakmai rendőri találkozók, kongresszusok, megbeszélések. 1898-ben, Rómában megrendezték az anarchizmus elleni harc érdekében összehívott nemzetközi konferenciát, amelyet 1904-ben ugyanebben a témában Szentpéterváron megrendezett nemzetközi konferencia követett, ahol több megállapodás született. Ugyanebben az időben nagy gondot okozott az európai államok vezetőinek a nemzetközi leánykereskedelem és prostitúció. Az 1903. évi Határrendőrségről szóló törvény indoklásában is megtalálható a Kárpát-medencében és a Balkánon kialakult helyzet. E szerint: „Szomorú tény, hogy a szerbiai, romániai, de az egész Balkán félszigeten lévő bordélyházak nagyrészt magyarországi származású leányokkal vannak benépesítve. E fiatal leányok többnyire szolgálat vagy egyéb foglalkozás ürügye alatt lelketlen ügynökök által csábítatnak ki és azután az erkölcstelenség fertőjébe taszítatnak.” (6. 1903. évi VIII. törvénycikk) A leánykereskedelem, az úgynevezett „fehér rabszolgaság” meggátlása érdekében szólaltak fel az az 1895-ben Párizsban tartott Nemzetközi Börtönügyi Kongresszuson, majd sikerült eredményt is elérni a 1899. évi Londoni Börtönügyi és Büntetőjogi Kongresszus, ahol a résztvevők egyetértettek abban, hogy amorális elítélés mellett a jogi tilalmazás is szükséges. Ezt követte 1904-ben Párizsban a témában 16 ország részvételével egy tanácskozáson, amelynek eredményeként megszületett az első nemzetközi egyezmény a leánykereskedelem ellen. Mindezt már a Határrendőrségről szóló törvényben a feladatok között figyelembe vették.

3. Az első nemzetközi találkozások, tanácskozások, kongresszusok

A folyamatosan bővülő nemzetközi bűnözők ellen az adott államok rendőrségeinek, bűnüldözői szerveinek dolgozói körében egyre erőteljesebb igény mutatkozott a hivatalos utat mellőzve a közvetlen kapcsolatok felvételére. Így például a „Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület” 1905-ben Hamburgban megtartott értekezletén határozatot hozott arról, hogy „minden államban szükségesnek tartja központi hivatalok felállítását, amelyeknek a fővárosok rendőrhatalóságaival kell kapcsolatban állni, egymással közvetlenül kell érintkezniük s feladatuk küzdeni a nemzetközi bűnözés ellen.” (Sallai – Borszéki, 2021.)

Ugyanebben az időben létrejöttek az első nemzetközi rendőri találkozók így 1905. Buenos Aires, 1909. Madrid, 1912. Sao Paulo adott otthont arra, hogy megvizsgálják a nemzetközi bűnözők elleni közös fellépés lehetőségeit.

A XIX. század végén megjelentek az első autók, amelyek száma a XX. század elején erőteljes növekedésbe kezdett és egy új veszély elszaporodását jelentette. Ennek elhárítására kezdetben az államok adott rendőrségei voltak hivatottak, majd a határon átnyúló közlekedés természetessé válásával már nemzetközi fellépést vált szükségessé. Így került sor 1909-ben Párizsban a nemzetközi autóközlekedési konferenciára, ahol, 53 állam 111 kiküldött vett részt, (ezek között hazánk is képviselve volt) amelynek határozatai alapján adták ki Magyarországon 57.000/1910. B. M. sz. körrendelet, amely az első KRESZ típusú közlekedésrendészeti szabályozás. (A párizsi nemzetközi autó konferencia határozatai. 1926.)

Ebben az időszakban már jelen volt a háborúra készülődés, a határok őrizetének szigorodása, a nemzetközi életben fokozódó feszültség, de ezzel párhuzamosan a nemzetközi bűnözőkkel szembeni fellépés igénye fennmaradt. 1912-ben a berlini német rendőrségi konferencia kizáróan a rendőrség szempontjából foglalkozott a nemzetközi kapcsolattartással. A „nagy német városok rendőrségei már régen gyakorolták (a külföldi kapcsolattartást) — az utasításaik még tiltották s a német külügyi hivatal nem is látta még a feljogosítást megadhatónak. A konferencia végül alapelveket fogadott el, amelyek szerint olyan nemzetközi egyezmény megkötésére kell törekedni, amely a nagy rendőri hatóságoknak megengedi, hogy milyen bűncselekménnyel gyanúsított egyének üldözésénél és más fontos rendőri ügyekben egymással közvetlenül érintkezzenek.” (Sallai - Borszéki 2021.)

A XX. század elején Lindenau berlini kormánytanácsos, a magyar Közbiztonság c. rendészeti folyóirat oldalain elemezte a nemzetközi bűnözést, amely szerint ő a nemzetközi bűnözőket az alábbi csoportokba sorolta.

- a) A cselekmény elkövetésének helyéről külföldre menekülő gonosztevők,
- b) az országban letelepedett külföldi gonosztevők.
- c) A nemzetközi csavargók,
- d) egyes, országról-országra utazó professzionátus bűnözők. (A nemzetközileg szervezett gonosztevők. 1911.)
- e) a nemzetközileg szervezett gonosztevők.

A szerző véleménye szerint a legerősebb határzár sem tudja megvédeni az államokat, hogy ezek a nemzetközi gonosztevők ne jussanak el az egyik államból a másikba. Ezek a bűnözői csoportokba sorolta a következőket: nemzetközi csavargókat, leánykereskedelmet folytatókat, nemzetközi hamisjátékosokat, pénzhamisítókat, utazó iparlovagokat és zsebtolvajokat, továbbá szállodai tolvajokat. Lindenau, a hazai szakirodalomban először ugyanebben a cikkében fogalmazta e nemzetközi szervezett bűnözés (gonosztevő) fogalmát, amelyet a legmodernebbnek és legveszélyesebbnek tartott. E szerint „A nemzetközileg szervezett gonosztevő állandó lakhelyen tartózkodik és hálóját innen szövögeti és terjeszti ki a többi

országokra is. A nemzetközi összeköttetések itt a legjellemzőbben lépnek előtérbe. Ennek a nemzetközi szervezetnek közveszélyes volta nem pusztán a működési terület nagy kiterjedésében, hanem legfőképpen abban nyilvánul, hogy a tettes és áldozat többnyire más-más ország-beli.” (A nemzetközileg szervezett gonosztevők. 1911.)

A fenti nemzetközi bűnözők és bűnözői csoportok elleni fellépés nemzeti keretek között nem lehetett eredményes, mert mire felléptek ellenük, a bűnözők már más országban voltak.

Ez út vezet el Monacóhoz, ahol megszületik az INTERPOL ötlete, amely kezdetben Criminal Police Commission névre hallgatott (ICPC, Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete) – majd 1956-tól INTERPOL névvel vitte tovább a rendőri együttműködés gondolatát és gyakorlati megvalósulását. 1914-ben a francia Riverán található mini államban, Monacóban az első Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Kongresszuson (Premier Congres de Police judiciaire internationale) 24 ország 300 tisztviselője tanácskozott a bűncselekmények nyomozása, az azonosítási technikák és a kiadatás területén lehetséges nemzetközi együttműködésről, továbbá szorgalmazták a bűnüldöző rendőrségek közvetlen érintkezésének megvalósítását. A Monacóban elhangzott jövőre vonatkozó főbb gondolatok a következők voltak:

- A különböző országok rendőri erői közötti közvetlen és hivatalos kapcsolatok javítása.
- A postai, telefonos és telegramos szolgáltatások térítésmentes használata a rendőri erők számára a letartóztatás megkönnyítése érdekében.
- Egy egységes nyelv használata (francia, eszperantó).
- A törvényszéki tudomány képzését a törvény és a bűnüldözési hallgatók számára biztosítani kell.
- Az országon belüli bűnüldöző és rendőri akadémiák számának növekedése.
- A nemzetközi bűnelkövetők azonosítására szolgáló azonosítási rendszer létrehozása.
- Központi nyilvántartási adattár létrehozása.
- A modell kiadatási szerződésének tanulmányozása és létrehozása a bűnözők biztosításának segítése érdekében.
- A kiadatási kérelmek közvetlen és azonnali továbbítása.
- Együttműködés a gyors kiadatás érdekében.

A kezdeti lendületet a monacói rendőrkongresszus évében kitört „Nagy Háború” megtörte, sőt befagyasztotta. A háborút lezáró békeszerződések után 1922.: New York-ban került sor Nemzetközi Rendőr Konferenciára, amely eredményeként a különböző államok rendőri hatóságai érintkezésének megkönnyítése és olcsóbbá tétele céljából, egy különleges távirati code-t vezettek be. Ez a távirati code biztosította a táviratok szövegének titkosságát, továbbá csökkentette a szolgálati közlemények távirati költségeit. (127.742/1925. B. M. számú körrendelete. 1925)

1923.: A Johannes Schober, a bécsi rendőrség elnöke kezdeményezésére, az európai, ázsiai országok és az USA delegáltjainak részvételével Bécsben megrendezett Nemzetközi Rendőr Kongresszuson a monacói gondolat nyomán, megalakult az Interpol közvetlen elődjének tekintett Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Bizottság, amely a következő időszakban, 1924 és 1938 között különféle európai országok fővárosaiban évente ülésezik. A bűnüldözés, személyazonosítás, kiadatás és egyéb területeken létrehozandó együttműködés gyakorlati megvalósítására megalakul a Nemzetközi Központi Hivatal. (Sallai J – Borszéki J 2022.)

1924-ben a zopotti nemzetközi rendőrkongresszuson a „Német Birodalom” nagyszámú képviselői mellett elküldte képviselőit Dánia, Svédország, Norvégia, Lengyelország, Hollandia, Ausztria, Csehszlovákia, Svájc, Japán és Magyarország is. Az itt történtek érdekessége, hogy a dán részről bemutatásra tervezett távazonosító eljárási rendszer elméletét és gyakorlatát a dán

kormány és konferencia résztvevők kérésére a magyar Dr. Binger rendőrkapitány kiküldött tartotta meg, aki később a közeli Gdanskban még két, hasonló témában sorra kerülő tanfolyamot vezetett le. (A zoppoti rendőrkongresszus és rendőr szakkiállítás 1924.) A konferencián elhangzott még a varsói Dr. Sonnenbergnek a nemzetközi köröző szolgálatról, továbbá a Siemens főmérnökétől a legújabb rendőrségi jelzőkészülékekről, valamint egy berlini mérnöknek a rádió rendőrségnél való alkalmazásáról szóló előadása. (A zoppoti rendőrkongresszus és rendőr szakkiállítás 1924.) A rendőrtudományok nemzetközi életének pezsgését jelzi, hogy ebben az időben, Németországban a porosz tartományi belügyminiszter megnyitotta a rendőrtudományok hetét a Berlini Közigazgatási Akadémián. Alig túl az első világháborún és a forradalmakon, a német közbiztonsági helyzet 1924-ben már lehetővé tette, hogy több száz rendőr elhagyja szolgálati helyét és részt vegyen a rendezvényen. (100 Jahre Bildungsarbeit in Der Polizei. 2002.)

Ezt követően 1925-ben Karlsruheban sor került az első, már nemzetközinek számító rendőrkiállításra. Majd különböző helyszíneken évente sor került valamilyen rendőri kongresszusra, konferenciára és kétoldalú rendőri találkozóra. Magyar viszonylatban nagyon aktív volt a magyar-német, magyar-lengyel és a magyar finn nemzetközi rendőri együttműködés, amely révén több rendőri vezetői találkozó is sor került. (Sallai János 2021. A finn-magyar nemzetközi rendészeti együttműködés a két világháború között.)

Ennek a folyamat főbb állomásai: 1926. Berlini nemzetközi rendőri kiállítás, 1926. Berni bűnügyi kongresszus, 1926 Párizsi nemzetközi autókongferencia, 1927. Amsterdami kongresszus 1930. Budapesti rendőr rádió kongresszus, 1930 Antwerpeni kongresszus, 1932-es Római bűnügyi kongresszus, 1934. Bécsi Nemzetközi Központi Hivatal felállítása, 1938 Bukaresti kriminalisztikai konferencia.stb.

4. Következtetések, javaslatok

A nemzetközi rendőri együttműködésnek, konferenciák, találkozók megtartásának 1939-ben a II. világháború kirobbanása ismét gátat vetett. Sajnos a második világháború után megvalósult két pólusú világrendszer elzárta a két oldal közötti együttműködés korábban megvalósult formában történő folytatását. Az eredeti kezdeményezés a nyugati világban ugyan folytatódott, de lényegesen alacsonyabb fordulaton, kevesebb tagállam részvételével. Így nagy konferenciákra nem kerülhetett sor. Magyarország nem szüntette meg Interpol tagságát csak felfüggesztette jogviszonyát, így a politikai rendszerváltás után újra teljes jogú tagként vehetett részt a szervezet munkájában.

Felhasznált irodalom:

- 100 Jahre Bildungsarbeit in Der Polizei.(2002) Polizei-Führungsakademie. Münster.
- 127.742/1925. B. M. számú kör-rendelete. A „New-Yorki Nemzetközi Rendőri Konferencia" titkos távirati kulcsa használatának elrendelése.
- 1881. évi XXI. törvénycikk indokolása a Budapest fővárosi rendőrségről
- 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendőrségről
- 46.826/98. B. M. sz. alatt belügyminiszteri rendelet
- A nemzetközileg szervezett gonosztevők. In: Közbiztonság, 1911 17. sz.
- A párizsi nemzetközi autó konferencia határozatai (1928). in. A Rend. 1928 VI. évfolyam 55. sz.
- A zoppoti rendőrkongresszus és rendőr szakkiállítás (1924). In: A Rend. IV. évfolyam 59. szám.

- Dorning H (1916): Külföldi rendőrségek. A német, osztrák és francia rendőrségek szervezete Budapest. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt.
- Pázmándy D (1876): A brüsszeli és a párizsi rendőrség. Budapest, Kilián Frigyes Egyet. Könyvkereskedése
- Sallai J - Borszéki J (2021): Egy megvalósítható utópia? Közös munkanyelv keresése a nemzetközi rendőri együttműködés kezdetén. In: Csaba, Zágon; Zsámbokiné, Ficskovszky Ágnes (szerk.) „Tehetség, szorgalom, hivatás” Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat
- Sallai J – Borszéki J (2022). A nemzetközi rendőri együttműködés kezdetei. Belügyi Szemle

Milyen stratégiai változásokra és új fejlesztésekre lenne szükség ahhoz, hogy attraktívabbá váljanak a magyar repülőterek a turizmus fellendítése érdekében?

Dr. Novoszáth Péter

*egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
e-mail cím: Novoszath.Peter@uni-nke.hu*

Absztrakt

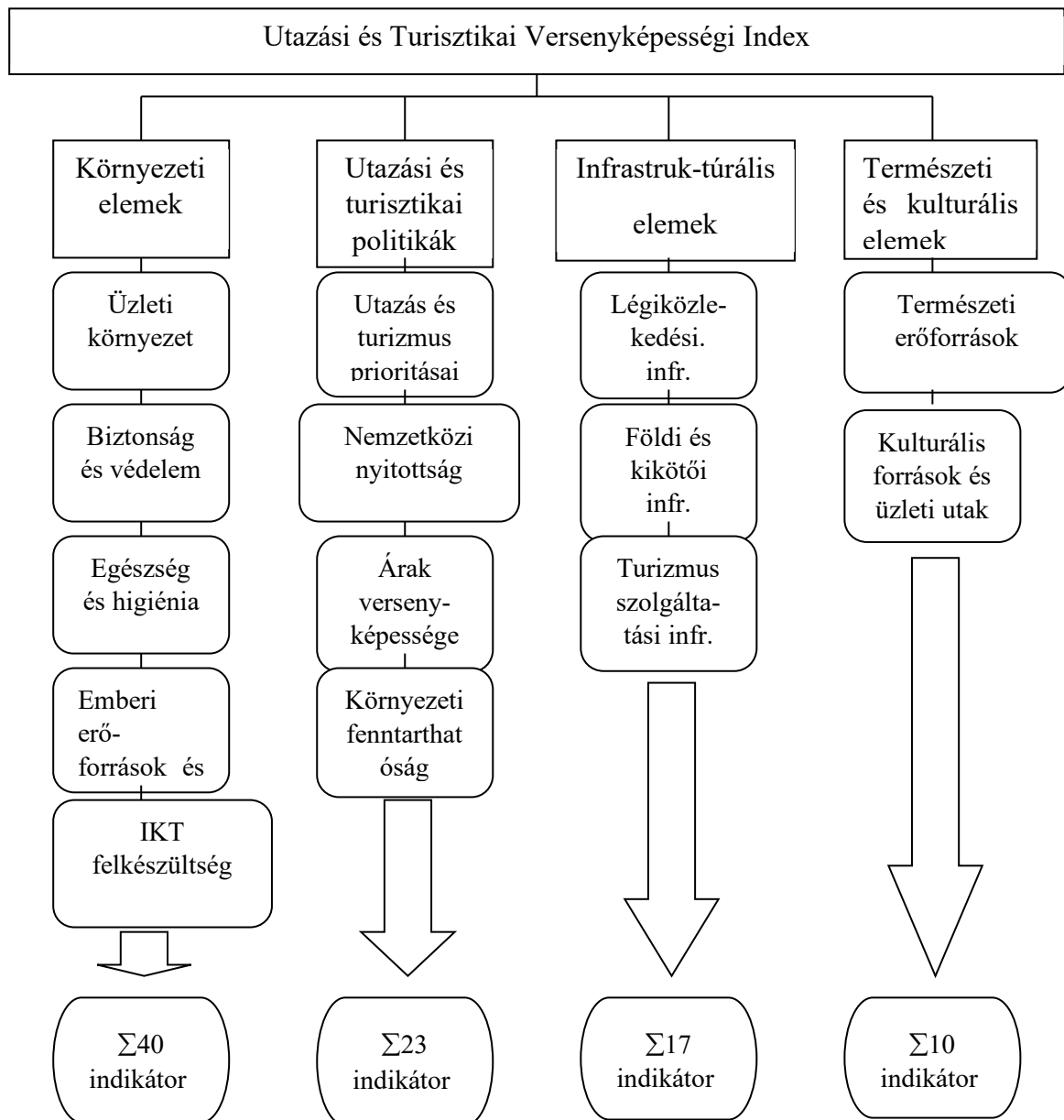
Nagy felfutás előtt állhat a hazai turizmus, ha a járvány miatti válságban súlyosan megroggyant ágazatot a korábbi tapasztalatok és az új lehetőségek együttesének optimális ötvözetével sikerülne fejleszteni. Ehhez új pályára kellene állítani a légi közlekedés és a turizmus kapcsolatát Magyarországon. Érezzük az ázsiai és a tengerentúli küldő piacok hiányát. Ma már minimális elvárás, hogy minden nagyobb település közelében legyen az üzleti járatok fogadására alkalmas megfelelő repülőtér. Ha pedig a nemzetközi turizmus szempontjából is jelentős fejlődést kívánunk elérni, folyamatosan szükség lenne új légitársaságokra, az útvonalak számának bővítésére és a repülőterek színvonalas elérhetőségének biztosítására. A Budapest Airport Zrt. állami visszavásárlása is jelentős új lehetőséget kínálhat ezen a téren.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A turisztikai desztinációk versenyképessége (TDC) rendkívül releváns témakör az akadémiai területen, ezért már több mint 30 éve tanulmányozzák a kutatók. A Világgazdasági Fórum (WEF) 2007-ben alkotta meg az Utazási és Turisztikai Versenyképességi Indexet (TTCI), amellyel rendszeresen találkozhatunk többek között a Travel and Tourism Competitiveness című folyóiratban. A TTCI létrehozásának a célja az volt, hogy mérje a világ fő turisztikai célpontjainak versenyképességét, egyúttal értékelje azokat a tényezőket és politikákat, amelyek vonzóvá tesznek egy adott desztinációt a nemzetközi turizmus számára. Ezt az indexet megalkotása óta a kutatók egyre gyakrabban használják egyes turisztikai desztinációk versenyképességének (Tourism Destination Competitiveness - TDC) értékelésére (Rodríguez-Díaz és Pulido-Fernández, 2019). Kendall és Gursoy nyolc mediterrán desztináció egymáshoz viszonyított elhelyezkedését vizsgálta korrespondenciaelemző technikával (Kendall - Gursoy, 2007). Gursoy, Baloglu és Chi tíz közel-keleti desztináció relatív helyzetét vizsgálta többdimenziós skálázási elemzés segítségével (Gursoy, Baloglu - Chi, 2009). Kayar és Kozak klaszteranalízis és többdimenziós skálázással hasonlította össze az EU-országok versenyképességi szintjeit Törökországéval (Kayar - Kozak, 2010). Martinez Gonzáles és társai is a World Economic Forum versenyképességi indikátorait alkalmazta a portugál turizmus versenyképességének tanulmányozásához (Martínez-González et al., 2021).

A Travel & Tourism Competitiveness jelentés két évente jelenik meg és 140 gazdaság versenyképességét méri az utazások és a turizmus területén, és külön-külön is értékeli azokat a

tényezőket és politikákat, amelyek lehetővé teszik az utazások és a turizmus fenntartható fejlődését valamint azokat a tényezőket, amelyek leginkább hozzájárulnak egy ország versenyképességének a fejlődéshez ezen a területen. A Travel & Tourism Competitiveness Report 2019-ben bemutatott elemzések, olyan módszertanon alapulnak, amelyek integrálják a nemzetközi szervezetek legfrissebb statisztikáit és a témakörben érintett vezetők körében végzett felmérések eredményeit. A legújabb TTCI mutató 14 pillérből áll, amelyek 90 mutatóból álló, a különböző pillérek között elosztott 4 alindexbe egyesülnek (1. ábra).

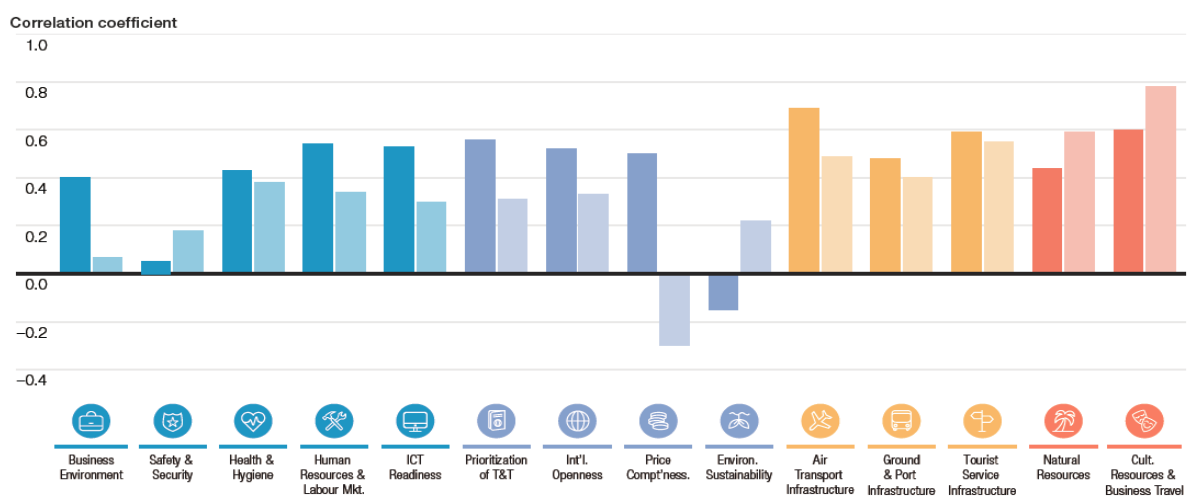

1. Ábra: Az Utazási és Turisztikai Versenyképességi Index 2019. évi keretrendszere

Forrás: World Economic Forum, 2019, IX. oldal

A TTCI adatkészletének kétharmada nemzetközi szervezetektől származó statisztikai adat, a fennmaradó harmada pedig a Világgazdasági Fórum éves vezetői véleményfelmérésének felmérési adatain alapul, amelyet minőségi jellegű vagy nemzetközileg összehasonlítható fogalmak mérésére használnak, amelyre nem áll rendelkezésre elegendő ország statisztika. Az értékelésünkben szereplő összes gazdaságban évente több mint 16 000 vállalatvezetőt kérdeznek meg és ez a vállalatvezetők részvételével készült felmérés egyedülálló betekintést nyújt a T&T versenyképességének kritikus minőségi vonatkozásaiba is. Ha a felméréssel kapcsolatos további módszertani részletekre kíváncsi tekintse meg a jelentés B és C mellékletét.

A Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 szerint a legfejlettebb országok esetében a kulturális sajátosságok és az üzleti célú utazások, míg a kevésbé fejlett országok esetében a légiközlekedési infrastruktúra befolyásolták leginkább a turista érkezések számát a COVID-19 járvány kitörése előtt (1. ábra) (World Economic Forum, 2019).

Notes: Light-coloured bars indicate high-income economies, dark-coloured bars indicate low- and lower-middle-income economies. Log of international tourist arrivals (2017 or latest available). Excludes arrivals for Liberia.

Sources: World Economic Forum and World Tourism Organization (UNWTO).

2. Ábra: Korreláció a TTCI pillérei és a nemzetközi turistaérkezések között, jövedelemszint szerint

Forrás: World Economic Forum, 2019, 5. oldal

2. Anyag és módszer

Ezt a kutatást elsődlegesen a World Economic Forum legutóbbi utazási és turizmus versenyképességére vonatkozó vizsgálatának eredményeit felhasználva, továbbá tudományos publikációkból és folyóiratokból származó másodlagos adatok elemzésével, valamint a légi utazások adatelemzésével végeztem Horvátország, Magyarország és Románia területén (Novoszát, 2018; Novoszát, 2019; Novoszát, 2020; Novoszát, 2021a.), Szilágyi és Novoszát, 2021). Részletesen elemeztem a Magyarországra légi úton érkezők legfőbb jellemzőit is (Novoszát, 2021b). Ezen túlmenően felhasználtam a kelet-közép-európai országok EU támogatással megvalósított közlekedés fejlesztéseinek elemzésére vonatkozó kutatásaim eredményeit is (Novoszath, 2020).

3. Az infrastrukturális elemek versenyképessége a Balkán és Kelet- Közép Európa országaiban a többi ország csoporthoz képest

Az infrastruktúra alindex az egyes gazdaságok fizikai infrastruktúrájának elérhetőségét és minőségét rögzíti, és 3 pillért tartalmaz:

- Légi közlekedési infrastruktúra (6 mutató): A légi összeköttetés elengedhetetlen ahhoz, hogy az utazók könnyen eljuthassanak az országokba és az országokból, valamint hogy sok országban mozogjanak. Ebben a pillérben a légi szállítás mennyiségét mérjük olyan mutatókkal, mint a rendelkezésre álló ülőhely kilométerek, az indulások száma, a repülőtér sűrűsége és a működő légitársaságok száma, valamint a belföldi és nemzetközi járatok légi közlekedési infrastruktúrájának minősége.
- Földi és kikötői infrastruktúra (7 mutató): A kulcsfontosságú üzleti központokhoz és turisztikai látványosságokhoz a hatékony és elérhető közlekedés létfontosságú a T&T szektor számára. Ehhez kellően kiterjedt út- és vasúthálózatra van szükség, amelyet közúti és vasúti sűrűség, valamint utak, vasutak és kikötők infrastruktúrája követ, amelyek megfelelnek a kényelem, a biztonság és a modális hatékonyság nemzetközi szabványainak. A pillér a burkolatlan utakat is figyelembe veszi, amelyek lehetővé teszik a helyi kapcsolatokat, és bizonyos mértékig a festői szépségű utak létezését is helyettesíthetik, amelyek nagyon sajátos kontextusban vonzhatják a turistákat.
- Turisztikai szolgáltató infrastruktúra (4 mutató): A megfelelő minőségű szálláshelyek, üdülőhelyek és szórakozási lehetőségek elérhetősége jelentős versenyelőnyt jelenthet egy ország számára. A turisztikai szolgáltatási infrastruktúra színvonalát a szállodai szobák számán és a kiterjedtségen keresztül mérjük olyan szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mint az autóbérlés és az ATM-ek.

Regionális összehasonlásban a légiközlekedési infrastruktúra a kelet-európai és balkáni régióban a legkevésbé versenyképes a többi európai országhoz képest (1. táblázat). Ezért az ebbe a régióba tartozó országok esetében különösen fontos lenne a légiközlekedési infrastruktúra fejlesztése a turizmus versenyképességének növelése érdekében. A Balkán és Kelet-Európa alrégióban alacsonyabb a turizmus részesedése a GDP-ből, mint a legtöbb más európai szubrégió esetében, de az itteni országok függenek leginkább a nemzetközi turistáktól a belső turizmussal kapcsolatos kiadások tekintetében. Következésképpen javítani kellene a versenyképességüket, hogy folyamatosan növekedjen az érkezők száma, hogy maximalizálni tudják turizmusból származó meglévő potenciáljukat. Ebben az összefüggésben a Balkánon és Kelet-Európában volt tapasztalható a Covid-19 járvány előtt az egyik leggyorsabb a javulás a versenyképesség terén. Az országok a természeti és kulturális turizmushoz kapcsolódó területeken jelentősen szűkítették lemaradásukat a többi térséghez képest. A balkáni és kelet-európai országok egyre több erőforrást fordítanak az iparágra, kényelmesebbé és olcsóbbá téve az utazást. Részben ennek köszönhetően megnőtt a turista érkezések száma, mivel egyre több légitársaság kínál járatokat és ennek következtében bővült az útvonalak kapacitása is. Nem meglepő tehát, hogy ebben a térségben volt a legerősebb a légi forgalom növekedése Európában a járvány kitörése előtt. A régió azonban ma még mindig alulmúlja a versenyképesség vonatkozásában az ár versenyképesség kivételével az európai átlagot, ami további fejlesztések szükségességét jelzi különösen az infrastrukturális elemek esetében (World Economic Forum, 2019).

A 21. század első évtizedére azonban a kelet-közép-európai régiók (az esetek túlnyomó többségében) csökkentették a nyugat-európai országokkal szembeni különbségeiket. Ennek ellenére a legtöbb közép-európai régió még mindig az Európai Unió kevésbé fejlett régiói közé tartozik, mert viszonylag rövid időn belül nehéz felzárkózni a fejlett európai országokhoz. Közép- és Kelet-Európában a legfejlettebbek a fővárosi régiók: Varsó, Budapest, Prága és Pozsony (Smetkowski, 2018). Annak ellenére, hogy az Európai Unió erőfeszítéseket tesz a tagországok társadalmi-gazdasági kohéziója érdekében, és ebből következően jelentős forrásokat különített el a közép-keleti régiók fejlesztésére, a regionális fejlődés továbbra is eltérő (Huderek-Glapska, 2020).

A Balkánon és Kelet Európában egyes repülőtereken példátlan mértékben nőtt meg a légi forgalom a járvány előtt. A légiközlekedési piac nagy változásokon ment keresztül, amelyek mind keresleti, mind kínálati oldalon egyaránt zajlottak

1. táblázat: Az infrastrukturális elemek versenyképessége a Balkán és Kelet Európa országaiban a többi ország csoporthoz képest

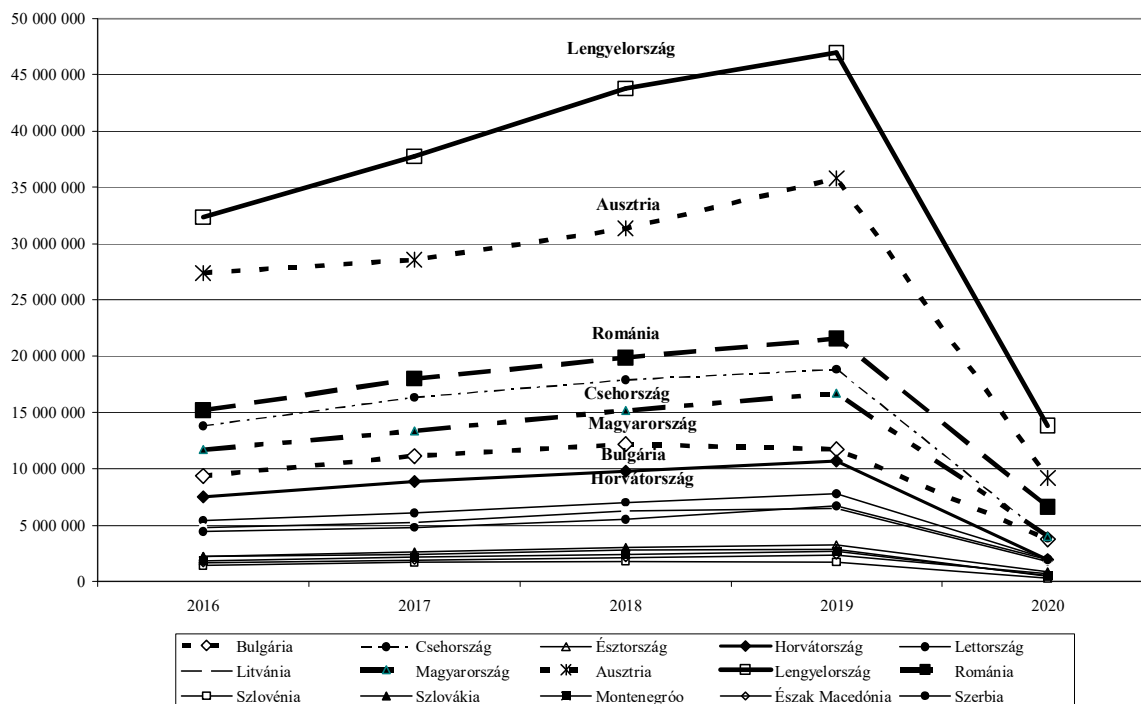
Országok	Helyezés a globális rangsorban	Légi közlekedési infrastruktúra	Földi és kikötői infrastruktúra	Turisztikai szolgáltatási infrastruktúra
Spanyolország	1.	5,5	5,2	6,6
Olaszország	8.	4,4	4,7	6,0
Portugália	12.	4,7	4,2	6,7
Görögország	25.	4,8	3,8	5,8
Horvátország	27.	3,6	3,9	6,5
Málta	35.	3,9	4,8	5,5
Törökország	43.	4,7	3,6	5,0
Ciprus	44.	3,7	4,4	5,7
Dél-Európa		4,4	4,3	6,0
Franciaország	2.	4,8	5,6	5,7
Németország	3.	4,9	5,7	5,90
Egyesült Királyság	6.	5,2	5,4	6,1
Svájc	10.	5,0	6,1	6,2
Ausztria	11.	4,2	5,2	6,7
Hollandia	15.	5,2	6,1	4,8
Luxemburg	23.	3,7	5,5	5,9

Belgium	24	4,1	5,5	5,2
Írország	26.	4,5	4,5	5,8
Csehország	38.	3,4	4,9	5,2
Nyugat-Európa		4,5	5,4	5,8
Szlovénia	36.	2,6	4,8	5,4
Lengyelország	42.	3,2	4,3	4,5
Bulgária	45.	2,7	3,2	6,0
Magyarország	48.	3,4	4,2	4,8
Románia	56.	2,7	3,1	4,6
Szlovákia	60.	2,0	4,2	4,4
Montenegró	67.	3,2	3,3	5,5
Szerbia	83.	2,6	3,0	3,9
Albánia	86.	2,1	3,1	4,0
Észak-Macedónia	101.	2,4	2,6	3,9
Moldova	103.	2,1	2,6	2,9
Bosznia-Hercegovina	105.	2,0	2,4	3,9
Balkán és Kelet-Európa		2,6	3,4	4,5

Forrás: Saját szerkesztés a World Economic Forum, 2019 alapján

Tekintettel a személy- és teherforgalom fejlődésének új hosszú távú trendjeire az előrejelzésekhez, egy új üzleti modell megalkotása lenne szükséges minden érintett országban, a légi piaci újra pozicionálásának előfeltételeként, mivel a környezeti és területi korlátok jelenleg nagymértékben veszélyeztetik e repülőterek további fejlesztését. Az összes légitársaság, és különösen a fapados légitársaságok forgalmának várható növekedéséhez a jelenlegi infrastruktúra már korántsem elégséges, sem mennyiségi, sem minőségi értelemben (Graham et al., 2020).

Ráadásul a COVID-19 járvány sokkal nagyobb visszaesést okozott Lengyelország kivételével a Balkán és a Kelet és Közép Európa országainak légi utas forgalmában, mint a fejlettebb EU országokban, mint például Ausztriában.

3. Ábra: A légi utasok számának alakulása a Kelet és Közép Európai, valamint a Balkán országokban

Forrás: Saját szerkesztés az EUROSTAT adatai alapján

A 3. ábrán jól látható az, hogy Lengyelországban és Ausztriában a légi utasforgalom a nagy visszaesés következményeként is 2020-ben is elég jelentős maradt a többi kelet és közép európai, valamint a balkáni országhoz képest. A budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren, például a járvány előtti rekordot jelentő 16 millió 173 ezer 489 utashoz képest 2020-ban már csak 4 millió 623 ezer utast kezeltek (AIRportal.hu, 2022). Mindez azt jelenti, hogy a lengyel és osztrák repülőterek a jövőben sokkal előbb tudnak majd visszatérni a járvány előtt tapasztalt forgalmi szintekhez ezekben az országokban, mint a kelet és közép európai, valamint a balkáni országok. És ezt a trendet erősíti az is, hogy a fejlettebb európai országok sokkal erőteljesebben reagáltak a COVID-19 negatív következményeire, mint a kevésbé fejlett országok és már 2021-ben jelentős intézkedéseket tettek a légi forgalom növekedésének felgyorsítására. Például a bécsi repülőtér 2021. október 31-i téli menetrendje szerint a válság előtt kínált úti célok mintegy 90 százaléka ismét elérhető, a légitársaságok növelik a járatok számát több útvonalon is. A 2021-es téli menetrendben szereplő 150 célállomással már a válság előtti kínálat csaknem 90 százalékát lefedik, hiszen 2019-ben 172 volt elérhető. Több, a járvány miatt felfüggesztett útvonalon is újraindul a forgalom, emellett a légitársaságok több útvonalon növelik a járatsűrűséget (AIRportal.hu, 2021b). Ennek következtében a bécsi repülőtér üzemeltető Flughafen Wien 2022-ben 17 millió utasra számít. Mindazonáltal Kelet és Közép-Európa, valamint a Balkán országaiban hasonló bejelentésekről még nem lehetett hallani mivel utóbbi repülőterek vezetői még jócskán a járvány kezelésével és a járvány negatív pénzügyi következményeinek kezelésével vannak elfoglalva. Mindezt eklatánsan támasztja alá többek között az is, hogy a Budapest Airport 2021 decemberében 2,5 éves futamidőre szóló, 325 millió euró értékű megállapodást kötött a PNB Paribas, Credit Agricole CIB, és a Rothschild & Co.

alkotta pénzügyi csoporttal a korábbi hitelei kamatlábainak fixre váltása érdekében (AIRportal.hu, 2021c).

Az elmúlt évtizedekben világszerte az intermodális közösségi közlekedési központok növekvő és meghatározó térhódítása volt tapasztalható a közlekedésfejlesztésben (Bodnár, 2018). Ausztráliában, az Egyesült Államokban, a Távol- Keleten és Európában is számos intermodális közösségi közlekedési központot hoztak létre, amelyek többfunkciós komplexumokként a különböző közlekedési módok integrálására koncentrálnak létrehozva a közlekedési hálózatok átjárhatóságának egy teljesen új szintjét, egy, a korábbiaktól eltérő tervezési logika mentén megtervezett új városi tereket (Heddebaut – Palmer, 2014).

Ugyanakkor, ha a 2014 és 2019 között az Európai Uniótól közlekedésfejlesztésekre kapott támogatásokat elemezzük közlekedés módoként a kelet-közép európai országok esetében kitűnik, hogy ezeket forrásokat legkevésbé légi közlekedésfejlesztési és multimodális jellegű fejlesztésekhez használták föl. Mindez azért nem kedvező, mivel ennek következtében ezek az országok pont azokra a területekre fókuszáltak a legkevésbé, ahol manapság a fejlődés a legdinamikusabb és a fejlettebb országoktól való lemaradásuk is a legnagyobb. Ebből pedig az következik, hogy míg egyes területeken közeledni tudtak a fejlett országokhoz az elmaradásuk, a versenyképességük csökkenni fog éppen azokon a területeken, amely a jövő szempontjából különösen fontosak lennének (Novoszath, 2020).

A repülőterek a régiók gazdasági életében domináns szerepet töltenek be. Hatással vannak a terület gazdasági erejére, a foglalkoztatásra, a lakosság életszínvonalára, a régió lakosságot megtartó erejére, de fontos részét képezik a nemzetgazdasági infrastruktúrának is (Novoszath, 2018). Ennek megfelelően a legtöbb európai uniós országban a regionális repülőterek fejlesztése kulcsszerepet játszik az egyes régiók és az ország fejlesztésében. Ezzel szemben Magyarországon, a regionális repülőtereinken az utas- és áruforgalom jelenleg még alacsony szinten folyik (Novoszath, 2021).

A magyar regionális repülőterek többségénél, Debrecen kivételével a teljes utasforgalom jelentősen lecsökkent 2008 és 2019 között. Leginkább szembetűnő ez a tendencia a sármelléki repülőtér esetében, amely esetében a 2007-es 106 ezer főről 2019-re 10 ezer fő alá csökkent az éves utasforgalom. Mindez azért különösen szomorú, mivel a Hévíz – Balaton Airport közelsége az ország leglátogatottabb attrakcióihoz jelentős részben hozzájárulhatna a repülőtér fenntartható fejlődéséhez. A közelben lévő gyógyfürdők és a Balaton akár az egész éven át tartó légi forgalmat is biztosítani tudnák. De ezzel szemben ma még a bécsi repülőtér forgalmát növelik zömében az ide látogatók. Magyarországon a regionális repülőterek számos nehézséggel küzdenek. Az általuk lebonyolított utas- és áruforgalom az ország fejlettségi szintjéhez képest is alacsony szintű. A területfejlesztésben betöltött szerepük jóval kisebb, mint az Európai Unió legtöbb országában. Elmaradásunk egyre nyilvánvalóbb ezen a területen (Novoszath, 2020b).

Hosszú évtizedes elmaradást pótlendő 2021 őszén a magyar kormány egy átfogó repülőtér fejlesztési stratégiáról tárgyalt. Ennek az 5-8 éves fejlesztési tervnek az eredményeként országsszerte a jelenlegi egy helyett 4-5 meghatározó repülőtere lenne az országnak. További jelentős célként került megfogalmazásra az is, hogy minden jelentősebb magyarországi város elérhető legyen üzleti gépek számára, ezért tucatnyi helyen hoznának létre az üzleti forgalom lebonyolítására alkalmas kisreptereket (AIRportal.hu, 2021a). A légi közlekedési stratégiaalkotásban Magyarország jelentősen le van maradva nemcsak a fejlettebb európai

országoktól, hanem a kelet és közép európai országoktól is, mint Lengyelország, Horvátország, Románia, Szerbia. Úgyhogy ennek pótlása valóban rendkívül időszerű. Ugyanakkor az ezen a téren nálunk előrébb tartó országok a repülőtér fejlesztési stratégiájukat ma már együtt készítik a területfejlesztési, intermodális központok, a vasút, különösen a szupervasút fejlesztésére vonatkozó stratégiáikkal és e dokumentumok kialakításában a turizmus fejlesztésének szempontjai is bekerültek. A jelenleg megtárgyalt dokumentum legfőbb hiányossága, hogy mindezen területek együttes fejlesztésére még kísérletet sem tesz, mi több az egyes fejlesztendő repülőterek jövőbeni tevékenységeinek stratégiai jelentőségi például útvonal fejlesztési kérdéseire sem tartalmaz még utalást sem.

A tengerentúli járatok jelentősége Közép- és Kelet-Európa légi forgalmában dinamikusan növekedett a 2010-es években, ebbe fokozatosan kapcsolódtak bele regionális repülőterek is. A regionális reptereket érintő járatindításokat a helyi kormányzati szereplők is erősen támogatták (Szilágyi és Novoszáth, 2021). A Magyarországra tett külföldi utazások közül a legtöbben Európából érkeztek, 2019-ben ezen utazások száma meghaladta az 59 milliót, az Ázsiából hazánkba tett utazások száma ugyanekkor 1 millió 111 ezer volt, míg az Amerikából érkezőké 1 millió 74 ezer volt mára a tengerentúlról, különösen az Ázsiából érkezők száma gyakorlatilag minimálisra csökkent. A külföldi utazások turisztikai régiók szerinti megoszlása nagyon egyoldalú, Budapest és szűkebb környéke centrikus volt (Novoszáth, 2021b).

A Budapest Airport részvényeinek 75 százalékát és ezzel együtt a repülőtér üzemeltetési és vagyonkezelési jogát is 75 évre az akkori balliberális kormány értékesítette 2005 decemberében. Mára már egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy elhibázott lépés volt a repülőtér stratégiai irányításának állami körből való kiengedése. Az ország nemzet stratégiai céljai és a repülőtér új tulajdonosainak profitérdekei közötti összhang hiánya elsősorban azokra a fejlesztésekre volt hatással, amelyeknek éppen ahhoz kellett volna hozzájárulniuk, hogy a Magyarországra érkező turistákat, üzletembereket, egyéb látogatókat egy, az utasok igényeire fókuszáló, könnyen és kulturáltan megközelíthető, az ország dinamikus fejlődését korrekt módon tükröző repülőtéri környezet fogadja. Erre a legeklektánsabb példa a repülőtér és a belváros közötti kötött pályás közlekedési kapcsolat megteremtésének elmaradása. A kormány álláspontja szerint a régóta asztalon lévő tervek megvalósításának akadályozója éppen a repülőtér hasznosítási jogainak tulajdonosai, akik bérleti díjat kívánnak felszámolni a területén áthaladó vasútvonalért, és akiknek nem áll érdekében az évtizedek óta fennálló, harmadik világbeli városok repülőtereire emlékeztető megközelíthetőségi kapcsolatokon változtatni (Szakáli, 2021).

A metró Ferihegyre történő kivezetése már az 1980-as években szerepelt a stratégiai fejlesztési célok között, legutóbb pedig 2015-ben merült fel ismét. De lekerült a napirendről, ahogy a minimum kétszer kétsávos autópályát kiépítése is a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtérhez (Zsidai, 2015).

4. Következtetések, javaslatok

A kelet-közép-európai országok 2014 és 2019 között kedvezményezettként 368 projektben vettek részt, és több mint 10 milliárd eurót kaptak ezek megvalósításához a CEF (Connecting European Facility) közlekedési alapjaiból. A kapott támogatásokat elemezve szembevetve az, hogy ezeket forrásokat legkevésbé légi közlekedésfejlesztési és multimodális jellegű fejlesztésekhez használták föl. Számos jelentős projekt került megvalósításra. Mindezek nagymértékben hozzá fognak járulni számos területen Kelet-Közép-Európa közlekedési

infrastruktúrájának a fejlettebb országok szintjéhez való felzárkóztatásához. Ugyanakkor ma már az is egyértelmű, hogy ezek a projektek több szempontból sem elégségesek a térség teljes felzárkózásához, mivel éppen a legversenyképesebb területekre nem, vagy csak kevésbé koncentráltak. Ezért a jövőben a térség országainak a jelenleginél lényegesen jobban kellene koncentrálniuk olyan fejlesztésekre, amelyek közép- hosszú távon meghatározóak lesznek. Sokkal több erőforrást kellene biztosítaniuk a nagy sebességű vasutak, a légi közlekedés és a multimodális hálózatok és létesítményeik fejlesztésére annak érdekében, hogy a lemaradásuk összességében ne növekedjen, hanem csökkenjen a fejlettebb országokhoz képest.

Érdekes a gazdaság újraindításának előkészületeit már a főbb fejlesztési irányok mentén végezni a turizmus jövője szempontjából egyrészt kiemelt fontosságú lehet a Kínából, illetve a tengerentúlról, az USA-ból, Kanadából és Ausztráliából érkező turisták számának növelése. Ehhez már most meg kell kezdeni olyan fejlesztési tervek, stratégiák, projektek kidolgozását, amelyek új pályára állíthatnák a légi közlekedés és a turizmus kapcsolatát Magyarországon is, miközben kiemelt hangsúlyt érdemelnek a turizmusba korábban gazdagon áramló közvetlen külföldi beruházások növelése is.

A felsorolt stratégiai szempontok mellett a járvány utáni időszak nagy kihívása Magyarországon a légi közlekedés és a turizmus együttes fejlesztése. A repülőterek kihasználtsága, a Budapesten kívüli desztinációk visszafogottsága szempontjából hazánk – a pandémiától függetlenül is – jelentősen le van maradva más európai országoktól (Ausztria), illetve a hozzánk hasonló fejlettségű szomszédjainktól (Horvátország, Románia, Szerbia) is.

Amennyiben pedig a nemzetközi turizmus szempontjából is jelentős fejlődést kívánunk elérni, folyamatosan szükség van új légitársaságok megjelenésére, az útvonalak számának bővítésére és a repülőterek korszerűsítésére.

Jóllehet, Magyarország a zöldmezős külföldi tőkebefektetések terén még a járvány időszakában is jól teljesített, különösen a feldolgozóipari és autóiipari új befektetések terén, a turisztikai ágazat lehetne sokkal vonzóbb a külföldi működő tőke számára is. Ebben szerepe van annak, hogy ha egy régió vagy nagyobb település fel akar kerülni a befektetéseket vonzó területek nemzetközi listájára, már minimális elvárás, hogy legyen a közelében üzleti járatok fogadására alkalmas megfelelő repülőtér.

Jelenleg a légi közlekedés fejlesztése vonatkozásában legfontosabb kihívások:

- Az épített infrastruktúra és a nyújtott szolgáltatások kiterjedtsége és színvonala.
- A karbon semlegesség mielőbbi hosszú távú fenntarthatóságának megteremtése.
- A COVID-19 elleni védelem biztosítása mellett a forgalom növelése.
- Az elérhető intermodális kapcsolatok minőségének növelése (van-e magas szintű csatlakozási lehetőség más közlekedési módokhoz (vasúthoz, távolsági és helyi buszhálózatokhoz, metró vagy földalatti, valamint más lokális hálózatokhoz (beleértve a közutakat is és megfelelő parkolási lehetőségeket).
- Ma már minimális elvárás, hogyha egy régió fel akar kerülni a turisták és a külföldi befektetéseket vonzó területek közé, akkor ott legyen a közelében egy üzleti járatok fogadására alkalmas megfelelő repülőtér.
- A magyar turizmus versenyképességének növelése érdekében kiemelt jelentőségű lenne a légiközlekedési infrastruktúra fejlesztése, amelyre kiváló lehetőséget kínálna, ha eredményesen zárulnának a folyamatban lévő tárgyalások a budapesti repülőteret hasznosító társaság állami kézbe történő visszakerülése érdekében.

A fentiekén kívül fontos lenne, hogy a jövőben a légi közlekedési, a szuper vasútfejlesztési koncepciók, valamint polgári és katonai repülőtér fejlesztések, és az intermodális központok fejlesztése összehangoltan történjen a turizmus egyre növekvő igényeinek kielégítésére is figyelemmel.

Felhasznált irodalom

- AIRportal.hu: Átfogó repülőtér-fejlesztési stratégiáról tárgyal a magyar kormány. *AIRportal.hu* 2021a. 10.15. Online: <https://airportal.hu/atfogo-repuloter-fejlesztési-strategiarol-targyal-a-magyar-kormany/>
- AIRportal.hu: A járvány előtti útvonalainak 90 százalékát kínálja a bécsi reptér télen. *AIRportal.hu* 2021b. 10.29. Online: <https://airportal.hu/a-jarvany-elotti-utvonainak-90-szazalekat-kinalja-a-becsi-repter-telen/> (letöltve: 2021. október 31.)
- AIRportal.hu: A Budapest Airport 325 millió eurós finanszírozási megállapodást kötött. *AIRportal.hu* 2021c. 12. 18. Online: <https://airportal.hu/a-budapest-airport-325-millio-euros-finanszirozasi-megallapodast-kotott/>
- AIRportal.hu: Mintegy 4,6 millió utas és rekord áruforgalom volt tavaly Ferihegyen. *AIRportal.hu* 2022a. 01. 06. Online: <https://airportal.hu/mintegy-4-6-millio-utas-es-rekord-aruforgalom-volt-tavaly-ferihegyen/>
- AIRportal.hu: Az idei évre már 17 millió utast vár a bécsi repülőtér. *AIRportal.hu* 2022b 01.19. Online: <https://airportal.hu/az-idei-evre-mar-17-millio-utast-var-a-becsi-repuloter/>
- Bodnár. B.: Intermodális központok – a fenntartható közlekedésfejlesztés optimális eszközei In: Munkácsy András- Jászberényi Melinda (szerk.) Utazás a Tudományban. Konferencia a 70 éves Pálfalvi József tiszteletére. 2018. február 23. Konferenciakötet. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2018 pp. 98-114 Online: https://www.researchgate.net/publication/338622171_Utazas_a_tudomanyban_2018_conference_proceedings
- B. Rodríguez-Díaz és J. I. Pulido-Fernández: Sustainability as a Key Factor in Tourism Competitiveness: A Global Analysis. *Sustainability* 2020, 12, 51; doi:10.3390/su12010051
- A. Graham, N. Adler, H.-M. Niemeier, O. Betancor, A. Pais Antunes, V. Bilotkach, E. J. Calderón, G. Martini (eds.) *Air Transport and Regional Development Case Studies*. London, Routledge.p.326, 29 December 2020. <https://doi.org/10.4324/9781003092063>
- Gursoy, D., Baloglu, S., Chi, C.G.: Destination competitiveness of Middle Eastern countries: An examination of relative positioning. *Anatolia* 2009, 20, 151–163
- O. Heddebaut, D. Palmer. Multimodal city-hubs and their impact on local economy and landuse. 2014. hal-01073030 Online. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01073030/document> (letöltve: 2021.január 8)
- S. Huderek- Glapska: *The air transport markets in Central and Eastern Europe* In A.Graham, N. Adler, H-M. Niemeier, O. Betancor, A. Pais Antunes, V. Bilotkach, E. J. Calderón, G. Martini (eds.) *Air Transport and Regional Development Case Studies*. London, Routledge.pp.121-144, 326 p., 29 December 2020. <https://doi.org/10.4324/9781003092063>
- Kayar, C.H.; Kozak, N. Measuring destination competitiveness: An application of the travel and tourism competitiveness index (2007). *J. Hosp. Mark. Management* 2010, 19, 203–216. DOI:10.1080/19368621003591319

- Martínez-González, J.A.; Díaz-Padilla, V.T.; Parra-López, E.: Study of the Tourism Competitiveness Model of the World Economic Forum Using Rasch's Mathematical Model: The Case of Portugal. *Sustainability* 2021, 13, 7169. <https://doi.org/10.3390/su13137169>
- Novoszáth, P. A regionális repülőterek szerepe és fejlődése Magyarországon. In *Repüléstudományi Szemelvények*. 2018. 1–42. p. Online: <http://www.repulestudomany.hu/kiadvanyok/RepSzem-2018.pdf>
- Novoszáth, P.: A román regionális repülőterek működésének és fejlesztésének főbb jellemzői *Repüléstudományi Közlemények* 31 2 pp. 95-114, 20 p. 2019 Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/reptudkoz/article/view/249/176>
- P. Novoszath: Developing the Transport Infrastructure of Central and Eastern Europe With a View to the Region's Convergence. *Journal für Mobilität und Verkehr*. Nr. 6 (2020): Innovative Transport Systems in European Logistic Networks. pp. 11-20 <https://journals.qucosa.de/jmv/article/view/44/42>
- Novoszáth, P. A horvát regionális repülőterek működésének és fejlesztésének főbb jellegzetességei *Repüléstudományi Közlemények* 32 1 pp. 5-28., 24 p. 2020a Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/reptudkoz/article/view/841>
- Novoszáth, P.: A magyar regionális repülőterek fejlődése nemzetközi összehasonlításban *Repüléstudományi Közlemények* 32. évfolyam 1. szám, 111-124 p. , jan. 2021a doi:10.32560/rk.2020.1.8
- B. Szilágyi és P. Novoszáth, „A tengerentúli járatok jelentősége a közép-európai regionális repülőterek fejlesztésében”, *RepTudKoz*, köt. 32, sz. 3, 105–124 p., máj. 2021. doi:10.32560/rk.2020.3.9
- Novoszáth, P. A repülőterek és a turizmus kapcsolata hazai és külföldi példák alapján. In: Mezőfi, Nóra; Németh, Kornél; Péter, Erzsébet; Püspök, Krisztián (szerk.) V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötet Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz 2021b 676 p. pp. 135-153., 18 p. Online: <https://uni-pen.hu/files/konferencia/2020/V-Turizmus-%C3%A9s-biztons%C3%A1g-tudom%C3%A1nyos-konferencia-tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tete.pdf#page=135>
- Smętkowski, M.: The role of exogenous and endogenous factors in the growth of regions in Central and Eastern Europe: The metropolitan/non- metropolitan divide in the pre- and post- crisis era. *European Planning Studies*, 26(2), 256–278. 2018.
- Szakáli, I.L: A repülőtér visszavásárlása nemzetgazdasági érdek. Origo.hu 2021.10.25. Online: <https://www.origo.hu/itthon/20211025-a-repuloter-visszavasarlasa-nemzetgazdasagi-erdek.html> (letöltve: 2021.október 31.)
World Economic Forum: *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 Travel and Tourism at a Tipping Point* World Economic Forum Geneva, p.129. ISBN-13: 978-2-940631-01-8 Online: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (letöltve: 2021. November 3.)
- Zsidai, P. FERIHEGYIG VINNÉ A METRÓT A BKV; A FŐVÁROSNÁL EZ NEM TÉMA. VS.hu 2015. március 4. Online: <https://vs.hu/kozelet/osszes/ferihegyig-vinne-a-metrot-a-bkv-a-fovarosnal-ez-nem-tema-0304#!s0>

A turizmus és a turizmus biztonság aktuális kérdései

**Biztonságos turizmus!?! - A koronavírus örökítő anyagának
nyomon követése szennyvíz alapú epidemiológiával**
**Adamcsik Orsolya¹ – Oláhné Horváth Borbála Ph.D.² – Gerencsérné Berta
Renáta Ph.D.³ – Kovács Nikoletta⁴ – Somogyi Viola⁵ – Domokos Endre
Gábor⁶ – Kemenesi Gábor Ph.D.⁷ – Jakab Ferenc D. Sc.⁸ – Galambos Ildikó
Ph.D.⁹**

¹PhD hallgató, ²Tudományos munkatárs, ³Tudományos munkatárs, ⁴PhD hallgató
⁹Intézetvezető, egyetemi docens,

Pannon Egyetem Soós Ernő Kutató-Fejlesztő Központ, Víztechnológiai Kutatócsoport, H-
8800 Nagykanizsa, Zrínyi Miklós utca 18.

⁵Egyetemi docens, ⁶Egyetemi docens, mb. Igazgató

Pannon Egyetem Bio-, Környezet- és Vegyészmérnöki Kutató-Fejlesztő Központ, H-8200
Veszprém, Egyetem u. 10.

⁷Adjunktus, ⁸Tanszékvezető egyetemi tanár, laboratórium vezető, Pécsi Tudományegyetem,
Szentágotthai János Kutató Központ, Virologiai Nemzeti Laboratórium, H- 7624 Pécs, Ifjúság
útja 20.

e-mail címek: adamcsik.orsolya@sooswrc.hu, olahne.horvath.borbala@sooswrc.hu,
berta.renata@uni-pen.hu, kovacs.nikoletta@uni-pen.hu, somogyi.viola@uni-pannon.hu,
domokos.endre@uni-pannon.hu, kemenesi.gabor@pte.hu, jakab.ferenc@pte.hu,
galambos.ildiko@uni-pen.hu

Absztrakt

A koronavírus világjárvány nagy hatással volt/van mind a hazai, mind a nemzetközi turizmusra. A globális szintű helyváltoztatás által az utazó és a helyi lakos is ki van téve egyaránt a fertőzés veszélynek. A szennyvíz alapú epidemiológiai megközelítést alkalmazva a vírus terjedése nagyobb közösségekben indirekt nyomon követhető. A szennyvíz minták koncentrációja, nukleinsav kivonás és SARS-CoV-2 specifikus detekció történik RT-qPCR technikával, ezáltal egy közösségben a fertőzések nagyságrendi változásáról kapunk információt. Nagykanizsát, mint példa települést, a turizmus és a városi lakosság összefüggésében is vizsgáltuk: a megközelítésmód előrejelző képességét igazoltuk; egyes lehatárolt városrészek fertőzöttségének összevetése történt, illetve a város közeli tranzit célra kijelölt autópálya pihenő szennyvizét is monitoroztuk. Eredményeink alapján a szennyvíz alapú epidemiológia alkalmas lehet döntéshozóinkat támogatni turisztikai relációban is.

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a 2020-1.1.6-JÖVŐ-2021-00007 számú projekt keretében valósult meg.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az elmúlt két évben számos publikáció jelent meg a 2019-ben kezdődő koronavírus okozta COVID-19 megbetegedésről és annak hatásairól. Ahogy a kutatások folytak, egyre több ismeretre tehetünk szert a témával kapcsolatban. Az új típusú koronavírus, Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 (SARS-CoV-2) ugyan szemmel nem látható, mégis az emberek életét az egész világon felborította. A légzőszervi megbetegedést okozó vírus terjedéséhez nagyban hozzájárultak/járulnak a személyes emberi kapcsolatok, a légúti transzmisszió által (Ding & Liang, 2020).

Emellett a mai fejlett közlekedésnek köszönhetően a világ egyik pontjáról a másikkra történő utazás órák leforgása alatt megtehető, így egy-egy ember rengeteg másik személlyel léphet kontaktba. Pár hónap telt el a betegség felismerése óta, és az egész világon megjelent. A turizmus pedig pont az az egyik terület, amire sajnos igencsak negatívan hatott ez a világjárvány. A betegség terjedésének megakadályozására, betegek számának csökkentésére korlátozó intézkedéseket vezettek be az országok. A személyes érintkezést minimálisra kellett csökkenteni. Emiatt elmaradtak a rendezvények és nagyobb ünnepélyes események, amelyeken korábbi évek esetében akár több száz ember is részt vett volna. A tömegközlekedési eszközök járatszámait csökkentették. A legtöbb munkahely, amely megtehetette, átállt az otthoni munkavégzésre, de még az oktatás is az online térbe került. Egyik országból a másikba történő átutazást is szigorították, korlátozták. Voltak bizonyos kivételes esetek, de az eddig megszokott menetrend gyökeresen megváltozott.

A vírus jellemzőit tekintve nem csak a légúton keresztül, hanem enterálisan is ürül a széklettel (Ding - Liang, 2020; Chen et al., 2020) így a kommunális szennyvízben megtalálható. A szennyvíz alapú epidemiológia (WBE – Wastewater-based Epidemiology) megközelítési mód, egy alternatív lehetőséget adott arra, hogy a koronavírus jelenlétét ki lehessen mutatni. A WBE-t már évtizedekkel korábban is alkalmazták (Choi et al., 2018), de ebben az esetben gyógyszermaradványokat, háztartási kemikáliákat vagy akár illegális szereket tudtak kimutatni a vízből (Polo et al., 2020).

A szennyvíz alapú epidemiológiával a szennyvíztisztító telepekre érkező szennyvízminták alkalmasak arra, hogy lakossági szintű információt kapjunk jelen esetben a vírusfertőzésről. A vizsgálatokból kapott adatok alkalmasak arra, hogy a vírus jelenlétét, terjedését nyomon kövessük indriket módon egy adott közösségben. A szennyvízbe kerülő vírus a külső környezeti tényezők hatására viszonylag gyorsan bomlik, így nem a teljes fertőző vírus van jelen a mintákban, hanem annak részei, örökítő anyaga.

A vírussal megfertőződött személynél 2-3 nap után jelentkeznek az első tünetek, addig fertőző képes állapotban tovább tudja adni a betegséget. További 4-5 nap is eltelhet, mire az egyéni humán tesztelésig eljut, és eredményt mutatnak ki. Aki pedig tünetmentes, a betegség érzékelésének hiánya miatt szintén közösségben tartózkodva megfertőzheti embertársait. Ezért előnyös a WBE, hiszen általa a tünetmentes és a fertőző, de még a betegség korai fázisában lévő személyek is kimutathatók (Slifka & Gao, 2020). Eredményt pedig az egyéni teszthez képest 3-7 nappal (Hata et al., 2020) korábban kapunk, tehát rövidtávú előrejelzésre alkalmas (Ahmed et al., 2021). Ez a döntéshozók számára lényeges adatokat szolgáltat, esetleges korlátozó, szigorító intézkedések bevezetéséhez.

2. Anyag és módszer

A kutatás célja az volt, hogy a koronavírus örökítőanyagát (RNS) nyomon kövessük a szennyvíz alapú epidemiológia által, és a turizmus szempontjából is hasznos eredményekkel szolgálhassunk. A szennyvíz mintavételezés a „reggeli csúcsban” történt. Az RNS megőrzése érdekében a minták szállítása és tárolása hűtve történt. Laboratóriumi feldolgozás egy korábban publikált módszer alapján történt (Meleg et al., 2008). A protokoll kisózáson és adszorpción alapuló víruskoncentrációból, illetve nukleinsav kivonásból (extrakció) áll. A vírusdetektálás SARS-CoV-2 specifikus primerekkel reverz traszkripció és valós idejű kvantitatív polimeráz láncreakció (RT-qPCR) technikával történt, E és RdRp génre tesztelve. Az eredményeinket a C_q (kvantifikációs ciklus) érték tekintetében mutatjuk be. Minél magasabb (pl:41 körüli) ez az

érték, annál alacsonyabb a vírus RNS-nek a koncentrációja a szennyvízben. Ha pedig alacsonyabb értéket kapunk például az előző méréshez viszonyítva, akkor elmondható, hogy a vírus örökítőanyagának koncentrációja nőtt a legutóbbi minta értékéhez képest.

3. Eredmények és értékelésük

A turizmus szempontjából lényeges eredményeinket szeretnénk bemutatni. A szennyvíz mintavételezésével meghatározhatjuk, hogy milyen csoportokat szeretnénk vizsgálni. A szennyvíztelepekről kapott befolyó minták az egyes települések vizsgálatára használhatók, de ugyanakkor a szennyvíz csatornahálózatának ismerete segítséget nyújt abban, hogy az egyes városrészeket elkülönítve vizsgáljuk.

Eredményeinket egy példatelepülésen keresztül, Nagykanizsa város mintái alapján szeretnénk bemutatni. A turizmus szempontjából igaz, hogy kevésbé jelentős a fővároshoz képest, de statisztikai adatok alapján elmondható, hogy a vendégéjszakák száma nem elhanyagolható ebben a térségben sem. A járvány évében természetesen lecsökkentek ezek az értékek is, a turisták eredményei kevésbé vehetők bele a vizsgált közösségekbe. Nagykanizsa kommunális vizét gyűjtő csatornahálózat térképe alapján sikerült elkülöníteni négy városmenti területet (Palin, Kiskanizsa, Miklósfa és Szabadhegy). A városrészek szennyvizéből kimutatható víruskoncentráció értékeit az 1. táblázat mutatja be.

1. Táblázat: Lehatárolt városrészek szennyvízminta eredményei

Mintavételi pont	2020	Eredmények	Cq érték (E gén)
Palin	November 09.	Pozitív (+)	36,61
Palin	November 10.	Negatív (-)	-
Palin	November 11.	Pozitív (+)	35,14
Kiskanizsa	November 09.	Pozitív (+)	31,91
Kiskanizsa	November 10.	Negatív (-)	-
Kiskanizsa	November 11.	Negatív (-)	-
Miklósfa	November 09.	Pozitív (+)	39,65
Miklósfa	November 10.	Pozitív (+)	34,25
Miklósfa	November 11.	Pozitív (+)	34,12
Szabadhegy	November 09.	Negatív (-)	-
Szabadhegy	November 10.	Pozitív (+)	35,69
Szabadhegy	November 11.	Negatív (-)	-
Nagykanizsa szennyvíz telep	November 09-11.	Pozitív (+)	33,45

Forrás: Saját szerkesztés, 2020

A városrészek változatos eredményt adtak. Kisebb település lévén itt nem volt szükséges külön korlátozó intézkedéseket meghozni az adott területekre vonatkozóan, hiszen az összvárosi szennyvíz pozitív jelet adott alacsony értékkel, tehát a fertőzött személyek száma abban az időben jelentős volt, és a napok elteltével is inkább csak nőtt. Viszont egy nagyváros, mint Budapest esetében a városrészek elkülönítésének fontos szerepe lehet a vírusterjedés akadályozásában. Amikor számos turista érkezik a fővárosunkba, akkor a turisztikailag felkapott kerületeket érdemes figyelni, és nyomon követni a víruskoncentráció alakulását. A

biztonságos turizmus megteremtése érdekében óvintézkedésekhez támpontot nyújthatnak szennyvíz alapú epidemiológiai eredmények.

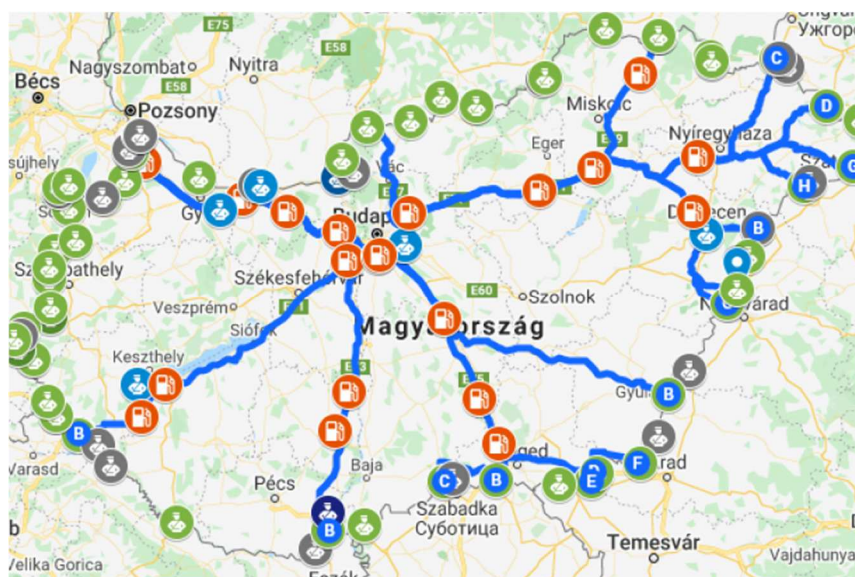
Az országok közötti közlekedés egyes feltételei megváltoztak az elmúlt években, de ez is mind annak érdekében történt, hogy a hazai lakosságot védje a betegségtől. A tranzit forgalom (áthaladó forgalom) esetében korlátozást vezettek be Magyarországon 2020-ban. Ennek értelmében az autópályán átutazó autósok, kamionosok csak a kijelölt pihenőhelyeket vehették igénybe. Nagykanizsa városa mellett halad el az M7-es autópálya, és a rajta kijelölt egyik, a tranzit forgalom számára használható pihenőhely is mindössze 25 km távolságra helyezkedik el a településtől. A pihenőhely szennyvízmintáit a Nagykanizsa szennyvíztelepi mintáival vetettük össze. A kapott eredményeket a 2. táblázat foglalja össze.

2. Táblázat: Zalakomári pihenőhely és városi minták összehasonlítása

Mintavételi pont	2020	Eredmény	Cq (E gén)
Nagykanizsa	09.09.	negatív (-)	-
Nagykanizsa	09.09.	negatív (-)	-
M7- pihenőhely	09.14.	pozitív (+)	35,7
M7- pihenőhely	09.14.	pozitív (+)	36,1
Nagykanizsa	09.21.	negatív (-)	-
Nagykanizsa	09.21.	negatív (-)	-
Nagykanizsa	09.30.	pozitív (+)	35,69
Nagykanizsa	09.30.	negatív (-)	-

Forrás: saját szerkesztés, 2020.

Az eredményekből látszik, hogy hasznosnak bizonyult a bevezetett korlátozás. Ugyanis a koronavírus hordozó, átutazó emberek pozitív mintát produkáltak. Míg a nagykanizsai szennyvíz abban a napokban negatív jelet adott. Csak hetekkel később jelent meg a vírus detektálható koncentrációban a város lakosságának körében. Mivel a tranzit forgalom nem hagyta el az autópályát, nem tért be az autópálya melletti városokba, mint például Nagykanizsára sem, így a vírus terjedését, megjelenését lassította. Magyarországon a tranzitforgalom számára kijelölt pihenőhelyeket az 1. ábrában megjelölt térkép tünteti fel.

1.ábra: Tranziforgalom számára kijelölt pihenőhelyek

Forrás: police.hu

4. Következtetések, javaslatok

A nagykanizsai csatornahálózatok összetettsége miatt a kommunális szennyvíz mellett bizonyos ipari hulladékvíz és esővíz is hígíthatja a szennyvízmintákat. Emellett még olyan gátlóanyagokat (inhibitorokat) is tartalmazhatnak, amelyek a vírus RNS kimutatását akadályozhatják. Az RNS érzékenyebb a környezeti tényezőkre, mint a DNS, ezért nagyon fontos a laboratóriumi vizsgálatok folyamán a nagyfokú sterilitás, és a körülmények kontrollálása. Az RNS könnyen bomlik az úgynevezett RNázok (RNS bontó enzimek) által, ezért az eszközöknek és a vegyszereknek is ennek megfelelő tisztaságúnak kell lenniük. Az időjárás által kialakított lényeges tényezők az eső és a hőmérséklet. Az eső által a szennyvíz oly mértékben kihígulhat, hogy elveszítjük a kimutatható koncentráció mennyiségét. A hőmérséklet pedig a vírus nukleinsav bontását segíti elő. Ezeket a korlátozó tényezőket figyelembe véve bizonyos helyzetek kiküszöbölhetők, és a módszer alkalmas arra, hogy bizonyos vegyi anyagokat, vagy jelen kutatás esetében a vírusok jelenlétét vizsgáljuk. A szennyvíz alapú epidemiológia is egy lehetőség arra, hogy a koronavírus jelenlétét nyomon kövessük közvetett módon. Ez a megközelítési mód alkalmazható kisebb-nagyobb lakosságú városokra, településekre. Jelen kutatásban egy kisebb példatelepülésen, Nagykanizsán keresztül mutattuk be, hogy a különböző szennyvízmintákból milyen eredmények detektálhatók a víruskoncentráció tekintetében. A települések kommunális szennyvíz csatornahálózatukat ismerve, kihasználva egyes városrészek, turisztikai szempontból kiemelt területek vizsgálhatók. Szezonális időszakban, amikor a turisták száma jelentősebb az országban, az időjárási viszonyoktól függően ezekből a mintákból is kaphatunk értékelhető adatokat. A szennyvíz alapú epidemiológia előnyeként említhető rövidtávú előrejelzésnek köszönhetően egyfajta döntéstámogató rendszerként is használhatók a vizsgálat eredményei. A szabályozó szervezetek a szükséges korlátozó intézkedések meghozatalában hivatkozhatnak a szennyvízadatok alakulására.

Kutatásunk jövőbeli tervei között szerepel más, szennyvízből kimutatható vírusok vizsgálata, nyomon követése, és egy monitoring rendszer létrehozása, amely egy biztonságosabb jövőt, biztonságosabb turizmust tud megteremteni.

Felhasznált irodalom

- Ahmed, W.; Tschärke, B.; Bertsch, P. M.; Bibby, K.; Bivins, A.; Choi, P.; Clarke, L.; Dwyer, J. ; Edson, J. ; Nguyen, T. M. H.; O'Brien, J. W. Simpson, S. L. ; Sherman, P. ; Thomas, K. V.; Verhagen, R. ; Zaugg, J. ; Mueller, J. F. (2021): SARS-CoV-2 RNA monitoring in wastewater as a potential early warning system for COVID-19 transmission in the community: A temporal case study, *Science of the Total Environment*. 761. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.144216>
- Chen, Y.; Chen, L.; Deng, Q.; Zhang, G.; Wu, K.; Ni, L.; Yang, Y.; Liu, B.; Wang, W.; Wei, C.; Yang, J.; Ye, G.; Cheng, Z. (2020): The presence of SARS-CoV-2 RNA in the feces of COVID-19 patients, *Journal of Medical Virology*. 92(7), 8. p. 33–840. <https://doi.org/10.1002/jmv.25825>
- Choi, P. M.; Tschärke, B. J.; Donner, E.; O'Brien, J. W.; Grant, S. C.; Kaserzon, S. L.; Mackie, R.; O'Malley, E.; Crosbie, N. D.; Thomas, K. V.; Mueller, J. F. (2018): Wastewater-based epidemiology biomarkers: Past, present and future, In *TrAC - Trends in Analytical Chemistry*. Vol. 105, p. 453–469. Elsevier B.V. <https://doi.org/10.1016/j.trac.2018.06.004>
- Ding, S.; Liang, T. J. (2020): Is SARS-CoV-2 Also an Enteric Pathogen With Potential Fecal–Oral Transmission? A COVID-19 Virological and Clinical Review. *Gastroenterology*. <https://doi.org/10.1053/j.gastro.2020.04.052>
- Hata, A.; Honda, R.; Hara-Yamamura, H.; Meuchi, Y. (n.d.): Detection of SARS-CoV-2 in wastewater in Japan by multiple molecular assays-1 implication for wastewater-based epidemiology, (WBE). 2. <https://doi.org/10.1101/2020.06.09.20126417>
- Meleg, E.; Bányai, K.; Martella, V.; Jiang, B.; Kocsis, B.; Kisfali, P.; Meleg, B.; Szucs, G. (2008): Detection and quantification of group C rotaviruses in communal sewage, *Applied and Environmental Microbiology*, 74(11), p. 3394–3399. <https://doi.org/10.1128/AEM.02895-07>
- Polo, D.; Quintela-Baluja, M.; Corbishley, A.; Jones, D. L.; Singer, A. C.; Graham, D. W.; Romalde, J. L. (2020): Making waves: Wastewater-based epidemiology for COVID-19 – approaches and challenges for surveillance and prediction, *Water Research*. 186. <https://doi.org/10.1016/j.watres.2020.116404>
- Slifka, M. K.; Gao, L. (2020): Is presymptomatic spread a major contributor to COVID-19 transmission? In *Nature Medicine*. Vol. 26, Issue 10, p. 1531–1533. *Nature Research*. <https://doi.org/10.1038/s41591-020-1046-6>

A közfinanszírozott gyógyfürdő ellátások jellemzése Magyarországon

Komáromy Márk^{1,2} – Palkovics Krisztina¹ – dr. Varga Zoltán³ – Csákvári Tímea²

¹Ph.D hallgató- Pécsi

Tudományegyetem Egészségtudományi Doktori Iskola, Pécs, ²szakoktató– Pécsi

Tudományegyetem ETK ZKK, ³adjunktus – Pécsi

Tudományegyetem ETK ZKK

¹ 7621 Pécs, Vörösmarty u. 4

^{2,3} 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 33.

e-mail cím: mark.komaromy@etk.pte.hu palkovics.krisztina@pte.hu zoltan.varga@etk.pte.hu
timea.csakvari@etk.pte.hu

Absztrakt

Célunk a finanszírozási szerződéses gyógyfürdők által nyújtott ellátások vizsgálata 2019-es évben. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő adatbázisából válogattuk le ellátási típusonként és megyénként a szolgáltatók számát, az elvégzett kezelések számát és a kifizetett társadalombiztosítási támogatás és lakossági térítési díj összegét. Az egyes megyékhez tartozó igénybevételi mutatókat a beteg irányítószáma alapján elemeztük. 2019-ben a szerződött gyógyfürdők legnagyobb arányban csoportos gyógyúszást (82,46%), orvosi gyógymasszázst (73,68%) és víz alatti vízsugármasszázst (71,93%) nyújtottak. Zala megyében például az egy kezelésre jutó fogyasztói ár minden esetben magasabb (0,30% - 5,44%), Jász-Nagykun-Szolnok megyében pedig egy kivétellel mindenhol alacsonyabb volt (-11,81% - 0,31%). A betegek irányítószáma szerint is egyenlőtlenségek tapasztalhatók az igénybe vett ellátások körében. Az egyes megyék között nagy szórást figyeltünk meg.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A természetes gyógyforrások egészségi állapotra gyakorolt pozitív tényezőit randomizált kontrollált klinikai vizsgálatok, metaanalízisek sora bizonyítja. Ennek következményeként nemzetközi szinten azon országban, ahol a természetes gyógytényezők valamelyike fellelhető, a lelőhelyeken létesített gyógyfürdők és egészségügyi szolgáltatók által nyújtott gyógyászati ellátások köre legalább részben, vagy egészben az egészségbiztosító(k) által is finanszírozásra kerülnek. A gyógyforrások felhasználási köre a gyógyító-megelőző ellátások területén azonban változó: van, ahol a primer prevenció részét is képezik és van, ahol a krónikus betegségekhez köthető rehabilitációs ellátások körében javallják annak igénybevételét. (Bender et al., 2013)

Magyarországon az 5/2004. (XI. 19.) EüM rendelet: az orvosi rehabilitáció céljából társadalombiztosítási támogatással igénybe vehető gyógyászati ellátásokról szóló rendelet szabályozza a közfinanszírozásból igénybe vehető ellátások körét, az azzal kapcsolatos finanszírozási mutatókat és azt, hogy adott gyógyászati ellátás pontosan mely betegségcsoport lejelentése esetén kerül finanszírozásra az Egészségbiztosítási Alapból. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő a rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján elsősorban

krónikus reumatológiai, ortopédiai, neurológiai, vascularis megbetegedések rehabilitációjára javallja a gyógyfürdő ellátásokat. (Péter et al., 2017) (NEAK, 2020)

Régóta ismert, hogy Magyarország kiemelt helyen szerepel az országok körében a természetes gyógytényezők tekintetében. (ESPA, 2014) Hazánk termálvízkészlete rendkívül gazdag, változatos összetételű források érhetők el az országterületén. Felhasználása ebből adódóan krónikus betegségek széles skálájának terápiájára javallt, melyeket a biztosítottak, vagy az országba érkező turisták is igénybe vesznek egész évben. Ebből adódóan tehát különlegesen előnyös helyzetünk nem-csak egészségügyi, hanem egészségturisztikai szempontból is jelentős. (Varga et al., 2019)

Elemzésünk célja a hazai közfinanszírozott gyógyfürdők igénybevételi és finanszírozási mutatóinak elemzése a 2019-es év adatai alapján, különös tekintettel az ellátások igénybevételi és finanszírozási egyenlőtlenségeire.

2. Anyag és módszer

Kvantitatív, keresztmetszeti, leíró jellegű kutatást végeztünk teljeskörű adatelemzéssel. Az adatok a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő adatbázisából válogattuk le. Itt a 2019-es évre vonatkozóan vizsgáltuk országos szinten és megyei bontásban egyaránt az alábbi mutatókat: elvégzett kezelések száma (darab), fogyasztói ár, társadalombiztosítási támogatás és lakossági térítési díj (forint). Az egyes megyékhez tartozó igénybevételi mutatókat a beteg irányítószáma, és nem a szolgáltató irányítószáma alapján elemeztük. Hogy pontosabb képet kapjunk, és összehasonlíthatóvá tehesük a mutatókat, a rendelkezésre álló adatokat 1000 főre vetítve is vizsgáltuk. Ehhez a Központi Statisztikai Hivatal népességstatisztikájából a 2019. évi lakosságszámával osztottuk a NEAK adatbázisából származó mutatókat.

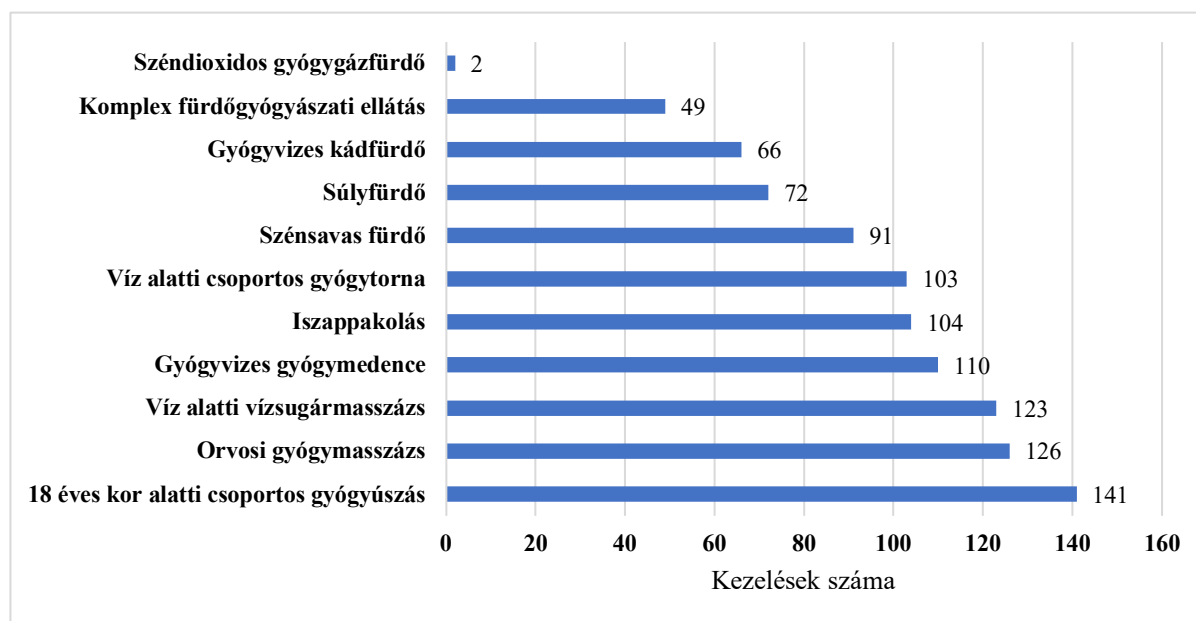
Az elemzés során az alábbi gyógyászati ellátásokat elemeztük: gyógyvizes gyógymedence, gyógyvizes kádfürdő, iszappakolás, súlyfürdő, szénsavas fürdő, orvosi gyögmasszázs, víz alatti vízszugármasszázs, víz alatti csoportos gyógytorna, komplex fürdőgyógyászati ellátás, 18 éves kor alatti csoportos gyógyúszás, széndioxidos gyógygázfürdő. A NEAK 2020-as statisztikai évkönyv megjelenésének hiányában és a Covid-19 világjárvány okozta gazdasági visszaesés miatt az adatainkat 2019. évig dolgoztuk fel.

3. Eredmények és értékelések

A Magyarországon igénybe vehető gyógyfürdő ellátások fogyasztói árát befolyásolja, hogy az ellátást nyújtó gyógyfürdő minősítése szerint mennyi egy gyógyászati ellátás (kezelés) alapára. Ez az az ár, ami a társadalombiztosítási támogatás alapjául szolgál. Látható, hogy az egyes ellátási formák alapára függ az ellátás típusától, valamint a fürdő minősítésétől. Egy komplex fürdő-gyógyászati kezelés alapára például egy helyi minősítésű fürdőben csupán 76%-a az országos alapárnak, míg a támogatás mértéke egységesen 85%. A támogatás mértéke lehet százalékos (50-100%), valamint fix díjas is.

A gyógyfürdő ellátásokat a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő az Egészségbiztosítási Alapból finanszírozza. Magyarország kedvező elhelyezkedéséből adódóan gazdag termál- és gyógyvízkészlettel rendelkezik. Az országban 171 olyan szolgáltató működik, mely a NEAK-kal keresztül finanszírozási szerződésben áll, így az ott nyújtott, rendeletben meghatározott ellátások árához az Egészségbiztosítási Alaptól támogatást kap. Ezek legnagyobb arányban

csoportos gyógyúszást (82,46%), orvosi gyógymasszázst (73,68%) és víz alatti vízszugármasszázst (71,93%) nyújtanak. (1. ábra).

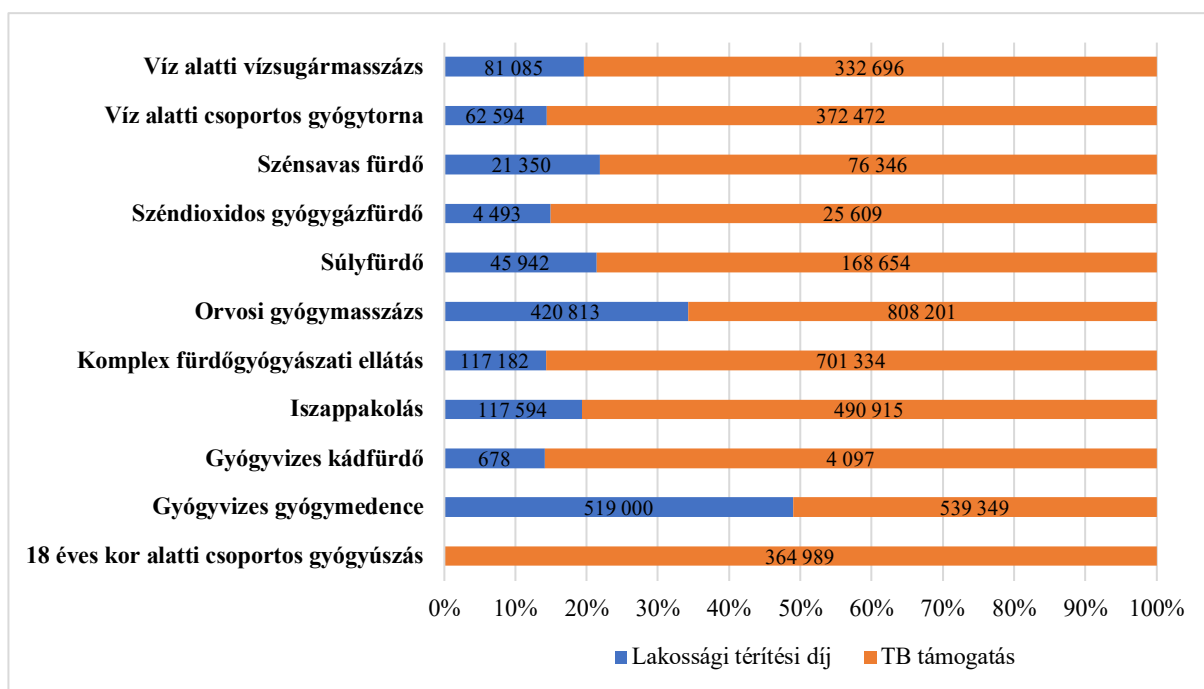

1. ábra: Gyógyfürdő ellátást nyújtó szolgáltatók száma az ellátás típusai szerint.

Forrás: NEAK, 2020

Az egyes ellátási típusok különböző mértékben részesülnek társadalombiztosítási támogatásban. 18 év alatti csoportos gyógyúszás esetében természetesen lakossági térítési díj nem jelenik meg, ezen kívül a beteg által fizetendő mérték változó, alapvetően 14% (gyógyvizes kádfürdő) és 48% (gyógyvizes gyógymedence) közötti. Később láthatjuk, hogy az egy kezelésre fordított átlagos kiadások területi egyenlőtlenségét is elsősorban a lakossági térítési díj változása magyarázza.

Országos átlagban az egy kezelésre jutó fogyasztói árakat, tehát a társadalombiztosítási támogatás és a lakossági térítési díj összegét a 2. ábra mutatja. Jellemzően a komplex fürdőgyógyászati ellátáshoz tartozik a legmagasabb ár, hiszen ez az ellátási típus az orvosi javaslattól függően, de akár négy kezelési formából is állhat. Ezt követi a széndioxidos gyógygázfürdő (1.200 forint), majd az iszappakolás (1.155 forint) fogyasztói ára. A legalacsonyabb összeg a gyógyvizes gyógymedence szolgáltatáshoz tartozik (657 forint/kezelés, melynek 50%-át finanszírozza az egészségbiztosító).

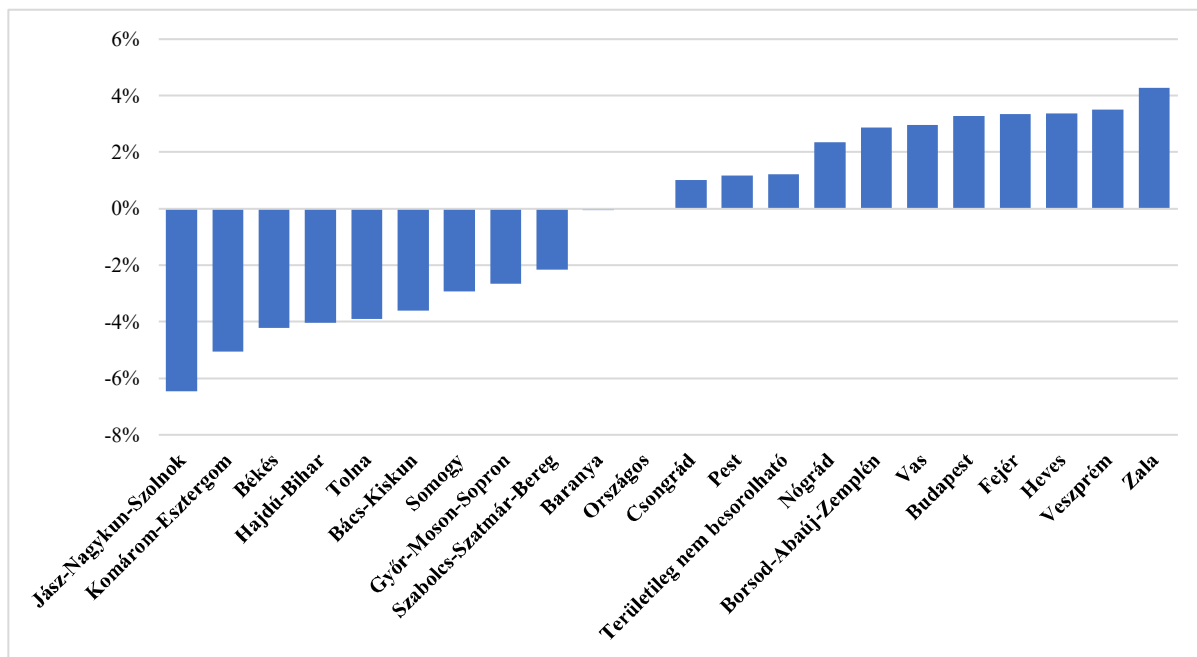

2. ábra: A fogyasztói árak megoszlása az egyes ellátási típusok szerint.

Forrás: NEAK, 2020

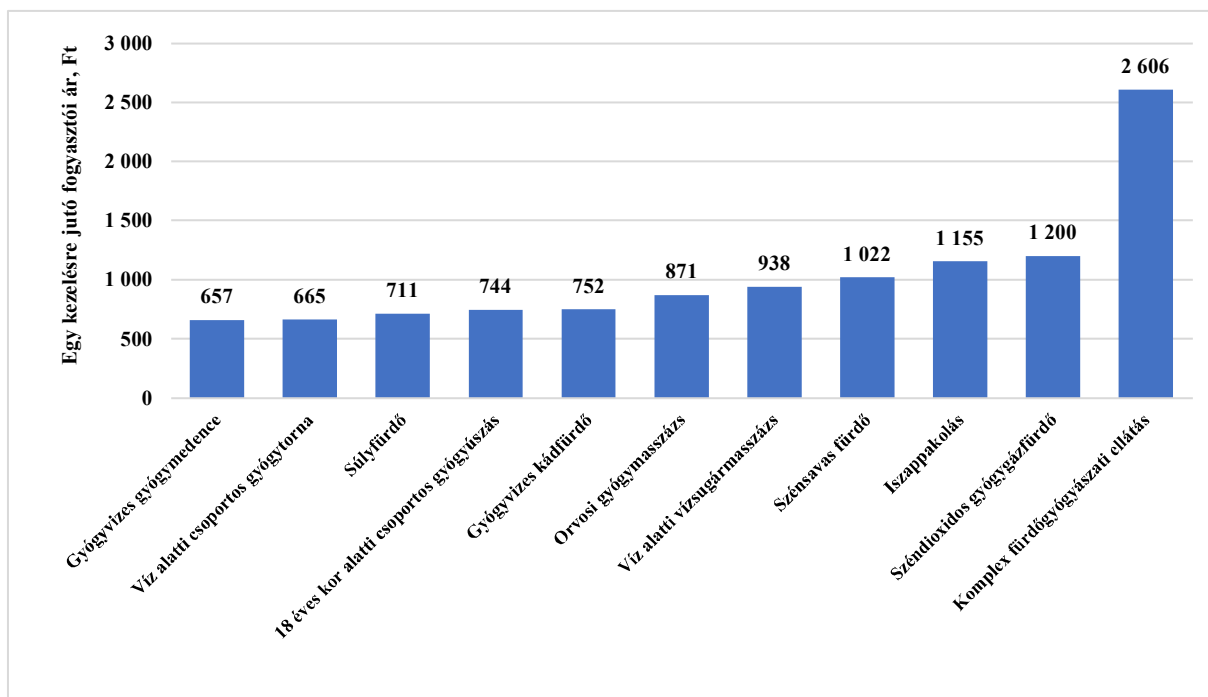
A 3. ábra a gyógyvizes gyógymedence példáján keresztül mutatja be az egyes megyékben fizetendő átlagos fogyasztói árak országos átlagtól való százalékos eltérését. Az egyes kezeléstípusok országos átlagtól való eltérése 0% - 21,46% között mozgott. Egységes mindenhol a 18 éves kor alatti csoportos gyógyúszás (744 forint) és a szén-dioxidos gyógygázfürdő (1.200 forint) ára, legnagyobb eltérést pedig a gyógyvizes kádfürdő ellátásánál tapasztaltunk, ahol az legmagasabb és megalacsonyabb térítési díj közti különbség az országos átlagár 21,46%-a.

Nincs különbség tekintetben, hogy mely ellátási típus példáján keresztül vizsgáljuk a területi egyenlőtlenséget (kivéve a két, fentebb említett kezelést). Az egyes ellátási formák mindegyikénél nagyjából azonos eltéréseket tapasztaltunk. Zala megyében például az egy kezelésre jutó fogyasztói ár minden esetben magasabb (0,30% - 5,44%), Jász-Nagykun-Szolnok megyében pedig egy kivétellel mindenhol alacsonyabb volt (0,31% - -11,81%).

3. ábra: A gyógyvizes gyógymedence kezelés árának országos átlagtól való eltérése megyénként.

Forrás: NEAK, 2020

4. ábra: Egy kezelésre jutó átlagos fogyasztói ár az egyes gyógyászati ellátástípusok tekintetében.

Forrás: NEAK, 2020

1. táblázat: 1000 lakosra jutó kezelések száma az egyes megyékben.

	Legalacsonyabb		Legmagasabb		Különbség
Gyógyvizes gyógymedence	80,8	Nógrád	209,7	Bács-Kiskun	2,6
Gyógyvizes kádfürdő	0,0	Tolna	5,2	Győr-Moson-Sopron	-
Iszappakolás	24,0	Vas	170,5	Komárom-Esztergom	7,1
Súlyfürdő	11,3	Baranya	70,7	Hajdú-Bihar	6,3
Szénsavas fürdő	3,1	Vas	25,7	Békés	8,4
Orvosi gyógymasszázs	68,8	Vas	228,0	Jász-Nagykun-Szolnok	3,3
Víz alatti víz sugármasszázs	15,9	Vas	115,6	Békés	7,3
Víz alatti csoportos gyógytorna	28,1	Nógrád	154,4	Jász-Nagykun-Szolnok	5,5
Komplex fürdőgyógyászati ellátás	7,1	Zala	96,8	Hajdú-Bihar	13,5
18 éves kor alatti csoportos gyógyúszás	3,4	Zala	135,1	Győr-Moson-Sopron	40,1
Szén-dioxid gyógygázfürdő	0,3	Vas	23,1	Heves	87,5

Forrás: NEAK, 2020

Végül megvizsgáltuk az egyes szolgáltatások igénybevételét, melyet a megyében végzett kezelések száma és a Központi Statisztikai Hivatal lakosságszámának hányadosa adott. Az igénybevételi mutatót 1.000 főre vetítve mutatjuk az 1. táblázatban. A kezelések számát a beteg, és nem a szolgáltató irányítószáma alapján elemeztük.

Szintén látható az adatokból, hogy legnagyobb arányban 2019-ben az orvosi gyógymasszázs és gyógyvizes gyógymedence kezeléseket írták fel rehabilitáció gyanánt. E tendencia 2009-től állandó. A legalacsonyabb kezelésszámot (/1.000 lakos) általában Vas, Zala és Nógrád megyében figyelhetjük meg, míg a legmagasabb értékek Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és

Győr-Moson-Sopron megyékben található. Az 1.000 főre jutó kezelések alacsony száma általában a magasabb fogyasztói árral rendelkező megyékben látható (például Zala).

4. Következtetések, javaslatok

Amint láthattuk, 2019-ben a gyógyfürdő szolgáltatások tekintetében megyei szinten is területi egyenlőtlenséget figyelhettünk meg. Különbség volt az ellátás ellenértékében és az igénybevételi mutatókban is egyaránt. Természetesen fontos megemlíteni, hogy a kezelések igénybevételét a szolgáltatók elérhetősége mellett már tényezők is befolyásolhatják, például a terület morbiditási mutatói. Muszáj azonban rávilágítani arra tényre, hogy ezek a társadalombiztosításba befogadott, az Egészségbiztosítási Alapból finanszírozott ellátások, így nem csak turisztikai szempontból jelentős az elérhetőségük a teljes magyar lakosság számára.

Nyilvánvalóan lesznek olyan ellátások, ahol az ellátást kínáló szolgáltatók alacsony száma és az abból adódó korlátozott kapacitás miatt mindenképp egyenlőtlenségeket fogunk tapasztalni – ilyen például a szén-dioxidos gyógygázfürdő, ahol a legnagyobb igénybevételi eltéréseket tapasztaltuk abból fakadóan, hogy e szolgáltatás értelemszerűen csak az ország egy pontján, két szolgáltató által érhető el közfinanszírozottan. Ahol azonban adott betegséget bizonyítottan lehet gyógyítani / az egészségi állapotot lehet javítani az adott gyógyfürdő szolgáltatással, úgy mindenképp fontos támogatni a beteget utazása költségtérítésével, az orvos döntése alapján.

A természetes gyógytényezők adta lehetőségeinket, adottságainkat rendkívül fontos, hogy a tudományos bizonyítékoknak megfelelően kihasználjuk, így annak az egészségügyi állapot javítása mellett gazdasági (egészségturisztikai) szempontból is jelentős hatása van. (Tékus et al., 2018.) Az ellátók (gyógyfürdők, egészségügyi szolgáltatók) hazai és nemzetközi vendégek, betegek számára is elfogadható, magas színvonalú és minőségű szintjének biztosítását az alábbi javaslatokkal kívánjuk segíteni: az elérhetőség, hozzáférhetőség növelésére és a területi egyenlőtlenség csökkentésére az infrastruktúra javítása- betegszállítás igénybevételének lehetősége, a házi- és kezelőorvosok által ezen ellátások népszerűsítése a betegek körében, valamint ezen ellátások elérhetőségének elősegítéséeképp a társadalombiztosítási támogatásokat biztosítani szükséges.

5. Felhasznált irodalom

- Bender, T., Bálint, G., Prohászka, Z., Géher, P., Tefner, IK. (2013). Evidence-based hydro- and balneotherapy in Hungary—a systematic review and meta-analysis. *Int J Biometeorol*, 58(3): 311–323.
- ESPA balneotherapy care in spas and health resorts in Europe. [Online] 2014. [Hivatkozva: 2021. 03. 08.] <https://cms.europeanspas.eu/storage/uploads/2019/07/14/5d2b4bbe12dc3Balneotherapy-Brochure.pdf>
- Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, Statisztikai Évkönyv [Online] 2020. [Hivatkozva: 2021. 05. 10.] <http://site.oep.hu/statisztika/2019/index.html>
- Péter, I., Jagicza, A., Ajtay, Z., Boncz, I., Kiss, I., Szendi, K., Kustán, P., & Németh, B. (2017). Balneotherapy in Psoriasis Rehabilitation. *In vivo (Athens, Greece)*, 31(6): 1163–1168.

- Tékus, V. , Borbély, É. , Kiss, T. , Perkecz, Á. Kemény, J. Horváth, A. Kvarda, E. Pintér (2018.) Investigation of lake Hévíz mineral water balneotherapy and Hévíz mud treatment in murine osteoarthritis and rheumatoid arthritis models. *Evid Based Complement Alternat Med.* 2018: 4816905.
- Varga, V., Boncz, I., Sebestyén, A., Endrei, D., Ágoston, I., Péter, I., Molics, B. (2019). A gyógyfürdőellátások igénybevételi mutatói Magyarországon. *Orv Hetilap*, 160(1): 22-28.

A Covid-19 koronavírus járvány hullámai a rendezvényszektorban

Palkovics Krisztina¹- dr. Varga Zoltán²

¹Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi Doktori Iskola, Pécs, Vörösmarty u. 4.

²egyetemi adjunktus – Pécsi Tudományegyetem, Egészségbiztosítási Intézet Zalaegerszeg 8900, Landorhegyi u.33.

e-mail cím: palkovics.krisztina@pte.hu zoltan.varga@etk.pte.hu

Absztrakt

2020. március 11. „fekete nap” a rendezvényszektorban. A koronavírus járvány megfékezésére hozott első intézkedések egyikeként a Magyar Kormány ezen a napon mondta ki, hogy zárt helyen 100 főnél több személy, nem zárt helyen pedig 500 főnél több személy részvételével rendezvény tartása tilos. A rendezvényszektor évadnyitó első rendezvényei, mint a március 15-i ünnepek így azonnal el is maradtak. Ezzel azonban közel sem volt vége kálváriájuknak, noha a nyári időszakban volt kis engedmény, de novembertől már mindennemű rendezvény megtartása tilos volt. A rendezvényszektorban dolgozóknak tehát döntést kellett hozniuk, szembenézni a bizonytalansággal, átvészeln ezt a végeláthatatlan időszakot, mely ma is tart, hisz most is itt lebeg felettünk a „negyedik hullám” közeledte és nem tudni mit hoz magával. Kutatásom során az ő helyzetüket, lehetőségeiket vizsgáltam két hullám átvészelését követően, és a harmadik hullám alatti tilalmak során.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Elemzésünk célja felmérni és feltárni, hogy hatott a rendezvénypiacra a Covid-19 koronavírus járvány és annak megfékezésére hozott intézkedések. Vizsgáljuk, hogy milyen döntéseket kellett meghozniuk a szektorban dolgozóknak, akiknek megszűnt munkájuk, bevételi forrásuk. A téma aktuális, hiszen a vírus okozta válság olyan kihívások elé állította, állítja most is a gazdasági szereplőket, amiben a 2008-as gazdasági világválság óta vagy tán még akkor sem volt részünk, egy teljesen ismeretlen helyzettel kellett, kell szembenéznie a gazdaságnak és az iparágnak.

Elemzésünk során primer és szekunder kutatást is végeztünk. Szekunder kutatásunkhoz szakcikket, folyóiratokat, könyveket vettünk alapul a fesztivál-, rendezvényszervezés témakörében, illetve a Covid-19 vírus okozta gazdasági hatás aktualitását tekintve, valamint a Központi Statisztikai Hivatal által közölt adatokból végeztünk elemzést. Primer kutatásunkban a rendezvényiparban dolgozók körében végeztünk kérdőíves kutatást.

Rendezvények nem csak fesztiválok lehetnek, sőt, minden fesztivál rendezvény, de nem minden rendezvény fesztivál. A rendezvényeknek számos fajtája lehetséges, mint például egy

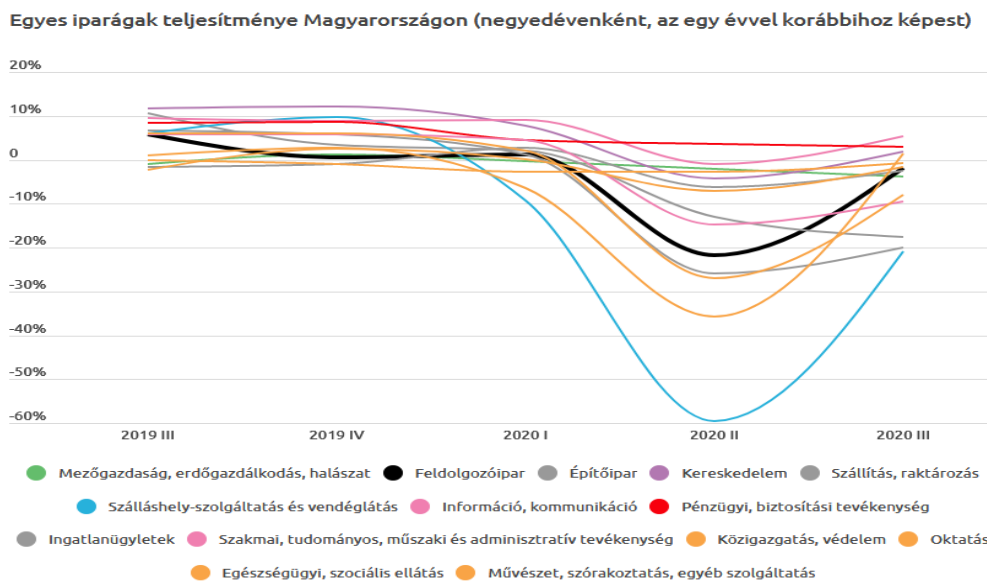
konferencia, csapatépítés, esküvő, koncert, báli rendezvény, stb.. Bármilyen rendezvényről is legyen szó, mindig szükség van egy rendezvényszervezőre, aki koordinálja az eseményt, és aki számára a legfontosabb, hogy élménydús rendezvényt szervezzon.

A rendezvényszervezés a Nemzetközi Kommunikációs Hivatalról és a kormányzati kommunikációs beszerzések központosított közbeszerzési rendszeréről szóló 162/2020. (IV.30.) Kormányrendelet szerint olyan eseti vagy rendszeres előre meghatározott célból (így különösen társadalmi, tudományos, szakmai, kulturális, sport) adott helyen és időben tartott esemény (továbbiakban: rendezvény) tervezése, előkészítése, koordinációja és megvalósítása során felmerülő feladat így különösen rendezvénykonceptió kialakítás, helyszínbiztosítás, rendezvénytechnika (hang-, világítás-, színpad-, video- és vizuáltechnika, televízió- és biztonságtechnika) és hozzá kapcsolódó háttér szolgáltatás, rendezvénytechnikai eszközök, catering, programok, előadók, szállás, szállítás biztosítása. E fogalmat tekintve igyekeztem elemzésemben e tevékenységi körökkel foglalkozni és az itt dolgozókat megcélozni.

A fesztivál kifejezés a latin *festivus*, *fiesta*, *festa* szavakból alakult ki, eredetileg ünnepi játékokat, ünnepi előadássorozatot jelent. A szó általános elterjedése a 18. századtól figyelhető meg. Amióta világ a világ, mindig is voltak rendezvények, ahol az emberek összejöttek, hogy osztozzanak az esemény élményén. (Varga P., 2017.) A fesztiválok a mai kor legnépszerűbb ünnepei, sokak számára fontos, hogy egy ilyen rendezvény részesei lehessenek. Az emberek számára vonzóak a fesztiválok, melyek által örömet élhetnek át, felszabadulnak, „kint hagyják a valóságot”, boldogságérzetet kapnak. Ahogy Szabó János *A fesztiváljelenség* című könyvében leírja, az ünnep mindig is jelen volt a történelemben, szinte az összes korban, minden társadalomban kimutatható az ünnep iránti igény (Szabó J., 2014.) Ez ma is igaz, hisz sokak számára fontos egy ilyen rendezvényen való részvétel. A fesztivál szó hallatán legtöbben a zenei fesztiválokra gondolnak, a fogalom ennél azonban sokkal többet takar.

A fesztiválturizmus a kulturális turizmus egy speciális terméke, melyet Csapó-Matesz úgy határoz meg, hogy magában foglal minden olyan turisztikai szegmenst, amely nem a tömegturizmust növeli. (Csapó-Matesz, 2007.) Donka – Sztrunga pedig úgy határozta meg, hogy kulturális turizmus a rendezvények, fesztiválok, koncertek látogatása. (Donka-Sztrunga, 2008.) A fesztiválturizmus iránt megnőtt a kereslet, mivel a fesztiválhangulat olyan nem mindennapi élményt ad, mely fontos motivációvá vált az utazási döntések meghozatalában (Zátori, 2016.), valamint élénkítik a települések kulturális kínálatát, ezáltal hozzájárulnak a látogatottság és ismertség növekedéséhez. (Kazár, 2014.) A fesztiválok a közvetlen bevételeik által a helyi gazdaságra is kedvező hatást gyakorolnak (Jászberényi, 2016.), a nagyobb méretű fesztiválok üzleti célúak, nem a kulturális értékekre fektetnek hangsúlyt, a gazdasági folyamatokra fejtenek ki pozitív hatást. (Sulyok-Sziva, 2009.) A fesztiválok sokfélék lehetnek, de a legnépszerűbbek a zenei fesztiválok, turisták millióit vonzzák (Hudson és társai, 2015.)

„A fesztiválok nagyszámú közönség előtt zajlanak, rangos előadóművészekkel, fesztivált rendeznek a filmek, zeneművek, színművek, valamint együttesek előadói törekvéseinek széles körű bemutatására...A fesztiválok kedvező lehetőséget nyújtanak a művészeti és kulturális tapasztalatcserére...” (D.Mónus – Erdős – Pék – Petneki – Szabolcs-Varga, 1983., 43. o.) Magyarországon azonban nincs semmilyen szabályozás arra vonatkozóan, hogy mekkora látogatói létszám, mekkora terület, illetve milyen időtartam esetén nevezünk egy rendezvényt fesztiválnak.

A 2019. év végén Kínában kitört Covid-19 járvány 2020. március elejére világméretűvé vált, és a hazai gazdasági társadalmi folyamatokban is óriási zavarokat okozott. A járvány, illetve az annak megfékezésére tett óvintézkedések hatására szinte teljesen leállt a légi közlekedés, visszaesett a turizmus, számos munkahely leállt. Az Eurostat adatbázisa alapján Európai Unióban 2,6 %-kal csökkent a gazdaság teljesítménye, ilyen a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság óta nem volt. Az unió 10 tagállamában nagyobb, míg tizenhatban kisebb volt a GDP volumene az előző év azonos időszakához képest. A magyar gazdaság 2013 óta növekedést tudhatott magáénak, ennek üteme 2018-2019-ben Magyarországon volt a legmagasabb az Európai Unió országai közül. A KSH által közölt adatok alapján 2020. I. negyedévében a GDP volumene 2 %-kal emelkedett az egy évvel korábbihoz képest. 2020. április végén még 1,8 millió regisztrált vállalkozás volt, ami 1,5%-kal haladta meg az egy évvel korábbi adatokat, ez a szám azonban márciust követően mérséklődött, ekkor már csak az egyéni vállalkozók száma emelkedett, a társas vállalkozások száma csökkent. Május végén már 105 ezer egyéni vállalkozó szüneteltette a tevékenységét. (Palkovics – Csákvári – Varga, 2020.)

2020. márciusában, az első hullám során a Kormány úgy rendelkezett, hogy zárt helyen 100 főnél több személy, nem zárt helyen pedig 500 főnél több személy részvételével rendezvény tartása tilos. A második hullámban a Kormány 484/2020. (XI.10.) rendeletével kimondta, hogy az éttermek vendéget nem fogadhatnak, vendégnek csak az étel elvitele céljából lehet tartózkodni, valamint a szállodák turistákat nem, csak üzleti, gazdasági vagy oktatási célból érkezett vendégeket fogadhatnak, és mindennemű rendezvény megtartása tilos (www.magyarokzlony.hu).

Ahogy azt Stubnya is kimutatta a 2021-es minimálbér-emeléssel kapcsolatos tárgyalási helyzetről szóló cikkében (1. számú ábra), a 2020. III. negyedéves GDP-adatok alapján a magyar gazdaság kettészakadt, néhány iparág visszatért a válság előtti szintre, mások pedig az első félév megrázkódtatásait sem heverték még ki.

1. ábra: Egyes iparág teljesítménye Magyarországon (negyedévenként, %-ban, az egy évvel korábbihoz képest)

Forrás: Stubnya, 2021

A koronavírus járvány egyik nagy áldozata a magyar gazdaságban a rendezvénypiac, a rendezvényszervezők, és azok a vállalkozók, akik őket kiszolgálják. A turizmus, vendéglátás és a rendezvényszektor volt az, aki azonnal érezte a vírus megjelenését és ahol a vírus megfékezésére hozott intézkedések hatása, mint a kijárási korlátozás, rendezvénytilalom, azonnali leállást eredményeztek. Az elmúlt éveket tekintve a turizmus folyamatos fejlődést mutatott, és ez napok alatt szűnt meg teljesen, sorra kerültek lemondásra a nemzetközi és helyi rendezvények, konferenciák, vásárok. A KSH adatai szerint 2019-hez képest 2020-ban 59%-kal csökkent a művészeti események száma, 59,28%-kal a népművészeti eseményeké, 61,5%-kal csökkent a szórakoztató rendezvények száma és 57,36%-kal volt kevesebb közösségi rendezvény. A művészeti események látogatói az előző év 60%-át érték csak el, népművészeti rendezvények esetén ez csak 51% volt. A szórakoztató és közösségi rendezvények esetében a látogatottság az 50%-ot sem érte el a korábbi koronavírus járvány nélküli évhez képest, szórakoztató rendezvények esetében 46,83%, közösségi rendezvények esetén pedig 41,08 % volt a látogatottság (Központi Statisztikai Hivatal, 2021).

A visegrádi csoport országai is erősen érezték magukon a koronavírus-járvány hatásait 2020 tavaszán - elsősorban gazdasági szempontból. A négy ország előzetes jelentései és a legutóbb közzétett adatok szerint a GDP visszaesése jelentős, de az Eurostat júniusi jelentése szerint némileg mérséklődött a márciusi előrejelzésekhez képest, de ez a folyamat még nem ért véget, és a járvány jelentős hatást gyakorolhat több ország gazdaságára is. A munkanélküliség tekintetében vannak hasonlóságok, mivel a vizsgált országokban az első hónapokban több mint 10 000 munkavállaló vált munkanélkülivé, és ahogy az év vége felé haladunk, ezek a számok elérhetik a 100 ezret, de azt is meg kell jegyezni, hogy a járvány és a kormányzati fellépés ezt gyorsan alakíthatja. (Kovács – Zsigmond, 2020.)

A fesztiválok szerepe a turisztikai és a kulturális ágazatban jelentős. A fesztiválok egy része lokális és regionális jelentőséggel is bír. Számos fesztivál járul hozzá a települések kulturális alapellátásának biztosításához. A minőségi szórakoztatás és közösségteremtés mellett az előadóművészek, művészeti csoportok, az infrastruktúrát szolgáltató vállalkozók – az árusok, vendéglátósok, szállásadók – jelentős adógeneráló tényezőt is jelentenek a rendezvények megvalósulásakor a normál, korlátozásmentes időkben. A fesztiválok együttes költségvetése több milliárd forint, bevételeikkel hozzájárulnak a nemzeti jövedelemhez, továbbá több ezer embernek biztosítanak munkát. A világjárvány miatt a fesztiválok nagy százaléka elmaradt, a szervezők többsége a bizonytalanság miatt kezdetben más időpontban való megrendezésen gondolkodott. A fesztiválévad részleges vagy teljes elmaradása a közreműködők, szervezők, vállalkozók és alvállalkozók megélhetésének ellehetetlenülését vonta maga után.

A Magyar Fesztivál Szövetség (MFSZ), a magyarországi fesztiválok legnagyobb szakmai szervezete megalakította Covid-19 Fesztivál Válságkezelő Munkacsoportját, melynek célkitűzései között volt, hogy folyamatos kutatást végezzen, pontos adatokat szolgáltatson a döntéshozóknak, segítse a fesztiválok kieső bevételei miatti munkaadói és munkavállalói károk felmérését. Szorgalmazták egy „fesztivál vis maior alap” létrehozását, amely az elmaradt és későbbi időpontra áttett fesztiválokat érintené, fix költségeiknek, elmaradt jegybevételeiknek százalékosan megállapított kormányzati átvállalásával. A céljaik között van továbbá, hogy a munkacsoport informálódjon, egyeztessen a jelenlegi kormányzati pénzügyi források helyzetéről. A munkacsoport célja emellett, hogy segítse a fesztiválszakma belső kommunikációját és a közönség tájékoztatását. Mint kiemelik, fontos az ágazat életben tartása,

a közös marketing kommunikáció, valamint újabb technikák használata – például online streaming (Magyar Fesztivál Szövetség, 2021).

A MaReSz (Magyar Rendezvényszervezők és -szolgáltatók Szövetsége) képviseli a rendezvényszervezők és az iparág érdekeit, feladata és kötelessége minden olyan állami, üzleti és civil kezdeményezés és erőfeszítés támogatása, amelynek célja, hogy hazánk rendezvénybarát ország legyen és növekedjen Magyarország szerepe és jelentősége a nemzetközi rendezvénypiacon. A vírus okozta helyzetben fő céljuk a hazai rendezvényipar és a turizmus megmentése. Ennek érdekében a Magyar Kormányhoz javaslatokat nyújtottak be, melyek a vállalkozások túléléséhez és a munkahelyek megmentéséhez segítséget nyújtó intézkedéseket tanácsoltak. 2021 februárjában készítették egy felmérést a rendezvényiparág helyzetéről a rendezvényhelyszínektől, ügynökségeken, konferenciaszervezőkön át a szolgáltató szektor köztük cateringesek, technikai szolgáltatók, kiállítás-kivitelezők és egyéb kiegészítő területek képviselőig. Az eredményeket aggasztónak találták. A 2020-as események 80%-át kényszerültek lemondani, az élő események kevesebb, mint 20%-át tudták online térben pótolni, melyek jövedelmezősége jóval alacsonyabb volt így. A válaszadók körülbelül fele 80%-os árbevétel kiesésről számolt be, negyedük nem tudta igénybevenni a járulékkedvezményeket vagy bértámogatást. Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a szektorban tevékenykedők azért nem jutottak hozzá a forrásokhoz, mert tevékenységi köre vagy alakulásának időpontja nem felelt meg a pályázati feltételeknek. A rendezvényszervező cégek több mint harmada új szolgáltatási ágban kereste a megélhetés lehetőségét (Magyarországi Rendezvényszervezők és - Szolgáltatók Szövetsége, 2021).

2. Anyag és módszer

A kutatás egy kvantitatív, leíró jellegű kutatás, melynek során kérdőíves felmérést végeztem a rendezvényszektorban dolgozók körében. A kérdőívet a közösségi média felületein osztottam meg, mint a „Rendezvényszervezők”, „Koncert és Rendezvény” csoportban, valamint felvettem a kapcsolatot a Magyarországi Rendezvényszervezők és –szolgáltatók Szövetségével, akik partnereik elérhetőségével járultak hozzá kérdőíves felmérésemhez. Ezen kívül személyes ismeretségem lévén sikerült néhány budapesti színpad- fény és hangtechnikával foglalkozó vállalkozóhoz eljuttatnia kérdőívet. Az adatgyűjtés 2021. március 23. és április 30. között zajlott a rendezvény és turizmus szektorban dolgozók körében. A válaszadóknak 45 kérdésre kellett válaszolni, először szociodemográfiai adatokat kellett megadniuk, majd a munkahelyet, vállalkozást érintő adatokat (székhely, vállalkozás kora, nagysága, tevékenységi köre). Ezt követően a munkakörülményekben történt változásokra, végül a koronavírus járvány miatt kialakult helyzet okozta hatásokra és jövőbeli tervekre kérdeztem rá. Utolsó kérdésként megadtam a lehetőséget, hogy a válaszadók saját szavaikkal leírják milyen lehetőségeket látnak a jelenlegi helyzetükben a 2021-es év végéig. Az adatok elemzéséhez a Microsoft Office Excel szoftvert használtam.

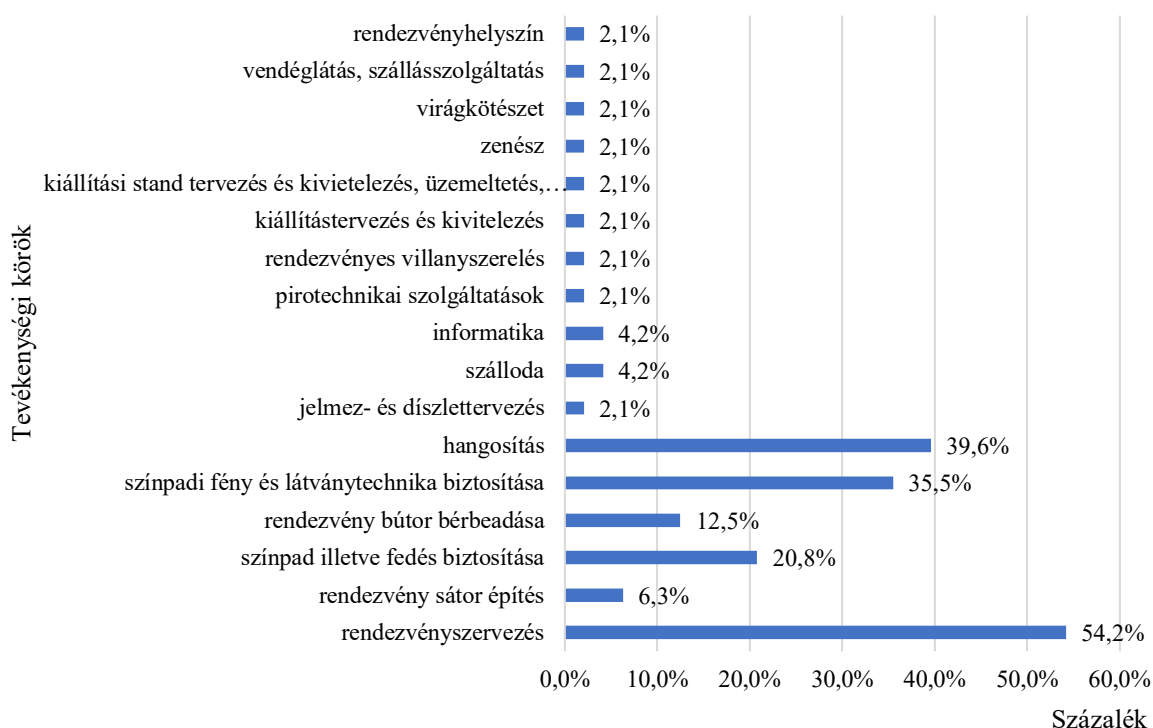
3. Eredmények és értékelésük

A kérdőívet 48 fő (magánszemély és vállalkozás) töltötte ki. A válaszadók 60,4 %-a (29 fő) férfi és 39,6 %-a (19 fő) nő. Életkort tekintve a válaszadók többsége 30-50 éves korosztályt képviselte (60,4%), a fennmaradó rész megoszlik a 20-30 és az 50 év feletti korosztály között, 8,3% pedig 61 év feletti. Végzettség szempontjából mindenki legalább középfokú

végzettséggel rendelkezik, a válaszadók 62,5%-a főiskolai, egyetemi végzettségű, 6,3% egyetemi tanulmányokat folytat és 31,3% középiskolai végzettséggel rendelkezik.

A kutatásban résztvevők 58,3 %-nál a vállalkozás székhelye Budapesten, további 8,3% Pest megyében található, míg a többi megoszlik az ország megyéi között. A válaszadók 54,2%-a több mint 10 éve foglalkozik rendezvényekkel, 6-10 éve 18,5 %, 3-5 év között 16,7%, 10% pedig az elmúlt 1-2 évben került a szektorba. A vizsgált szektor 37,5% egyéni vállalkozóként, 31,3% 2-5 fős, valamint 18,8% 6-20 fős vállalkozásban végzi tevékenységét.

A válaszadókat vizsgáltuk abból a szempontból is, hogy a rendezvény szakmán belül milyen ágazatban dolgoznak. A válaszadók több opciót is megjelölhettek. Kérdésünk célzottan a bevételek arányát tekintve kérdezte a tevékenységi kört, hiszen sokan vannak, akik fő tevékenységi körüktől eltérően dolgoznak a rendezvényszakmában. Válaszaikat a 2. ábra mutatja, melyből kiderül, hogy a válaszadók többsége rendezvényszervezéssel, illetve a rendezvények alapját képező színpad-, fény- és hangtechnikával foglalkoznak.

2.Ábra: Vállalkozások fő tevékenysége bevételeinek arányát tekintve a koronavírus járványt megelőző két évben (n=42)

Forrás: Saját szerkesztés, 2021

A megkérdezetteknek 95,8 %-a azt válaszolta, hogy a koronavírus járvány hatására változás történt a munkakörülményeiben, munkaerőpiaci helyzetében, ennek következtében 43,5% új

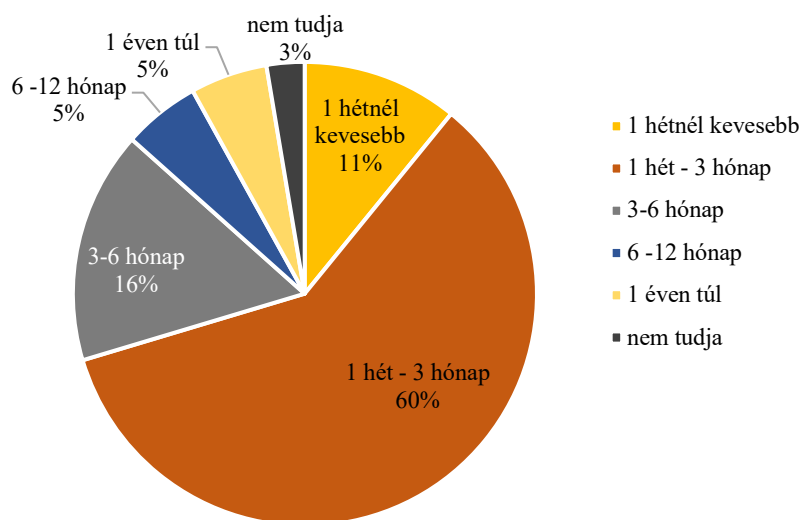
tevékenységet, vállalkozást indított, vagy más vállalkozás tagja lett, 30,4% a vállalkozását vagy tevékenységét szüneteltette. 39,1% válaszolta azt, hogy otthonában, otthonról dolgozott. Ezen válaszadók azonban mind a rendezvényszervezés tevékenységi körében dolgoztak, s többen közülük más tevékenységi körben vésztelték át ezt az időszakot. Home Office tekintetében a megkérdezettek 45,8 % azt nyilatkozta, hogy az otthoni munkavégzés egyáltalán nem megoldható a vállalkozásánál, vagy csak kis mértékben (25%) a tevékenységük jellege miatt. Likert skálán vizsgáltam, hogy mely tényezőket tartották leglényegesebb változásnak. A skála végpontjai az egyes okok esetén a nem lényeges (1) és a nagyon lényeges (5) választ jelentették. Leglényegesebb változásnak azt jelölték megkérdezettek, hogy a vállalkozásukból származó jövedelmük változott (jelentősen csökkent vagy megszűnt) és új vállalkozási tevékenységet, vállalkozást indítottak. Ennek oka, hogy elvesztették munkájukat, vagy előző munkájukból származó jövedelmük nem biztosította megélhetésüket. 78,3 % kevesebbet dolgozott. 21,7 % többet dolgozott ugyan, mely azt jelentette, hogy több napot és napi szinten több órát, de ők mind új tevékenységet vagy vállalkozást indítottak, melynek következtében több munkát kellett kifejtteni az újrakezdéshez. Azok (39,1%), akik a koronavírus-járvány helyzet hatására otthonukban, otthonról történő munkavégzésre kényszerültek áttérni, korábban is volt lehetőségük otthon dolgozni (a rendezvényszervezés tevékenységi körére ez volt jellemző).

A jövedelmezőségi helyzet vonatkozásában a megkérdezettek 77,1%-a 50%-nál nagyobb csökkenést tapasztalt az árbevételében, további 12,5% volt, aki 31-51% közötti visszaesést tapasztalt. Mindösszesen 1 megkérdezett volt, aki egyáltalán nem tapasztalt változást árbevételében, és 1, aki növekedést tapasztalt. Az árbevételben történt csökkenéssel ellentétben azonban a vállalkozás fenntartásának költségeiben 54,2 %-a a válaszadóknak nem tapasztalt változást, 12% inkább növekedést tapasztalt és 33,3 % volt az, aki csökkenést észlelt. Megvizsgálva a csökkenést tapasztaltak körét, ők azok, akik vállalkozásukat szüneteltették, illetve otthonukban történő munkavégzésre tudtak áttérni.

A Magyar Kormány felismerve a szektorban dolgozók nehéz helyzetét bértámogatással, járulékok elengedésével igyekezett a rendszer megsegítésére. Az egyéni vállalkozók a KATA járulék elengedésével tudtak élni pár hónap időtartamra, a nagyobb létszámú vállalkozások pedig a járulékok, esetlegesen bérleti díjak fizetése alól mentesültek. A többség (62,2%) sajnos nem tudott élni semmilyen állami támogatással vagy engedménnyel, mivel nem felelt meg a követelményeknek (fő tevékenységi köre nem felelt meg a pályázatnak, vagy később alakult, mint ahogy az a feltételben szerepelt).

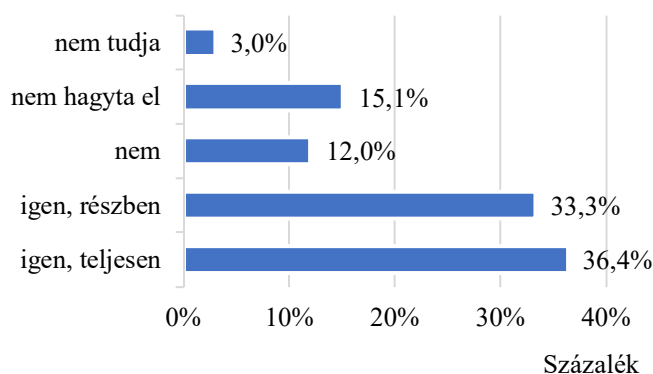
Jövőbeli terveikre vonatkozóan a vállalkozások mindösszesen 25%-a nyilatkozta azt, hogy 6 hónapnál tovább fenn tudná tartani a vállalkozását az áprilisi szabályozások keretei között, ha a piaci feltételek nem változnak. További 14,6 % volt, aki úgy tartja, hogy 3-6 hónapig képes fenntartani a vállalkozását, 16,7 % már csak 2-3 hónapig, míg a maradék 43,7 % 2 hónapig bírná csak, melyből 22,9 % mindösszesen 1 hónapig bírná az adott feltételek mellett. A megkérdezés időpontjában a vállalkozások 44,7%-ánál nem okozott likviditási problémát a koronavírus miatti helyzet, 19,1 illetve 14,9 %-nál 1 illetve 1-3 hónap fizetési késedelem jelentkezett, de sajnos akadt olyan is (8,5%), akinél 12 hónapnál hosszabb a késedelem.

Arra a kérdésre, hogy „Mennyi ideig tudná fenntartani a fizetőképességét, ha nem lenne a vállalatnak árbevétele?” nagyon megoszlottak a válaszok (2. ábra).

3. Ábra: Fizetőképesség fenntarthatósága, ha nincs a vállalatnak árbevétele (n=48)
Forrás: Saját szerkesztés, 2021

A válaszadók fele (20%-a 1 hónap alatt, 15,6%-a 1 hónapon túl, 13,3%-a 2 hónapon túl) legfeljebb 3 hónapig tudná csak fenntartani a vállalkozását, de jelentős, 17,8% válaszolta azt, hogy ők 6 hónapon túl is fenn tudnának maradni, de akadt olyan is (8,9%), aki 1 hétnél is kevesebb ideig képes erre. Ennek megoldására 57,4% szerencsére a tartalékait használná fel, azonban 23,4% már hitel vagy tagi kölcsön felvételére szorulna, illetve (19,2%) részmunkaidő bevezetésére, vagy létszámleépítésre kényszerülne, de 27,7% egyáltalán semmilyen lehetősége nem lát arra, hogy az árbevétel csökkenést megoldja. Ennek következményeként sokan nem fognak tudni eleget tenni kötelezettségeiknek. Legtöbbször azt választották, hogy ebben az esetben a munkabért (41,3%), az adókat és járulékokat (34,8%), a meglévő hiteltartozásuk törlesztőrészeit (32,6%), illetve a közüzemi számlákat, vagy szállítói számlákat nem fogják tudni fizetni. Mindannyian egyetértettek abban, hogy ebben a szektorban a jelenlegi helyzetben nincs semmilyen lehetőségük, mint várni járvány végét és a rendezvények megnyitását.

4.Ábra: Rendezvénysektorba történő visszatérési hajlandóság (n=48)

Forrás: Saját szerkesztés, 2021

Az árbevétel csökkenése, a korlátozások, bizonytalanság ellenére mindösszesen a válaszadók 12%-a nem óhajt visszatérni a szakmába, a többi vagy el sem hagyta azt, vagy teljesen (36,4%) illetve részlegesen (33,3%) visszatérne, amint lesz lehetőségük, mindezt úgy, hogy 54,5 % úgy látja, hogy a járvány lecsengését követően csak 1 év elteltével fogják a járvány előtti utolsó időszakuk árbevételi szintjét újból elérni, 9,1% pedig úgy gondolja, hogy soha nem fogja azt a szintet elérni. Utolsó nyitott kérdésemre, hogy „Milyen kilátásai vannak év végéig?” saját szavaikkal fogalmazták ugyan meg a válaszadók, de jelentéstartalma a válaszoknak ugyanaz, bizonytalanság, reménytelenség, illetve reménykedés a vírus elmúlására és a korlátozások feloldására.

4. Következtetések, javaslatok

A vizsgált adatok megerősítették, hogy a rendezvényszektorban dolgozók helyzete kétségkívül óriási nehézséggel telt meg a koronavírus járvány megjelenésekor azonnali hatállyal és bizonytalan időre. A felmérés 2021. április 30. napjáig tartott, akkor még tilos volt rendezvényt tartani, a szállodák nem fogadhattak csak üzleti célból vendégeket, sportrendezvények is csak nézők nélkül kerülhettek megtartásra. Ilyen körülmények között a kutatás arra mutatott rá, hogy a rendezvényiparban dolgozók jövedelmezőségi helyzete rendkívül nehézkesé, szinte lehetetlenné vált, többségük kénytelen volt ezt az időszakot más tevékenységi körben átvészelni, hogy családja fenntartását, megélhetését biztosítani tudja. Otthon történő munkavégzésre ebben a szektorban nincs lehetőség a tevékenység jellege szerint, hisz mit ér egy színpad, egy hangosítás, egy megvilágítás, ha nincs előadóművész, nincs nézőközönség. Nem azért, mert nem érdeklődnek az emberek a rendezvények iránt, hanem mert nem lehet. Ezt mondja ki a törvény. 2020-ban az események 80%-a került lemondásra, hisz az év során épp a rendezvények megindulásakor, március 11-án kezdődött a rendkívüli helyzet, majd csak a nyári időszakban kaptak lehetőséget rendezvények megtartására. Természetesen a nagyobb rendezvények ekkor sem kerültek már megrendezésre. Bár a kérdőív kitöltésekor is még csak reménykedhettek abban, hogy ezen a nyáron vagy ősszel bármilyen rendezvény megszervezésre kerülhet, mégis a többségük egyáltalán nem szándékozik elhagyni ezt a szakmát, teljesen vagy részlegesen visszatérne, amint lehetősége lesz erre. Azt hiszem ez példamutató hűségükről ad tanúbizonyságot, megkérdőjelezhetetlen a szakma, munkájuk iránti szeretetük.

2021. március 27-től kezdődően a Magyar Kormány a védelmi intézkedések feloldásába kezdett 6 fokozatban. Az első két fokozat a rendezvényszektort még nem igazán érintette, hisz rendezvények megtartása továbbra is tilos volt, ezek az enyhítések a kijárási korlátozás időszakát, az üzletek zárva tartási időszakát és a vendéglátó egységekben történő tartózkodási korlátozásokat érintették. Az első rendezvényszektort is érintő változás az április 26-i Kormány Rendelet volt, melyben már kitértek a sport és kulturális rendezvényekre, melyeken este 11 óráig a koronavírus ellen védett személyek és a felügyeletük alatt lévő kiskorúak részt vehettek. A magán- és családi rendezvényekre vonatkozó tilalom azonban érvényben maradt. A leglényegesebb változást felmérésünk elkészítése után, a feloldások ötödik fokozata hozta május 21-én. Ekkor szüntették meg a kijárási tilalmat, az üzletek kötelező zárási idejét, a kötelező közterületi maszkhasználatot. Kimondták, hogy magán- és családi rendezvény legfeljebb 50 fő, lakodalom pedig akár legfeljebb 200 fő részvételével korlátozás nélkül, zárt

téri rendezvény csak védettségi igazolvánnyal rendelkezőknek tartható, egyéb szabadtéri rendezvény legfeljebb 500 fő részvételével korlátozás nélkül, 500 fő felett csak koronavírus ellen védett személyek jelenlétével, zenés-táncos rendezvény pedig csak védettségi igazolvánnyal rendelkezőknek rendezhető. A hatodik fokozat során pedig kimondták, hogy a kulturális esemény nem minősül rendezvénynek, ha az előadó-művészet valamely ágának fellépése céljából megtartott esemény az e művészet céljára rendelt helyszínen kerül megtartásra, előre megváltott ülőhelyre szóló jegy ellenében látogatható és a néző az előadás időtartama alatt az előre megváltott ülőhelyén köteles tartózkodni.

A Magyar Turisztikai Ügynökség 2021. július 27. napján arról tett közzé tájékoztatást, hogy a kormány elfogadta a Közösségi Élet Újrindításáért Felelős Operatív Törzs javaslatát, és 5 milliárd forint támogatást biztosítanak könnyűzenei rendezvények megvalósítására. Az ügynökség közreműködésével augusztus és október között a nagyvárosokban 40 nagykoncert, a kisebb településeken 216 fesztiválkoncert, a kisebb falvakban 100 falunap valósulhat meg így a nyár folyamán. A kormány célja ezzel, hogy támogassa az újrindítást és a koronavírus-járvány által leginkább sújtott előadóművészeti és rendezvényszektort, hisz a zenei rendezvények nagyban hozzájárulnak a turizmus fejlesztéséhez és sok embernek adnak munkát (Magyar Turisztikai Ügynökség, 2021). Mindez csak akkor valósulhat meg, ha a várható 4. hullám miatt újabb komolyabb intézkedések nem lépnek életbe, mely a gyülekezést és az együttlétet nem korlátozza.

Felhasznált irodalom

- Csapó J. – Matesz K. (2007): A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában, Földrajzi értesítő, 56 (3-4). 291-301. p.
- Donka A. – Sztrunga E. (2008): Turizmus alapismeretek, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.
- D. Mónus E. – Erdős E. – Pék A. – Petneki J. – Szabolcs O. – Varga L. (1983): Ifjúsági Kis-Lexion, Kossuth Könyvkiadó
- Hudson S. – Roth M. – Madden T. – Hudson R. (2015): The effects of social media on emotions, brand relationship quality, and word of mouth: An empirical study of music festival attendees, *Tourism Management*, 47. 68-76. p.
- Jászberényi M. (2016): A fesztiválok gazdasági hatása, In: Jászberényi M. – Zátori A. – Ásványi K. (szerk.) Fesztiválturizmus, Akadémia Kiadó, Budapest, 34-44. p.
- Kazár K. (2014): Fesztivállátogatást befolyásoló tényezők vizsgálata fókuszálva a márka szerepére, In: Hetési E.- Révész B. (szerk.) „Marketing megújulás” Marketing oktatók Klubja 20. Konferenciája, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Szeged - <https://eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/tudomanyos-kozlemenyek/marketing-megujulas>(Megtekintés ideje: 2021. augusztus 6.)
- Kovács Á. - Zsigmond T. (2020): Economic Effects of COVID-19 on the V4 Countries, In: RELIK 2020: Reproduction of human capital - mutual links and connections : conference proceedings. Praha: Prague University of Economics and Business, 288-302. p.
- Palkovics K. – Csákvári T. – Varga Z. (2020.): A Covid-19 hatása a turisztikai ágazatra, In: Csákvári T. – Ágoston I. – Varga Z. (szerk.) IV. Zalaegerszegi Egészségturizmus Konferencia és Utazás Kiállítás Tanulmánykötet, Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar, Pécs, 111-124. p.

- Sulyok J. – Sziva I. (2009): A fesztiválturizmus nemzetközi és hazai tendenciái, Turizmus Bulletin, 13 (3). 3-13. p.
- Szabó J. Z.: A fesztiváljelenség, Kultinex Nonprofit Kft. 2014., 25-28. p.
- Varga P.: Rendezvénybiblia, Rendezvénybiblia Kft., 2017., 21. p.
- Zátori A. (2016): A fesztiválturizmus elméleti aspektusai, In: Jászberényi M. – Zátori A. – Ásványi K. (szerk.): Fesztiválturizmus, Akadémiai Kiadó, Budapest, 15-33. p.

Internetes források:

- Központi Statisztikai Hivatal (2021): Közművelődési intézmények és rendezvények, https://www.ksh.hu/stadat_files/ksp/hu/ksp0011.html (Letöltve: 2021.08.08.)
- Magyar Fesztivál Szövetség (2021): MTI Közlemény, <http://fesztivalszovetseg.hu/mti-kozlemeny/>, (Letöltve: 2021.08.08.)
- Magyarországi Rendezvényszervezők és Szolgáltatók Szövetsége (2021): Rendezvénypiaci felmérés http://www.maresz.hu/uploads/documents/MaReSz_Felm%C3%A9r%C3%A9s_a_rendezv%C3%A9nyszakma_helyzet%C3%A9r%C5%91l_2021.pdf (Letöltve: 2021.08.05.)
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2021): Országszerte 356 koncert- és rendezvénysorozat valósulhat meg, <https://mtu.gov.hu/cikkek/orszagszerte-356-koncert-es-rendezvenysorozat-valosulhat-meg-2423> (Letöltve: 2021.08.06.)
- Stubnya, B. (2021): Már a februári minimálbér-emelést is veszélyezteti a tárgyalási patthelyzet, (Letöltve: 2021. január 05.), <https://g7.hu/vallalat/20210120/mar-a-februari-minimalber-emelest-is-veszelyezteti-a-targyalasi-patthelyzet/> (Megtekintés ideje: 2021. február 08.)

Nyitottság és óvatosság - a dunántúli lakosság turisztikai szokásainak átrendeződése a pandémia hatására

Dr. Péter Erzsébet¹ – Dr. Németh Kornél² – Hegedűsné Dr. Baranyai Nóra³
– Dr. Vincze András⁴

¹⁻³egyetemi docens - Pannon Egyetem – ⁴tudományos munkatárs- Pannon Egyetem

¹⁻⁴Nagykanizsa 8800, Zrínyi utca 18.

e-mail cím: peter.erzsebet@uni-pen.hu, nemeth.kornel@uni-pen.hu,
baranyai.nora@uni-pen.hu, vincze.andras@uni-pen.hu

Absztrakt

A nemzeti határok lezárásának eredménye a globális válságban az idegenforgalmi ágazaton belül is megmutatkozott. Arra kell összpontosítani az írott és digitális médiának is, hogy a turistákat inspirálja az utazásra és új helyek felfedezésére a pandémia után. Az utazási igény a több hónapos bezártság után még inkább felerősödött, az emberek továbbra is utazni szeretnének, de sok szempontból másképpen fognak, mint tették, tehették azt eddig. A vizsgálatunkban a dunántúli térség lakosait kérdeztük meg, hogy nyaralásaik alkalmával mennyire befolyásolja őket a biztonság és milyen preferenciákkal rendelkeznek. A mintasokaság: 2175 főre korcsoportonkénti bontásban volt reprezentatív (veteránok, baby boom, X, Y és Z generáció). A pandémia előtti, illetve közbeni időszakot elkülönítve történt a lekérdezés. A fogyasztók figyelemmel kísérik és értékelik az egyes desztinációkba való utazás kockázatát, biztonságát, járványügyi intézkedések betartatását és a felmerülő lehetőségeket pedig gyorsan kihasználják. A világjárvány hatására leginkább óvatosság jellemzi a dunántúli fogyasztókat pihenésük során.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A turizmus rugalmas iparág (Gössling et al., 2002), világszerte szükség van az újragondolásra és újraindításra a pandémia miatt. Az újjászervezést a biztonság és a védelem jegyében kell átgondolni (Sigala, 2020). A Covid19 világjárvány lehetőséget teremtett a vidéki turizmus fejlesztésére, amely elsősorban a belföldi turistákra összpontosított (Vaishar - Štastná, 2020). A nagyobb biztonság mellett a vidéki területek számos történelmi, természeti, gasztronómiai és kulturális látnivalót kínálnak, ami alternatívává teszi őket és sokak számára úti céllá válhatnak. A turizmus rendszerében minden biztonságot befolyásoló tényező hat az utazási döntésre is, így egy-egy desztináció meghatározó elemei a prekoncepció és a tapasztalat. Az utazások során elsősorban a minden szempontból biztonságos desztinációt igyekszünk kiválasztani, másodsorban az érdeklődésünknek megfelelő szórakozási lehetőséget, illetve rendezvényhelyszínt. Napjainkban az egyik legfontosabb tényező egy ország közbiztonsága, és járványügyi felkészültsége mellett a bizalom. Egy turisztikai szolgáltatónak már azt figyelembe kell vennie, hogy a vendégek részéről az első fázis az érkezés előtt, az utazás tervezésekor megkezdődik, a foglalás pillanatában lép a második fázisba, az utazás közben megváltozhat a biztonságérzet, és csak annak végére realizálódik és rögzül. Ahhoz, hogy egy turisztikai szolgáltatóról, illetve desztinációról pozitív kép és az ezzel járó jó biztonságérzet alakuljon ki,

ahhoz a térségnek, is garantálnia kell a teljeskörű biztonságot a társadalom, járványügyi helyzet, a környezet, a politika és a gazdaság számos szegmensében az érkezéstől a távozásig (Rác, 2018, Kovács 2019, Ernszt-Németh 2020, Németh 2020).

A turizmus rohamos fejlődésének, a biztonsági kockázatok differenciálódásának és mediatisztált felértékelődésének köszönhetően a turizmusbiztonság korszerű értelmezése napjainkra messze átlépett a jogsértésekre fókuszáló megközelítésen (Birkner et al. 2018, Mátyás et al. 2020). Miközben a turizmussal összefüggő biztonsági kockázatok igen jelentős része továbbra is kriminogén jellegű (bűncselekmények, szabálysértések, járványügyi intézkedések megszegése), egyre több figyelem helyeződik az egészséggel, az infrastruktúrával és a társadalmi környezettel összefüggő veszélyekre, amelyek egymással és a jogsértésekkel is gyakran átfedésben vannak. A közbiztonság, az egészségbiztonság, a fogyasztásbiztonság, a műszaki biztonság és az eligazodásbiztonság tekinthető a turizmusbiztonság azon fontosabb tényezőinek, amelyek mentén az utazók által előidézett, illetve sérelmükre bekövetkező nemkívánatos események értékelhetők (Kozma et al. 2020).

A fogyasztásbiztonság, amelyben a szolgáltatók által kihelyezett „csapdák” bosszantó kellemetlenségeinek elkerülése a tét, a helyi lakossággal karöltve érinti a turistákat. Egyes taxisok és vendéglátóipari egységek leggyakrabban a túlszámlázás trükkjeit vetik be, a kereskedők a silány vagy hamis árujelzésű termékek értékesítésével károsíthatják meg az utazót, ahogy az a tanulmány későbbi fejezeteiben bemutatásra kerül. A dunántúli lakosok több ízben számoltak be ellenük elkövetett garázdaságról, amely beárnyékolta pihenésüket, de az esetek többségében erre a rendőrség közbenjárásával sikerült elfogadható megoldást találni.

Li et al. (2021) a Covid19 miatti korlátozások során bizonyították, hogy a fokozott kereslet miatti hiányjelek észlelése csökkenti a szolgáltatás igénybevételek szándékát és preferenciáját, ami a biztonságérzet csökkenésével magyarázható. Cutter et al. (2013) szerint a reziliencia a nemkívánatos eseményekre való felkészülés, az azokhoz való alkalmazkodás és az azokból való felépülés képessége. Nem fér hozzá kétség, hogy a járványhelyzet egy nemkívánatos, előre nem látható esemény (Debreceni– Fekete-Frojimovics 2021, Megyeri 2021).

A Covid19-világjárvány okozta kihívás egyben lehetőséget is teremt olyan szabályok új normaként történő elfogadására, amelyek egy esetleges jövőbeli krízishelyzet során megfelelően adaptálhatóak lesznek, ezáltal felkészültebbé válhat az emberiség a fertőző betegségekkel szemben. A száját és az orrot eltakaró maszkok viselése, a rendszeres kézfertőtlenítés, a fizikai távolságtartás és az érintésmentes technológiák hozzájárulnak ahhoz, hogy más keretek között, de mégis lebonyolíthatóak legyenek az üzleti tevékenységek. A turizmusban ezek az érintésmentes technológiai megoldások szkennelhető QR-kódok alkalmazása révén helyettesíthetik a materiális étlapokat, mobil szobakulcsokkal, érintésmentes fizetési módszerekkel és mobilapplikációkon keresztül leadható rendelésekkel megteremtik az érintésmentes szállodai bejelentkezési lehetőségeket (Fipra 2020).

Li és Ito (2021) japán kutatók a Kidolgozási valószínűség modell (Elaboration likelihood model) (Petty–Cacioppo 1980) segítségével vizsgálták, hogyan befolyásolja az emberek utazási döntéseit a járványhelyzettel kapcsolatos információk feldolgozása. Az eredmények az utazási kedv és a fogyasztói döntések rövidtávú visszaesését mutatják, ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, mekkora hatása van a pontos kommunikációnak (a járványhelyzettel, a biztonsági intézkedésekkel kapcsolatban), mely elősegíti a fogyasztókban a bizalom

kialakulását, ezáltal csökkentheti az utazási döntést megelőző tétovázási időt (Ukpabi et al. 2021).

A belföldi vendégkör nemcsak arányaiban lett jelentősebb az egyes desztinációkban, hanem több desztinációban megjelent például a belföldi utazók olyan csoportja, amely fizetőképesebb keresletet jelent, valamint az olyan belföldi utazók, akik a nyarat eddig külföldön töltötték. A külföldi vendégkör érezhető elmaradását a fürdővárosok emelték ki, még a határmenti fürdővárosok esetében is jelentősen érezhető e szegmens hiánya. A belföldi vendégek esetében nemcsak összetételben, hanem korcsoportokat vizsgálva is megfigyelhető egyfajta változás, több desztináció a vendégkör fiatalodását említette. Emellett jelentős trend még, hogy a foglalási idő a korábbiakban tapasztaltakkal ellentétben jelentősen lecsökkent. Egyes desztinációkban (pl. városi turizmus desztinációi) a tartózkodási idő csökkenéséről, míg mások (pl. vízparti turizmus, vidéki turizmus színterei) annak emelkedéséről számoltak be. Növekedett a kereslet a vidéki desztinációk iránt. Ezt erősíti meg például az is, hogy Poroszló, Badacsonytomaj, Tiszafüred, Szarvas és Noszvaj a korábbi évekhez képest jelentős növekedést ért el a belföldi turisztikai célú Google keresések számában (Bdpst24.hu 2020, Nod et al., 2021). Empirikus kutatásunk alanyai belföldi tavainkat részesítik előnybe (Balaton és a Velencei tó környéke) ugyanakkor még mindig nagy a kereslet a gyógyfürdők iránt is (Zalakaros, Hévíz Hajdúszoboszló).

Ugyanakkor továbbra is fennáll az eligazodásbiztonság kérdése is. Egyrészt az úti célok problémamentes elérését hivatott tájékoztatást, informálást, útba igazítást, másrészt az adott kultúrában való otthonosság elsajátításának elősegítését jelenti. Ha a turista eltéved, időt veszít, a bolyongás felemésztja az energiáit, az aggodás elvonja a figyelmét, de akár komoly veszélybe is sodorhatja magát. A helyi szabályok, szokások sok esetben kulcsfontosságúak lehetnek. Annak ismerete, hogy a figyelmeztető jelzések észlelésekor mi a teendő, hogyan kell öltözködni, vagy a közlekedési eszközöket igénybe venni, segítheti a balesetek, a nehéz pillanatok és a konfliktusok kiküszöbölését. Miközben a turizmus alapfeltétele a biztonság, számos turisztikailag frekventált országban találkozhatunk olyan desztinációkkal (döntően rossz hírű városrészekkel, no-go zónákkal), amelyek felkeresését csak nagy körültekintéssel ajánlják a helyiek, a már ott jártak, illetve az útikönyvírók. Ezekben a helyeken az áldozattá válás elkerülésében ugyan segíthet a csoportos mobilitás, az értéktárgyak láthatóságának csökkentése és a sötétedés utáni tartózkodás minimalizálása, a turistákra specializálódott bűnözők fortélyai, rosszabb esetben erőszakosságuk rémálommá tudják tenni a kíváncsiságot (Michalkó 2020, Németh – Tokodi 2016).

Egyre több olyan utazó van, aki kényszerből, járványügyi megfontolásból vagy családi állapota miatt egyedül utazik. Ernszt-Martón (2021) tanulmányukban arra tettek kísérletet, hogy holisztikusan ábrázolják az elmúlt évtizedek társadalmi és gazdasági változásait, és kirajzoljanak egy új utazási térképét. Tanulmányuk arra összpontosított, hogy feltárja a magyarok jelenlegi hozzáállását a szőlóturizmushoz. Az eredmények azt mutatták, hogy a válaszadóknak ötöde (kb. 15-20%) utazna vagy szeretne egyedül utazni a jövőben, ami megerősíti, hogy a szőlóturizmus nem igazán terjedt el a magyarok körében. A férfiak nagyobb arányban képviselik azokat, akik egyedül utaznának, mint a nők. A szőlóutazások jellemzőinek elemzése azt mutatta, hogy a felmérésben résztvevők a következő jellemzőket tartják a szőlóturizmus fő előnyeinek: menekülés a hétköznapiakból, szabadságérzet, kalandvágy. Eredményeik azt mutatták, hogy a magyarok körében a szőlóturizmus még gyerekcipőben jár, a válaszadók többsége (44,3%) még soha nem utazott egyedül, és kb. 75%-uk nem is tervezi.

A különböző nemek válaszait elemezve megállapították, hogy a férfiak és nők között jelentős különbség van a szőlőturizmus egyes aspektusaiban a nők a szőlőturizmus spirituális aspektusait érdekesebbnek és fontosabbnak tartják, mint a férfiak, ugyanakkor a női turisták érzékenyebbek a szőlőturizmussal járó lehetséges kockázatokra.

Leith (2020) szerint az egyéni turizmus mozgatórugója többek között: "az egyedüllét keresése; a társas interakciók keresése; a magányosság stigmájának enyhítése; és a digitális lehorgonyzás másokhoz". A "kíváncsi hedonizmus" és a szociális ügyek szintén a fő hajtóerőknek számítanak, miszerint az egyedül utazók új dolgokat akarnak megtapasztalni és felfedezni -a kényelemhez ragaszkodva (Laesser et al., 2007). "Az útitárs megtalálásának nehézsége" és a "szabad választás" szintén az egyedül utazás okainak számítottak (Abbasian, 2018). Egyre több ember él egyedül, szingliként - akár önként, akár kényszerből. Ez a tendencia az utazás típusában is tükröződik. A Covid19 világvárvány előtt egyre több utazó tartozott ebbe a csoportba, akik egyedül utaztak (Cohen et al., 2015; Bianchi, 2016; Her et al., 2018, Brown et al., 2020, Devajyoti, 2014). Vizsgálatunk alanyai közül a fentiek a már egyedül élő Veteránok és egyes Baby Bomm generáció tagjaira, valamint a még tanulmányokat folytató, fiatal pályakezdő Z-generáció tagjaira volt jellemző.

2. Anyag és módszer

Jelen háromfázisú (évenként ismétlődő) vizsgálatunk 2019 szeptemberétől 2021 novemberéig tartott, amelynek helyszíne Magyarország dunántúli térsége, ahol egy feltáró jellegű kutatást végeztünk. A kvantitatív kutatáson belül a mintasokaság korcsoport szerint volt reprezentatív, mintavételezés személyes lekérdezéssel történt. Összesen 2175 főt vontunk be a vizsgálatba a lakosság köréből.

1. táblázat: A kutatásba bevont alapsokaság és mintasokaság bemutatása

Korcsoport (születés időszaka szerint)	Alapsokaság gyakorisága a vizsgált térségben (fő)	Minta megoszlása a vizsgált térségben (%)	Minta gyakorisága a vizsgált térségben (fő)
Z-generáció	781.224	26,0	566
Y-generáció	648.878	21,6	469
X-generáció	617.004	20,5	446
Baby-bomm generáció	737.331	24,6	536
Veteránok	218.778	7,3	158
Összesen 5 generáció	3.003.215	100,0	2175

Forrás: saját szerkesztés, 2021

Vizsgálatunk arra fókuszált, hogy a közbiztonság és a járványbiztonság milyen módon befolyásolta az utazási szokásokat. Továbbá arra kerestük a választ, hogy a térség lakosai pihenésük során milyen óvintézkedéseket tesznek, illetve milyen biztonságukat érintő problémával találkoztak korábban.

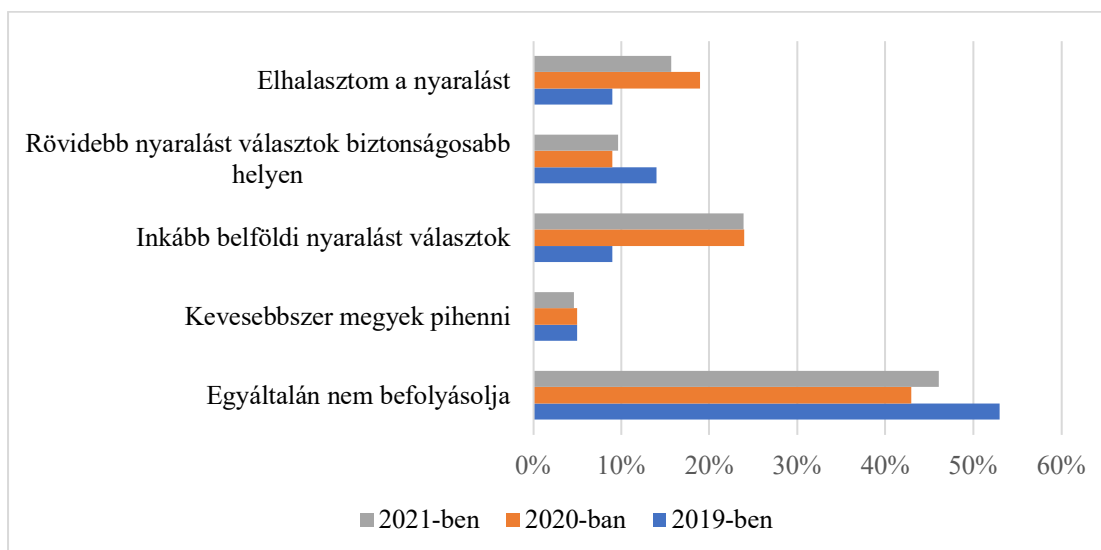
3. Eredmények és értékelésük

Mátyás et al. (2020) kutatásukban a szerzők azokra a társadalmi és gazdasági összefüggésekre világítanak rá, amelyek befolyásolják a turizmus volumenét és hatással vannak a turizmusbiztonságra. A tanulmány a továbbiakban a hazánkba érkező külföldi turistákra fókuszálva azt vizsgálja, hogy 2009 és 2018 között milyen mennyiségi és minőségi változások jellemezték a bűnelkövetőket és a sértetteket. A sértettek esetében a szerzők főként arra a kérdésre keresnek választ, hogy a külföldi turisták számának növekedése milyen hatással volt a külföldi sértettek számának alakulására.

Európai Unió-szerte megjelent a koronavírus-járvány hatására, szükségessé vált az EU-ba irányuló és az EU-n belüli nem alapvető fontosságú utazások korlátozása, sok tagállam stratégiákat és utazási korlátozásokat – határlezárásokat, járatfelfüggesztéseket és egészségügyi szűréseket léptetett életbe a járvány megfékezése érdekében. Sokaknak le kellett mondaniuk utazásukat vagy módosítaniuk kell útitervüket saját maguk és mások egészségének és biztonságának védelme érdekében. A vendégek programválasztási prioritásai is változtak, mivel fontos tényező a biztonság és a távolságtartás, így egyre népszerűbbek lettek az aktív, szabadtéri belföldi programok.

A dunántúli lakosság körében is jellemző az állam által erősen támogatott forma a belföldi turizmus. Hazánkban a járvány kitörése előtt is jelentős volt, de a járvány hatására még többen döntenek az országhatáron belül történő utazás mellett. Egyrészt kiküszöbölik a határátlépéssel járó bizonytalanságot, másrészt az utazás ezen jellemzően olcsóbb formájának választásával a pénzügyi kockázatot is csökkentik. Felértékelődik a naprakész informáltság, amihez az írott és a digitális sajtó, valamint a közösségi oldalak fokozott használatán túl kifejezetten a járványügyi helyzet figyelésére kifejlesztett koronavírus-térképek és applikációk állnak rendelkezésre, amelyek naprakészé teszik a fogyasztót, ahogy erre Raffay (2020) is rávilágított korábbi vizsgálatában.

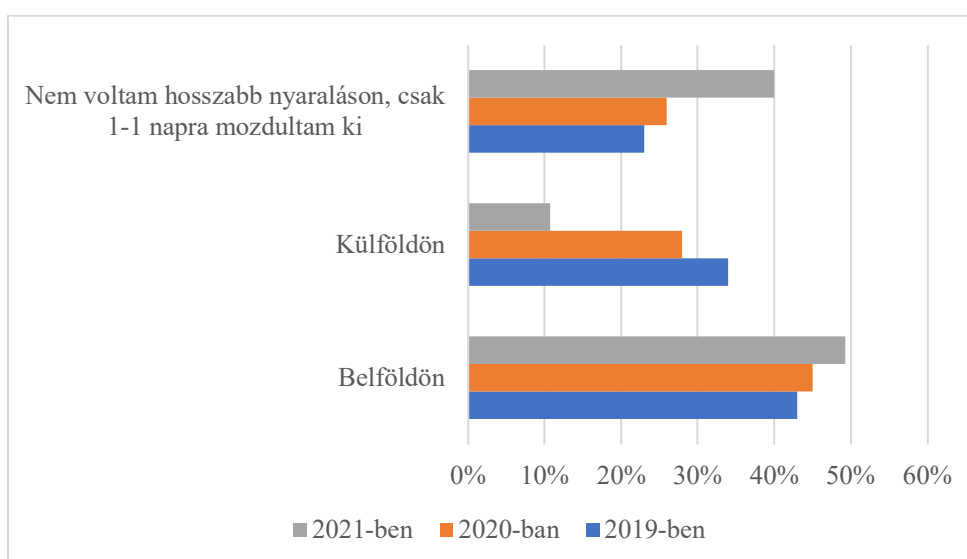
A kutatásba bevont alanyok 2019-ben a közbiztonság hiánya (pl.: terrorizmus, garázdaság stb.) miatt 2021-re a járványügyi helyzet következtében választottak belföldi nyaralást. 2020-ban a válaszadók ötöde halasztotta későbbi időpontra nyaralását. A Covid19 vírusnak köszönhetően 2020 és 2021-ben többszörösére emelkedett azon fogyasztók száma, akik biztonságosabbnak érezték a belföldi utazást és a határszigorítások, valamint a nemzetközi igazolványok is befolyásolták a döntésüket (1. ábra).

1. ábra: A közbiztonság és járványbiztonság hiányának befolyás a nyaralási tervekre (megoszlás)

Forrás: saját szerkesztés, 2022

Az, hogy ki mit érez biztonságos választásnak befolyásolja továbbá az is, hogy a választott helyen milyen az ételek minősége, az étkeztetés színvonala, a szállás minősége, felszereltsége, fekvése továbbá az adott kiegészítő szolgáltatások hiányosságával (wellness-szolgáltatások, úszómedence hiánya) kapcsolatos kifogások tartoznak. Amióta a turizmus a fogyasztói társadalom egyik szimbólumává vált, a széles tömegek számára elérhető szolgáltatások szüntelen fejlesztése mellett – a versenyképesség megőrzése, a kínálat bővítése érdekében – megkerülhetlenné vált a szűkebb érdeklődésre számot tartó, úgynevezett niche-termékek kialakítása is. Az alternatív turizmus sok esetben éppen ilyen niche-termékek talaján indult virágzásnak, és vált egy adott desztináció vezető kínálati elemévé. Eredményeink szerint a megkérdezett turisták utazási kedve lecsökkent az elmúlt két évben a külföldi desztinációk iránt (2. ábra).

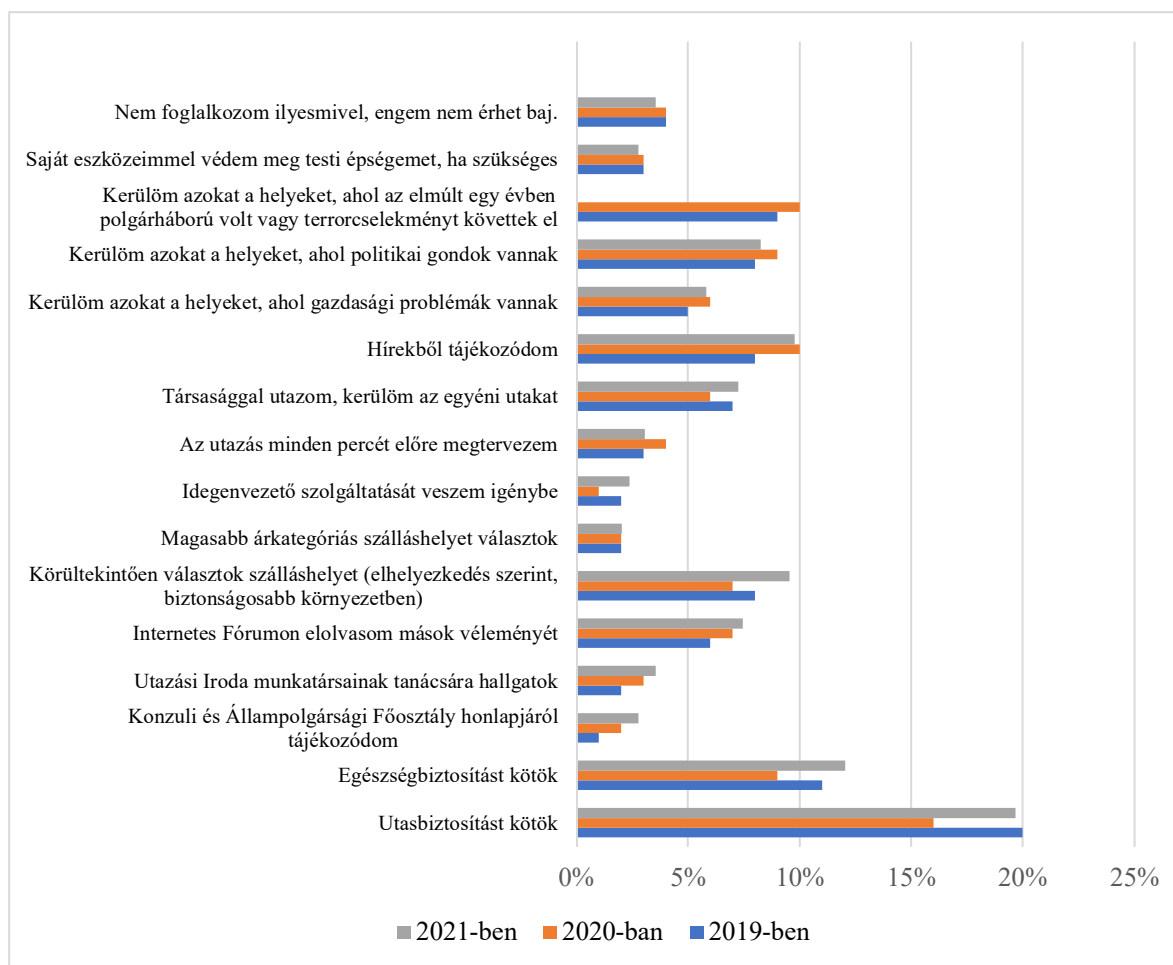
2. ábra: A utazás célállomás közti megoszlása

Forrás: (Saját eredmények, 2021)

Belföldi célállomások között nagyon népszerű továbbra is a Balaton és Velence, Budapest és a borvidékről híres Eger. A gyógyfürdők közül Hévízre, Harkányba, Zalakarosra és Hajdúszoboszlóra látogatnak el az utazók szívesen.

A külföldre utazók szívesen keresik fel a tengerparttal rendelkező Horvátországot, Olaszországot és Görögországot. Kulturális látványosságai miatt választják főként Szlovéniát, Romániát és az Egyesült Királyságot.

Nyáralás előtt a dunántúli lakosok nagy része megteszi a szükséges óvintézkedéseket, annak érdekében, hogy minél nagyobb biztonságban legyen abban az időszakban is (utasbiztosítás, egészségbiztosítás kötése révén), amely a járvány hatására még inkább felértékelődött. Ha van védettségre vonatkozó magyar vagy az EU által kiállított igazolványa az utazónak akkor a legtöbb biztosító Covid19 esetén is térít, amelyet előszeretettel vettek igénybe a külföldre utazó dunántúli lakosok is. A hírekből, illetve a Konzuli Szolgálatról való tájékozódás és az előzetesen készített terv vagy társas utazás kiemelten szerepelt válaszaikban. Egyesek kerülnek a veszélyes helyeket vagy a magasabb kockázatú térségeket, és drágább, de jobb minőségű szállást keresnek frekventált helyeken biztonságuk érdekében. Ugyan a válaszadók csupán 3-4 %-a gondolta azt, hogy őt nem érheti baj érdemes nekik is figyelni a vis maior helyzetekre (3. ábra).

3. ábra: Nyáralását/pihenését megelőző óvintézkedések megoszlása
Forrás: saját szerkesztés, 2022

Annak ellenére, hogy a turizmusbiztonság tárgyalásakor kitüntetett figyelmet érdemelnek a magasabb kockázatú turisztikai termékek (kalandturizmus, síturizmus), turisztikai terek (nagyvárosi nyomornegyedek, vízisport-övezetek), szabadidős tevékenységek (extrém sportok), turistaszegmensek (allergiások), az államnak – a turizmus versenyképességének megtartása és növelése érdekében – egyaránt figyelmet kell fordítania a lakókörnyezetét átmenetileg elhagyó, az utazási tevékenységekben részt vevő nemzetközi és belföldi turistákra. (Michalkó 2020).

A válaszok alapján 2019-ben és 2021-ben a turisták 93%-át nem érte olyan atrocitás pihenése során, ami miatt segítséget kellett volna kérni, 2020-ban a pandémia begyűrűzése és az akkor bevezetett utazási korlátozások miatt ez 95%-os volt.

A 2. táblázatban néhány olyan esetet soroltunk fel évenkénti bontásban, amely főként a külföldi utazásokra koncentrált egészségügyi ellátást vagy rendőri segítséget igényelt.

2. táblázat: A kutatásba bevont alanyok utazás során megoldandó biztonsági problémái

2019	2020	2021
„A gyerekekkel kórházba mentünk agyrázkódás miatt.”	„Derékbecsípődés Krétán.”	„Kiraboltak Horvátországban.”
„Rendőri segítséget kaptunk karambol során.”	„Közlekedési baleset alanya voltam Monacóban.”	„Megcsípett egy medúza.”
„Rendőrségi segítség lopás miatt.”	„Lopás miatt rendőri segítséget kértünk Olaszországban.”	„Olaszországban autóbaleset miatt rendőri intézkedésre volt szükség.”
„Vesekőműtét Franciaországban”	„Egy fesztiválon letört a fogam és keresnünk kellett egy fogorvost.”	„Kisfiamat kórházba kellett vinni.,
„Kiugrott a jobb vállam és el kellett látni.”	„Ellopták a kerékpáromat Horvátországban.”	„Eltörtem a lábamat és be kellett mennem a helyi kórházba. „
„Egészségügyi segítséget kaptunk, kisebb baleset következtében.”	„Bukarestben eltévedtünk, ahol egy rendőr segített. A kommunikációs gátak miatt viszont ez úgy valósult meg, hogy elkezdett mutogatni, hogy kövessük. Felkapcsolta a villogót, és a fél városon át mentünk utána.	„Elveszttem Tunéziában, mert elkóboroltam a szüleim mellől, de egy rendőr ott maradt mellettem, amíg a szüleim megtaláltak.”
„Ellopták az összes iratunkat Olaszországban, így rendőrségi feljelentést kellett tennünk.”	„Egyiptomban megpróbálták kirabolni, de szerencsére a közelben volt pár rendőr és pillanatok alatt segítettek.”	„Barcelonában kirabolták az autónkat, amíg fürödtünk.”
„Tengeri sünbe léptem és orvosi ellátásra volt szükségem, megcsípett egy medúza és szintén orvosi ellátásra volt szükségem.”	„Kórházi ellátás tengerparton szerzett szúrás/csípés miatt.”	„Olaszországban síelés közben baleset ért, és orvosi segítségre, kórházi ellátásra volt szükségem.”

„Napi rendszerességű orrvérzésemmel kerestem fel a helyi kórházat.”	„Mentőt kellett hívni a fiamhoz, mert kificamodott a válla.”	„Kisebb testi sérülés önhibából, de kiváló orvosi ellátást kaptam.”
„Egészségügyi ellátás égési sérülés miatt”	„Ételmérgezés Montenegróban.”	„Rablás áldozatai lettünk, rendőri segítségre volt szükség.”
„Bulgáriában feltörték az autónkat és ellopták a ruháinkat és a fényképezőgépünket, amiben benne volt a pénzünk.”	„Tunéziában orvost kellett éjszaka hívni.”	„Rendőri közbenjárást kértünk, mert a nyaralás alatt egy besurranó tolvaj elvitte a pénztárcánkat.”
„Eltörttem a lábamat egy síelés alkalmával Ausztriában.”	„Tenerifén elromlott a fék a bérelt autón. Hegyemenetben lefelé, fék nélkül kellett megtennünk egy kacskaringós, szűk úton több kilométert, mire meg tudtunk állni biztonságosan. Szerencsére az autóbérlő cég küldött egy másik autót és kárpótlásul kaptunk egy páros belépőt a Loro Parkba, amit így másodszor is megnéztünk.	„Szemgyulladás következtében kellett orvosi segítséget kérni.”

Forrás: saját szerkesztés, 2022

Az Európai Unió tagállamai a beutazó tagállami állampolgároknak amennyiben sürgősségi egészségügyi ellátásra szorulnak, azonos feltételek mellett nyújtanak ellátást, mint saját állampolgáraiknak. Az ellátás költségeit az a biztosító vállalja – általában utólagos elszámolás mellett –, amelynél az kutatásba bevont személyek a biztosításukat megkötötték (ez általában a hazai társadalombiztosítás).

4. Következtetések, javaslatok

A válaszadók véleménye alapján a biztonság a desztinációs versenyképesség egyik olyan kritikus kulcstényezője, amely nélkül a teljes terület versenyképessége lehetetlenné válik. Ki kell emelni a biztonsági kérdéskörön belül a higiénias tényezőket, amelyek a turizmus során jelentős befolyással bírhatnak a helyiek és az utazók jóllétére, a pandémia során pedig a turisztikai célállomások kiválasztása során előtérbe kerültek. A konzuli védelemre történő regisztrációt minden külföldi kiutazás esetén javasoljuk, az esetlegesen szükségessé váló konzuli segítségnyújtás megkönnyítése érdekében, valamint a Konzinfo Utazom mobilapplikációnk letöltését az utazási tanácsok könnyebb nyomon követése érdekében.

Ezzel egyidejűleg nem szabad figyelmen kívül hagyni a helyi lakosság érdekeit sem, azok korlátozását csak a legritkább esetben célszerű alkalmazni. Az állam legfontosabb szerepe annak felismerése, hogy az összes rendelkezésre álló eszközzel segítenie kell azokat a turistákat, akiknek a biztonságáért felel, akik bizalommal vannak a célterület iránt.

Eredményeink szerint a biztonsággal kapcsolatos tényezők két csoportra bonthatók: külső környezeti tényezőkre, amelyre a desztinációnak kevés hatása lehet (például természeti katasztrófák, terrorfenyegetettség, véletlen balesetek, járványhelyzet) és belső tényezőkre, mint például a köztisztaság, az egészségügy, az ivóvíz, a közlekedésbiztonság, valamint közbiztonság, amelyek állami támogatottsággal kezelhetőek. Hasonló eredményekre jutott Sziva-Michalkó (2020) szerzőpáros is, miszerint a közösségi média felerősödött szerepe a prekoncepciók alakításában és a megtapasztalt biztonság hírének terjesztésében szintén erős hatást gyakorol a desztináció kiválasztására az utazások tervezése során. A válaszadó dunántúli turista sem mond le az utazásról, csak más desztinációt választ.

Felhasznált irodalom

- Abbasian, S. (2018): “Solo travellers to city destinations: an exploratory study in Sweden”, *International Journal of Tourism Cities*, 5 (3): 35-50. p.
- Bianchi, C. (2016), “Solo Holiday Travellers: Motivators and Drivers of Satisfaction and Dissatisfaction”, *International Journal of Tourism Research*, Vol. 18, 197-208. p.
- Birkner, Z.; Marton, Zs.; Keller, K. (2018): Az innováció értelmezése a turizmusbiztonság területén – különös tekintettel az oktatás és a kutatás területére. *Rendőrségi Tanulmányok*, 1 (3): 71-80. p.
- Brown, L.; Buhalis, D.; Beer, S. (2020): Dining alone: improving the experience of solo restaurant goers, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32 (3): 1347-1365. p.
- Cutter, S. L.; Ahearn, J. A.; Amadei, B.; Crawford, P.; Eide, E. A.; Galloway, G. E.; Goodchild, M. F.; Kunreuther, H. C.; Li-Vollmer, M.; Schoch-Spana, M.; Scrimshaw, S. C.; Stanley, E. M.; Whitney, G.; Zoback, M. L. (2013): Disaster Resilience: A National Imperative. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 55(2): 25–29. p.
- Cohen, S.; Gossling, S. (2015): A darker side of hypermobility, *Environment and Planning A*, 47 (6): 1661-1679. p.
- Devajyoti, D. (2014): The Living, Moving and Travel Behaviour of the Growing American Solo: Implications for Cities, *Urban Studies*, 51 (4): 634-654. p.
- Debreceni, J.; Fekete-Frojimovics Zs. (2021): A vendéglátás nemzetközi kutatási paradigmái a Covid19 árnyékában Szisztematikus szakirodalmi áttekintés és egy koncepcionális keretmunka, *Turizmus Bulletin* 19(4): 5-13. p.
- Ernszt, I.; Németh, K. (2020): A fogyasztás biztonsága a turizmusban In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) *Turizmusbiztonság Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó*, 269-282. p.
- Ernszt, I.; Marton, Z. (2021): Alone or Not Alone? – The Attitudes of Hungarians Towards Solo Travel. *ENTRENOVA - ENTERprise REsearch INNOVATION*, 7(1): 419–427. p.
- Gössling, S. – Scott, D. – Hall, C. M. (2020): Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1): 1-20. p.
- Li, Y.; Yao, J.; Chen, J. (2021): The negative effect of scarcity cues on consumer purchase decisions in the hospitality industry during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Hospitality Management*. 94. (April). <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102815>
- Laesser, C.; Beritelli, P.; Riklin, T. (2007): Solo Travel - Explorative Insights from A Mature Market (Switzerland), *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*, Vol. 57, 158-172. p.

- Leith, C. (2020): Tourism Trends: Lifestyle Developments and The Links to Solo Tourism, *Journal of Tourism Futures*, 6(3): 251-255. p.
- Li, S. R.; Ito, N. (2021): “Nothing Can Stop Me!” Perceived Risk and Travel Intention Amid the COVID-19 Pandemic: A Comparative Study of Wuhan and Sapporo. In: Wörndl, W.
- Kovács, L. (2019): Márkák, asszociációk és fogyasztás – változások a társadalom átalakulásának tükrében, *Alkalmazott Nyelvtudomány* 19: (1), 17. p.
- Her, E. S.; Seo, S. (2018): Why not eat alone? The effect of other consumers on solo dining intentions and the mechanism, *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 70, 16-24. p.
- Kozma, D. E.; Molnár, T.; Molnárné, Barna K. (2020): Rangsoroljunk vagy nem? – A körforgásos gazdaság mérési lehetőségei az EU tagországokban In: Resperger, Richárd (szerk.) Válság és kilábalás: Innovatív megoldások: Programfüzet és előadáskivonatok = Crisis and Recovery: Innovative Solutions: Schedule and Book of Abstracts Sopron, Magyarország: Soproni Egyetem Kiadó (2020) 36-36.p.
- Mátyás, Sz.; Németh, J.; Ritecz, Gy. (2020): A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata, *Területi Statisztika*, 60(5): 567–580. p.
- Megyeri, G.; Boros, K.; Fekete, B. (2021): 3S Traveling – Turizmus a poszt-Covid19 érában, *Turizmus Bulletin* 19 (4): 52-62 p.
- Michalkó, G. (2020): A biztonság szerepe a turizmus rendszerében, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, 15-28. p.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, 443-460 p.
- Németh, J. – Tokodi, P. (2016): A terrorizmus hatása a turizmus biztonságára Egyiptom tengerparti turizmusa visszaesésének példáján keresztül. In: Németh, Kornél (szerk.) I. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem, (2016) 62. p.
- Nod, G.; Mókusné Pálfi, A.; Aubert, A. (2021): Kispadra ültetett desztinációmenedzsment a pandémia félidejében (?) *Turizmus Bulletin* 21(2): 43-54. p.
- Petty, R. E.; Cacioppo, J. T. (1986): The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. *Advances in Experimental Social Psychology*. 19. 123–205. p.
- Raffay, Z. (2020): A COVID-19 járvány hatása a turisták fogyasztói magatartásának változására. in Ercsey Ida (szerk.): *Marketing a digitalizáció korában*. Széchenyi István Egyetem: Győr. ISBN: 978-615-5837, 347–356. p.
- Rácz, A. (2019): Magyarország orszásképe és a turizmusbiztonsággal kapcsolatos attitűdök empirikus vizsgálata 2018-ban, *Turizmus Bulletin* 19 (4): 41-48. p.
- Sigala, M. (2020): Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, (117): 312-321. p.
- Sziva, I.; Michalkó, G. (2020): A biztonság szerepe a desztinációs versenyképességben, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, 29 – 44. p.
- Ukpabi, D.; Olaleye, S.; Karjaluoto, H. (2021): Factors Influencing Tourists’ Intention to Use COVID-19 Contact Tracing App. In: Wörndl, W. – Koo, C. – Stienmetz, J. L. (eds): *Information and Communication Technologies in Tourism 2021*. Springer, Cham. pp. 504–516. p.
- Vaishar, A. – Šťastná, M. (2020): Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia preliminary considerations. *Current Issues in Tourism*, DOI: 10.1080/13683500.2020.1839027

Internetes források

- Bdpst24.hu online magazin (2020): Turisztikai trendek Magyarországon: mire kerestünk a koronavírus-járvány idején. <https://bdpst24.hu/2020/11/04/turisztikai-trendek-magyarorszagon-mire-kerestunk-a-koronavirusjarvany-idejen/>, (letöltve: 2020. december 17.)
- Fipra (2020): Despite Devastating Blow, COVID-19 Gives Tourism Industry A Chance to Redeem Itself. <https://fipra.com/update/despitedevastating-blow-covid19-gives-tourismindustry-a-chance-to-redeem-itself/>, (letöltve: 2021. március 28.)

Turizmus 3.5, vagy inkább Turizmus 4.0?**Dr. Ritecz György¹ – Suhajda Attila²**¹címzetes egyetemi docens, ²PhD hallgató, – Nemzeti Közsolgálati Egyetem

Rendészettudományi Doktori iskola

Budapest 1083, Ludovika tér 2,

e-mail cím: riteczgy@gmail.com, suh.attila@gmail.com**Absztrakt**

A turizmusfejlődés története szerint az ezredforduló előtt már az úgynevezett „Totális”, vagyis a 3.0-ás szakaszba léptünk. A COVID-19 viszont – sokak szerint – nemcsak időszakosan torpantotta meg a turizmust, hanem új szakaszt eredményezett. A kérdés az, hogy ez a „Totálisnak” egy módosított verziója (3.5), avagy egy teljesen új típusú (4.0), új szemléletű turizmust jelent majd, akár a turisták, akár a vendéglátók számára.

1. Bevezetés

Egyesek már a történelem végéről beszéltek – erősen leegyszerűsítve Fukuyama gondolatmenetét (Fukuyama, 1992) – a szocialista világrendszer összeomlását követően. A turizmus is gyakorlatilag összeomlott 2020 tavaszán, a hogyan továbbról többféle elképzelés született. De ne szaladjunk ennyire előre! Talán érdemes megvizsgálni, hogyan is jutottunk el idáig, vagyis a turizmustörténet egyes szakaszai hogyan is alakultak. Erre talán a legalkalmasabb a Michalkó – Rátz szerzőpáros által összeállított táblázat. (Michalkó – Rátz, 2019)

1. Táblázat: A turizmustörténet jelentősebb korszakai és főbb jellemzőik

Tényezők	Kontinentális (1.0)	Globális (2.0)	Totális (3.0)	„COVIDOS” (3.2)
Időszak (kb.)	Thomas Cook – hidegháború lezárásáig enyhüléséig (1841 – 1963 1975)	A hidegháború lezárásától enyhüléséig a New York-i ikertornyok lerombolásáig – két pólusú világ megszűnéséig (1963-2001 1975-1991)	A New York-i ikertornyok lerombolásától két pólusú világ megszűnéséig napjainkig – a COVID-19-ig (1991-2020)	COVID-19 időszaka (2020-2022?)

Célterület	Európa, fürdővárosok, vízparti-hegyvidéki üdülőhelyek	Fejlett országok, egzotikus országok, városok, tengerparti üdülők	A világ bármely országa, a Déli- Sarktól az Északi- Sarkig, a Marianna-ároktól a Himalájáig, a centrumtól a perifériáig, bár elsősorban a lakóhely szerinti kontinensen belül	Elsősorban belföld és a közeli tengerpart
Közlekedési eszköz	vasút, hajó	autó, autóbusz és repülőgép	A teljes járműpark (kerékpártól az űrrepülőgépig)	Elsősorban autó
Utazók	Jómódúak, ezen belül is (főleg az I. világháborúig) az arisztokrácia	A felsőrétegen túl Középosztály is, de inkább csak a fejlett országokból	A teljes társadalom (az hajléktalanoktól a eladósodottól a milliárdosokig) már a fejlődő országokból is	a merészebbek, avagy a felelőtlenebbek? és a PCR tesztet végzők, majd az oltottsági okmánnyal rendelkezők is
Társadalmi környezet	A szolgáltatásban résztvevők	A turisztikai gettók (turistanegyedek) lakói	A teljes társadalom (a desztináció lakossága)	szűken vett desztináció lakossága, de csak időszakosan
Információáramlás	Útikönyv, térkép, utazási iroda	Útikönyv, térkép, utazási iroda, média, honlapok	Minden kommunikációs csatorna (közösségi média is)	főleg a média, leginkább online
Kockázatok	Közlekedési eszköz (műszaki biztonság)	Tolvajok, zsebtolvajok (közbiztonság)	komplex biztonságelemzés	megfertőződés, határzár, karantén, út lemondás, ellentmondásos információk

Forrás: Michalkó – Rátz (2019: 11) alapján saját szerkesztés

A nagyon praktikus és logikus összerakott táblázat jól illusztrálja a turizmus egyes időszakait, és plasztikusan érzékelteti az adott időszak jellemzőit is. Ezzel együtt némi forráskritikával is kell élnünk, pontosabban egy-két pontosítást javasolnék. Már a szerzők is jelezték a zárójeles kb. megjelöléssel, hogy az időintervallumok nem tekinthetők pontosnak, ezzel együtt némelyek pontosítását javasolnám.¹

A hidegháború lényegében a szocialista világrendszer összeomlásáig, vagyis 1990-91-ig tartott, így gyakorlatilag ez az időszak belelógott volna az úgynevezett „Globális” korszakba. Ezért sokkal célszerűbb, ha a hidegháború enyhüléséig határozzuk meg az 1.0 verzió időszakát, vagyis a Helsinki folyamat megindulásáig (1975). Ez azért is indokolt, mert ebben az időszakban teremtődtek meg a feltételek, hogy a nyugati fejlett országok középosztályának egy jelentős része is turistautakra induljon, és ekkortól kezdett a gépkocsi- és buszpark olyan mértékűvé válni, hogy számottevő tényezővé vált a turizmusban.² Az első fázishoz azért még

¹ Az eredeti szövegben szereplő, de törlendő részeket áthúзва, míg a javasolt új szövegrészeket pirossal jelöltem.

² Talán nem véletlen, hogy a nemzetközi turizmus statisztika is 1970-es évektől ismert.

célszerű megjegyezni, hogy a XIX. században, turistautat zömében csak az arisztokrácia körei engedhették meg maguknak.

A 2.0 fázisban is még főleg a jómódúak és a nyugati fejlett államok felső-közép osztály jelentette a turisták többségét. Természetesen nem élesek a határvonalak, és az egyes időszakok és jellemzők egymásba való átmenete egyfajta folyamatot jelentett. Ezzel együtt a jelzett tényezők zömében az euró-atlanti térségből induló turizmust jelentik, az Afrikából, Ázsiából, vagy Dél-Amerikából, illetve Kelet-Európából induló turisztikai mozgások nagyságrendekkel kisebbek voltak ebben az időben, illetve később jelentkeztek. Ilyen formán a globális jelző is megfontolandó lehetne.

A 2.0 és a 3.0-ás szakasz elhatárolására – megítélésem szerint – nem a 9/11-es terrortámadás a legeklatásabb időpont meghatározás. Sokkal inkább a hidegháború vége, vagy másként a szocialista világrendszer összeomlása tette lehetővé a turizmus „totálissá” válását, ugyanis megszűnt a kétpólusú világ, melyben a másik területére való bejutást nemcsak adminisztratív intézkedésekkel akadályozták, de gyakorlatilag ellenségesen, bizalmatlanul fogadták a túloldaltól érkezőket. Vagyis ezután vált lehetővé a szabad mozgás széles körben és a gazdasági növekedés, az úgynevezett fejlődő térségekben élők számára is, mely egyre inkább lehetővé tette, hogy akár belföldön, akár külföldön turistautat tehessenek. Ezt támasztják alá a turisztikai statisztikák is. (UNWTO, 2020a) A statisztikák viszont azt is jelzik, hogy a turisták 70-80%-a (UNWTO, 2020a: 15.) még mindig a saját kontinensen választ utazási célt, ebből adódóan a szavak tartalmát figyelembe véve a globális és a totális jelző még egy kicsit korai, de a tendencia iránya tényleg ez. „Költői túlzásnak” tartom azt, hogy a hajléktalanok³ is turistáskodnának, de az tényszerűnek tekinthető, hogy egyre többen úgy terveznek egy-egy turistautat, hogy ahhoz nem rendelkeznek kellő anyagi fedezettel, és képesek hitelt is felvenni, eladósodni, hogy az adott turista programot megvalósíthassák.⁴

2. COVID-19 és a turizmus

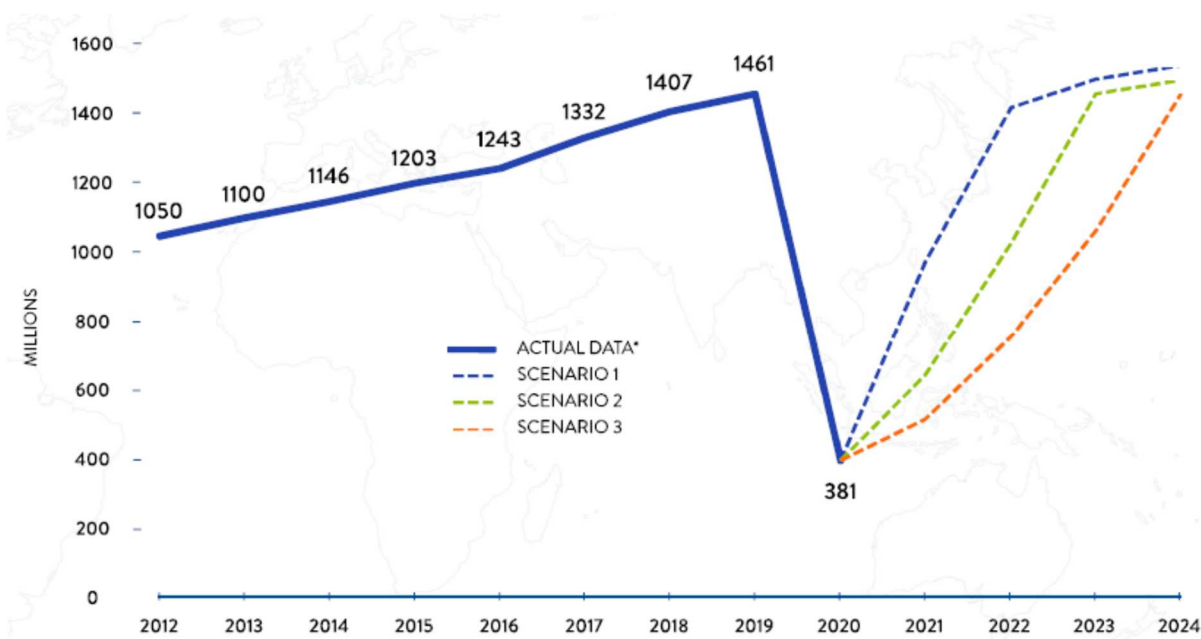
Ebbe a roppant dinamikusan fejlődő periódusba „csapott be” a COVID-19, mely gyakorlatilag 2020 áprilisára teljesen megszüntette a turistaforgalmat. (Ritecz, 2021) Ennek következtében jött létre egy újabb korszak (Kovács, 2020) melyet „COVIDOS”-nak neveztem el, és a 3.2 verziószámmal jelöltem. Ennek a végét jelenleg nem látjuk, de 2021 őszén a negyedik hullám időszakában úgy tűnik, egy darabig még eltart, bár a WTO⁵ szakértői 2022-24-re teszik azt az időszakot, amikor a turistamozgás ismét elérheti a 2019-es szintet. (UNWTO, 2021a; 2021b)

³ Bár el kell ismerni, hogy van egyfajta turizmusa a véradásnak, alkalmi jövedelemszerzésnek (pl. lomtalanítás), illetve vannak olyan magyar hajléktalanok, akik Bécsbe utaztak ki, mert a Caritasnál jobb az ellátás, mint a Kürt utcában.

⁴ Ennek pszichológiai hátterére még kitérünk.

⁵ World Tourism Organization

1. Táblázat: Nemzetközi turista érkezés – Verziók a 2019-es szintre való visszatérésre

Forrás: UNWTO (2020b)

Ebben az időszakban azon turisták, aki útnak mertek indulni, elsősorban belföldi desztinációkat választottak, illetve nyaranta is inkább csak a közeli, az éppen „vírusmentesnek” tűnő országok tengerpartjait. A repülőforgalom 2020 tavaszán szinte teljesen leállt, de ezt követően is töredéke maradt a korábbinak, ahogy a buszos turizmus is minimálisra csökkent, és inkább az autós utazásokat preferálták a bátrabbnak tűnő turisták. E csoportot némelyek inkább „felelőtlennek” minősítették, mint bátornak, mert gyakorlatilag elősegíthették a koronavírus nemzetközi terjedését. Az információáramlás felgyorsult, az emberek – nemcsak az utazni vágyók – lényegében napi szinten követték a fertőzés adatainak alakulását és a szigorító intézkedéseket, mind a honi, mind más országok vonatkozásában. Ez leginkább az online médián keresztül valósult meg, nem kis részben a közösségi média felületein terjedő információk befolyásolták az emberek, így a turisták döntéseit, sőt érzelmeit is. Jellemzővé vált az információk gyors elavulása és sok esetben az egymásnak ellentmondó információk is, ezzel együtt nem ritkán bizonyos információk hiánya is befolyásolta a döntéseket, cselekedeteket, ezáltal a „menni vagy nem menni” kérdésen túl azt is, hogy mikor és éppen hova, vagyis mikor, mely területeket, országokat tekinthettek a potenciális turisták biztonságosnak.

Itt tartunk jelenleg. Kérdés az, hogy mi lesz ez után, visszatér-e a turizmus korábbi nagyságrendjéhez és dinamizmusához, vagyis egy 3.5-ös verzió következik, vagy valami teljesen más, a 4.0? Ugyanis nem véletlen, hogy az utóbbi időben egyre többet hallhattunk az úgynevezett „túl-turizmusról”, avagy az overturizmusról. A WTO már két kiadványt is megjelentetett a témában. (UNWTO 2018, 2019) Ennek részleteire itt nem térünk ki terjedelmi okokból, várhatóan a körforgásos gazdaság szekció erre részleteiben is kitér a VI. konferencián is. (Mezőfi et al., 2021: 374-568).

3. Overturizmus háttere

Talán a mostani szituáció nem a véletlen műve. A vírus első, 2020 tavaszi hullámában hallottunk egy beszélgetést. „Miért alakulhatott ki e járvány? Nem tudom, de hogy megérdemeljük, az biztos.” Kicsit más megközelítésben, ahogy Ferenc pápa fogalmazott enciklikájában: „A pandémia nem isteni büntetés, de rávilágított a hamis bizonyosságokra.” (Ferenc pápa, 2020) Az biztos, hogy a COVID helyzet igencsak alkalmas arra, hogy átgondoljuk azt, amit eddig tettünk és ahogy tesszük, ez vonatkozhat a turizmusra is.

Ahhoz, hogy megértsük az elmúlt évtizedek dinamikus turizmus növekedését, célszerű megvizsgálni, hol, illetve kik által és miért generálódott e növekedés. Az elmúlt 25 év alatt közel egy milliárdos turista létszámnövekedést detektálhatunk. A turistaforgalom kétötödét (39,03%), vagyis 374,5 millió főt az Európai Unió polgárai tették ki 2019-ben, (Világbank érkező turisták, 2019), de az innen indulók számának növekedése az elmúlt két és fél évtized alatt csak 102,8%-os volt. Az EU turista „kibocsátás” tekintetében 1997-től⁶ (184,6 millióról) egyenes növekedés volt 2008-ig (288 millió turista), a gazdasági válságig, majd stagnálás, évi 290 millió turista szintjén. Csak 2014-től indult meg egy drasztikus emelkedés és a 2018-ra már több mint 374 millió induló turistát regisztráltak. (Világbank induló turisták, 2019) Megjegyzendő, az adatok, csak a nemzetközi turizmust fedik le, a belföldi turizmusra ilyen összehasonlító adattal nem rendelkezünk.

Eközben Kína kicsit más képet mutat. Itt a kezdeti (1995) alacsony (4,5 millió) értékről relatíve lassú ütemben valamivel több, mint egy évtized alatt 2008-ra tízszerződött meg (45,8 millió) a turista kibocsátás. A világ gazdasági-pénzügyi válság időszakában, amikor az európai turizmus stagnálni kényszerült, a kínai két és félszeresére nőtt (2014-ben 116,6 millió). Majd az utolsó öt évben, amikor az EU adatok meglóduztak, a kínai növekedés lanyhább lett, de így is 2018-ra közel 150 millióra emelkedett. Vagyis a Kínából induló turisták száma szinte elképesztő mértékben (3212,4%) növekedett a vizsgált időszakban, mely a világnövekedés 15,13%-a. (Világbank induló turisták, 2019) Igaz, még itt van a Kína részének tekinthető Hong Kong, ahol az induló turisták száma viszonylag egyenesen, de nem túlzott mértékben emelkedett, így az induló 1998-as 47,6 millióról 2018-ra 92,2 millióra nőtt,⁷ mely így is a világ turizmus növekedésének 9,61%-át teszi ki. (International tourism, 2021) E szerint az elmúlt negyedszázad alatti turistalétszám- növekedés közel fele az EU-nak és a széles értelemben vett Kínának köszönhető. (Mátyás, 2020) Ebből következően a növekedés, fejlődés okait is itt kell keresni.

Hogyan is volt lehetséges a turizmus ilyen mértékű dinamikus növekedése, illetve miért? Mi változott meg az elmúlt évtizedekben, az emberek szükségletei, a kínálat, netán az adminisztratív korlátok csökkenése? Ezek részletes elemzésére itt nincs mód, de a lényeg, hogy ezek változtak, de csak kis mértékben járultak hozzá a turizmus ilyen szintű növekedéséhez. Közben tudjuk,⁸ hogy a világon a szegénység számottevően csökkent, 1981-ben a föld lakóinak 42,5%-a élt napi 1,9 USD-ből, míg 2017-ben már „csak” 8,5%-nyian. (World Development

⁶ A Világbank adatbázisában EU-ra vonatkozóan 1995-re és 1996-ra nincs adat, ahogy Hong Kong esetében is csak 1998-tól állnak rendelkezésre adatok.

⁷ Ami nem is rossz egy 7,5 milliós „városállamtól”. Ami azt jelenti, hogy minden egyes ember (csecsemőtől aggastyánig) havonta 1-1,5-ször külföldre utazik. Azért ez elgondolkodtató a statisztikákat érintően.

⁸ Ha a közbeszédben ez nem is annyira ismert.

Indicators, 2020) Ebből arra következtethetünk, az emberek egyre nagyobb része él relatív anyagi jólétben.

Ezért megvizsgáltuk, hogy a turisták kiindulásában meghatározó térségeket érintően hogyan alakult az egy főre jutó GDP.⁹ Az egy főre jutó GDP Észak-Amerikában a legmagasabb (63.705 USD, 2019-ben), míg az EU átlag 46.467 USD, eközben Dél-Ázsiában mindössze 6.527 USD. (GDP, 2021) Mi viszont nem annyira a nagyságrendre, hanem a növekedésre vagyunk kíváncsiak, ezért vizsgáltuk meg, hogy az egyes országok vonatkozásában az egy főre jutó GDP hogyan változott 1990 és 2019 között. Világátlagban ezen időszakban 218,5%-kal nőtt az érték, de ezen belül Észak-Amerikában „csak” 170,9%-os volt a növekedés, de az EU-ban is csak 214%-os növekedés volt kimutatható, míg Ázsiában 328,6%. Az igazi változás tehát keleten történt. A turisták kiinduló helyeként vizsgált Hong Kong vonatkozásában a növekedés 241,4%-os az elmúlt közel három évtizedben, de ami döbbenetes, Kínában az egy főre jutó GDP 1.608,6%-kal növekedett ebben az időben. Lényegében – a részetekbe nem belemerülve – az adatok korrelációját vizsgálva rögzíthetjük, hogy az egyének és ezen belül is leginkább a kínai polgárok anyagi gyarapodása teremtette meg¹⁰ a turizmus ilyen lendületes növekedését.

Talán nem is az overturizmus a probléma, mert igazán az is csak okozat, egy jelenség, mely tükrözi a túlfogyasztást, a fogyasztói szemléletet, melyre épül a jelenlegi gazdasági filozófia. Többet és többet termelni (szolgáltatni), eladni – így lehet egyre nagyobb bevételre szert tenni, mert ha már éves 3% alá csökken a növekvés, akkor már gyengék vagyunk, nem vagyunk fejlődőképeseek, lemaradunk a nagy versenyben, értéktelenné válunk, mint közösség, mind egyénileg egyaránt. Már nem is piaci, hanem fogyasztói társadalomban élünk.

Jól jelképezi az ismert reklámszlogen: „mert megérdemled” a mai marketing filozófiát és a fogyasztók gondolkodásmódját vagy inkább viselkedését. Tehát ma már nem (csak) azért fogyasztunk valamit (terméket vagy szolgáltatást), mert szükségünk van rá, ahogy azt Maslow óta tudjuk. (Maslow, 1943) Ezen már túl-, vagy inkább lejjebb vagyunk. Ugyanis ez azt is jelenti, hogy olyat fogyasztunk, amire ténylegesen nincs is szükségünk, legfeljebb az egónknak. Ez abból is adódik, mivel „megérdemlem”, akkor meg is kell szereznem, fogyasztanom kell, mert ha ez nem így lenne, akkor az azt jelzi a környezetemnek, hogy én „még sem érdemlem meg”, vagyis érdemtelen lennék rá, ezt viszont a kognitív gondolkodásunk, de talán méginkább a tudatalattink nem engedheti. Mert ugye (normál helyzetben) úgy gondolkodunk magunkról, hogy mi jó emberek vagyunk, amit teszünk, az nemcsak nekünk, de a közösség és a társadalom számára is hasznos. Vagyis mi érdemesek vagyunk társaink elismerésére, így „megérdemljük” mindazt, amit megszerezhetünk, fogyaszthatunk és ez egyben jelzi is a közösség felé, hogy kik vagyunk és hol a helyünk a társadalomban. (Csíkszentmihályi, 2008: 94-137) Mindez önkéntelenül – tudat alatt – gerjeszti a túlfogyasztást, ami csak tudatos, akaratlagos tevékenységgel, gondolkodással lehet „felülírni”.

Turistaként még inkább predesztinálva vagyunk a túlfogyasztásra, mivel „végre kicsit kikapcsolódunk” és olyan szolgáltatásokat (masszázs, minden nap étterem, naponta többször fagyalt stb.) is igénybe veszünk, amit „normál” hétköznapiakon nem tennénk. Az ismerősöknek, rokonoknak úgy illik, vigyünk valami szuvenírt, magunknak emléket, ami mind a túlfogyasztást gerjeszti. Nem is beszélve a turisztikai célpontunk elérését szolgáló repülő,

⁹ Gross Domestic Product (bruttó hazai termék).

¹⁰ Természetesen más tényezők is közrehatottak (pl. adminisztratív korlátok csökkenése, a média szabadabbá válása és a diaszpóra növekedése), de ezek részletesebb elemzésére nem volt mód kitérni.

vagy gépjármű út során jelentkező üzemanyag fogyasztásról, mely a légszennyezés és a globális felmelegedés nem kis részét adja.

A fogyasztói társadalom lételeme a minél többet, minél nagyobb, minél gyorsabban fogyasztani. Pedig ennek vannak határai. Például az élelmiszer (mezőgazdasági termékek) vonatkozásában lényegében biológiai korlátokkal rendelkezünk, vagyis bizonyos mértékig tudunk többet enni – még egészségünk kárára is¹¹ –, tudunk élelmiszert a kamrába, mélyhűtőben tárolni, de ez egy adott mennyiség után már fizikai korlátokba ütközik, avagy egy bizonyos időkorlát is jelentkezik, mert megromlik az adott élelmiszer. Ahogy az ipari termékek vonatkozásában is jelentkezhetnek ilyen korlátok. Amikor már minden szobában, sőt a konyhában és a fürdőszobában is van televízió, akkor már nem veszek többet. Amikor már van külön munkába járó autónk és van az asszonynak is külön, meg hétvégére terepjáró (-nak nevezett SUV) és egyik sem régebbi 3-5 évesnél.¹² Akkor valami más termék megszerzésével, birtoklásával, elfogyasztásával kell „igazolnom”, hogy fejlődőképes, a korrallal haladni tudó ember vagyok.

Ezért (is) erősödik a szolgáltatások szerepe. Ugyanis a szolgáltatás olyan, kézzel nem fogható eredményű munkavégzés vagy jogosultság, mely annak fogadója, vagy élvezője számára értékkel bír. (Siklós, 2010: 43-54) Amíg a termelés végeredménye értékesíthető, fizikai tárgy, eszköz, vagy energiamennyiség, addig a szolgáltatás végeredménye az ügyfél állapota, amikor a szolgáltatás teljesül. A szolgáltatások egyik meghatározó szegmense¹³ a turizmus,¹⁴ mely a fenti gondolatmenetet követve, mint a „felesleges” jövedelmek egyfajta lecsapolási lehetősége, de egyben újabb foglalkoztatottak számára biztosít jövedelmet, és ezáltal a „fogyasztói” létezés szükséges évi 3-4%-os növekedés biztosításának egyik eszköze.

Az ezredfordulót követő években divatos szlogen volt a „fenntartható fejlődés”. Tartalmilag viszont a fenntartható kifejezés csak, mint jelző szerepelt, és a lényeg a fejlődésen volt, a minél több, minél nagyobb, a legtöbb profit elérése érdekében.¹⁵ A COVID-19 miatt elvileg „leállt” a gazdaság, és mégis mindössze három és fél héttel (augusztus 22.) volt képes későbbre tolni az emberiség túlfogyasztás napját, vagyis az adott évben a világon felhasznált erőforrások, mely napon haladják meg azt a mértéket, amennyit a természet egy év alatt megújítani képes. (Túlfogyasztás napja, 2021)

Szakítanunk kell azokkal az alaptételekkel, amelyek szerint a jólét egyenlő a jólléttel, a növekedés pedig a fejlődéssel. A növekedés azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk, a fejlődés pedig azt, hogy jobbak. A problémákat a részben zabolátlan szabad kereskedelem okozza, az erősebb fél által kikényszerített export és munkamegosztás. Az érdekalapú gondolkodást az értékalapúnak kell felváltania. (Dalyn, 1996) Jelenleg is a GDP 5-28%-át fordítják a gazdaság megmentésére, az éghajlatváltozás megoldására 2,5% elég lenne. (Németh, 2020: 56)

¹¹ Ez év elején az Egészségügyi Világszervezet (WHO) arról számolt be, hogy az elhízás szintje szerte a világon 1975 óta megháromszorozódott, beleértve az alacsony és közepes jövedelmű országokat is. A WHO saját becslései szerint 2016-ban a felnőttek csaknem 40% -a volt túlsúlyos, és körülbelül 13% -a elhízott. (WHO 2021, Hanula 2020)

¹² Közben látnunk kell, hogy a termelésnek más korlátai is jelentkeznek, a nyersanyagok és az energia alapanyagok (szén, kőolaj, földgáz), a víz mennyisége is végesnek tűnik, miközben a környezetszennyezésben, a mezőgazdasági és ipari termelés kapcsán szó szerint katasztrofális szintre jutottunk.

¹³ Közvetett hatásokkal együtt a GDP 10,7%, 2018-ban Magyarországon. - <https://mtu.gov.hu/cikkek/a-turizmus-eredmenyei-magyarorszagon> (letöltve: 2021. 11.07.)

¹⁴ Ebből adódóan érthetetlen számomra, miért használják egyre többen a „turizmus ipar” kifejezést.

¹⁵ Ezért is cserélhették le a „kör-forgásos gazdaság” kifejezésre.

Gyakorlatilag a jelenlegi életmód fenntarthatatlan. A pandémia arra figyelmeztet, hogy magunk alatt vágjuk a fát.¹⁶ (Green Revolution, 2020: 6) Egyensúlyt (helyes arányt) kellene megtalálni a profittermelés és a fenntarthatóság között. Tudatossá kell válni a fogyasztás során, így a turizmus fogyasztóinak is.

4. Turizmus 3.5 helyett

Talán gondolkodás-, mentalitásváltásra lenne szükség? A szükségleteket lehet némileg átalakítani, orientálni, de az emberek zömét nem hiszem, hogy sikerülne leszoktatni a túlfogyasztásról úgy, hogy a feltételei fennmaradnak. Tudományos, szakmai anyagokkal már Dunát lehet rekeszteni, a szemlélet mégsem változik. A kutatók már évekkkel ezelőtt elmondták, hogy nemcsak a növekedéspárti gazdaságpolitikára, hanem a természet- és környezetvédelemre is oda kellene figyelni, és lényegében még mindig csak a szavaknál tartunk. (Szlavkovits, 2021) Sokan nemigen akarnak változni és a gondolkodásmódjukon változtatni, a klíma csúcskonferenciákon tett bejelentések ellenére sem. Ezt jól jelzi, hogy Boing jóslata szerint a polgári forgalomban lévő repülőgépek száma a 2019-es 25.900 darabról 2040-re 49.400 fölé emelkedhet. (HVG, 2021) Azzal együtt, hogy kevés ember akarja direkt elpusztítani a környezetet, sokaknak nem világos, mit kell választanunk, hogy ne ártsunk. (Kőhalmi, 2021) Lehet, hogy a mi javaslatunk radikálisnak tűnik, de a fenti példa is mutatja, a finomításoktól igazi eredmény nem igazán várható, evolúció helyett már revolúcióra van szükség.¹⁷ (Meadows, 2005)

Az adatok alapján többet dolgozunk, mint amely a tényleges szükségleteink kielégítéséhez elégséges jövedelmet biztosítaná. E többletjövedelem többletfogyasztást, az pedig többlettermelést indukál, és ez az ördögi kör a fejlődésnek hitt valami. Ezt a fenntarthatatlan spirált kell megtörni, melyet talán legegyszerűbben a „felesleges” jövedelmek csökkentésével lehetne elérni. A jövedelemcsökkenés sokaknak rosszul hangozhat – főleg most a COVID által kiváltott válságban –, azok számára, akik a napi megélhetésért is küszködnek. Az objektív számok viszont a fenti megállapításokat támasztják alá. Ebből is arra következtethetünk, hogy a belső arányokkal is baj lehet, de erre jelen tanulmány nem térhet ki.

A politika rendelkezik olyan eszközrendszerrel, mellyel a gazdasági szerkezetet, akár néhány év alatt meg lehet változtatni,¹⁸ illetve annak irányaira jelentős hatást lehet gyakorolni, úgy, hogy a társadalom tűrőképesség határát ez ne érintse. Ennek ismeretében akár egy-két kormányzati ciklus alatt adott ország gazdasága, annak szerkezete változtatható,¹⁹ miközben a túl-turizmust (túlfogyasztást) gerjesztő tényezőket mégis csökkentjük. Ez utóbbi mit is jelent a gyakorlatban? Mint korábban láttuk, az overturizmus legfőbb gerjesztője (más tényezők mellett) a szabadon elkölthető,²⁰ jövedelem növekedése. Ebből pedig az következik, hogy ezt a jövedelmet kell csökkenteni²¹ ahhoz, hogy a túl-turizmus ne növekedjen.

¹⁶ Az Oxfordi Economics kutatóintézet előrejelzése szerint Indiában 2100-ra 90%-kal zsugorodik a GDP, a világé 20%-al lesz kisebb, mint a klímaváltozás nélkül lehetne. (Green Revolution, 2020: 5)

¹⁷ Greta Thunberg szavaival: A COP26 Klímacsúcs az értelmetlen szócséplés kéthetes ünnepe. (Thunberg, 2021)

¹⁸ Ennek kifejtésére sincs mód, mely egy külön kutatásom eredménye.

¹⁹ Ha meglenne az ilyen irányú szándék.

²⁰ Diszkracionális (Rátz, 2011: 95)

²¹ Lehet, hogy nem ez a tökéletes, illetve egyetlen megoldás, de jelentős irányváltásra van szükség, mivel néhány társadalom megmámorosodott a fogyasztástól, és belefáradt a demokráciába, elégedetlen annak eredményeivel. A

Azt is tudjuk, hogy a legtöbb embertípus számára a szabadidő nagyobb örömet ad, mint a munka, így ha boldogabb embereket akarunk, akkor növelnünk kell a szabadidőt. Természetesen munkának is kell lennie és abból jövedelemnek, hogy a munka folyamán is szerezhessen örömet az egyén. (Brandstatter – Elias, 2001) A fizetés csak az egyik, több fontos tényező mellett, melyek a munkával és étellel való megelégedettséget befolyásolják. (Super, 1990) Így ha ezek illeszkednek az egyén elvárásaihoz, kompenzálhatják a némileg alacsonyabb illetményt.

A különböző munkával kapcsolatos elméletek alapján – Herberg, Porter-Lawler-modell, VIE-elméletek (Sipos, 2016) – tehát ha kellő figyelmet fordítunk a többi tényezőre, akkor a fizetés részbeni csökkentése nem jelent teljesítménycsökkenést, és a munkavállaló elégedettsége sem csökken. Ilyenformán a legkézenfekvőbb a munkaidő-csökkentés, vagyis heti 36-40 munkóra csökkentése, akár heti egy munkanappal. Erre már számtalan társadalmi kísérlet született viszonylag megnyugtató eredményekkel (Haraldsson – Kellam, 2021). A koronavírus kapcsán amúgy is kicsit felbolydult az eddig megszokott munkarend, munkautem. Ennek folyományaként a csökkenő munkaidő elvezethet nemcsak a diszkrecionális jövedelem csökkenéséhez, de a szabadidő növelése kapcsán egy boldogabb létformához és talán a túlturizmus csökkenéséhez is. Ez utóbbi azt jelenthetné, hogy nem a „Totális” 3.0-ás reinkarnációja (3.5) valósulna meg, hanem egy új elveken nyugvó, a szűkebb és tágabb közösség és környezet fenntartását biztosító 4.0-s turizmus időszaka érkezne el.

A COVID-19-et jórészt a túlfogyasztás és a bolygó erőforrásainak esztelen kizsákmányolása okozta. A pandémia lehetőséget ad az újragondolásra, jó lenne élni is vele. Ahogy Sir David Attenborough fogalmazott: “Hogyan is nézhetnék az unokáim szemébe és mondhatnám azt, hogy tudtam, mi történik a világgal, és mégsem tettem semmit.” (Mértékletességgel 2018)

Felhasznált Irodalom

- Brandstatter, H.; Elias, A. (2001): *Persons, situations, and emotions: an ecological approach*, Oxford University Press, New York.
- Csíkszentmihályi, M. (2008): *A fejlődés útjai, A harmadik évezred pszichológiája*, Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Daly, H. E. (1996): *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston.
- Ferenc pápa enciklika (2020): <https://telex.hu/kulfold/2020/10/04/ferenc-papa-mindannyian-testverek-enciklika-koronavirus-kapitalizmus-reform> (letöltve: 2020. 10. 04.)
- Ferenc pápa (2021): <https://index.hu/kulfold/2021/12/05/ferenc-papa-a-vivmanyokrol-a-beke-alma-a-demokracia-hanyatlasa/> (letöltve: 2021. 12. 05.)
- Francis Fukuyama (1992): *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York.
- GDP - GDP per capita, PPP (current international \$) (2021): <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2017&locations=S1&start=1970&view=chart> (letöltve: 2021. 11.05.)
- Green Revolution (2020): konferencia HVG 2020. 11. 12. szám melléklete

problémákra a gyógyszer nem a kényszerű népszerűség-hajhászásban és feltűnősködésben, illetve a megvalósíthatatlan ígéretekben vagy az elvont ideológiákban rejlik, hanem a jó politikában - fogalmazott Ferenc pápa.(2021)

- Greta T. (2021): A COP26 csak a szokásos menet és a labla kéthetes ünnepe, <https://telex.hu/kulfold/2021/11/06/cop26-greta-thunberg-skocia-klimacsucs-tuntetes> (letöltve: 2021.11.06.)
- Hanula Zs. (2020): Kínában már több mint 500 millióan túlsúlyosak, <https://telex.hu/tudomany/2020/12/24/kinaban-mar-tobb-mint-500-millioan-tulsulyosak> (letöltve: 2020. 12. 25.)
- Haraldsson, G.; Kellam, J. (2021): Iceland's journey to a shorter working week, *Alda and Autonomy*.
- HVG (2021): szeptember 16. pp. 61.
- International tourism, number of departures (2021): <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT> (letöltve: 2021. 11.05.)
- Kovács G. (2020): Az otthoni munkavégzés lehetőségei, jellemzői és hatásai a rendészeti szervek vezetés-irányítási rendszerére. Egyedül otthon – a digitális munkavégzés jó gyakorlata, In: Kovács, I. Szerk.: A digitális világ hatása a rendészeti szervek vezetés-irányítási folyamatára, NKE-RTK; MRTT, Budapest. 6-20. p.
- Kóhalmi Zoltán (2021): Az utolsó 450 év, Helikon Kiadó.
- Maslow H. (1943): A theory of human motivation, In: *Psychological Review*, 50. k. 370-396 p.
- Mátyás Sz. (2020): A turizmusbiztonság ázsiai, ausztráliai és óceániai helyzete és sajátosságai, In: Michalkó, G.; Németh, J.; Ritecz, Gy. Szerk.: Turizmusbiztonság, Dialóg Campus Kiadó, Budapest 429-442. p.
- Meadows D.; Meadows D.; Randers J. (2005): A növekedés határai - Harminc év múltán, Kossuth Kiadó Zrt., Budapest.
- Mezőfi N.; Németh K.; Péter E.; Püspök K. (2021): Szerk: V. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA 2020., Pannon Egyetem Körforgásos Gazdaság Egyetemi központ, Nagykanizsa.
- Mértékletességgel (2018): <https://julka.hu/blog/mertekletesseggel-a-tulfogyasztas-ellen/> (letöltve: 2021. 11.17.)
- Michalkó G.; Rátz T. (2019): Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez, In: Kátay; Michalkó; Rátz Szerk.: Turizmus 3.0, Kodolányi János Egyetem, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság, Orosháza. 9-14. p.
- Németh A. (2020): Konferencia a cselekvésről – HVG fenntarthatósággal foglalkozó konferenciája – Green Revolution, HVG 2020. 10. 29. 56 p.
- Rátz T. (2011): A kulturális turizmus fejlődéstörténete, In: Michalkó Gábor szerk.: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés, Pécsi Tudományegyetem, 85-97. p.
- Ritecz Gy. (2021): Gondolatok a pandémia és a turizmus kapcsán 2020-ban, In: Németh K. Szerk: V. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA 2020. Pannon Egyetem Körforgásos Gazdaság Egyetemi központ, Nagykanizsa, pp. 221-232.
- Siklós B. (2010): A marketing lehetőségei a magyar felsőoktatási minőség PZB diszkrépanciájának csökkentésében, Phd értekezés, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola.
- Sipos N. (2016): A munkaelégedettség Herzberg modelljének továbbfejlesztése a friss diplomások 2011-2014 adatbázisok alapján, *Vezetéstudomány/ Budapest Management Review*, XLVII. évf. 12. szám, 97-108 p.
- Szlavkovits R. (2021): Kilukadt lavór, In: HVG 2021. 08. 12. 9. p.
- Super D. E. (1990): A life-span, life-space approach to career development. In: D. Brown, & L. Brooks szerk.: *Career choice and development*, Jossey-Bass. San Francisco, pp. 167-261.

- Túlfogyasztás napja (2021): <https://greenfo.hu/cimke/tulfogyasztas-napja/> (letöltve: 2021. 11.07.)
- UNWTO (2020a): International Tourism Highlights, The World Tourism Organization, Madrid, ISBN printed version: 978-92-844-2244-9. ISBN electronic version: 978-92-844-2245-6.
- UNWTO (2020b): 2021-2024 Scenarios – <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (letöltve: 2021.01.17.)
- UNWTO (2021a) Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism, <https://www.unwto.org/impact-assesment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (letöltve: 2021.11.19.)
- UNWTO (2021b): Vaccines and reopen borders driving tourism’s recovery, <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (letöltve: 2021.11.19.)
- UNWTO (2018): Overtourism’? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary, ISBN printed version: 978-92-844-2006-3.
- UNWTO (2019): Overtourism’? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Volume 2: Case Studies, Executive Summary ISBN printed version: 978-92-844-2063-6.
- Világbank érkező turisták (2019): <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> (letöltve: 2021. 11.05.)
- Világbank induló turisták (2019): <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT> (letöltve: 2021. 11.05.)
- WHO (2021): Obesity and overweight - 9 June 2021, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight> (letöltve: 2021. 10.02.)
- World Development Indicators (2020): <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?locations=1W&start=1981&end=2015&view=chart> (letöltve: 2020. 12.25.)
- Zágon, Cs. (2012): Határellenőrzés kockázati értékelése: határátkelőhelyek kockázati profilja és ennek lehetséges eleme az előértékelés, Magyar Rendészet. 12(1). 69-77 p.

A szakképzett és elkötelezett munkaerő megtalálása és megtartása hosszú távon a magyar szállodák esetében

Sipos Tamás

recepcióvezető helyettes, - Continental Citygolf Club, 1037 Budapest, Perényi út 6.

e-mail cím: sipitomi98@gmail.com

Absztrakt

Tanulmányomban a magyar szállodák fluktuációs szintjét vizsgálom a koronavírus-járvány előtti időszakban. Témaválasztásomat az évek óta fennálló, a turizmust és a humánerőforrás-menedzsmentet egyaránt érintő megoldatlan, transzdiszciplináris probléma súlyossága és kiterjedtsége indokolja. A szekunder kutatás alapjául a humánerőforrás-menedzsment fluktuációt érintő területei, valamint a szállodaipari sajátosságokat tárgyaló szakirodalom szolgált. Az empirikus kutatás során a magyarországi 4 csillagos szállodákban készített mélyinterjúk eredményeire építve vizsgálom a fluktuáció okait, következményeit, illetve csökkentésének eszközeit, valamint meghatározom optimális szintjét.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Tanulmányomban a magyar szállodaiparban megfigyelhető magas fluktuáció problémakörét tárom fel a munkáltatói oldal szempontjából a Covid19-járvány előtti időszak vonatkozásában. A humánerőforrás-menedzsmentet érintő transzdiszciplináris probléma a magyarországi szállodák többségét érintette a koronavírus-járvány előtti időszakban. A megnövekedett munkaerőváltás intenzitás kedvezőtlen hatással van mind a munkaadókra, mind a munkavállalókra. A munkaerő folyamatos cserélődésének jelentős anyagi vonzatára, valamint az új dolgozók kezdetleges gyengébb teljesítményére Bokor és szerzőtársai (2014) hívják fel a figyelmet. A lojális dolgozókra nagyobb fizikai és pszichológiai terhelés hárul, aminek következtében csökkenhet elégedettségük, ami a fluktuáció további növekedéséhez vezethet. A hosszú távon magas fluktuáció okozta problémák a szervezet hatékony működését veszélyeztethetik (Poór et al., 2019). Ezek tükrében megállapítható, hogy a probléma megismerése és megoldási javaslatainak kidolgozása indokolt, a tanulmány újdonságtartalmát pedig a fluktuáció okainak, következményeinek és optimális szintjéhez szükséges eszközöknek együttes, munkáltatói oldalról megközelített vizsgálata jelenti. Arra a kutatási kérdésre keresem a választ, hogy milyen eszközökkel lehetne csökkenteni a fluktuációt a magyarországi 4 csillagos szállodák esetében.

Ahhoz, hogy egy vállalkozás megfelelően tudjon működni, elengedhetetlen, hogy mindig megfelelő mennyiségű és képzettséggel rendelkező, alkalmas és hozzáértő munkaerő álljon a rendelkezésére. Ennek megvalósulásához a vállalkozásnak fel kell készülnie, tehát időben azonosítania kell a munkaerő szükségletet, tisztán kell látnia, hogy mikor, milyen mennyiségű, összetételű és képzettségű munkaerőre van igény. Fontos szempont továbbá, hogy a megnyerni kívánt munkakeresők számára a vállalkozás jó megítélésű, vonzó legyen. Kulcsfontosságú szempont, hogy a vállalkozás meg tudja-e tartani hosszú távon a számára értékes munkaerőt, hiszen ez jelentősen befolyásolja a fluktuáció mértékét. Ahogy arra Krajcsák-Kozák (2018) is felhívja a figyelmet, problémát jelent, hogy a gyakorlatban számos vállalkozásnak nincs erre a célra kidolgozott módszere, eszköztára. Ez nehézségeket okozhat, mivel a megfelelő szakképzettséggel rendelkező munkavállalók hiánya miatt nehéz pótolni a kiáramlott

munkaerőt. Mindezek mellett lényeges a tudás átadásának képessége, az előrelépés lehetőségének biztosítása (Bokor et al., 2014). A szakirodalomban alapvetően egyetértés van abban, hogy a túlzottan magas szintű fluktuáció negatív hatást gyakorol a vállalkozásokra (Poór et al., 2019; Chovan, 2019; Krajcsák – Kozák, 2018; Dajnoki – Fenyves, 2014; Dajnoki, 2015; Mészék, 2017). A fluktuációt kezelni kell, hiszen annak emelkedése olyan súlyos gyakorlati problémákhoz vezethet, amelyek veszélyeztetik a szervezet további hatékony működését (Poór et al., 2019). Emellett Bokor és szerzőtársai az ezzel járó költségekre világítanak rá, ugyanis a nagymértékű fluktuáció állandó toborzást tesz szükségessé, ráadásul az új munkavállalók gyengébb teljesítményt nyújtanak, mint a kiáramlott munkaerő (Bokor et al., 2014). Mindezt Rab (2017) azzal egészíti ki, hogy a szervezet öntisztulásának, valamint rugalmasságának megtartása érdekében egy optimális fluktuációs szintet szükséges lehet tartani. Továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy a fluktuációt érdemes nem csupán összességében, hanem a szervezeten belüli, egy ismérv, tulajdonság szerint elkülönített szegmensekben vizsgálni. Ideális esetben a jól teljesítők körében alacsonyabb, míg a rosszul teljesítők körében magasabb a fluktuáció. A vállalkozás sikeres működéséhez szükséges munkaerő megszerzése az emberierőforrás- menedzsment (EEM) feladata. Ezen erőforrás megszerzésének folyamatát nevezzük toborzás-kiválasztásnak, amely egy többrétű folyamatnak, a munkaerő-áramlásnak a része. Ehhez tartozik még a szervezeten belüli áthelyezés, valamint az elbocsátás is. Ezt a folyamatot jelentősen befolyásolja a munkaerőhiány jelensége, amely számos kis-, közép-, valamint nagyvállalatot érint egyaránt (Krajcsák – Kozák, 2018).

1. táblázat: A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás iparágban az üres álláshelyek számának és arányának alakulása 2015-2019. között, negyedéves bontásban

Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás			
Év	Negyedév	Üres álláshelyek száma, db	Üres álláshelyek aránya; %
2015.	I.	1 272	1,5
	II.	995	1,1
	III.	1 061	1,2
	IV.	1 025	1,2
2016.	I.	1 675	1,9
	II.	1 648	1,8
	III.	1 894	2,1
	IV.	1 480	1,6
2017.	I.	2 283	2,3
	II.	3 005	2,9
	III.	2 529	2,5
	IV.	1 766	1,8
2018.	I.	2 661	2,4
	II.	3 119	2,8
	III.	2 934	2,7
	IV.	2 260	2,1
2019.	I.	2 919	2,6
	II.	2 748	2,3
	III.	2 711	2,3
	IV.	2 636	2,2

Forrás: saját szerkesztés, KSH 2020 alapján

A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás iparágban az 1. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a betöltetlen munkahelyek száma és aránya az elmúlt öt év során növekedett. Emellett az is kitűnik, hogy az üres munkahelyek száma 2015 első negyedévéről 2019 első negyedévére 2,29-szeresére, arányuk pedig 1,73-szorosára nőtt (KSH, 2020). A munkaerőhiány tehát egy jelentős probléma volt a pandémia előtt a turizmus-vendéglátásban, amivel indokolt foglalkozni.

A pandémia gyökeresen új problémákat generált, a szálláshelyek azonnali döntéseket voltak kénytelenek meghozni: részben elbocsátásokkal, részben kényszerszabadságokkal, részben a munka átszervezésével reagáltak a váratlan helyzetre. Elmondható azonban, hogy az intézkedések fő célja a tapasztalt, jól teljesítő munkatársak megtartása volt (Kovács et al., 2021). A válság előtti munkaerőhiány kezelésére az EEM az új munkaerő megszerzése mellett számos más eszközt ismer. Lehetőség van az elbocsátott alkalmazottak visszahívására, illetve az átképzésre is. Utóbbi esetben nem kerül sor munkaerő beáramlásra, hanem a szervezeten belül történik változás a képzés-fejlesztés alkalmazásával. Ezek mellett lehetőség van a munkaerő kölcsönzésére, alvállalkozók bevonására. Ezt az ideiglenes megoldást leginkább a szezonális ingadozások kezelésére alkalmazzák. Mindezek mellett alkalmazható túlóra is, ami egyrészt előnyös, amikor a szakképzett munkaerő megtalálása és megszerzése időigényes, másrészt viszont mértéke törvényi keretekben maximalizált, valamint költséges a vállalkozás számára. Ez az eszköz csupán rövidtávú megoldást nyújt, mivel hosszú távon az általa okozott költségnövekedés hátrányos helyzetbe hozza a vállalkozást a piacon (Kocsi – Budai 2016). Amennyiben a vállalkozás foglalkoztat részmunkaidős alkalmazottakat, hosszú távú megoldást nyújthat, ha átveszi őket teljes munkaidőbe (Bokor et al., 2014).

A dolgozói elégedettség megléte kulcsfontosságú a hosszú távú elköteleződés kialakulásához, és ezzel a jó munkaerő hosszú távú megtartásához. Emellett rövid távon is jelentős szerepe van, hiszen az elégedett dolgozó sokkal jobb minőségben el tudja végezni a munkáját, illetve nagyobb hajlandóságot mutat arra, hogy tegyen a vállalat célkitűzéseinek eléréséért, éppen ezért nagyon fontos a jó munkahelyi légkör megteremtése. A másik oldalról vizsgálva, a dolgozói elégedetlenség a munkahely rossz hírét keltheti, ami jelentősen megnehezíti a munkaadói márka kiépítését (Papp, 2009).

Mindezek miatt érdemes a dolgozói elégedettség szintjét a lehető legmagasabban tartani, hiszen ez kölcsönösen hasznos mind a munkaerőnek, mind a vállalkozásnak. Fontos, hogy a dolgozók a képességeiknek megfelelő pozícióban dolgozzanak, hiszen így tudnak kiteljesedni. Továbbá lényeges a közvetlen felettesel való viszony, hiszen ez befolyásolja az elégedettséget, valamint a mindennapos légkört. Egy jó eszköz a rendszeres pozitív visszacsatolás küldése, illetve annak a tudatnak az erősítése, hogy az elvégzett munka hasznos és jó minőségű. Mindezek mellett célszerű rendszeresen visszajelzést kérni a beosztottaktól elégedettségüket illetően kérdőíves kutatás keretében vagy beszélgetés formájában. Ezzel erősödik a tudat, hogy fontos a véleményük, és a menedzsment odafigyel a meglátásaikra. Az egyik legalapvetőbb motivátor a bér, illetve a teljesítmény alapján megállapított egyéb juttatások, prémiumok kiosztása. Ennek változtatásával közvetlenül befolyásolható a dolgozói elégedettség mértéke. Ezzel kapcsolatban továbbá fontos, hogy a bérek megállapítása mindenki számára egységes, egyértelmű, valamint nyilvános legyen, ezzel is erősítve a bizalmat és a tisztánlátást (Papp, 2009; Karoliny et al., 2017). Ezen eszközök együttes alkalmazásával a dolgozói elégedettség oly mértékben befolyásolható, hogy az kielégítse mind a menedzsment, mind a dolgozók érdekeit.

A nemzetközi szakirodalom több megközelítést is tárgyal. A munkáltatói márka egy szervezet tulajdonságainak, annak versenytársaitól való megkülönböztetésére szolgál. Az egyediség megnyilvánulhat a munkakörnyezetben, de akár abban is, amit a szervezet a munkavállalónak nyújt (Backhaus - Tikoo, 2004). Wilden, Gudergan és Lings (2010) szerint a munkáltatói márka

célja, hogy a munkavállalók vonzónak tartsák az adott szervezetet. Más megfogalmazásban a munkáltatói márka egy hosszú távú, fenntartható kapcsolat kiépítésének eszköze a munkáltató és a potenciális, valamint a már meglévő munkavállalók között (Aggerholm – Andersen – Thomsen, 2011). Véleményem szerint mindhárom gondolatmenet helytálló, a különbség csupán az eltérő megközelítési módokból ered.

Mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalom egyetért abban, hogy a megfelelő képzettséggel rendelkező munkaerő megszerzése kapcsán lényeges szempont, hogy a potenciális munkakeresők milyenek látják a vállalkozást munkahelyként, külső szemlélőként. Emellett a már meglévő szakképzett, minőségi munkaerő megtartásának szempontjából is kardinális kérdés a szervezet belső megítélése (Bokor et al., 2014; Biba, 2015; Backhaus – Tikoo, 2004; Wilden – Gudergan – Lings, 2010).

Biba - Szabó (2015) és Biba (2015) szerint a munkáltatói márka építése egy megtervezett, mégis proaktív metódus alapján zajlik. Szerepe a megszerzés és megtartás elősegítésén kívül a jelenlegi munkaerő teljesítményének, valamint a toborzás során történő elérésének pozitív befolyásolása, hiszen a munkavállalók a munkáltatói márka révén ismerik meg a vállalkozás arculatát (Bokor, et al., 2014). Chovan (2019) szerint a munkáltatói márkaépítés stratégiai tagolásából megállapítható a kiegészítés, miszerint nem csupán a leendő tehetséges, valamint a jelenlegi kiváló munkaerő, hanem a már elbocsátott, múltbeli dolgozók megítélése egyaránt lényeges. Ennek indoka a távozó munkatársak véleménybefolyásoló hatása. A munkáltatói márka jótékony hatása számos területen észlelhető. A tudás növekedése, a motiváció, a teljesítmény emelkedése, valamint a szervezeti kultúra erősödése egyaránt a vállalkozás érdekét szolgálja. Továbbá növekszik a Z, illetve az Y generáció körében a penetráció a toborzás során, valamint általánosságban jellemző a magasabb kvalitású munkakeresők elérése is. Mindez versenyelőnyt jelent, ami csökkenti a fluktuációt.

2. Anyag és módszer

A kutatás irányát a kutatási kérdés határozza meg, amelyet így fogalmaztam meg: Milyen eszközökkel lehetne csökkenteni a fluktuációt a magyarországi 4 csillagos szállodák esetében?

A problémakör részletesebb megértése érdekében három alkérdést fogalmaztam meg:

- 1) Milyen tényezők befolyásolják a fluktuáció szintjét a vizsgált szállodákban?
- 2) Milyen rövid, illetve hosszú távú következményekkel jár a magas fluktuáció?
- 3) Milyen szintű jelenleg és mennyire kívánják csökkenteni a fluktuáció szintjét?

Annak érdekében, hogy a kutatási kérdéseimre, illetve alkérdéseimre kielégítő választ kapjak, a szekunder kutatás mellett primer kutatást is végeztem. Ennek keretein belül a magyarországi 4 csillagos szállodák humánerőforrás-területen dolgozó vezetőivel készítettem mélyinterjút a kínálati oldal feltárása érdekében. Az interjúalanyok kiválasztása, vagyis a mintavétel hólabda módszer alkalmazásával történt. A kutatásnak nem célja a reprezentativitás. A kínálati oldal vizsgálatával kiderült, hogy a gyakorlatban milyen tendenciák figyelhetők meg, egy átfogó képet kaptam a fluktuáció problémakörének jelen helyzetéről. A megkérdezés 2020. szeptember 24. és november 14. között zajlott. A járványügyi korlátozások, illetve bizonyos esetekben a távolság áthidalása miatt három interjú online felületen, kettő pedig személyesen készült, időtartamuk átlagosan 1 óra volt. A kutatásba bevont interjúalanyok HR-vezetőként mindennapos munkájuk során első kézből tapasztalják meg, milyen hatással van a fluktuáció a cég életére. Ők látják át legjobban a probléma okai és következményei közötti összefüggéseket,

illetve az ő feladatuk a fluktuációs szint optimalizálására alkalmazott eszközök kiválasztása, illetve alkalmazása, valamint a tapasztalatok leszűrése is.

3. Eredmények és értékelésük

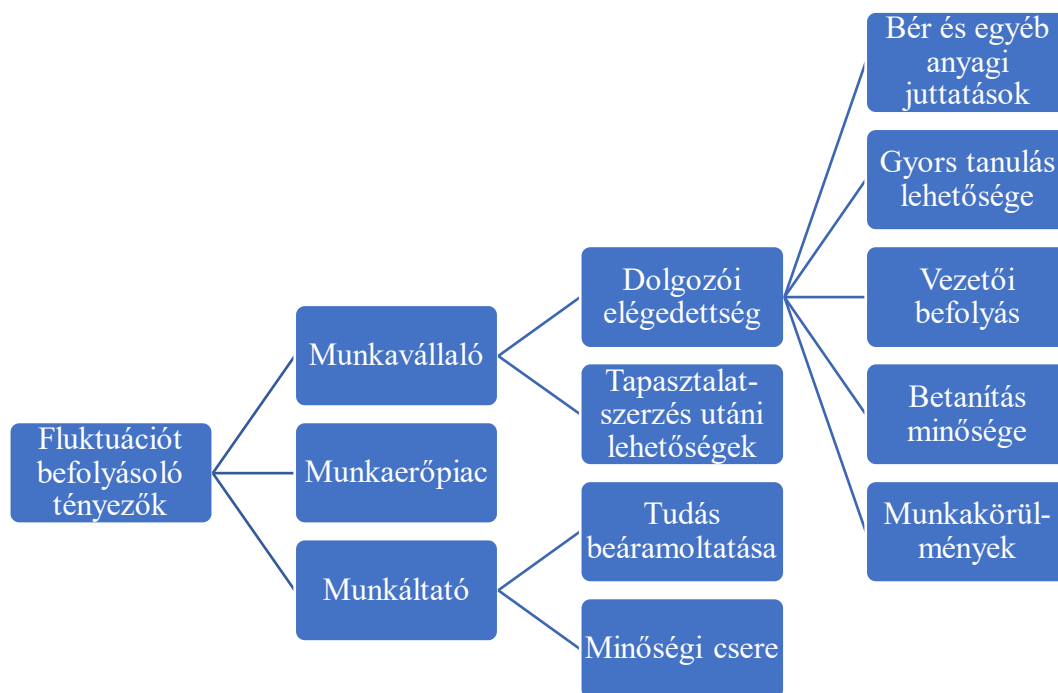
A fluktuációt a munkáltató és a munkavállaló egyaránt befolyásolja. Előbbi a dolgozók minőségi cseréje, illetve a kintről érkező tudás beáramoltatása révén valósul meg. „Például betanított munkást cserélünk le szakképzetre, vagy végzett tanulót alkalmazunk ideiglenes kisegítő helyett” (Szálloda5). „Mindig örülök az újaknak, mert mindenki hoz egy másfajta szemléletet. Az új információ tükrében kell megvizsgálnunk a jelenlegi rendszert az esetleges fejlesztési lehetőségek felismerésének érdekében” (Szálloda4). Ebből a két folyamatból származik a fluktuáció szükséges és hasznos része.

Valamennyi interjúalany egyetértett a dolgozói elégedettség fluktuációra gyakorolt hatásának hangsúlyosságában. Ezt Poór (2019) kutatása is megerősíti, miszerint a munkatársak elégedettsége elengedhetetlen a hosszú távú elköteleződés kialakulásához. „Abszolút hatással van. Szerintem, ha a dolgozói elégedettséggel nem foglalkozunk, akkor az nagyon hamar meglátszik a fluktuáción” (Szálloda1). „Csak a munkatársi elégedettség van rá hatással” (Szálloda5).

A dolgozói elégedettséggel szorosan összefüggő egyéb tényezőkre a munkavállalói felmondások indokaiból következtetek. Az összes HR-vezető megegyezett az operatív szinten legjellemzőbb befolyásoló tényező, vagyis a bér fontosságában. Ebben az esetben akár párezer forintos különbség is indokolhatja a munkahelyváltást. „Nagyon fontos a bér, 5000 forint is számít” (Szálloda1). Hárman beszéltek az 1-2 éves tapasztalatszerzés utáni kilépésről. Ez összefügg az előbbi indokkal, hiszen ebben az esetben többnyire külföldi-, jövedelmezőbb iparágban vagy helyen történő munkavégzés a céljuk. „Ahogy megszerezték az 1-2 év tapasztalatot, elmentek hajóra, illetve külföldre dolgozni” (Szálloda2). Kettőn azonosították az iparág sajátos munkakörülményei következtében történő kilépést. „Az év 365 napjában, éjjeli, ünnepnapokon történő, hétfégi elfoglaltságot is jelent, és ezt nehezen fogadják el” (Szálloda5). A további két indokra 1-1 interjúalany tért ki. A Z generáció körében gyakori igény a gyors tanulás, azonban a tapasztalatszerzés időigényes folyamat. „A fiatalok generációja nagyon szeret gyorsan tanulni, türelmetlenek. Az elvárásaik és a tapasztalatszerzéshez szükséges idő különbsége miatt jellemző, hogy másik munkakört vagy újabb kihívást keresnek” (Szálloda1). A vezetők rossz kiválasztása is egy problémaforrás, hiszen a munkavállalók velük lévő viszonyának jelentős befolyása van az elégedettségükre. „Látszódtott, hogy amikor rossz volt a housekeeping vezetőnk, akkor több volt a felmondás” (Szálloda2).

A próbaidő alatti munkaviszony-megszűnés gyakoriságának és okainak vizsgálata szintén indokolt, mivel a 3-6 hónapos időtartam alatti kilépések jelentősen növelik a fluktuáció szintjét. Három esetben ennek aránya alacsony, 1-20% volt az utóbbi kettő év során a vizsgált szállodák körében. Két esetben jellemzően az operatív szinten magas, egyik esetben 50% körüli. Kettőn említették a munkakörülményekkel történő szembesülést mint kilépési okot. Ebben az esetben a munkavállaló ugyan tisztában van az előzetes tájékoztatás alapján az elvárásokkal, viszont a gyakorlatban mégsem tud nekik megfelelni. „Nem gondolták, hogy ilyen pörgős, nem bírják a fizikai- és az éjszakai munkavégzést” (Szálloda3). Két interjúalany fogalmazta meg a problémát, miszerint az erős forgalom esetében nincs elegendő idő a megfelelő betanításra. A jelenség szintén növeli a korai felmondás valószínűségét. „Túlságosan kevés idő volt a betanulásra, mert nagyon magas volt a forgalom, sok projekt futott egyszerre” (Szálloda3). Egy HR-vezető beszélt a munkaerőpiac kínálatának befolyásáról. A nem megfelelő szakképzettségű és alkalmatlan dolgozók felvétele az esetek többségében a próbaidő alatti munkaviszony

megszűnéséhez vezetett. „Olyan kevés jelentkezőnk volt, hogy nem állt módunkban kiválasztási folyamatot végrehajtani” (Szálloda4). A fluktuációt befolyásoló tényezőket a jobb átláthatóság érdekében az alábbi ábra összesíti.

1. ábra: A fluktuációt befolyásoló tényezők a vizsgált szállodákban

Forrás: saját kutatás, 2020

Az interjúalanyok közül négyen megegyeztek a külön szegmensekben történő vizsgálat fontosságában. Közülük mindenki egyetértett abban, hogy a különböző munkakörökben eltérő lehet a fluktuáció, mivel a külső és belső hatások jellemzően egy-egy területet érintenek. „Szerintem érdemes szegmensenként vizsgálni a fluktuációt: egyszerre mozogtak a recepciósök, amikor megjelent egy versenytárs, vagy a housekeeping területén dolgozók, amikor rossz volt a vezetőjük” (Szálloda2). Kettőn hasonlóan látták a helyzetet, miszerint az életkor szerinti vizsgálat is indokolt, mivel a különböző generációkra eltérő elvárások és tulajdonságok jellemzők. „A Z generációt más vezérli, nekik élményekre van szükségük” (Szálloda4). Kettő szempontra 1-1 interjúalany tért ki. A vezetői és az operatív szint közötti fluktuációs különbség esetében jellemzően az előbbinél alacsonyabb, míg az utóbbinál magasabb. „Szerintem a vezetői és az operatív szint közötti fluktuációs különbségek vizsgálata mindenképp indokolt” (Szálloda1). Továbbá fontos a ledolgozott idő hosszának megfigyelése is, hiszen ez megmutatja a munkavállalók szálloda alkalmazásában töltött időtartamának megoszlását.

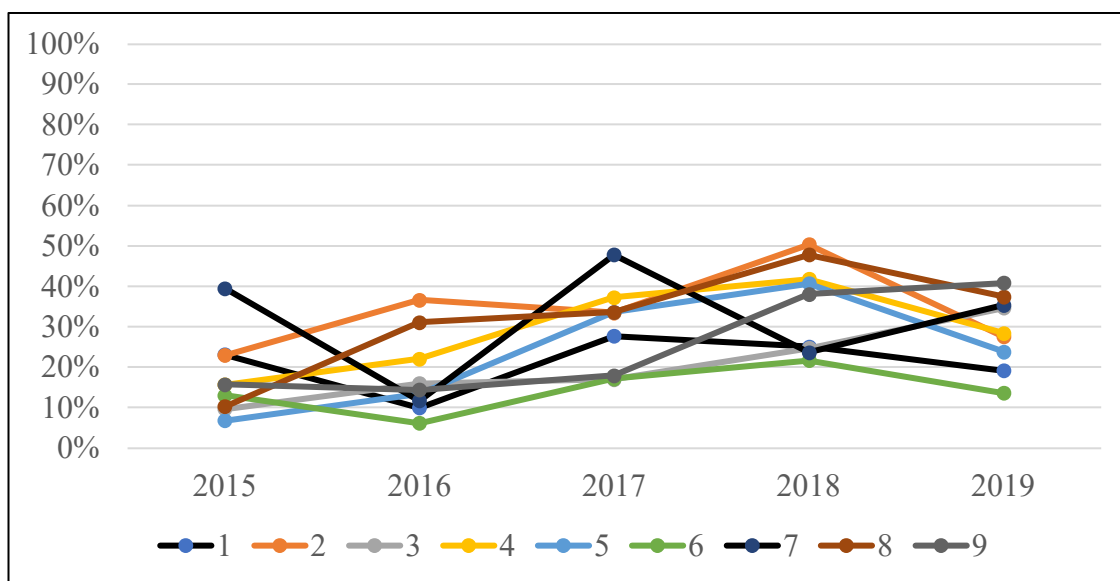
Négy interjúalany tapasztalta a fluktuáció okozta nehézségeket. Egyik esetben, mivel egyszerűsített munkavállalókat, illetve diákokat is alkalmaznak, valamint jellemző a más szállodából történő ideiglenes átirányítás, jellemzően nem figyelhetők meg a magas fluktuáció következményei.

A fluktuáció a legtöbb esetben mind a munkáltatónak, mind a munkavállalóknak problémát okoz. Három interjúalany hasonlóan látta a helyzetet, miszerint a távozó munkavállaló 30 nap alatti pótlása kihívást jelent. „Szerintem nagyon rövid a távozó tapasztalt dolgozó pótlására lévő idő” (Szálloda1). Kiléptetése, valamint a helyére felvett új dolgozó beléptetése is adminisztratív

költségekkel jár. „Adminisztratíván sok munka van vele: a papírmunka, felmondás kezelése, kiléptetés” (Szálloda3). Emellett a toborzás és a kiválasztás idő és anyagi költsége is magas. További költséget jelent az újonnan érkező betanítása, amellyel, hogy megterhelje az ott maradt dolgozókat is. A magas fluktuáció következtében az állandó, lojális dolgozókra nagyobb nyomás nehezedik a folyamatos betanítás miatt.

Az interjúalanyok éves szinten 10-20% közötti tartományban állapították meg a fluktuáció optimális szintjét. Ebben az esetben biztosítható a tudás beáramlása, az előrelépési lehetőség, valamint a minőségi cserék megvalósítása is. Ezt alátámasztja Rab (2017) is a szervezet fluktuáció általi öntisztulásának gondolatával. Az egyik HR-vezető kitért a hierarchián belüli tagolás fontosságára, miszerint optimális esetben az operatív szinten a legmagasabb, a középvezetői szinten alacsony, és a felső vezetői szinten pedig egyáltalán nincs. „Szerintem az optimális, ha az operatív szinten gyakoribb a kilépés, közép szinten kevesebb, a vezetők pedig állandók” (Szálloda1).

Az interjúalanyok által rendelkezésre bocsájtott adatok alapján megvizsgáltam 9 darab 4 csillagos, magyarországi szálloda fluktuációs szintjének alakulását az elmúlt 5 évben, éves bontásban (2. ábra). Annak érdekében, hogy a létszámleépítések, illetve az egyéb kiemelkedő események ne torzítsák az eredményt, a munkaerő-váltás intenzitását használtam. Ennek megfelelően az adott évben cserélődött munkaerő, vagyis a belépők és a kilépők száma közül a kisebb került viszonyításra az átlagos, éves állományi létszámhoz. A 2 feketével jelzett szálloda vidéki.

2. ábra: A munkaerő-váltás intenzitása 9 magyarországi szállodában 2015-2019 között, éves bontásban

Forrás: saját kutatás, 2020

A fluktuáció az elmúlt 5 évben általánosságban növekedett, azonban nem figyelhető meg drasztikus mértékű, hirtelen emelkedés. 2017 előtt egy szálloda kivételével optimális, vagyis 20% alatti volt a munkaerő-váltás intenzitása. 2017-ről 2018-ra ez az érték viszont valamennyi vizsgált, fővárosi szállodában megnőtt. A legnagyobb érték 50%, de több esetben is 40% feletti. Ezen eredmények a fluktuáció kezelésének indokoltságára utalnak. Ezt megerősíti Poór és szerzőtársainak következtetése is (2019), miszerint a fluktuáció kezeletlenül veszélyezteti a szervezet hatékony működését. Megfigyelhető, hogy az egyes években meglepő módon akár

30 százalékpontnyi eltérés is tapasztalható, tehát a vizsgált szállodák fluktuációs szintjében nincs szoros összefüggés.

A fluktuáció optimális szintjének eléréséhez fontos a hatékony kiválasztási rendszer és a megfelelő betanulási körülmények biztosítása. „A jó kiválasztási rendszerünk az alacsony fluktuációból is látszik” (Szálloda2). Valamennyi interjúalany megegyezett a munkáltatói márka fontosságában. „Megjelenünk a közösségi médiában, személyesen tartjuk a kapcsolatot az iskolákkal” (Szálloda1). A leendő és meglévő munkavállalók felé mutatott arculat jelentős befolyással bír a kiválasztás sikerességére is. 4 HR-vezető hasonlóan látta a helyzetet, miszerint a színvonalas bér és az egyéb juttatások biztosítása kulcsfontosságú. Ezt alátámasztják Papp (2009), valamint Karoliny és szerzőtársai is (2017), akik a bért a legalapvetőbb motivátorként azonosítják. „A megfelelő bér biztosítása nélkül bármit csinálhatnánk, magas lenne a fluktuáció” (Szálloda2). A személyzeti fogyasztás, munkaruha, kedvezményes szállás, utazási költségtérítés, cafeteria juttatások biztosítása jótékony hatással van a dolgozói elégedettségre. A közösségépítés jelentőségére is 4-en hívták fel a figyelmet. Ennek keretein belül rendszeresen szerveznek programokat, rendezvényeket, csapatépítőket, márkatréningeket egyaránt. Hátrányuk a velejáró anyagi, illetve időbeli költségek. Az emberi kapcsolatok építése a munkavállaló hosszú távú megtartását eredményezi, hiszen a hovatartozás érzését biztosítja. Ez veszélyforrást jelenthet, amennyiben rontja a kiszolgálás minőségét. „Egyfajta hátránya lehet a családi hangulatnak, ha elveszítjük a vendégről a figyelmet” (Szálloda1). A fejlődési lehetőség, vagyis a tréningek és a karrierút biztosítása is csökkenti a korai kilépés esélyét. „Minden részlegen nagyon jól működnek a képzések és a tréningek” (Szálloda2). Mindezek mellett 2 interjúalany említette a jó kommunikáció fontosságát. „Nálunk nagyon tudatos a kommunikáció, mindig megkapják a szükséges információkat” (Szálloda2).

3. táblázat: A kutatási kérdés és alkérdések megválaszolása az empirikus kutatás eredményei alapján

Kutatási kérdés és alkérdések	Primer kutatás eredménye
Milyen tényezők befolyásolják a fluktuáció szintjét a vizsgált szállodákban?	Munkáltatói oldalról: Minőségi csere Tudás beáramoltatása Munkavállalói oldalról: Dolgozói elégedettség Tapasztalatszerzés utáni lehetőségek
Milyen rövid, illetve hosszú távú következményekkel jár a magas fluktuáció?	Munkáltató számára: adminisztrációs, toborzás-kiválasztásból és betanításból származó költségek Munkavállalók számára: fizikai terhelés növekedése pszichológiai terhelés növekedése (hosszú távon)
Milyen szintű jelenleg és mennyire kívánják csökkenteni a fluktuáció szintjét?	A jelenlegi jellemzően 15-50%-os fluktuációt az optimális 10-20%-os szintre kívánják csökkenteni.

Milyen eszközökkel lehetne csökkenteni a fluktuációt a magyarországi 4 csillagos szállodák esetében?	Dolgozói elégedettség növelése Hovatartozás érzésének kialakítása Előrelépési lehetőség biztosítása Jó kommunikáció Hatékony kiválasztási rendszer Munkaadói márka kialakítása és fejlesztése
--	--

Forrás: saját kutatás, 2020

4. Következtetések, javaslatok

A fluktuáció mérséklésének érdekében az egyik interjúalany (Szálloda4) által említett mentorprogram fejlesztését és állandó alkalmazását javaslom. Ennek megfelelően minden belépő kapna maga mellé egy tapasztalt szenior dolgozót. A mentor végezné az új munkavállaló betanítását, és a későbbiekben is hozzá fordulhatna segítségért. Emellett megismertetné a vállalati kultúrával, valamint a lehetséges karrierutakkal. Elősegítené a cégen belüli kapcsolatépítést és ezzel a hovatartozás érzésének kialakulását. A program előnye, hogy a mentor látja a felmerülő problémákat, tisztában van az új dolgozó elégedettségével, esetleges elégedetlenségének okaival, ezáltal előre tudja jelezni és megakadályozni a kilépést. Hátrányát a vele járó költségek jelentik, hiszen a mentort a munkájáért kompenzáció illeti meg, valamint szükség van egy HR-esre is, aki a programot koordinálja, és kezeli a kapott visszajelzéseket.

Az empirikus kutatás eredményeként megállapítható, hogy a dolgozói elégedettség kulcsfontosságú a fluktuáció csökkentéséhez. Ezért mérésének kérdőív alapú formáját átalakítanám a fluktuáció mértékétől függően negyed-, vagy félévente megtartandó személyes, 1 óra időtartamú, munkaidőn belüli interjúvá, aminek első felében a munkavállaló és a HR-menedzser vesz részt, második felében pedig csatlakozik a szakmai vezető is. Ennek keretein belül a dolgozóknak lehetőségük lenne beszámolni az őket érintő problémákról, illetve megoszthatnák javaslataikat, valamint jelezhetnék a felmerülő igényeiket. A rendszeres felmérés alapján a HR pontos visszajelzést kapna a dolgozói elégedettségről és tudomást szerezne a munkavállalókat negatívan érintő eseményekről is. Az újítás fontos eleme, hogy a dolgozók azokról a problémáikról is beszámoljanak, amelyekről alapvetően nem szívesen beszélnének, például, ha a panasz egy vezetőt érint. A fejlesztés eredményeként a vezetőség pontosabb képet kapna arról, mit kell tennie a foglalkoztatottak elégedettségének növelésének érdekében. Az újítás hátránya az interjúk lebonyolításához szükséges emberi erőforrás, valamint a munkaidőben történő felmérésből származó bérköltség.

Felhasznált irodalom

- Aggerholm, H. K.; Andersen, S. E.; Thomsen, C. (2011): Conceptualising employer branding in sustainable organisations, *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 16., No. 2., 105-123.p.
- Backhaus, K.; Tikoo, S. (2004): Conceptualizing and researching employer branding, *Career Development International*, Vol. 9., No., 5., 501-517.p.
- Biba, S.; Szabó, Sz. (2015): A munkáltatói márka szerepe a közszolgálatban, különös tekintettel az Y-Z generációra, *Munkaügyi Szemle*, 59. évf., 6. sz., 13-20.p.
- Biba, S. (2015): Az Y-Z-generációs munkáltatói márka építése a közszolgálatban, *Hadtudomány (online)*, 25. évf., elektronikus sz., 78-85.p.

- Bokor, A.; Szóts-Kováts, K.; Csillag, S.; Bácsi, K.; Szilas, R. (2014): Emberi Erőforrás Menedzsment. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Chovan, B. (2019): Munkáltatói márkaépítés szerepe a fluktuáció csökkentésében, Közép-Európai Közlemények, 12. évf., 45. sz., 115-127.p.
- Dajnoki, K.; Fenyves, V. (2014): Fluktuációs sajátosságok feltárása egy multinacionális szervezet példáján keresztül, Humán Innovációs Szemle, 5. évf., 1-2. sz. 6-17.p.
- Dajnoki, K. (2015): Kilépési Okok Egy szolgáltató központban = Reasons of Employee Turnover in a Shared Service Center, TAYLOR, 7. évf. 3-4. sz., 187-197.p.
- Karoliny, M.; Poór, J. (2017): Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. Rendszerek és alkalmazások (6., átdolgozott kiadás) Wolters Kluwer, Budapest.
- Kocsi, B.; Budai, I. (2016): Kapacitásszámítási modell fejlesztése, International Journal of Engineering and Management Sciences, 1. évf., 1. sz., 1-19.p.
- Kovács, L.; Keller, K.; Tóth-Kaszás, N.; Szóke, V. (2021): A Covid19-járvány hatása egyes turisztikai szolgáltatók működésére: azonnali válaszok és megoldások, Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 6. évf., 2. sz., 6-24.p.
- Krajcsák, Z.; Kozák, A. (2018): Az alkalmazottak erősödő alkupozíciója: Szervezeti alkalmazkodás az új munkaerő-piaci trendekhez, Marketing & Menedzsment, 52. évf. 2. sz. 37-46.p.
- KSH (2020): Üres álláshelyek száma és aránya, https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli027b.html (letöltve: 2020. április 17.)
- Měsíček, L. (2017): Prevention of Employees Fluctuation in IT, Journal of Systems Integration, Vol. 8, No. 4, 42-48.p.
- Papp, I. (2009): Szálloda- és vendéglátásmenedzsment. (Budapesti Corvinus Egyetem Szolgáltatásmenedzsment Tanszék) Akadémia Kiadó, Budapest.
- Poór, J.; Juhász, T.; Hazafi, Z.; Székács, G.; Kovács, Á. (2019): Az alkalmazottak fluktuációjának és munkaerőhiányának elemzése a közsférában egy országos empirikus kutatás tükrében, Opus et Educatio, 6. évf., 3. sz., 310-324.p.
- Rab, H. (2017): A kollektív munkajog eszközeinek megítélése a HR szempontjai alapján, SJE Nemzetközi Tudományos Konferenciája", Érték, minőség és versenyképesség - 21. század kihívásai", 2017, Komarno, 422-432.p.
- Szabó, K.; Poór, J.; Kiss, Á. G.; Blštáková, J.; Karoliny, M.; Körösparti, P.; Csipkés, M. (2017): A HR stratégiai szerepe Magyarországon és Szlovákiában a nemzetközi Cranet kutatás tükrében (2015-2016). International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS), Vol. 2., No. 4., 478-489.p.
- Wilden, R.; Gudergan, S.; Lings, I. (2010): Employer branding: strategic implications for staff recruitment, Journal of Marketing Management, Vol. 26., Nos. 1–2., 56–73.p.

Az új EFQM modell megjelenése és a szállodai kiválóság összefüggései

Jakab Bálint¹ – Dr. Rodek Nóra² - Dr. Raffay-Danyi Ágnes³

¹Ph.D hallgató, ²egyetemi adjunktus - Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ, 8800 Nagykanizsa, Zrínyi Miklós utca 18.

³egyetemi docens – Pannon Egyetem
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.

e-mail cím: jakab.balint@uni-pen.hu, rodek.nora@uni-pen.hu,
raffay.agnes@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

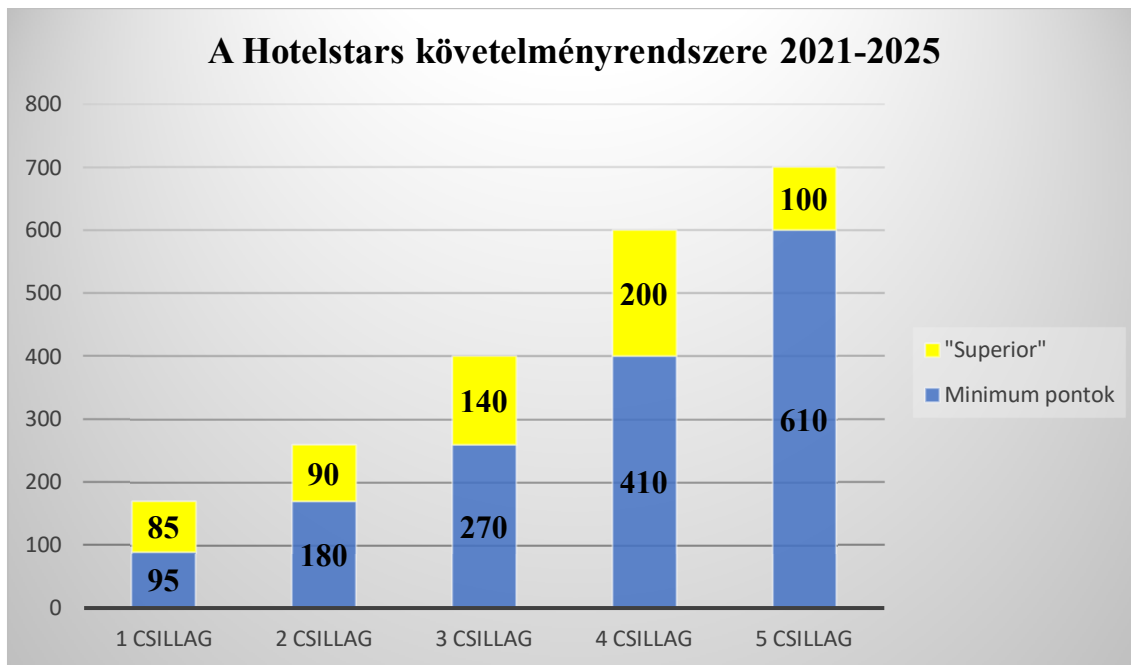
A szállodai minőségre vonatkozó nemzetközi szabványokat megvizsgálva megállapítható, hogy nincs olyan egységes átfogó szállodaminősítési rendszer, amely a „hard” és a „soft” tényezőket is teljeskörűen vizsgálja, így szükséges és időszerű egy olyan modell létrehozása, amely a humán tényezőket is nagymértékben integrálja az értékelendő, és fejlesztendő területek közé. A modell alapjának az EFQM modellt vettük alapul, amelynek a 2013-as változata általunk átalakításra került már szállodákra specializálva. Megjelent azonban a 2020-as, frissített EFQM modell, amely új megjelenéssel és struktúrával jelentkezik, többek között új tartalmi elemekkel.

Tanulmányunk célja bemutatni, hogy miért az EFQM modellt választottuk alapnak, hogyan sikerült a 2013-as modellt átalakítani és a szállodaiparra specializálni, milyen változások történtek az új modellben a „régizhez” képest és várhatóan milyen területek fognak megjelenni az újonnan létrehozott modellben.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A szállodák minőségét a kínálatukban megjelenő „hard” tényezők választéka, kialakítása (mint pl. a szállodaépület maga, a szobák mérete, berendezése és a szolgáltató helyek), valamint az ezeknél felhasznált anyagok minősége, felszereltsége és a „soft” tényezők, vagyis a hotel működtetésének, üzemeltetésének a milyensége, a személyzet létszáma, képzettsége, motiváltsága, felkészültsége, udvariassága együttesen határozzák meg. A mai vendégek számára egyértelmű, hogy a szállodák minőségét a világon többségében csillagokkal jelölik. Az egy csillag (*) a legalacsonyabb, az 5 csillag (*****) a legmagasabb kategóriát jelenti, de az is tapasztalható, hogy azonos kategóriájú (és csillagszámú) szállodák között sokszor lényeges különbségek is előfordulhatnak. Ennek alapvető oka, hogy általában a minősítés követelményeiben országonként eltérések vannak. A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége, mint a HOTREC (Hotels, Restaurants and Cafés in Europe) tagja hosszú ideje részt vesz az EU tagországokban működő minősítési rendszerek előkészítésében és 2009-ben, mint alapító tag részese volt az egységes minősítési rendszernek, a Hotelstars Union-nak a megalapításában (Hotelstars.hu, 2021).

A Hotelstars európai harmonizált szállodaminősítési rendszer 247 kritériumból áll, ezekből maximum 971 pont szerezhető. Minden kategóriában (1*-5*) meghatározásra került a minimálisan elérendő kritériumok száma és a minimum pontszám is, (pl. 4* esetén 95 kritérium és 410 pont). Valamennyi kategóriának van „superior” változata is, melyek teljesítéséhez plusz pontok elérése szükséges.

1. ábra A Hotelstars pontrendszere

Forrás: Szállodai kategorizálás 2011-2025 - Hotelstars melléklet alapján saját szerkesztés

Ha a szállodai kategorizálás követelményrendszerét végig böngésszük látható, hogy a felsorolt 7 terület 247 darab követelményében mennyire kevés az a „soft” tényező, amely egyébként a Hotelstars bemutatásában, általános ismertetőjében is úgy szerepel, hogy a tárgyi eszközökkel („hardware” tényezők) közösen határozza meg egy-egy szálloda minőségét. Úgy gondoljuk, hogy a Hotelstars túlságosan is a tárgyi elemekre koncentrál. Ezért is tartanánk fontosnak a kiválóság tekintetében, hogy egy ennél alkalmasabb modellt vegyenek a szakemberek alapul, amelyben megjelennek főleg a dolgozókra vonatkozó „soft” tényezők, így sokkal realisabb az így kialakított kép az adott szállodáról.

A Hotelstars minősítést rengeteg - egészen pontosan a Turizmus.com adatbázisa szerint 329 szálloda – birtokolja hazánkban (Turizmus.com, 2021). Tény azonban, hogy a Hotelstars a tárgyi feltételekre koncentrál, illetve a kritériumrendszerében is csak 2 követelmény (összesen 6 pontért) vonatkozik az úgy nevezett „soft” tényezőkre. A fogyasztó, azaz a vendég, amikor a szálláshelyet kiválasztja láthatja, hogy az adott hotel minősített-e a Hotelstars által vagy sem, tehát felmerül egy fontos kérdés: honnan fogja tudni a rengeteg (jó) minőségi szálloda közül, hogy az valóban kiváló-e, ha magából az értékeléséből, illetve a minősítésből hiányoznak a humán tényezők? Úgy gondoljuk, hogy ez egy kicsit becsapós lehet a vendégek, valamint a leendő vendégek számára, ezért is szerettünk volna egy másfajta szempontrendszert létrehozni a szállodák értékelésére.

A téma aktualitása szempontjából napjaink szálláshely minősítéseivel szorosan kapcsolódik, hogy 2022. január 1-től minden magyarországi szálláshely minősítése kötelező, amelyet a Magyar Turisztikai Minőség Tanúsító Testület végez. Azon szállodák, amelyek érvényes Hotelstars minősítéssel rendelkeznek a védjegyhasználat határidejének lejárata után kell újraminősítetniük magukat, míg az első alkalommal minősítendő szállodáknak és panzióknak 2021. december 31-ig kellett regisztrálniuk a minősítésre (Turizmus.com, 2021). A szálláshelyek minősítése tehát többé nem önkéntes alapon működik, sőt a kempingeknek, üdülőháztelpeknek, közösségi szálláshelyeknek is 2022. június 30-ig, míg a magán szálláshelyeknek és az egyéb szálláshelyeknek 2023. január 1-ig meg kell kezdeniük a kötelező minősítés folyamatának elindítását (Magyar Turisztikai Minőség Tanúsító Testület, 2021). Az MTMT (Magyar Turisztikai Minőség Tanúsító Testület) szerint „a besorolás célja, hogy a vendégek minden típusú szálláshelyen megbízható minőséget kapjanak, legyen az szálloda, panzió vagy éppen magán szálláshely” (MTMT, 2021). A kritériumok és a minősítési folyamat megegyezik a korábbi Hotelstars-minősítéssel, amelynél ugyanúgy a humán tényezők hiányát véljük felfedezni.

A szállodák által elnyerhető komplex díjak tekintetében hasonló a helyzet, a HOTREC (a Szállodák és Vendéglátóhelyek Európai Szövetsége) által akkreditált Magyar Turizmus Minőségi Díj követelményrendszerében szintén a tárgyi tényezők jelennek meg túlnyomóan. „A Magyar Turizmus Minőségi Díj önkéntes jelentkezésen alapuló tanúsító rendszer, amely éttermek és szállodák részére kínál magas színvonalú, európai minőségirányítási elvek alapján működő minősítési lehetőséget.” (MTÜ, 2021). Fontos megemlíteni a komplexitást, tehát a szálloda egészére kiterjedő működés díjazását. Ezen tanulmányban külön nem foglalkoztunk a pluszban szerezhető egyéb díjakkal (amelyek egyébként szintén fontos részét képezik a szállodák minősítésének), mint pl.: Best of az Év Hotele díj, Bababarát / családbarát hotel minősítések, Zöld Szálloda Díj. A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége a környezet védelme érdekében indította útjára a hazai szállodákat ösztönző tevékenységét, melynek eredményeként és a meghirdetett Zöld Szálloda Díjnak köszönhetően a zöld szállodák fogalma már a kétezres évek elején kezdett előtérbe kerülni a magyar szállodaiparban (Németh et al., 2018).

Megvizsgáltunk természetesen különböző nemzetközi ajánlásokat, sztenderdeket, modelleket is a minőség és a minőséggel kapcsolatos szemléletmód tekintetében, amelyek ugyan irányelvként tudnak szolgálni, de nem fedik le teljeskörűen az általunk vizsgált szállodai szolgáltatások minőségének a kiválóságát.

Az első ilyen szabvány az ISO 9000-es szabványcsalád. Egy tanulmány szerint az ISO tanúsítás azt jelenti, hogy „egy vállalat rendelkezik egy olyan rendszerrel, amely a termékek vagy szolgáltatások minőségbiztosítását a vállalat alapvető elemeként tartja számon. Lehetőséget kínál az ügyfelek számára a termékek vagy szolgáltatások minőségének értékelésére. Az ISO minősítéshez tartozik még, hogy a fogyasztók közvetlenül értékelhetik/bírálnak a különböző cégeket, pl. az utazási irodák vagy a szállodák minőségét is.” (Shwu-Ing Wu, 2011). Az ISO 9001:2015 szabvány minőségirányítási alapelveken alapul, amelyek a következők: vevőközpontúság, vezetői szerepvállalás, a munkatársak elköteleződése, folyamatszempléltű megközelítés, fejlesztés, bizonyítékon alapuló döntéshozatal, kapcsolatok kezelése. (MSZ EN ISO 9001, 2015). Az ISO 9004:2018 „Útmutató a tartós siker eléréséhez” című dokumentumot 2018. szeptember 1-jén publikálták azzal a céllal, hogy irányelvként szolgáljon a szervezetek számára a minőségi kiválóság területén. Az új ISO 9004 nyolc alapelvre épül: vevőorientált

szervezet, vezetés, a munkatársak részvétele, folyamatalpú megközelítés, rendszer-megközelítés és irányítás, folyamatos fejlődés, a tényeken alapuló döntéshozatal, kölcsönösen előnyös szállítói kapcsolatok (MSZ EN ISO 9004, 2018).

- A vizsgálat során azt állapítottuk meg, hogy az ISO szabványrendszer ugyan sokrétű és abszolút képes segítséget nyújtani a vállalkozásoknak a minőségi kiválóság elérésében, azonban túlzottan vezetés specifikus és túlságosan a menedzsment folyamatokat és a stratégiát helyezi előtérbe, a humán tényezők (vagyis a munkavállalók) a háttérbe szorulnak.

A szállodaiiparban a vendéglégedettség az egyik legfontosabb versenytényező és teljesítménymutató manapság. A vendéglégedettséget csak akkor tudjuk megteremteni és hosszú távon fenntartani, ha tisztában vagyunk annak összetevőivel, mérési lehetőségeivel és a mérési eredmények értelmezésével. A Parasuraman et.al. (1985, 1988, 1991) által létrehozott résmodell (GAP-modell) a szolgáltatás minőségét alakító tényezők elméleti modellje, amely az alábbi kérdésekre keresi a választ:

A fogyasztók és a menedzserek szerint mi a magas minőségű szolgáltatások legfontosabb jellemzője? Van-e eltérés a fogyasztók és a vezetők minőségészlelésében? Egységes modellbe foglalható-e a két eltérő minőségészlelés? A GAP-modell a diszkonfirmációs paradigmán alapul, mely öt olyan „réssel” (gap-pal) egészül ki, amelyek a szolgáltatás sikertelenségét okozhatják (Karakasné-Rudolfné, 2014). A GAP modellt rengeteg kritikai érte a kutatók részéről, főleg amiatt, hogy a modellben feltüntetett réseken felül sokkal több ponton lehetne eltéréseket mérni, így a használat során kapott eredmények nem relevánsak.

A rés modell alapján Parasuraman, Zeithaml és Berry dolgozták ki az úgynevezett SERVQUAL (service quality – szolgáltatás minőség) módszert a vendég által elvárt és az észlelt szolgáltatás-dimenziók közötti eltérések feltárása és mérése érdekében. A szolgáltatásminőség 5 fő dimenzióját határozták meg, melyek az alábbiak: tárgyi elemek, megbízhatóság, reagálási készség, biztonság és empátiakészség. A módszer alapja, hogy a szolgáltatásminőséget az elvárt és az észlelt minőség szintek közötti eltéréseként definiáljuk. A szolgáltatásminőség mérése online vagy offline kérdőíves megkérdezéssel történik, amelyben 22 minőségre vonatkozó állítást kell a válaszadónak értékelnie hétfokozatú Likert-skála segítségével. Az alkalmazott 7 pontos Likert-skálát érintően a következő kritikák merültek fel: a kitöltőket befolyásolhatja, ha csak a szélső kategóriákat fogalmazzák meg (1 – „egyáltalán nem értek egyet”, 7 – „teljesen egyetértek”), mert a köztes értékek tartalma nem tisztázott. Ebből adódhat, hogy szívesebben választják a végpontokat, bár a skálakategóriák verbalizálása sem javítja az adatok pontosságát (Malhotra, 2002)

- Az alapvetően a vendéglégedettség mérésére szolgáló modellek és módszerek alapján azt állapítottuk meg, hogy a GAP, illetve a SERVQUAL erőteljesen a szolgáltatásokra, illetve a szolgáltatás minőségére koncentrálnak. Az ISO rendszerekkel szemben ezen módszereknél a vezetés és a stratégia is háttérbe szorul, a munkavállalók fontosságát pedig szintén nem helyezik kellőképpen előtérbe. Hasonlóság, hogy a „soft” tényezők ezen módszereknél is háttérbe szorulnak.

2. A kiválósági modellek bemutatása

Az USA-ban a Malcolm Baldrige díjjal ismerik el a TQM szemlélet sikeres bevezetését és alkalmazását. A Deming díj tapasztalatainak felhasználásával 1987-ben hozták létre a Malcolm Baldrige díjat (Malcolm Baldrige National Quality Award), amelyet a TQM vezetési filozófia sikeres alkalmazásában eredményt elért szervezetek elismerésére alapítottak. A díj nagyon gyorsan népszerűvé vált az amerikai vállalatok és intézmények eredményeinek mérésében és a megfelelő értékrend kialakításában (Kövesi-Topár, 2006). Bár az EFQM modellhez hasonlóan ez a módszer is alkalmazható bármilyen szektorban tevékenykedő és bármilyen méretű vállalat esetében, a Baldrige Díj nyertesei leginkább a nagyvállalati kategóriából kerülnek ki. Ennek legfőbb okai hogy a kkv-k kevésbé tudnak beszállítóikra hatást gyakorolni és így érdekeltté tenni őket a minőségi kérdésekben, valamint kevésbé veszik komolyan a humán erőforrás menedzsment fontosságát. (Ahire et al., 1996.)

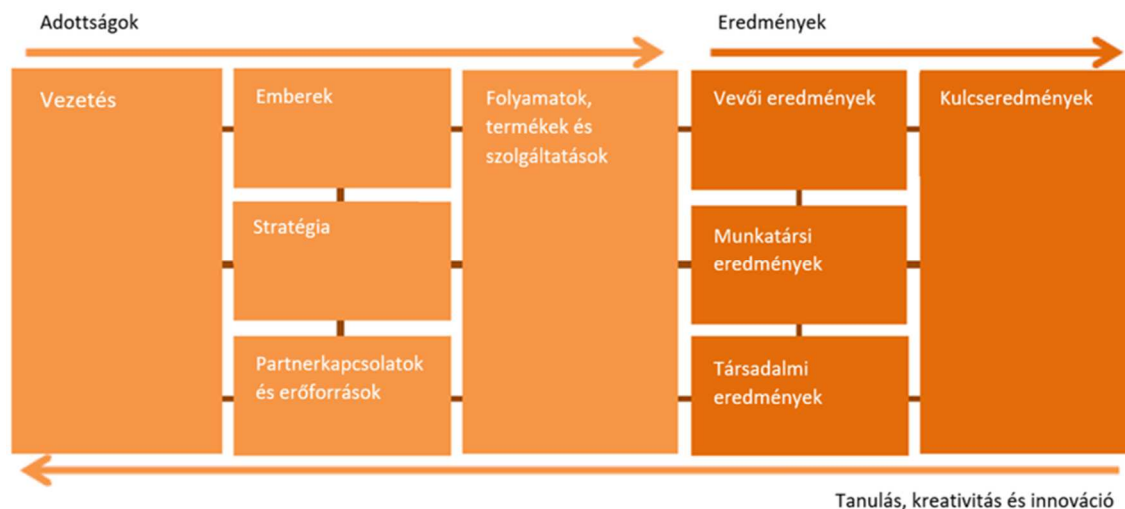
Az Európai Üzleti Kiválósági Modell nagyon hasonló a Baldrige-modellhez, tulajdonképpen annak egyfajta európai változata. Az EFQM (European Foundation for Quality Management) szervezetet Európa vezető cégei alapították, azzal a céllal, hogy a TQM szemlélet terjesztésével nőjön az európai szervezetek eredményessége és hatékonysága (Kövesi-Topár, 2006).

Az EFQM modell képessé teszi a szervezeteket ágazattól, mérettől, struktúrától vagy fejlettségtől függetlenül arra, hogy:

- értékeljék, hol tartanak a kiválóság felé vezető úton, segít megérteni a szervezet által megfogalmazott jövőképpel és küldetéssel kapcsolatos kulcs erősségeiket és az esetleges hiányosságokat,
- kialakítsanak egy közös szervezeti gondolkodásmódot, amely segíti a gondolatok szervezeten belüli és kívüli hatékony kommunikációját,
- integrálja a meglévő és a tervezett kezdeményezéseket,
- kialakítsák a szervezet irányítási rendszerének alapvető struktúráját. (EFQM, 2013.)

Az EFQM módszer alkalmazása valóban minden szektorban és bármilyen üzemméretű vállalat esetében lehetséges, amelyet a szakirodalom is alátámaszt és ezért választottuk mi is ezt a modellt. Szinte minden európai országban az EFQM megközelítést alkalmazzák az egészségügyi szervezetek önértékelésére, sőt fekvő- és járóbeteg ellátások, akut ellátás és rehabilitációs szakrendelők és szakszolgáltatók is alkalmazzák ezt a megközelítést. A British Quality Foundation közzétette és adaptálta az EFQM egészségügyi és a holland minőség kritériumait. Az intézet speciális egészségügyi irányelveket dolgozott ki (Nabitz et al., 2000). A német egészségügyi szervezeteknek – a Szociális Törvénykönyv szerint – kötelező a TQM módszer alkalmazása, ennek kapcsán merült fel az EFQM, mint keretrendszer. Az első egészségügyi szervezetek Németországban (Sim Munich Német Szívközpont, Heidelbergi Egyetemi Kórház) 1996-ban kezdték el alkalmazni az EFQM megközelítést. Az önértékelés során azonosították az erősségeiket, gyengeségeiket, minden kritérium tekintetében, majd egy visszajelzési jelentés segítségével összeállítottak egy listát a fejlesztendő területekről, amelyeket végrehajtottak és értékelték. Az ezt követő visszajelzések a folyamatos minőségfejlesztésről tanúskodnak (Moeller J., 2001). Továbbá korábbi Spanyolországban és Törökországban végzett kutatások megerősítették, hogy az EFQM üzleti kiválósági modell sikeresen alkalmazható a vendéglátóiparban (Alfirevic et al., 2013).

Saját modellünk, a HQME (Hotel Quality Management Excellence) megalkotásához, amely a szállodai kiválóság mérésére hivatott tehát az EFQM modellt választottuk keretrendszernek.

2. ábra Az EFQM modell (2013)
Forrás: (<http://www.kivalosag.com>)

EFQM Kiválóság Modell egy 9 kritériumból álló, önkéntesen alkalmazható keretrendszer. Ezek közül 5 „Adottság” és 4 „Eredmény” típusú kritérium. A modellt alkalmazó vállalatok az „Adottság” oldalon található 24 alkritérium alapján mérik fel a szervezetüket, hogy miként történik a feladatok megoldása, a tevékenységeik kivitelezése, vagyis összességében azt, hogy mit tesz a szervezet azért, hogy a céljait elérje. Az „Eredmények” oldalon található 8 alkritérium azt hivatott meghatározni, hogy valójában mit ért el a szervezet. Az eredmények az adottságokból erednek, az adottságokat pedig az eredményekből származó visszajelzések alapján lehet továbbfejleszteni. A nyilak a modell dinamikus természetét hangsúlyozzák, mutatva azt, hogy a tanulás, kreativitás és az innováció támogatja az adottságok fejlesztését, ami viszont közvetlenül az eredmények javulását okozza. A kritériumok értelmezésének részletezése érdekében minden kritériumhoz alkritériumok tartoznak, amelyek olyan állításokat tartalmaznak, amelyek leírják általában mi jellemző a kiváló szervezetekre és mit kell figyelembe venni egy értékelés során. Ezen kívül minden alkritériumhoz tájékoztatópontok tartoznak, amelyek használata nem kötelező (Jakab-Rodek, 2020).

Az EFQM modell eredeti alapelvei közül négyet változatlanul hagyunk, hiszen ezek ugyan úgy alapelvek számítanak a szállodák esetében is és fontosak a szállodavezetők számára. A változatlanul hagyott fogalmak a következők: Egy fenntartható jövőt építeni, Fejleszteni a szervezeti képességeket, Hasznosítani a kreativitást és az innovációt, Jövőorientáltan, inspirálóan és tisztességesen vezetni. A megváltoztatott és újonnan létrehozott alapelveket a következő táblázatban láthatjuk (1. táblázat).

1. táblázat Az HQME modell új alapelvei az EFQM modellhez képest

EFQM	ALAPELVEK	HQME
Fenntartani a kiemelkedő eredményeket	1.	A kiválóság folyamatos és hosszútávú fenntartása
Értéket adni a vevők számára	2.	Minőséget biztosítani a vendégek számára
Sikereket elérni az emberek tehetsége által	3.	Sikereket elérni a munkavállalók képzettsége és tudása által
Agilis menedzsment	4.	Minőségorientált menedzsment

Forrás: (saját szerkesztés)

A 3. ábrán a korábban elkészített HQME modell kritériumait szemléltetjük, amelyek a szállodák minőségi kiválóságát hivatottak mérni. Az ábrán jól látható, hogy a 2013-as EFQM modellhez képest (2. ábra) mely területeken változtattunk. Az általunk elkészített modellt nem csak a fő kritériumok meghatározásával szerettük volna mérésekre felhasználni, hanem természetesen alkritériumokat is meghatároztunk, ill. létrehoztunk egy értékelő szempontrendszert, amely segítségével strukturált interjúk keretén belül felmértük a szállodák minőségi kiválóságát.

3. ábra A HQME modell

Forrás: saját szerkesztés

Az eredeti modellhez képest 3 területet hagytunk érintetlenül, mert úgy gondoljuk, hogy a szállodák életében is nélkülözhetetlen a **vezetés** szerepe, illetve hozzáállása és rendelkezniük kell a jövőre vonatkozó megfelelő **stratégiával**, annak érdekében, hogy az eredmény oldalon megjelenő **üzleti eredményekben** ez megmutatkozzon és ezen eredmények minél jobbak legyenek, amihez a többi terület együttes működésére is szükség van). A HQME modellben több területen is változtattunk (valamelyiken csak névlegesen), így kihangsúlyozva azok fontosságát. Az emberek helyett pl. **munkavállalókat** jelöltünk meg, utalva ezzel a humán erőforrás-menedzsment fontosságára.

3. Módszertan

Az általunk korábban létrehozott modell bebizonyította azt, hogy az EFQM modell átalakítható és a szállodaiparra specializált kritériumok bevezetésével méréseket is lehet vele végezni. Bebizonyította az EFQM modell azon tulajdonságát is, hogy bármekkora méretű szervezetek esetében működőképes lehet egy megfelelő kritérium- és értékelő szempontrendszer segítségével. A mérések során, amelyeket lefolytattunk volt többek között 34 szobás 3 csillagos szálloda, de volt pl. 260 szobás 4 csillag superior minősítésű is, így a minőségi kiválóság szintje tekintetében tudtunk összefüggésvizsgálatokat végezni. A vizsgált szállodák elsősorban Zala és Vas megyéből kerültek ki a korábbi kutatás során.

A kutatást mindenképpen folytatni szeretnénk volna, mert volt olyan kutatási kérdésünk, amelyre nem sikerült választ kapnunk, valószínűsíthetően a minta elemszámának alacsonyága miatt (kevesebb, mint 40 hotel mérése tudott megtörténni). Emiatt volt olyan előzetes feltevésünk, hipotézisünk, amelyet érdemben nem tudtunk igazolni. Az új kutatás során mindenképpen szeretnénk az értékelendő szállodák számát megemelni (min. 100-as minta) és az új, 2020-ban megjelent némileg módosult EFQM modell miatt is új alapokra szeretnénk helyezni a kutatásunkat. A lekérdezéseket személyesen, a szállodák vezetőivel előre leegyeztetett időpontokban történő strukturált interjúk segítségével szeretnénk elvégezni egy értékelő szempontrendszer segítségével.

4. Eredmények

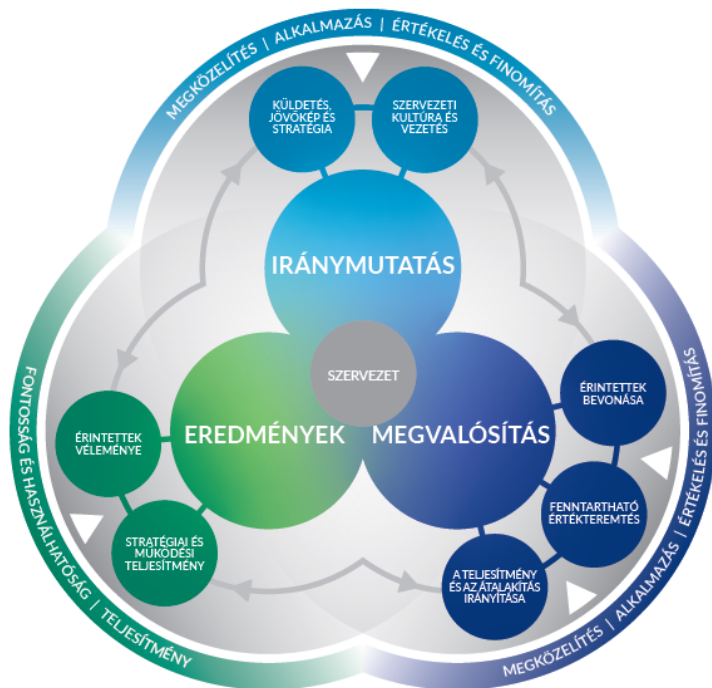
Az új EFQM modell tehát némileg módosult, új területek kerültek kissé előtérbe, új kritériumok születtek, amelyekhez természetesen új alkritériumok is tartoznak. A 2020-as modellre, ha ránézünk láthatjuk, hogy formailag is vannak különbségek a 2013-ashoz képest. A korábbi vízszintesen vagy ha úgy tetszik lineárisan egymásra épülő kritériumok összefonódását felváltotta egy a körkörösséget szimbolizáló ábra, amelynek középpontjában immáron grafikailag is megjelenítésre került a Szervezet. Úgy gondoljuk azáltal, hogy a modell egyfajta körkörösséget mutat jobban beazonosítható az, hogy az egyes területek / kritériumok hogyan hatnak egymásra, ill. az eredmények felmérése utáni visszacsatolás is jobban értelmezhető. A modell természetesen nem csak esztétikailag mutat modernséget, hanem belső tényezőiben is változott a körülöttünk lévő megatrendek hatására.

Az új EFQM Modell jelenleg 3 területen 7 fő kritériumot tartalmaz (az eddigi 9 kritérium helyett), amely azt jelenti, hogy az egyes kritériumok tömörebben tartalmazzák az értékelendő információkat. A 3 terület az Iránymutatás, a Megvalósítás és az Eredmények, amelyből az szűrhető le, hogy a korábban alkalmazott „Adottság” oldalt két értékelendő részre osztották, így pontosabban mérhető fel, hogy a vállalatok hol tartanak a fenntartható értékek létrehozásának útján. Könnyebben meghatározhatóak a hiányosságok, a rendelkezésre álló lehetséges megoldások és a modell megerősítést ad a fejlődésre, a szervezet teljesítményének jelentős javítására. A fő kritériumok száma az Eredmények oldalon csökkent 2-re (a korábbi 4-hez képest).

A modellt alkalmazó vállalatok az Iránymutatás és a Megvalósítás oldalairól (korábban Adottságok) található 23 alkritérium (korábban 24 db) alapján mérik fel a szervezetüket az alábbi kérdések tekintetében:

- **Miért** létezik a szervezet? Milyen célokat igyekeznek megvalósítani? Miért ez a stratégiája? (Iránymutatás)
- **Hogyan** szándékozik megvalósítani célját és stratégiáját? (Megvalósítás)

Az Eredmények oldalon található 12 alkritérium (korábban 8) azt hivatott meghatározni, hogy valójában mit ért el a szervezet és mit szeretne elérni a jövőben.

4. ábra Az EFQM modell (2020)

Forrás: EFQM Kézikönyv, 2019

Amit még érdemes kiemelni az új modell kapcsán, hogy természetesen pl. a Vezetés és a Stratégia is megmaradtak, mint értékelendő kritériumok, viszont sokkal tágabban lehet értelmezni őket azáltal, hogy a kritériumoknak a nevében is megjelent a Küldetés, a Jövőkép és a Szervezeti kultúra, mint definíció. Az Emberek helyett komplexebb módon lehet értelmezni a Megvalósítás területén belül az Érintettek bevonását, mint kritérium, amely közvetlen módon az Eredmények területén belül is kritériumként jelenik meg, az Érintettek véleménye formájában. Az új modellben tehát sokkal nagyobb szerepe van a szervezeten belül, ill. kívül dolgozók működésének, mind a rendelkezésre álló megoldások, mind az eredmények oldalán. Ami a legnagyobb változás, hogy kritériumszinten megjelent a Fenntartható értékteremtés, amelyhez, ha a fenntarthatóságot, mint fogalmat hozzákapcsoljuk megkérdőjelezhetetlen az aktualitása globális szinten. Ezt a filozófiát, megatrendet, ill. ennek vállalati beintegrálását is próbálja az EFQM elősegíteni. Egy gazdasági szervezet, amely az érintetteknek (pl. vevők) fenntartható módon tesz értékjavaslatot és azt megvalósítja, nem légüres térben, hanem meghatározott ökörendszerben tevékenykedik, felelősséggel tartozik a teljes környezetének.

A két modell közt tapasztalható még egy alapvető különbség, amely a modell eredményeinek az értékelésében jelenik meg. Míg a korábbi modellben az egyes kritériumok különböző súlyokkal kerültek értékelésre, addig az új modell egy összesen 1000 pontos értékelési rendszert alkalmaz, az egyes tényezők súlyozása nélkül. 600 pont szerezhető az Iránymutatás és a Megvalósítás oldalán és 400 az Eredmények oldalán.

5. Összegzés

Az új modell véleményünk szerint még alkalmasabb lesz a szállodák elemzésére, hiszen a kritérium és alkritérium szinten is többségében olyan területeket érint, amelyek közvetlenül a szállodák működésére is jellemzőek. A szállodák speciális jellemzői, területei könnyen beemelhetők, beintegrálhatóak a modellbe, így „már csak” egy egységes szempont- és kritériumrendszer kidolgozása szükséges a mérések elkezdéséhez. Az érintettek bevonását fontosnak tartjuk, így mindenképpen szeretnénk olyan alkritériumot is megfogalmazni, amely a szállodák részéről ezt méri (akár dolgozói elégedettségmérés, akár vendégértékelések formájában). A fenntartható értékteremtés vonalán szintén szeretnénk pl. azt mérni, hogy az egyes szállodáknak van-e „zöld kezdeményezése”, valamint milyen eszközökkel próbálnak meg a fenntarthatóbb működés érdekében lépéseket tenni.

Felhasznált irodalom

- Ahire, S.; Golhar, D. (1996): Quality management in large versus small firms. *Journal of Small Business Management*, Vol. 34., No. 1., 1-13. p.
- Alfirevic, A. M.; Peronja, I.; Plazibat, I. (2013): Business Excellence in Croatian Hotel Industry: Results of Empirical Reserach, *DAAM International Scientific Book* 655-664. p.
- EFQM Kiválósági modell (2013), EFQM Brussels, ISBN: 978-90-5236-687-6
- EFQM Kiválósági modell (2019), EFQM Brussels, ISBN: 978-90-5236-868-9
- International Standard – ISO 9004 (2018): Quality management – Quality of an organization – Guidance to achive sustained succes 2. p.
- Hotelstars – Szállodai kategorizálás 2021-2025 (2021), 1-22. p.
- International Standard – ISO 9001 (2015): Implementation Handbook – Using the process to Build a Quality Management System, <http://dspace.vnbrims.org:13000/jspui/bitstream/123456789/4631/1/ISO%209001%202015%20Implementation%20Handbook%20Using%20the%20Process%20Approach%20to%20Build%20a%20Quality%20Management%20System.pdf> (Letöltve: 2018.02.04.)
- Jakab, B.; Rodek, N. (2020): HQME – A szállodák minőségi kiválóságának mérési és értékelési modellje, *V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*, Tanulmánykötet, 166-177. p.
- Karakasné, M. K.; Rudolfné, K. M. (2014): A szállodai szolgáltatások minőségteremtése és mérése, azaz a GAP modell alkalmazásának a lehetősége a szállodai szolgáltatások minőségmérésében, *Közgazdász Fórum*, 17. évf, 4-5. sz. 115-135. p.
- Kövesi, J.; Topár, J. (2006): A minőségmenedzsment alapjai, 15-221. p.
- Malhotra, N. K. (2002): Marketingkutató, Budapest: KJK-KERSZÖV
- Moeller, J. (2001): The EFQM Excellence Model. German experiences with the EFQM approach in health care, *International Journal for Quality in Health Care*, Volume 13, Number 1, 45-49 p.

- Nabitz, U.; Klazinga, N.; Walburg, J. (2000): The EFQM Excellence model: European and Dutch experiences with the EFQM approach in health care, *International Journal for Quality in Health Care*, Volume 12, Number 3, 191-201 p.
- Németh, K.; Péter, E.; Pintér, G. (2018): Megújuló energiaforrások szerepe és jelentősége a hazai turisztikai szektorban – az energia, mint „helyi termék”, *Turizmus Bulletin*, XVIII. évfolyam, 1. szám, 37-44 p.
- Parasuraman, A.–Zeithaml, V. A.–Berry, L. L. 1985. A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing* 49 (3), 41-50. p.
- Parasuraman, A.; Zeithaml, V. A.; Berry, L. L. (1988): SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing* 64(1), 12–40. p.
- Parasuraman, A.; Zeithaml, V. A.; Berry, L. L. (1991): Refinement and reassessment of the SERVQUAL scale. *Journal of Retailing* 67(4), 420–450. p.
- Shwu-Ing Wu; Jiun-Yi Jang (2011): The performance of ISO certification based on consumer perspective: A case study of a travel agency, *Total Quality Management and Business Excellence* 496-518 p.

Internetes források megjelenítésének módja:

- Hotelstars (2021): Általános ismertető – Mit jelent a szálloda minősége, minősítése? <https://www.hotelstars.hu/cikkek/altalanos-ismerteto> (Letöltve: 2021. december 15.)
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (2021): Főoldal – Az MSZÉSZ tag szállodák száma, <https://www.hah.hu/> (Letöltve: 2021. december 15.)
- Magyar Turisztikai Minőség Tanúsító Testület (2021): A szálláshely-minősítés folyamata – Célok <https://szallashelyminosites.hu/#celok> (Letöltve: 2021. december 2.)
- Magyar Turisztikai Minőség Tanúsító Testület (2021): A szálláshely-minősítés folyamata – Határidők <https://szallashelyminosites.hu/#hataridok> (Letöltve: 2021. december 2.)
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2021): Magyar Turizmus Minőségi Díj <https://mtu.gov.hu/cikkek/mtmd> (Letöltve: 2021. november 11.)
- Turizmus.com (2021): Ezek a szállodák kaptak Hotelstars-minősítést 2021-ben <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/ezek-a-szallodak-kaptak-hotelstars-minositest-2021-ben-1176092> (Letöltve: 2021. november 12.)
- Turizmus.com (2021): MSZÉSZ-tájékoztató a kötelező szálláshely-minősítésről <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/mszesz-tajekoztato-a-kotelezo-szallashelyminositesrol-1177347> (Letöltve: 2021) Az új EFQM modell megjelenése és a szállodai kiválóság összefüggései

Körforgásos gazdaság, fenntartható turizmus

Tolna megyei helyi termékek a turisztikai kínálatban

Angler Kinga

egyetemi tanársegéd – Pécsi Tudományegyetem

Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 7100 Szekszárd, Rákóczi utca 1.

e-mail cím: angler.kinga@pte.hu

Absztrakt

Az egészségtudatos életmód, a tudatos táplálkozás ma már a turisztikai célú tartózkodás alatt is egyre fontosabb tényező a látogatók számára. Utazásaik során is keresik a lokális alapanyagokból készült ételeket, meglátogatják a helyi termelői piacokat, és szívesen töltenek időt a helyi termékekre épülő, vagy azokat népszerűsítő rendezvényeken.

Kutatásom célja a Tolna megyében fellelhető élelmiszer-jellegű helyi termékek turisztikai célú hasznosításának vizsgálata. Tartalomelemzés, mélyinterjúk és kérdőív segítségével elemzem a helyi produktumok előállítói és a turisztikai, valamint vendéglátó szakemberek együttműködésének aktivitását, továbbá a fogyasztók számára vonzerőt képező kínálat lokális termékeket tartalmazó elmeit.

Habár a megye számos kiváló lehetőséggel bír, és a helyi termékek palettája is változatos, a turizmusban, gasztronómiában még sok a bennük rejlő kiaknázatlan lehetőség.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A második világháborút követően erősödött az urbanizáció. A városiasodás velejárója lett a kisüzemek, a háziipar háttérbe szorulása. Előtérbe került a tömegek ellátására képes nagyüzemi termelési struktúra. A rendszerváltást követően, majd különösen az Európai Unió csatlakozás után a globalizáció tovább rontotta a helyi termékek helyzetét. Az elmúlt években egyre inkább jellemzővé vált, hogy a városi lakosság mellett a vidéken élők is a hipermarketek kínálatát választják elsősorban az alacsony ár, a szezonális mesterséges eltűntetése és a komoly marketingtevékenység miatt. Az értékesítési lánc kibővült, emellett a termelés és az értékesítés helye egyre nagyobb távolságokra került egymástól. Ez a környezetterhelés szempontjából is hátrányos, hiszen az üvegházhatású gázok mintegy 30 százaléka az élelmiszerláncból ered.

Ezzel a trenddel megy szembe a helyi élelmiszertermékek fogyasztására való törekvés. Az elmúlt években mind nagyobb figyelmet kapott ez az irány részben a fogyasztók környezettudatosabb gondolkodása, részben az egészséges életmód iránti igényük, továbbá az identitástudatuk, az egyediségre való törekvésük miatt (Gonda et. al., 2021).

Tolna megyében is egyre nagyobb számban találhatóak meg a kisüzemi méretekben termelő, helybéli alapanyagokból, helyi termékeket előállító vállalkozások, melyek a térség megtartó erejét is növelik.

Tolna megye a Dél-Dunántúl – a Duna jobb partján, a Dunántúli-dombság és az Alföld nagytájak találkozásánál fekvő – 213.300 lakosú megyéje (ksh.hu, 2021). A 3703 km² területű megye aprófalvas jellegű, a községek több mint 50%-a 1000 fő alatti lélekszámú. Tolna megye népessége örepszik, emellett erőteljesen jellemző a fiatal népesség elvándorlása.

Domborzata meglehetősen változatos: keleten a Sárköz és a Mezőföld alföldi jellegű síkvidék. A megye nagy részét azonban a patak völgyek által tagolt dombsági területek (Szekszárdi-dombság, Tolnai-hegyhát, Geresdi-dombság, Völgység) teszik ki. A mezőgazdaságnak kedvez, hogy a megye folyókban (Duna, Sió, Kapos, Sárvíz stb.) gazdag. A dombhátak észak felé meredeken, dél felé viszont lankás lejtőkkel ereszkednek a völgyek talpához. Ez utóbbiak kitűnő mezőgazdasági termőterületek. A megye éghajlata átmenet az Alföld és a Dunántúl jellemző klímája között: napfényben nagyon gazdag, a csapadék mennyisége 600-750 mm között mozog.

Az elsőrangú adottságoknak köszönhetően Tolna megye gazdasági életében mindig meghatározó volt a mezőgazdaság. A szőlőművelés az országos átlagnál magasabb a megyében, két jelentős borvidék alakult ki: a Szekszárdi és a Tolnai borvidék. A Duna és mellékfolyói miatt nagy hagyományai vannak a halászatnak, horgászatnak (Máté – Angler, 2021; Bajner et al., 2001).

A mezőgazdasági adottságokhoz képest azonban nagyon alacsony az élelmiszerfeldolgozóipari kapacitás a megyében, inkább az alapanyag-termelő jelleg a domináns. Az ágazat vállalkozásainak többsége lokális piacra termelő, mikro- és kisvállalkozás. A zöldség- és gyümölcstermények feldolgozása ugyanakkor fejlődött az elmúlt időszakban. A megyében termesztett gyümölcsök, zöldségek, gyógynövények magasabb feldolgozottsági szinten történő értékesítésének érdekében gyümölcsle-gyártó, szárító-aszaló üzemek létesültek. Hagyományos módon készülő szörpök, lekvárok, csatnik, savanyúságok feldolgozása családi vállalkozásokban, kistermelőknél történik. Kisméretű lokális vállalkozások dolgozzák fel a többnyire saját gazdaságból származó tejet, húsféléket, gabonát is. A megye keleti részén sok kistermelő paprika és egyéb fűszernövények feldolgozásával foglalkozik. Ezek azok az alapanyagok, amikből a leggyakrabban állítanak elő helyi termékeket a megyében (Máté – Angler, 2021).

A helyi termék Magyarországon a módosított és kiegészített 123/2009 FVM rendelet szerint „helyben előállított, helyben honos vagy helyben megtermelt alapanyagból hagyományosan, nem nagyüzemi vagy gyáripari technológiával, eljárással, illetve az adott térségre jellemző technológiával, eljárással készült, mikro- vagy kisvállalkozás által előállított” terméként definiált (net jogtar, 2019). Számos megközelítés továbbá egyetért abban, hogy ezek olyan helyben készített specialitások, melyek alapanyagai az adott térségből származnak. Előállításuk több nemzedéken keresztül átörökített tradicionális ismereteken alapul. A környezetkímélő eljárásokon túl a legalább 51%-os helyi hozzáadott értéket –helyi alapanyagot, helyi munkaerőt – tartalmaz. A helyi termékek főként agrártermékek, illetve egyéb kisipari termékek, melyeket jellemzően őstermelő, kistermelő, mikro-, vagy kisvállalkozás kis tételben állít elő. A rövid ellátási lánc, rövid élelmiszerellátási lánc a földrajzi térben egymáshoz közeli termelés, feldolgozás, értékesítés és végfogyasztó révén valósul meg (Nagy et al., 2018; Szomi, 2016). Így a termékek nem kerülnek be a kereskedői láncba, értékesítésük a létrehozásuk helyén, közvetlenül a termelőtől – gyakran személyesen találkozással – vagy a termékek

népszerűsítésére létrehozott helyi termék piacokon, esetleg helyi termékeket árusító üzletekben történik. A termékeket az előállítási helyüktől 40 km-en belül értékesítik (MTÜ, 2010).

Tolna megyében több mint 10 éve különböző programok keretében ösztönzik a lokális termékek előállítását, forgalmazását. Ma ezek iránt a produktumok iránt már nemcsak a helyiek, hanem a megyébe érkező turisták is érdeklődnek. Nem véletlen, hiszen a helyi termékek a meglátogatott térség kulturális örökségének részét képezik, tehát az adott terület kultúrájának hordozói, ezért az adott térség szerves hozzátartozói (Gonda, 2016; Angler, 2018).

A turizmusban résztvevők számára hazánkban elsősorban a helyi termékek által generált attrakciók jelentenek meghatározó vonzerőt. Ezek között az attrakciók között többnyire helyi termelői piacok, térségi vásárok, helyi termék fesztiválok, tematikus programok, gasztronómiai események szerepelnek (Szabó, 2014). A leginkább ismert helyi termékek már önmagukban is alkalmasak egyedi élményeket nyújtani a potenciális látogatók számára, így azok elsődleges szívóhatással rendelkeznek.

2. Anyag és módszer

Tolna megye változatos helyitermék-kínálattal rendelkezik, melyek a helyi lakosokon túl a turisták érdeklődésére is számot tartanak. A helyi termékek előállítói és a turisztikai szektor jó együttműködése a helyi termékek forgalmát pozitívan képes befolyásolni. A turisták a helyitermék-fesztiválokon, vendéglátóegységekben, szálláshelyeken találkoznak leginkább a lokális termékekkel.

A vizsgált terület lehatárolását, a szakirodalmi (kapcsolódó törvényi rendelkezések, az irányító szerepet ellátó szervezetek által kibocsátott kiadványok, Nemzeti Agrárgazdasági Kamara Helyi termék kézikönyve stb.) feldolgozást követően a Megyei Értéktár adatait tanulmányoztam. Tartomelemzéssel az agrár- és élelmiszergazdaság, valamint a turizmus és vendéglátás kategóriákban szereplő termékeket, mint helyi termék-kínálatot mértem fel.

Ezt követően primer adatforrásokhoz fordultam: a fogyasztók és a termék-előállítók körében kvantitatív kutatást végeztem 2021 nyarán. A Tolna megyébe érkező turisták szálláshelyeken, rendezvényeken, Tourinform irodákban való tartózkodásuk során tölthették ki a számukra készített kérdőívet. A 247 db értékelhető kérdőív kizárólag belföldi turisták véleményét tükrözi. Közülük nagy számban – mintegy 45%-uk – nem vásárol helyi terméket az utazása során. Alig 5%-uk érkezett egyedül a megyénkbe, a többiek párjukkal, családjukkal, vagy baráti társasággal jöttek. A kitöltők 26-69 év közöttiek, a válaszadók között nagyobb (59%) a nők aránya. 23%-uk életvitelszerűen Budapesten, 46% a szomszédos megyékben él, a többiek az ország egyéb területeiről érkeztek. A kutatásba bevont helyi termék-előállítók (49 fő) mindegyike Tolna megyében működik, a legtöbb (26 fő) östermelőként végzik a tevékenységüket. Ennél kevesebben működnek magányszemélyként (12 fő), és még kevesebben egyéni vállalkozóként (8 fő). Csupán hárman társas vállalkozás keretében végzik ezt a tevékenységet. Többségüknél a helyi termékek előállítása nem egyedüli megélhetési forrás, hanem kizárólag jövedelemkiegészítő tevékenység.

A válaszok elemzése egyszerű matematikai, statisztikai módszerekkel történt a keresztösszefüggések vizsgálatával. A saját résztvevői megfigyelésekből származó információkkal egészítettem ki a számadatokból levont következtetéseket.

A kérdőívek összeállításánál a Microsoft Word, értékelésénél pedig a Microsoft Excel programokat használtam.

Jelen tanulmány a terjedelmi korlátok miatt a teljes kutatásnak csak egy töredékét mutatja be. Az alkalmazott módszertan nem biztosítja az eredmények reprezentativitását, de az alapvető összehasonlítást, érdemi következtetések levonását lehetővé teszi.

3. Eredmények és értékelésük

Tolna megye mezőgazdaságának a térség hagyományai, a termelés színvonala, a kimagasló termésátlagok, az élvonalbeli borkultúra kiemelkedő pozíciót biztosítanak a hazai agráriumon belül. Nem véletlen, hogy a Települési Értéktárakban, a Tájegységi Értéktárakban és a Tolna Megyei Értéktárban is hangsúlyosan megjelennek az agrárium termékei és az ezekből készített élelmiszerek, élelmiszeripari termékek.

Az élelmiszer-alapanyagok és az élelmiszerekhez kapcsolódó értékek az értéktárak két csoportjában találhatóak: egyrészt az agrár- és élelmiszergazdaság, másrészt a turizmus és vendéglátás kategóriában. Ez utóbbi a Megyei Értéktárban a szekszárdi Petrits Mézeskalács Múzeumot emeli ki. A múzeum a mézeskalácsos mesterség történetét mutatja be a család – csaknem 200 éves – szakmai múltján keresztül.

A Megyei Értéktárban agrár- és élelmiszergazdaság kategóriában 22 db értéket, terméket, ismeretet listáztak. Ezek közül nagy piaci potenciállal bírnak a turizmusban is:

- A bogyzslói paprikatermesztés hagyományai,
- Brill pálinkaház pálinkái, Harc,
- Magyar Rapszódia desszert család, Dombóvár,
- Magyartarka szarvasmarha, Bonyhád,
- Szekszárdi kadarka,
- Szekszárdi márc,
- Szekszárdi kékfrankos,
- Szekszárdi bikavér.

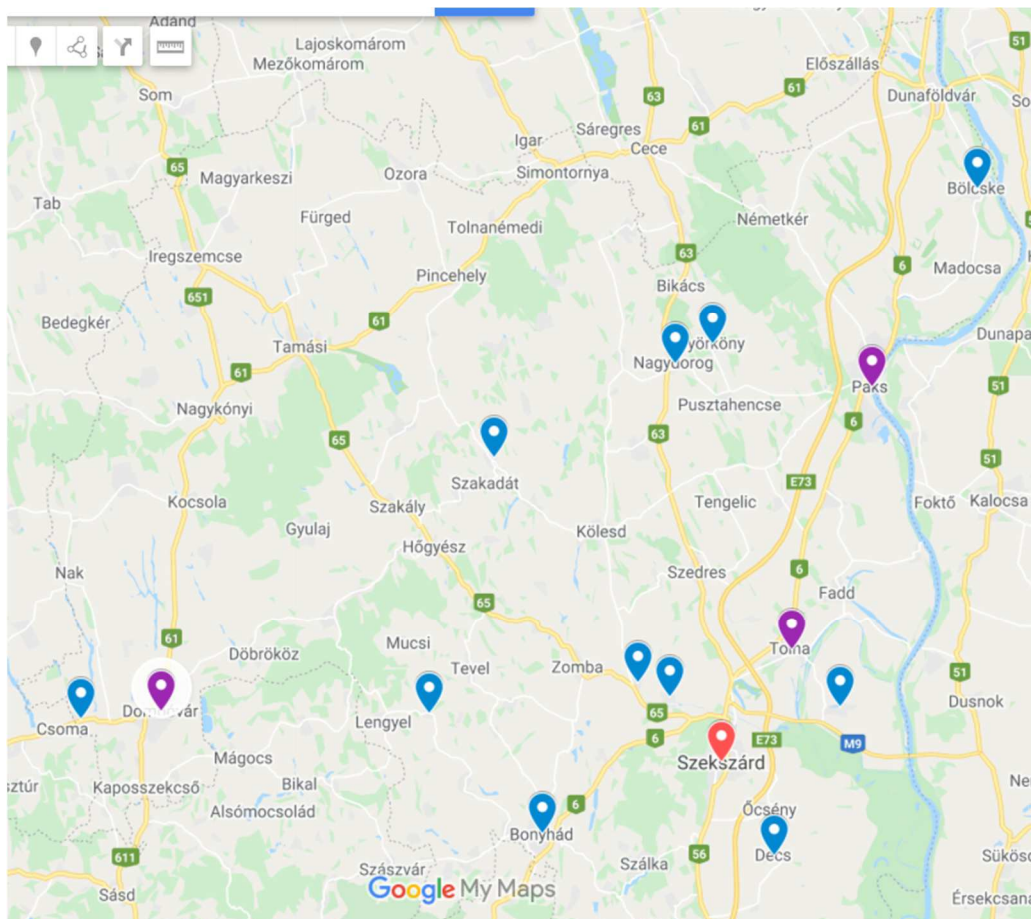
A dunai halászlé pedig a Hungarikumok Gyűjteményébe is bekerült. Az agrár- és élelmiszergazdaság kategóriában szereplő értékek piros színnel, az egyéb – a fogyasztók által értékesnek tartott – termékek zölddel láthatóak az 1. ábrán.

1. ábra: A Tolna megyei értékek

Saját szerkesztés a <http://www.kincsestolnamegye.hu> alapján, 2022

A megye 109 települése közül csupán 15 helységben találunk a Megyei Értéktárban szereplő példát a fent említett kategóriákban. A megye 11 városa közül csak 6 rendelkezik ilyen értékekkel. Dombóvár, Paks és Tolna két-két értéket, Szekszárd ötöt tudhat magáénak (2. ábra).

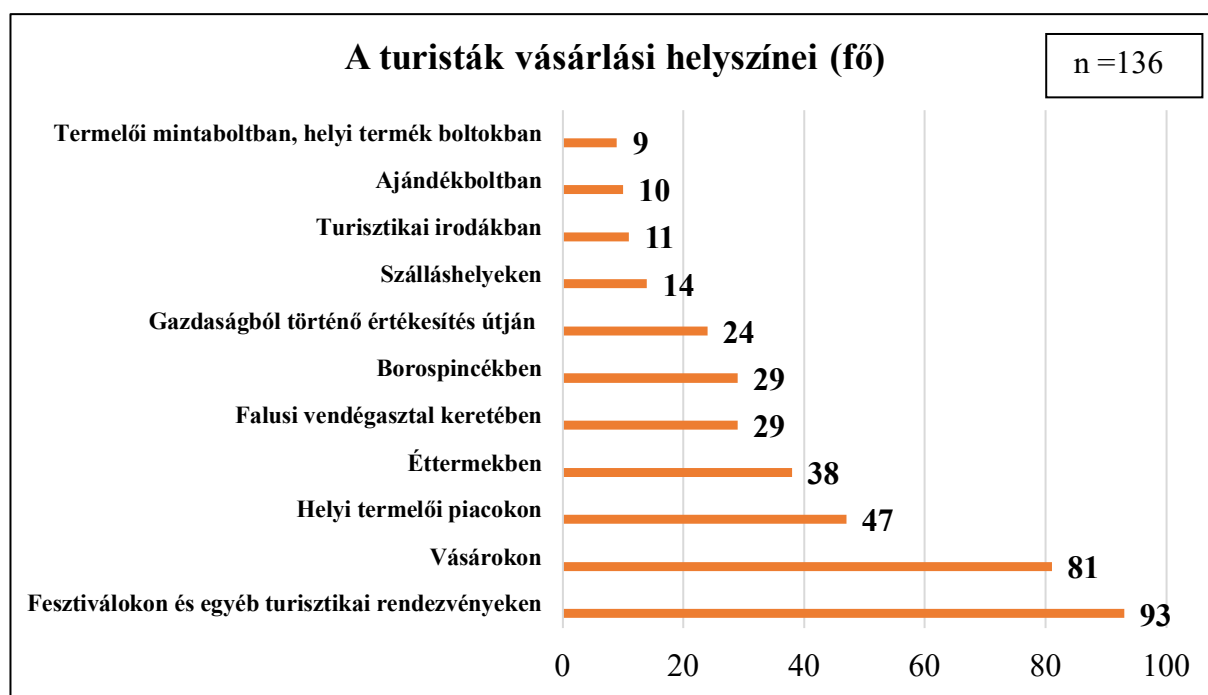
2. ábra: A Tolna Megyei Értéktár agrár- és élelmiszergazdaság kategóriájában szereplő értékek földrajzi elhelyezkedése
Saját szerkesztés a <http://www.kincsestolnamegye.hu> alapján, 2022

Azzal azonban, hogy a Tolnai borvidék és borai, valamint a Szekszárdi történelmi borvidék és borai is helyet kaptak a Megyei Értéktárban, lényegesen megnő az érintett települések száma, hiszen a listában a borvidéki központi települést nevesítik csak. A Tolnai borvidék 42 települése közül a korábban már számba vett helységeken túl még 36, a Szekszárdi borvidék 15 településéből pedig még további 11 érintett így az agrár- és élelmiszergazdaság kategóriában. Ezzel a megye településeinek csaknem 57%-án jelen van ilyen jellegű megyei érték. Ezeknek az értékeknek a turizmusban hasznosítása, vagy egyáltalán megjelenése sokban függ a település elhelyezkedésétől, az egyéb helyi vagy környékbeli vonzeróktól, a turizmusban együttműködők kreativitásától.

Az azonban egyre gyakoribb, hogy a fesztiválok, nagyszabású rendezvények egyik programelemeként a környékbeli helyi termék előállítók kínálják portékáikat. A termelők válaszaiból kirajzolódik, hogy számukra is ezek a rendezvények biztosítják a leggyakoribb találkozási lehetőséget a turizmusban részt vevő vásárlóikkal. Ezáltal számukra kiemelten fontos a fesztiválokon, rendezvényeken történő értékesítés. Csupán 13 termék-előállító vélekedett úgy, hogy más meghatározó értékesítési csatornája van a turistákhoz. Ők vásárokon, termelői piacokon, vagy a saját falusi szálláshelyükön kínálják termékeiket.

Ma már hazánkban is vannak kultikus helyi termelői piacok. Ezek igazi turistacsalogatók, sokszor önálló vonzerőként tekintenek rájuk a látogatók. A termelők szerint ilyen helyi termelői piacok Tolna megyében még a turisztikai szempontból egyébként is frekvenciáltabb településeken sincsenek, bár Pakson alkalmi jelleggel működik egy helyi termék piac, a Spájj. A termelők szívesen is vesznek részt rajta. Gazdag kiegészítő programjaival sok élményt kaphatnak a piacot felkeresők, de közöttük csak elvétve találkozhatunk turistákkal.

A helyi termékeket vásárló turisták válaszaiból (3. ábra) azonban egy kicsit kedvezőbb kép alakul ki ezzel kapcsolatban. A három helyszín kiválasztása között, ahol a helyi termékeket szerzik be, több, mint harmaduk (47 fő) a helyi termelői piacokat is megnevezték. A turisták túlnyomó része (39 fő) nézelődni érkezik a piacra és csak másodlagos cél a vásárlás. A megye piacaival kapcsolatosan a jó hangulatot 14 fő emelte ki. A megkérdezettek azonban kevés élménygazdag helyi termék-piacot, vagy egyéb élményszerű elemet tudtak konkrétan megnevezni. Ezek az élmények, programok hiányoznak is számukra.

3. ábra: A Tolna megyében tartózkodó turisták helyi termék vásárlásának helyszínei
Saját szerkesztés, saját kutatás alapján, 2022

Egyértelműen a turisták is a rendezvényeket, fesztiválokat, vásárokat emelik ki (93 fő, illetve 81 fő), mint a helyi termékek leggyakoribb beszerzési helyszínei. A megyében a tematikus gasztronómiai rendezvények, a borfesztiválok, de még sok falunap is lehetőséget nyújt helyi termékek beszerzésére. A látogatóknak további előny, hogy a fesztiválhangulatot változatos műsorkínálat biztosítja.

Feltűnő azonban, hogy – bár a megyében 9 helyi termék bolt működik – ezek kevésbé ismertek az idelátogatók számára (9 fő). Az ajándékboltok, turisztikai irodák tekintetében a szűk kínálatot kifogásolták az érdeklődők.

Meglepő, hogy viszonylag nagy számban (24 fő) a gazdánál történő közvetlen vásárlást említették. Az ezt firtató kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a velük való

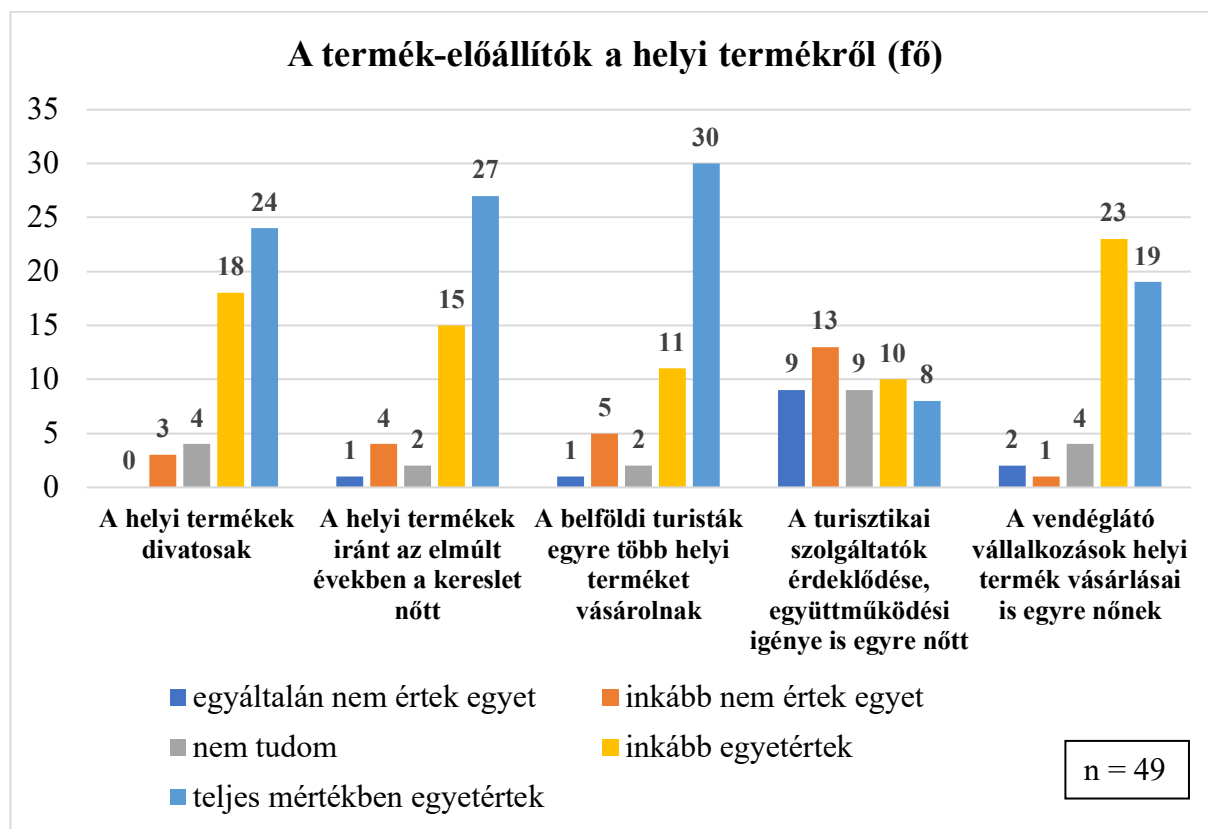
kapcsolatfelvételen a szállásadók, borosgazdák voltak a turisták segítségére, illetve a termelőkkel a rendezvényeken történő személyes kapcsolat során kaptak elérhetőséget.

A térség sajátja a kiváló szekszárdi és tolnai borok széles választéka. Minden válaszadó tisztában volt azzal, hogy a borok a kínálatában megjelennek, mint lokális termékek. A borosgazdáknál történő vásárlás külön szerepelt a kérdőívben a lehetőségek között, ez azonban nem mutat kiugró eredményt. Hasonlóan 29 fő választotta, mint a falusi vendégasztal keretében történő vásárlást.

A falusi szállásadás keretében nyújtott étkezéseknél számoltak be a fogyasztók leginkább a helyre jellemző élelmiszerekkel, tájjellegű ételekkel, vonzó programokkal való találkozásról. Az éttermek, vendéglők kínálatában 34 fő hiányolta ezeket a helyi specialitásokat, illetve kevesellte az azokról szóló tájékoztatást. Csupán a térséghez köthető nevek és a házi, helyben készített jelzők utalnak az ételek, italok egyedi, lokális jellegére. Pl.: dunai harcsapaprikás, gemenci szarvastokány, sváb túrógombóc, házi sonka stb. Hiányolták és igényelnék a helyi termékek elkészítéséhez kapcsolódó gyakorlati ismeretek (lekvárfőzés, zöldségek fermentálása, kolbásztöltés stb.) megszerzését is.

A termelők meglátása szerint markánsan eltér a helyiek, környékbeliek által vásárolt termékektől a turisták kereslete. Ők még inkább fogékonyak a minél különlegesebb, egyedi árucikkekre. Kíváncsiak az előállítás mikéntjére, a termékekhez fűződő hagyományokra, a térséghez való kötődésükre. Kifejezetten igénylik a termelővel való személyes találkozást, beszélgetést.

A turisták az árakat kissé drágának, de nagyrészt reálisnak ítélték meg, elfogadva a tömegtermékek áránál magasabb árakat. Többnyire tisztában vannak azzal, hogy a helyi alapanyagokból, tradicionális receptek alapján készült élelmiszerek, mint prémiumtermékek drágább árkatégoriát képviselnek. A termék-előállítók úgy ítélik meg, hogy a turisták költési hajlandósága magasabb, mint a helyi vásárlóké, ez még inkább fontossá teszi számukra ezt a célpiacot.

4. ábra. A helyi termék-előállítók véleménye a helyi termékekről
Saját szerkesztés, saját kutatás alapján, 2022

A termelők egyértelműen a helyi termékek népszerűségéről, sőt, annak növekedéséről számolnak be (4. ábra). Alapvetően divatosnak tartják ezeket a produktumokat és a kereslet élénkülését is egyértelműen érzékelik általában, a belföldi turisták és a vendéglátó vállalkozások vásárlásai alapján egyaránt, közel azonos intenzitással. Ezeknél az attitűd-állításoknál alig van olyan termelő, aki nem ért egyet, vagy nem tud véleményt formálni a kijelentésekkel kapcsolatosan. Ezért elgondolkodtató, hogy úgy vélik, a turisztikai szolgáltatók még nem ismerték fel a helyi termékekkel kapcsolatos trendekben rejlő lehetőségeket. A termelők meglátása szerint a turisztikai szolgáltatók (turisztikai irodák, ajándékboltok, szálláshelyek stb.) érdeklődése is alacsony és az együttműködés is hiányzik a felek között. Ennél a kijelentésnél született a legtöbb (9 fő) „nem tudom” válasz. Kétszer ennyien (18 fő) látják azonban a turisztikai szolgáltatók elmozdulását pozitívan, míg ennél is többen (22 fő) egyáltalán nem, vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy a turisztikai szolgáltatók érdeklődése, együttműködési igénye – a folyamatosan növekvő kereslet ellenére – nőtt volna.

4. Következtetések, javaslatok

Napjainkban nemzetközi irány, hogy az élelmiszerfogyasztók egyre egészség- és környezettudatosabbak, így inkább a tájjellegű, valamint az organikus termékek irányába fordulnak, divatos dolog lett a helyi termékek előállítása és fogyasztása. Így a lokális produktumok megjelenése valós fogyasztói igényeket elégít ki.

A helyi termékek hordereje a turizmusban is egyre nő, ezáltal pedig a turisták is, mint fogyasztók jelennek meg a turisztikai fogadóhelyeken. Számukra nemcsak a termékek értékesítése kívánatos, hanem általuk a helyi örökségek bemutatása is.

Tolna megye mezőgazdasági adottságai, termesztési, termelési hagyományai, az élelmiszerfeldolgozás területén megőrzött ismeretei alapul szolgálhatnak minőségi, egyedi helyi specialitások előállítására, forgalmazására. Mindez kiegészítheti, színesítheti a megye turisztikai kínálatát.

A termelők fő vevői még mindig a helyiek, vagy a környékbeliek, de a turisták vásárlásai mindinkább hozzájárulnak tevékenységük jövedelmezőségéhez. A lokális piacra termelve azon termelők fennmaradása garantáltabb, akik kreatív termékekkel, újszerű kínálatot várják a fogyasztókat. Őket a niche-piacok fizetőképesebb vevői is megtalálják.

Bár történtek kezdeményezések különböző védjegyrendszerek kialakítására, ezek a fogyasztók körében nem tudtak elterjedni. Hiányzott ezek népszerűsítése, sokszor valós értéket sem hordoztak. Fenntartásuk pályázathoz kapcsolódott. Brandek kialakításával tudnának a piac markánsabb szereplői lenni.

A turisták legkönnyebben a különböző népszerű helyi termék vásárokon, fesztiválokon férhetnek hozzá a helyi portékákhoz. Ezeken a rendezvényeken történő értékesítés a termelők számára is kedvező, hiszen rövid idő alatt tömegekhez juthat el a termékük. Ugyanúgy, mint a helyi termék piacokon és a vendéglátóegységekben, itt is hiányoznak a színesítő programelemek. A leggyakrabban a termékcostolás, az étkezés, bor-, pálinkakostolás az „ attrakció”, de ennél ötletesebb, gazdagabb élményekre vágyik a turista. A vendéglátóegységek választékának közlésénél rendszerint elmarad a helyi termékek felhasználásának, az elkészítésben alkalmazott egészséges eljárások, a tradicionális receptek hangsúlyozása. Pedig a gasztronómiai tudás divat. A helyi alapanyagok, ízek, konyhaművészeti tradíciók megismertetésére, népszerűsítésére jó alkalmak pl. a malacsütés nyáron, vagy a téli időszakban disznóvágás és a hozzá kapcsolódó feldolgozás. Az élménygasztronómia további eleme a térségre jellemző hagyományos ételek készítésének elsajátítása, pl. kemencés ételek, házikenyér-sütő, csatnifőző, savanyító stb. kurzusok lebonyolítása. A helyben készült portékáknak a szálláshelyek reggelijében könnyen meg lehetne találni a helyét.

A még kiaknázatlan piac megnyerése érdekében elvárható lenne a turisztikai szolgáltatók és a helyi termék-előállítók szorosabb és szervezettebb kapcsolata. Mindez hozzájárulhat a megye turisztikai kínálatának bővítéséhez, a térség arculatának javításához, a turisztikai bevételek növeléséhez.

Felhasznált irodalom

- Angler K. (2018): Helyi termékek szerepe a Szekszárdi borvidék gasztronómiájában, Generációk a turizmusban. I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia: Tanulmánykötet Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE KTK), Pécs, 380-391. p., 12 p.
- Bajner M.; Dreschner J. A.; Endrédi L.; Gébert I.; Horváth B.; Horváthné P. I.; Sebestyén G. I.; Szentesné N. J.; Töttös G. (2001): Szekszárd vidékének természeti és kulturális környezeti értékei. PTE-IGYFK, Szekszárd, 9-73. p.

- Gonda T. (2016): A turisztikai termékfejlesztés alapjai PTE KPVK, Szekszárd, 152-170. p.
- Gonda T.; Angler K.; Csóka L. (2021): The role of local products in tourism European countryside 13: 1 91-107. p., 17 p.
- ksh.hu (2021): Fókuszban a megyék – 2021. I–III. negyedév
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/213/index.html> (letöltve: 2022. 01.02.)
- Máté A.; Angler K. (2021): Assessment of food and drink industries' situation from Tolna County Acta cultura et paedagogicae 1 : 1 pp. 158-174. p., 17 p.
- MTÜ (2010): 52-2010_FVM-rendelet.pdf https://mtu.gov.hu/documents/prod/52-2010_FVM-rendelet.pdf (letöltve: 2020. 11.09.)
- Nagy D.; Angler K.; Bencsikné A. J.; Gonda T. (2018): A helyi termékek fogyasztói megítélése a 4C marketing megközelítésében [online] Gyeregyalog.hu Egyesület, 2-58. p.
https://eatgreen.hu/wp-content/uploads/2018/05/Helyi_termek_4C_tanulmany_20180430.pdf (letöltve: 2021. 12.19.)
- net jogtar (2019): 123/2009. (IX. 17.) FVM rendelet a Helyi Vidékfejlesztési Közösségek és a LEADER helyi akciócsoportok részére az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1698/2005/EK tanácsi rendelet keretében nyújtott támogatás részletes feltételeiről szóló 141/2008. (X. 30.) FVM rendelet módosításáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0900123.FVM> (letöltve: 2019. 04. 14.)
- Szabó D. (2014): A rövid ellátási láncban rejlő lehetőségek és veszélyek Magyarországon Acta Carolus Robertus: Károly Róbert Főiskola Gazdaság- És Társadalomtudományi Kar Tudományos Közleményei 4:(2) 109-118. p.
- Szomi E. (szerk.) (2016) Helyi termék kézikönyv 2016. 76 p. Nemzeti Agrárkamara Budapest Csongrád Megyei Agrár Információs, Szolgáltató és Oktatásszervező Nonprofit Közhasznú Kft. Szeged

Smart city koncepciók megjelenése és integrálás a fenntartható városi megközelítésekbe

Dr. Kaszás Nikoletta¹ – Dr. Németh Kornél² – Dr. Péter Erzsébet³

¹⁻²⁻³egyetemi docens, Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ, 8800 Nagykanizsa, Zrínyi Miklós utca 18.

e-mail cím: kaszas.nikoletta@uni-pen.hu

Absztrakt

Az ENSZ tanulmányai igazolják, hogy a Föld lakosságának egyre nagyobb hányada él városi környezetben. A legutóbbi tanulmányok már nem csak azt mutatják ki, hogy az elmúlt években milyen növekedés volt tapasztalható, de jövőbeni prognózisokat is lefektettek. Ezek értelmében a következő évtizedekben tovább nő a városi lakosság aránya a vidékihez képest, valamennyi kontinensen, minden gazdasági-fejlettségi szinten álló régióban. A városok méretének növekedése számos kihívást jelent: a környezeti terhelésen túl a növekvő népességszámból egyre növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket, munkanélküliséget és a további tényezők pedig társadalmi instabilitást idéznek elő a világ nagyvárosaiban. Bár az ICT nagy potenciállal rendelkezik és bizonyított szerepet játszik a városok fenntarthatóság felé történő átmenetének támogatásában, a városi rendszerek tervezése során jelenleg hiányzik a kapcsolat az okos városok és a fenntartható városok megközelítései között. Tanulmányunkban ezen két koncepció közelítésére tettünk kísérletet.

1. Bevezetés

Az ENSZ előrejelzése szerint 2050-re a világ népessége 32%-al nő (2014-es bázison), vagyis eléri a 9,6 milliárdot, miközben a városi népesség aránya 63%-al fog nőni: 2014-ben 3,9 milliárd fő élt városokban, a prognózisok szerint ez a szám 2050-re 6,3 milliárdra nő (World Urbanization Prospects The 2007 Revision Highlights, 2007).

A városok méretének növekedése számos kihívást jelent szociokulturális, gazdasági és fenntarthatósági értelemben is. Noha a világ GDP-jének 80%-át a városokban állítják elő (az ipar mellett köszönhetően a szolgáltatások széles skálájának), ugyanakkor ez a gazdasági teljesítmény jelentős terhet is ró az emberiségre. Estevez et al. (2011) szerint például a városok adják a globális energiaigény körülbelül kétharmadát és az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának akár 70%-át is a városokban élők és dolgozók állítják elő: ha csak a városi épületeket vesszük alapul, ezek adják a világ energiafelhasználásának mintegy 40%-át, és a világ CO₂-kibocsátásának ötödét. A természeti erőforrások felhasználásának 75%-a városokban fordul elő, s a városok termelik a globális hulladék 50%-át (Ellen MacArthur Foundation, 2019). A környezeti terhelésen túl a növekvő népességszámból egyre növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, munkanélküliség és további tényezők pedig társadalmi instabilitást idéznek elő a világ nagyvárosaiban.

Mindez azonban nem állítja meg a városok népességének növekedését, sőt, a városok számának emelkedése mellett azok általános méretében is jelentős növekedést prognosztizál az ENSZ.

A világ gyors urbanizációja tehát számos kihívást vet fel az intenzív energiafogyasztással, a levegő és a vízszennyezéssel, a telített közlekedési hálózatokkal, a forgalmi torlódásokkal és a növekvő városi erőszakkal és a bűnözéssel. A döntéshozóknak megoldást kell találniuk a keletkező mérgező hulladék ártalmatlanítására, az erőforrások kimerülésével, a társadalmi egyenlőtlenséggel és a kiszolgáltatottság, a közegészségüggyel kapcsolatos kihívásokra. Látható, hogy az urbanizáció óriási megterhelést jelent a városi rendszerekre, a mögöttes működési és szervezési folyamatok, funkciók és szolgáltatások szempontjából is (Bibri - Krogstie, 2017). Ezen kérdésekre adhatnak választ a smart city vagy épp a sustainable city különböző koncepciói, amelyek integrált megközelítésével foglalkozik jelen tanulmány.

2. Smart technológiák elterjedése a városi környezetben – smart city solutions

A fentiekben is ismertetett gyors urbanizációs kihívásokat a helyi önkormányzatok digitális technológiával támogatott urbanizációs modellek révén próbálják megoldani. Ennek célja a városok átalakítása annak érdekében, hogy jobb szolgáltatásokat kínáljanak a városlakók és a látogatók számára. Az ilyen típusú fejlesztések az elmúlt években kerültek igazán a középpontba: a városok a szolgáltatásnyújtás minőségének fokozása érdekében a technológiai újítások bevezetésére összpontosítottak, törekedve arra, hogy a lakosok életminőségét ezek révén javítsák (Estevez et al., 2011).

Yigitcanlar és munkatársai 2019-es tanulmányukban a smart city 20 különböző fogalmi meghatározását elemezték, kiemelve, hogy a téma még napjainkban is nagyon forr, vagyis nincs egységes álláspont. A szerzők által feldolgozott definíciók többnyire a 3. ábrában összefoglalt kifejezéseket tartalmazták.

1.ábra: Smart city definíciók fő tartalmi elemei

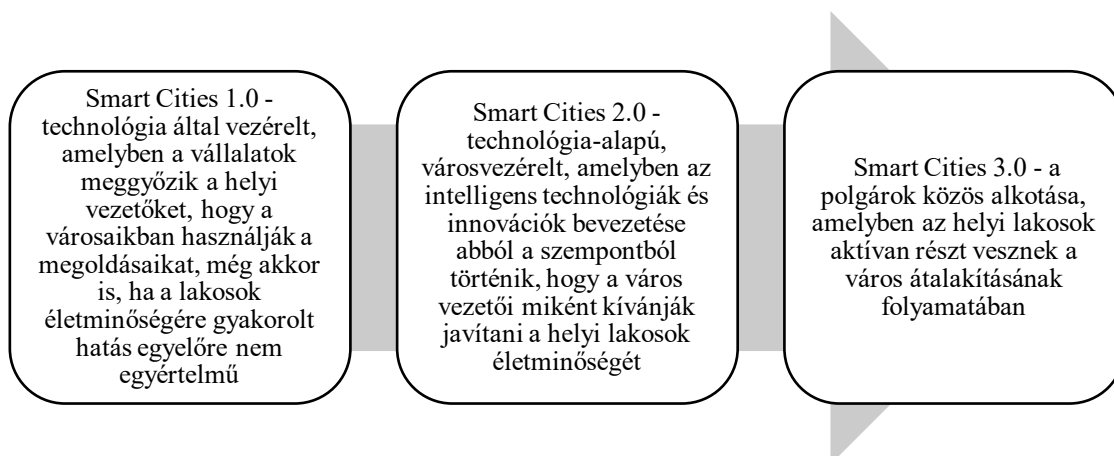
Forrás: Yigitcanlar et al. alapján, 2019

Az okos helyet – legyen az város, vagy épület - gyakran úgy írják le, amely képes erőforrásait intelligensen kezelni, és gyakran technológiai összefüggéseken alapul (Bonomi et al., 2014). A várostervezés és -fejlesztés szempontjából az „okos” azt jelenti, hogy egy városnak kulcsfontosságú célja a gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóság elérése, és ezáltal az életminőség javítása (Albino et al., 2015; Kondepudi - Kondepudi, 2018).

A European Innovation Partnership szerint az okos városokat egymással kölcsönhatásban álló; az energia-, az anyagok-, a szolgáltatások- és a finanszírozás áramlását felhasználó emberek rendszerének kell tekinteni; amelynek célja a fenntartható gazdasági fejlődés, az ellenálló képesség javítása és a magas életminőség előmozdítása (European Innovation Partnership -EIP, 2013). Martin et al. (2018) szerint az okos város egy olyan hely, ahol a korábban megoldhatatlan társadalmi és környezeti problémákat, mint például a társadalmi kirekesztést és az éghajlatváltozást, digitális technológiák telepítésével sikerül megoldani. A neoliberais okos város jövőkép ugyanakkor azt mondja, hogy a jövő városa három vízió konvergenciája: a digitális város, a vállalkozói város és a fenntartható város. Dhingra - Chattopadhyay (2016) szerint a társadalom, a gazdaság, a környezet és a kormányzás dimenzióiban lehet megvalósítani az okos város koncepciót, amelyek négy elven alapulnak: fenntarthatóság, életminőség, városi szempontok és intelligencia. Chourabi et al. (2012) szerint az okos város koncepció megvalósításához megfelelő menedzsment és szervezés, technológiai ismeretek, kormányzás, eljárásrendek, az emberek és közösségek, gazdaság, épített infrastruktúra és természeti környezet szükséges, ezen témákban valósítható meg az „okosítás”. Barrionuevo et al. (2012) négy kulcsdimenziót azonosított: gazdasági (GDP, szektorerősség, nemzetközi tranzakciók, külföldi befektetések); emberi (tehetség, innováció, kreativitás, oktatás); társadalmi (hagyományok, szokások, vallások, családok); környezetvédelem (energiapolitika, hulladék- és vízgazdálkodás, tájkép); intézményi (polgári szerepvállalás, közigazgatási hatóság, választások). Giffinger et al. (2007) munkájában egy város okosságának széles körben idézett mutatói hat jellemzőre vannak felosztva: okos gazdaság, okos emberek, okos kormányzás, okos mobilitás, okos környezet és intelligens életmód.

Az okos városok szélesebb körű megértése rávilágít arra, hogy a modern technológiák használata mellett, az okosítás végső célja a jobb életminőség elérése és a negatív környezeti hatások csökkentése, amelyek érdekében az okos technológiákat alkalmazni szükséges (IEEE Smart Cities Announcement, 2019).

Lima és munkatársai szerint a települések elköteleződése az okos város koncepció iránt egyfajta evolúciót eredményezett (2. ábra), annak fényében, hogy miként alkalmazták a technológiát és a fejlődést.

2.ábra: Az okos város koncepció evolúciója az elköteleződés szerint

Forrás: Lima et al. alapján, 2020

A számtalan megközelítés az okos város koncepciók egyfajta csoportosítását is lehetővé tette. Angelidou (2014, 2015) két fő klaszterbe sorolta az okos város értelmezéseket, amelyeket Lima et al. (2020) egy harmadik, integrált elemmel bővített ki:

- techno-központú megközelítés, hangsúlyozva a hardvert, a kemény infrastruktúrát és a technológiát (közlekedés, energia, kommunikáció, hulladék, víz stb.), ezek hatékonyságára és előmozdítására összpontosítanak az ICT támogatása által;
- emberközpontú megközelítés, a puha infrastruktúrára és az emberekre koncentrálna a társadalmi és emberi tőke, a tudás, a részvétel, a méltányosság, a biztonság szem előtt tartásával;
- integrált megközelítés, amely egyesíti a fenti tulajdonságokat.

További csoportosítások is születtek, pl. Calzada - Cobo (2015) ismerteti a top-down vs. bottom-up típusú megközelítéseket; míg Ahvenniemi et al. (2017) a kereslet- és kínálat-vezérelt okos megközelítésekről ír.

A települési környezetben értelmezett okosítás gyakorlata a szakirodalom szerint hardveres és szoftveres megoldásokat egyaránt tartalmaz, hiszen ezen technológiák igazán akkor válnak használhatóvá, ha vezeték nélküli, mobil hálózatokon keresztül összekapcsolva folyamatos adatszolgáltatás történik a város fizikai, térbeli, infrastrukturális, működési, funkcionális és társadalmi-gazdasági folyamatairól. Ezeket a technológiai komponenseket a városi adatok érzékelésére, összegyűjtésére, tárolására, koordinálására, integrálására, feldolgozására, elemzésére, szintetizálására, modellezésére, szimulálására, kezelésére, cseréjére és megosztására használhatják nyomon követés, megértés és tervezés céljából. Másképp fogalmazva: az ICT eszközök alkalmazásának célja a városi területek és rendszerek egymásba integrálása, hogy ezáltal jobban megértsük, hogyan működnek a városok és hogyan kezelhetők komplex rendszerként új elméletek, új megoldások kidolgozása érdekében. Ez hosszú távon növelheti a város egészséges és hatékony működését, valamint a polgárok életminőségét (Bibri - Krogstie, 2017).

Albino et al. (2015) szerint az okos, vagy okosabb város olyan város, amely a „műszeres, egymással összekapcsolt és intelligens” jellemzőkkel írható le. Ezeket a jellemzőket az ICT használata teszi lehetővé. A „műszeres” réteg olyan érzékelőalapú rendszerekre utal, amelyek valós idejű adatokat szolgáltatnak érzékelők, mérők, kamerák és strukturálatlan adatok révén. E réteg bemeneteit az „egymással összekapcsolt” rétegben integrálják és átalakítják eseményekkel kapcsolatos információkká, hogy kellően részletes információval szolgáljanak. Az ezen réteg által szolgáltatott információkat és más, a város számára releváns adatokat, majd az elemzett információkat vizualizálja az „intelligens” réteg, hogy a város vezetői képesek legyenek megalapozott döntéseket hozni (Elgazzar - El-Gazzar, 2017).

Az okos technológiák használata intelligensebbé, összekapcsoltabbá és hatékonyabbá teszi a város kritikus infrastruktúra-összetevőit és szolgáltatásait - ideértve a városvezetést, az oktatást, az egészségügyet, a közbiztonságot, az ingatlanokat, a közlekedést és a közműveket (Washburn et al., 2010).

A fentiek alapján be kell látnunk ugyanakkor, hogy okos városról csak akkor beszélhetünk, ha a fenti ICT elemeket a megfelelő módon integrálva használjuk, pl. intelligens közlekedés, intelligens mobilitás, intelligens szállítás, intelligens energia, intelligens tervezés, intelligens kormányzás, intelligens környezet, intelligens egészségügy, intelligens oktatás, intelligens biztonság és intelligens parkok (Bibri - Krogstie, 2017).

Az okos város arra törekszik, hogy fenntarthatóságát a modern technológiák támogatásával érje el; valójában azonban az információs és kommunikációs technológiák számos előnnyel járhatnak a városok számára, de ezek beépítése önmagában nem elég ahhoz, hogy fenntartható város legyen (Ahvenniemi et al., 2017; Chang et al., 2018). Az okos város megoldások azt ígérik, hogy gazdasági, társadalmi és környezeti értéket teremtenek a városi szolgáltatások és az infrastruktúra digitális technológiákkal való zökkenőmentes összekapcsolása révén (Viitanen - Kingston, 2014), ugyanakkor kevés bizonyíték van arra, hogy képesek-e növelni a társadalmi jólétet, építeni az igazságos és méltányos közösségeket, csökkenteni az erőforrás-felhasználást és a hulladéktermelést, javítani a környezeti minőséget vagy alacsonyabb szén-dioxid-kibocsátást elérni (Cavada et al., 2016; Evans et al., 2019)

3. Fenntarthatóság kérdésének megjelenése és városi fontossága – sustainable cities

A fentiekben vázolt urbanizációs tendenciák és kihívások alapján a helyi önkormányzatok, a döntéshozók, a tervezők és a városi polgárok számára kulcsfontosságú kérdés, hogyan lehet fenntarthatóvá tenni a városokat.

A különböző környezetvédelemhez kapcsolt koncepciók egyre inkább megjelennek a városok értelmezésében is. Az olyan kezdeményezéseket, mint a zöld város, az öko-város, az alacsony szén-dioxid-kibocsátású város, az intelligens város mind a fenntarthatóság integráltabb megközelítései felé haladnak (Trindade et al., 2017; Yigitcanlar - Kamruzzaman, 2015).

Az ENSZ megközelítésében a fenntartható várost (vagy ökovárost) a társadalmi fejlődésre, a gazdasági fejlődésre, a környezetgazdálkodásra és a városirányításra kell építeni, annak érdekében, hogy biztosítani tudjuk az „alacsony ökológiai lábnyomot”, és kiküszöböljük a gazdasági, társadalmi és környezeti veszélyek más helyszínekre és a jövő generációira történő átruházását (UN, 2013).

Ez a fogalmi megközelítés a városok egyfajta fejlődésére (és / vagy átalakítására) utal oly módon, hogy az élhető és egészséges környezetet, megfelelő életminőséget és hosszútávú jólétet biztosítson, miközben csökkenti az erőforrások iránti igényt és törekszik a káros környezeti hatások csökkentésére, ezáltal elkerülve, hogy a jelen társadalma különösebben nagy terhet rójon a jövő nemzedékeire (Bibri - Krogstie, 2017).

A fenntartható várost tehát olyan környezetnek tekinthetjük, amelynek elsődleges célja a környezetminőség és -védelem, valamint a társadalmi egyenlőség és a jólét hosszú távú javítása. Mindez a „forma”, vagyis a városi intézményrendszer tekintetében a fenntartható fejlődési stratégiák elfogadásával érhető el, továbbá olyan innovatív megoldások alkalmazásával, amelyek például az épített környezet, az infrastruktúra, a működés, a tervezés, valamint az ökoszisztéma és az emberi szolgáltatások biztosítása tekintetében elérhetők, miközben folyamatosan optimalizálják a hatékonyságot.

Egy fenntartható város vezetésének tehát feladata, hogy:

- maximalizálja az energia- és az anyagi erőforrások hatékonyságát,
- hulladékmentes rendszert alakítson ki,
- támogassa a megújuló energiatermelést és -fogyasztást,
- elősegítse a szén-dioxid-mentes működést és csökkentse a CO₂ szennyezést,

- megreformálja továbbá a közlekedési kultúrát, és ösztönözzé a gyalogos és kerékpáros és fenntartható közlekedést,
- támogassa a különböző ökoszisztémák védelmét,
- hangsúlyozza a tervezés méretezhetőségét és térbeli közelségét,
- előmozdítja az élhető és a fenntartható közösségek kialakulását (Bibri - Krogstie, 2017).

Elgazzar - El-Gazzar (2017) szerint a fenntartható közösség olyan hely, ahol az emberek élni és dolgozni akarnak, most és a jövőben egyaránt. Érzékenyek a környezetükre és hozzájárulnak a magas életminőséghez. Biztonságosak és befogadóak, jól tervezettek és szervezettek, esélyegyenlőséget és megfelelő szolgáltatásokat kínálnak mindenki számára.

Estevez et al. (2011) szerint egy város akkor fenntartható, ha működése során szem előtt tartja a fenntarthatóság 3P megközelítését (profit, people, planet), továbbá elősegíti a fenntartható fejlődés különböző dimenzióit:

- gazdasági - egészséges, dinamikus és felelős gazdálkodás;
- szociális - a társadalmi befogadást és megfelelő életminőséget elősegítő város;
- környezeti - különböző ökológiai megoldásokat alkalmaz környezetének védelme érdekében;
- intézményi - átlátható módon irányított város, amely bevonja lakóit a döntéshozatalba.

Ezenkívül a fenntartható városok ellenállnak a természeti és az ember okozta katasztrófáknak.

Bibri és Krogstie (2017) a fentiekhez hasonlóan fogalmazta meg a fenntartható város jellemzőit: a működési forma (pl. lakosság szempontjainak figyelembevétele), a környezet (például a természeti környezet állapotának szem előtt tartása, a gazdaság (például a városi költségvetési hiány elkerülése) és a méltányosság (például társadalmi befogadás elősegítése) kategóriáit határozták meg. A szerzők kiemelték, hogy mind a négy tényezőt hosszú távon meg kell erősíteni egymásrautaltságukra és szinergiájukra, valamint egyenlő fontosságukra való tekintettel. Mindez azt vonja maga után, hogy a városoknak egyfajta egyensúlyra kell törekedniük a fizikai, környezeti, gazdasági és társadalmi szempontok és célok tekintetében.

A fenntartható város egyfajta utopisztikus jövőkép: jobb életminőséget biztosítunk magunknak a jelenben, miközben fenntartjuk vagy épp tovább bővítjük a jövő generációinak jóléti és jóléti lehetőségeit (Chang et al., 2018).

4. Okos és fenntartható városok

2015-ben de Jong és munkatársai azt vetítették előre, hogy az okos város megoldások a települési fenntarthatóság és regenerációs képesség egyik vezető hajtóerejévé válnak.

Az Európai Unió jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy városai okosak, és egyúttal fenntarthatóak is legyenek (Akande et al., 2019). A városi fenntarthatósággal összefüggő fejlesztések finanszírozásának többségét az Unió a digitális innovációk zászlója alatt bocsátja rendelkezésre; vagyis az okos város megoldások általában a városi fenntarthatóság és a gazdasági növekedés eszközeként vannak jelen az Európai Unióban (Evans et al., 2019). Ettől függetlenül fontos kiemelni, hogy a kutatók szerint a városi rendszerek tervezése során jelenleg hiányzik a kapcsolat az okos városok és a fenntartható városok

megközelítései között (Bibri - Krogstie, 2017). A fentiek fényében a közelmúltban végzett kutatások arra összpontosítottak, hogy miként építsék be a fenntarthatóságot az okos városi megközelítésekbe, és hogyan alakítsák ki a fenntartható városi modellek okos dimenzióit (Al Nuaimi et al., 2015; Batty et al., 2012; Bibri - Krogstie, 2017; Kramers et al., 2014; Neirrotti et al., 2014; Shahrokni et al., 2015).

4.1 Smart and sustainable cities (SCC) - Fogalmak és célok

A települések fenntarthatóságának kérdéseit az okos városok jellemzőivel összevetve sokáig csak a környezeti szempontok dimenzióiban hangsúlyozták, például, hogy az ICT miként tudja csökkenteni a szén-dioxid-kibocsátást és támogatni az intelligens energiafelhasználást (Brandt et al., 2013; Gholami et al., 2015). További fontos szempontok, mint például a gazdasági, társadalmi és kulturális vetületek kevésbé kutatott területek voltak a 2010-es évek közepéig (Elgazzar - El-Gazzar, 2017). A Nemzetközi Telekommunikációs Unió okos és fenntartható városokkal foglalkozó fókuszcsoportja (ITU-T FG-SSC) az „okos városok” kifejezést kibővítette a fenntarthatósággal, és kezdte el elsőként használni az „okos fenntartható város” (Smart Sustainable City) kifejezést. Megközelítésükben az okos és fenntartható város egy innovatív város, amely az információs és kommunikációs technológiákat (ICT) és további eszközöket használ az életminőség javítására; a városi üzemeltetés és szolgáltatások hatékonyságának növelésére; a versenyképesség fokozására; miközben biztosítja, hogy egyaránt kielégítse a jelenlegi és a jövő generációinak igényeit gazdasági, társadalmi, környezeti, valamint kulturális szempontokból (Ibrahim et al., 2018; *International Telecommunication Union*, 2014).

Az okos és fenntartható város ötlete a digitális technológiák felhasználása révén hatékonyabbá teszi az infrastrukturális szolgáltatásokat és a felhasználói viselkedésre adott reakciókat, lehetővé teszi az erőforrások alacsonyabb mértékű felhasználását, a környezeti minőség növelését és a szén-dioxid-kibocsátás csökkentését. Míg az okos város megközelítés a digitális innovációt, a digitális gazdaságot és a városi növekedést helyezi a fenntartható városok létrehozására irányuló erőfeszítések középpontjába (Viitanen - Kingston, 2014), az okos és fenntartható város az okos technológia társadalmi és környezeti fenntarthatóságot biztosító képességére utal (Evans et al., 2019).

Ahogy a fenti rövid összegzésből kiderült, az okos és fenntartható város fogalomnak nézőponttól függően számos meghatározása és dimenziója létezik. Azonban mind egyetértenek abban, hogy az SSC városi térként értelmezendő kérdés, amely képes megoldani az urbanizációs problémákat és javítani a polgárok életminőségét, miközben fenntarthatóbbá teszi a városfejlesztést (Monfaredzadeh - Berardi, 2015; Negre et al., 2015).

4.2 SSC framework, az okos és fenntartható városok dimenziói

Több okos város és fenntartható város mérőszám, keretrendszer is rendelkezésre áll, de az SSC-k dimenziói, mérési lehetőségei jelenleg gyerekcipőben járnak. A város okosságának és fenntarthatóságának mérése végtelenül összetett, Choon et al. (2011) szerint ez azzal magyarázható, hogy a városrendszerek összefüggenek egymással és folyamatosan változnak.

Ibrahim és munkatársai munkájukban hangsúlyozták, hogy az okos és fenntartható város magában foglalja az okos gazdaságot, az okos környezetet, az okos kormányzást (városvezetést), az okos életvitelt, okos mobilitást (közlekedés és szállítás), továbbá az okos társadalmat is. Ezen munkájukban hangsúlyozták, hogy az ICT eszközök alkalmazása csupán lehetőséget teremt a településeknek arra, hogy a begyűjtött adatokat és a generált információt hasznosítsák a települést érintő döntéshozatal során.

Ibrahim és munkatársai a fentiekben alapulva egyfajta térképet vázoltak fel a települési vezetők számára, amelyen haladva elérhető az okos és fenntartható város. A hatelemű roadmap és annak részletei a 2. táblázatban láthatók. Valamennyi lépcsőfok tartalmazza a folyamat megvalósításának szükséges komponenseit.

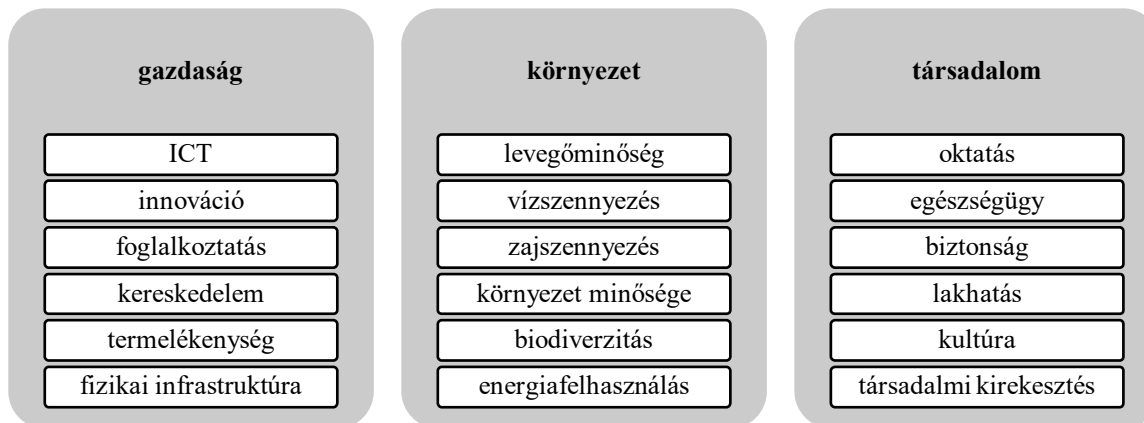
1. táblázat: Smart Sustainable City ütemterv

Városi jövőkép	<ul style="list-style-type: none"> — helyzetelemzés — jövőkép megalkotása, egyetértés — küldetésnyilatkozat — átalakítási stratégiák — jövőkép és stratégiák kommunikálása — hosszú távú célok meghatározása — specifikus célok meghatározása — érintettek körének meghatározása, elköteleződés kialakítása
Városi készség	<ul style="list-style-type: none"> — ICT-alapú infrastrukturális készség — nem ICT-alapú infrastrukturális készség — korábbi SSC kezdeményezések elérhetősége
Városi terv	<ul style="list-style-type: none"> — sikertényezők (CSF) és eredménymutatók (KPI) meghatározása — feltételezések, korlátozások és kockázatok azonosítása — SSC dimenziók szerinti módosító megoldások azonosítása és prioritizálása — szükséges erőforrások feladatokhoz rendelése — releváns érintettek tevékenység iránti kötődése — pénzügyi fenntarthatósági tanulmány — átalakítási akcióterv
Városátalakítás	<ul style="list-style-type: none"> — SSC infrastruktúra és integrált platform fejlesztése — rövid távú SSC kezdeményezések kialakítása és megvalósítása — gyors eredményeket elérő SSC programok — rendelkezésre álló SSC kezdeményezések integrálása
Monitoring és értékelés	<ul style="list-style-type: none"> — a meghatározott sikertényezők és eredménymutatók mentén értékeli az átalakítási folyamatot és a létrehozott megoldásokat — megállapítások és visszajelzések dokumentálása és elemzése
Fenntartás	<ul style="list-style-type: none"> — tanulni a korábbi SSC tapasztalatokból — folyamatos fejlesztés — eredmények kommunikálása — további változások generálása

Forrás: Ibrahim et al. alapján, 2018

A UNECE-ITU kidolgozta a Smart Sustainable Cities keretrendszert, amelyben a fenntarthatóság 3P (profit - gazdaság, planet - környezet, people - társadalom) megközelítésén alapulva az ICT határozza meg az okos és fenntartható városok működését. Ábrájukban a gazdasági értelemben az ICT megoldások támogatják az innovációt, a foglalkoztatást, a kereskedelmet, a termelékenységet és a fizikai infrastruktúrát. A környezeti szempontokat tekintve az okos eszközök használata révén javítható a levegő- és vízminőség, csökkenthető a zajszennyezés, javítható a környezet általános állapota, megóvható a biodiverzitás és

csökkenthető az energiafelhasználás. A társadalmi környezet szintén számos előnyt élvezhet, amennyiben a városok ICT megoldásokat alkalmaznak, például az oktatás, egészségügy, biztonság, lakhatás, kultúra okosítása révén, továbbá a társadalmi kirekesztés is mérsékelhető.

3.ábra: Smart Sustainable Cities keretrendszer

Forrás: Akande et al. alapján, 2019

Akande et al. (2019) cikkükben 28 európai fővárost rangsoroltak annak alapján, hogy mennyire okosak és fenntarthatóak. A hierarchikus klaszterezés és a főkomponens-elemzés segítségével 32 mutatót 4 komponensre szintetizáltak, ami alapján felállították a rangsort.

4.3 Lehet-e okos a fenntartható város és fenntartható az okos város?

Ahvenniemi et al. (2017) tanulmányukban megkísérelték felderíteni és megérteni a fenntartható városok és az okos városok fogalmi közötti közös vonásokat és különbségeket. Ehhez a kapcsolódó értékelési keretrendszereket vették alapul, s 16 meglévő teljesítménymérési rendszert hasonlítottak össze (8 a fenntartható városhoz és 8 az okos városhoz kapcsolódóan) összesen 12 alkalmazási területen és mindösszesen 958 mutató bevonásával. Megállapították, hogy az okos város és a fenntartható város értékelési keretrendszerek között nagy a különbség (Ahvenniemi et al., 2017). Rávgilágítottak arra, hogy számos eltérés van a két értelmezési keretrendszer között, ami felveti a kérdést: lehet-e okos a fenntartható város és fenntartható az okos város? Bibri és Krogstie (2017) szerint ezek a különbségek elsősorban az alábbi tényezőkkel magyarázhatók – amik egyúttal kétségbe is vonják az okos és fenntartható városi modellek létjogosultságát, értelmezhetőségét.

2. táblázat: Ellentmondások a fenntartható és okos város megközelítésekben

Fenntartható városok jellemzői	Okos városok jellemzői
a fenntartható városok a tervezési koncepciókat és elveket hangsúlyozzák, figyelmen kívül hagyják a(z okos) megoldásokat	az okos városok a modern ICT-ra és a hatékony megoldásokra összpontosítanak, és kevésbé veszik figyelembe, vagy teljesen figyelmen kívül hagyják a tervezési szempontokat
a fenntartható városok főként a fenntarthatósági célokra törekszenek, félreértik az okosítási célokat	az okos városok főleg az okosítási célokat helyezik a fókuszba, félreértik a fenntarthatósági célokat
a fenntartható városoknak a jövőképpel összhangban ki kell használniuk az ICT adottságokat	az okos városoknak a jövőképpel összhangban figyelembe kell venniük a fizikai adottságokat, tájat
a fenntartható városi stratégiákat az okos technológiák figyelembevétele nélkül alkalmazzák	gyenge kapcsolat van az okos városok koncepciója és a környezeti fenntarthatóság között. Az okos város értékelési keretrendszereket és koncepciókat át kell dolgozni, újra kell definiálni oly módon, hogy beépítsék a fenntartható város környezeti mutatóit is

Forrás: Bibri - Krogstie alapján, 2017

A szerzők rámutatnak arra is, hogy a modellek elemzése során látható, sokszor félreértik az okos városok és a fenntartható városok fogalma közötti kapcsolatot. Az okos város modelleknek magukba kell foglalniuk a fenntartható fejlődés céljait, a fenntartható városi elképzeléseknek pedig intelligensebbé kell tenniük a célokhoz való hozzájárulásukat.

5. Következtetések, javaslatok

A tanulmányban az elmúlt 10 évben egyre nagyobb népszerűségnek örvendő két koncepció, az okos város és a fenntartható város fogalmi megközelítésére tettünk kísérletet. Áttekintettük a városi, urbanizációs kihívásokat, majd röviden ismertettük a fenntartható és az okos város jellemzőit. Egy összegző fejezetben bemutattuk az elmúlt években született fogalmakat, a smart sustainable city koncepcionális keretrendszerét. Kétségtelen, hogy mind az ICT-n alapuló okos megoldások alkalmazása, mind a fenntarthatósági célok elérése lehetőségeket, ugyanakkor jelentős nyomást is tartogat a városok számára. Az azonban vitatott terület, hogy lehet-e, s ha igen, miként lehet e kettősséget egyetlen településfejlesztési koncepcióban megjeleníteni?

Chang és munkatársai szerint a tudományos szakirodalomban jelenleg fogalmi konszenzus hiánya mutatkozik, hiszen egy holisztikus és érthető okos és fenntartható város definíció szükségeltetne. A szerzők szerint ugyanakkor a szakirodalom még nem képes olyan átfogó megközelítést adni, amely a fenntarthatóság számos dimenzióját képes leképezni a városi környezetben (Chang et al., 2018).

Höjer és Wangel (2014) kiemelik, hogy:

- az ICT eszközök használata nem feltétlenül teszik fenntarthatóvá a városokat,
- az ICT használata a városokban nem feltétlenül járul hozzá a fenntartható fejlődéshez,
- az okos megoldások azonban nem csak a városokban globálisan, hanem más környezetben is használhatók a fenntartható fejlődés eléréséhez (pl. iparban, építkezésben, épületműködtetésben),
- az SSC csak akkor létezik, ha intelligens ICT-t használnak a városok fenntarthatóbbá tételéhez.

Más szerzők ugyanakkor épp azt hangsúlyozzák, hogy a két megközelítés csak és kizárólag együtt képes létrehozni a jövő városát, s a fenntarthatóság nem érhető el okos megoldások nélkül (Elgazzar - El-Gazzar, 2017), ugyanakkor a városok nem lehetnek igazán okosak fenntarthatóság nélkül. Yigitcanlar - Kamruzzaman (2015) tanulmányunk megállapítja, hogy az intelligens és fenntartható városok fejlesztése csak inkluzív és fenntartható növekedéssel valósítható meg, intelligens emberek, politikák és technológiák egészséges keverékének felhasználásával. Yigitcanlar et al. (2019) szerint a technológia önmagában nem lehet csodaszer az összes fejlesztési problémára. A városokat csak akkor lehet okosnak tekinteni, ha (az ICT megoldások mellett) a fenntartható városfejlesztést elősegítő emberi, társadalmi és környezeti tőke növekedésébe is investálnak.

Felhasznált irodalom:

- Ahvenniemi, H., Huovila, A., Pinto-Seppä, I., Airaksinen, M. (2017). What are the differences between sustainable and smart cities? *Cities*, 60, 234–245.p. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.09.009>
- Akande, A., Cabral, P., Gomes, P., Casteleyn, S. (2019). The Lisbon ranking for smart sustainable cities in Europe. *Sustainable Cities and Society*, 44 (October 2018), 475–487. p. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.10.009>
- Al Nuaimi, E., Al Neyadi, H., Mohamed, N., Al-Jaroodi, J. (2015). Applications of big data to smart cities. *Journal of Internet Services and Applications*, 6(1), 1–15. p. <https://doi.org/10.1186/s13174-015-0041-5>
- Albino, V., Berardi, U., Dangelico, R. M. (2015). Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22(1), 3–21 p.
- Angelidou, M. (2014). Smart city policies: A spatial approach. *Cities*, 41, S3–S11. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.06.007>
- Angelidou, M. (2015). Smart cities: A conjuncture of four forces. *Cities*, 47, 95–106. p. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.05.004>
- Barrionuevo, J. M., Berrone, P., Ricart Costa, J. E. (2012). Smart Cities, Sustainable Progress. *IESE Insight*, 14, 50–57.p.
- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special Topics*, 214, 481–518.p. <https://doi.org/https://doi.org/10.1140/epjst/e2012-01703-3>
- Bibri, S. E., Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable Cities and Society*, 31, 183–212.p. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.02.016>
- Bonomi, F., Milito, R., Natarajan, P., Zhu, J. (2014). Big Data and Internet of Things: A Roadmap for Smart Environments. *Studies in Computational Intelligence*, 546, 169–186. p.
- Brandt, T., Feuerriegel, S., Neumann, D. (2013). Shaping a sustainable society: How information systems utilize hidden synergies between green technologies. *International Conference on Information Systems (ICIS 2013): Reshaping Society Through Information Systems Design*, 4, 3423–3439.p.
- Calzada, I., Cobo, C. (2015). Unplugging: Deconstructing the smart city. *Journal of Urban Technology*, 22(1), pp. 23–43. <https://doi.org/10.1080/10630732.2014.971535>
- Cavada, M., Hunt, D. V. L., Rogers, C. D. F. (2016). Do smart cities realise their potential for lower carbon dioxide emissions? *Proceedings of the Institution of Civil Engineers:*

- Engineering Sustainability, 169(6), pp. 243–252. <https://doi.org/10.1680/jensu.15.00032>
- Chang, D. L., Sabatini-Marques, J., da Costa, E. M., Selig, P. M., Yigitcanlar, T. (2018). Knowledge-based, smart and sustainable cities: A provocation for a conceptual framework. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(1). <https://doi.org/10.1186/s40852-018-0087-2>
 - Choon, S. W., Siwar, C., Pereira, J. J., Jemain, A. A., Hashim, H. S., Hadi, A. S. (2011). A sustainable city index for Malaysia. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(1), pp. 28–35. <https://doi.org/10.1080/13504509.2011.543012>
 - Chourabi, H., Nam, T., Walker, S., Gil-Garcia, J. R., Mellouli, S., Nahon, K., Pardo, T. A., Scholl, H. J. (2012). Understanding smart cities: An integrative framework. *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, pp. 2289–2297. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2012.615>
 - Dhingra, M., Chattopadhyay, S. (2016). Advancing smartness of traditional settlements-case analysis of Indian and Arab old cities. *International Journal of Sustainable Built Environment*, 5(2), pp. 549–563. <https://doi.org/10.1016/j.ijse.2016.08.004>
 - Elgazzar, R. F., El-Gazzar, R. F. (2017). Smart Cities, sustainable cities, or both? - A critical review and synthesis of success and failure factors. *SMARTGREENS 2017 - Proceedings of the 6th International Conference on Smart Cities and Green ICT Systems*, Smartgreens, 250–257. p. <https://doi.org/10.5220/0006307302500257>
 - Ellen MacArthur Foundation. (2019). *Circular Economy in Cities: Project Guide* (Issue March 2019).
 - Estevez, E., Lopes, N. V., Janowski, T. (2011). Smart Sustainable Cities – Reconnaissance Study. In University Nations University.
 - European Innovation Partnership (EIP). (2013). *Smart Cities and Communities: Strategic Implementation Plan*. <https://smartcities.at/assets/Uploads/sip-final-en.pdf>
 - Evans, J., Karvonen, A., Luque-Ayala, A., Martin, C., McCormick, K., Raven, R., Palgan, Y. V. (2019). Smart and sustainable cities? Pipedreams, practicalities and possibilities. *The International Journal of Justice and Sustainability*, 24(7), 557–564. p. <https://doi.org/10.1080/13549839.2019.1624701>
 - Gholami, R., Bjørn-Andersen, N., Hassan, H., Molla, A., Watson, R. T. (2015). Information Systems Solutions for Environmental Sustainability. *Journal of the Association for Information Systems*.
 - Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Milanovic, N., Meijers, E. (2007). Smart cities: ranking of European mid-sized cities. *Digital Agenda for Europe*, October, 28. <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/smart-cities>
 - Höjer, M., Wangel, J. (2014). Smart sustainable cities: Definition and challenges. In L. Hilty & B. Aebischer (Eds.), *ICT Innovations for Sustainability* (Springer S, Vol. 310, pp. 333–349). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09228-7_20
 - Ibrahim, M., El-Zaart, A., Adams, C. (2018). Smart sustainable cities roadmap: Readiness for transformation towards urban sustainability. *Sustainable Cities and Society*, 37(October 2017), pp. 530–540. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.10.008>
 - Kondepudi, S., Kondepudi, R. (2018). What constitutes a Smart City? In *E-Planning and Collaboration: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (Vols. 1–3. 1–30 p.). <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-5646-6.ch001>
 - Kramers, A., Höjer, M., Lövehagen, N., Wangel, J. (2014). Smart sustainable cities – Exploring ICT solutions for reduced energy use in cities. *Environmental Modelling & Software*, 56, 52–62. p. <https://doi.org/10.1016/J.ENVSOF.2013.12.019>
 - Lima, E. G., Chinelli, C. K., Guedes, A. L. A., Vazquez, E. G., Hammad, A. W. A., Haddad, A. N., Soares, C. A. P. (2020). Smart and sustainable cities: The main guidelines

- of city statute for increasing the intelligence of Brazilian cities. *Sustainability* (Switzerland), 12(3). <https://doi.org/10.3390/su12031025>
- Martin, C. J., Evans, J., Karvonen, A. (2018). Smart and sustainable? Five tensions in the visions and practices of the smart-sustainable city in Europe and North America. *Technological Forecasting and Social Change*, 133(July 2016), 269–278. [p.https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.01.005](https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.01.005)
 - Monfaredzadeh, T., Berardi, U. (2015). Beneath the smart city: Dichotomy between sustainability and competitiveness. *International Journal of Sustainable Building Technology and Urban Development*, 6(3), 140–156. [p. https://doi.org/10.1080/2093761X.2015.1057875](https://doi.org/10.1080/2093761X.2015.1057875)
 - Negre, E., Rosenthal-Sabroux, C., Gasco, M. (2015). A knowledge-based conceptual vision of the smart city. *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 2015-March, pp. 2317–2325. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2015.279>
 - Neirotti, P., De Marco, A., Cagliano, A. C., Mangano, G., Scorrano, F. (2014). Current trends in Smart City initiatives: Some stylised facts. *Cities*, 38, 25–36. [p.https://doi.org/10.1016/J.CITIES.2013.12.010](https://doi.org/10.1016/J.CITIES.2013.12.010)
 - Shahrokni, H., Årman, L., Lazarevic, D., Nilsson, A., Brandt, N. (2015). Implementing Smart Urban Metabolism in the Stockholm Royal Seaport: Smart City SRS. *Journal of Industrial Ecology*, 19(5), p. 917–929. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jiec.12308>
 - Shaping smarter and more sustainable cities: Striving for sustainable development goals. International telecommunication union (ITU-T), focus group on smart sustainable cities (FG-SSC). (2016). Technical report on smart sustainable cities: An analysis of definitions. International telecommunication union (ITU-T), focus group on smart sustainable cities (FG-SSC). (2014).
 - Trindade, E. P., Hinnig, M. P. F., da Costa, E. M., Marques, J. S., Bastos, R. C., Yigitcanlar, T. (2017). Sustainable development of smart cities: A systematic review of the literature. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 3(3). <https://doi.org/10.1186/s40852-017-0063-2>
 - UN. (2013). *Towards sustainable cities: World Economic and Social Survey 2013*.
 - United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2014). *Population estimates and projections*. In *Current population reports, Series P-25. Population estimates and projections*. <https://doi.org/10.4135/9781452225272.n111>
 - Viitanen, J., Kingston, R. (2014). Smart cities and green growth: Outsourcing democratic and environmental resilience to the global technology sector. *Environment and Planning A*, 46(4), 803–819.p. <https://doi.org/10.1068/a46242>
 - Washburn, D., Sindhu, U., Balaouras, S., Dines, R. A., Hayes, N. M., Nelson, L. E. (2010). *Helping CIOs Understand “Smart City” Initiatives: Defining the Smart City, Its Drivers, and the Role of the CIO*. Cambridge, MA: Forrester Research, Inc., <http://public.dhe.ibm.com/partnerworld/pub/smb/sma>.
 - *World Urbanization Prospects The 2007 Revision Highlights*. (2007). In New York: Vol. ESA/P/WP/2 (Issue 4).
 - Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M. (2015). Planning, development and management of sustainable cities: A commentary from the guest editors. *Sustainability* (Switzerland), 7(11), 14677–14688. [p. https://doi.org/10.3390/su71114677](https://doi.org/10.3390/su71114677)
 - Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Foth, M., Sabatini-Marques, J., da Costa, E., Ioppolo, G. (2019). Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable Cities and Society*, 45(June 2018), 348–365.p. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.033>

A körforgásos gazdasági modell vállalati aspektusainak megjelenése nemzetközi tudományos folyóiratokban

Mezőfi Nóra

*PhD hallgató – Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ,
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet
8800 Nagykanizsa, Zrínyi Miklós utca 18.
e-mail cím: mezofi.nora@uni-pen.hu*

Absztrakt

Tanulmányom fókuszában a körforgásos gazdaság vállalati szintű, gyakorlati megvalósításáról szóló nemzetközi kutatások helyzetének feltárása áll. A bibliometria módszertanával nemzetközi tudományos adatbázisokban a fenntarthatóság témakörében, azon belül a körforgásos gazdaság vállalati megvalósulásával kapcsolatban megjelent tanulmányokat gyűjtöttem össze és tekintetem át. A körforgásos gazdaság 2010 óta jelenik meg tudományos cikkek tárgyszavai között, 2017-től ugrásszerűen megnőtt a modellváltással, illetve annak vállalati aspektusaival foglalkozó publikációk száma. Tágabb értelemben vett kutatásomban a kezdetektől, tehát 2010-től tekintetem át körforgásos gazdasággal foglalkozó cikkeket, és kigyűjtöttem ezek közül azokat a tanulmányokat, amelyek az üzletet („business”) a tárgyszavak között szerepeltetik, hogy azokat a körforgásos modellváltás gyakorlati megvalósítását leíró szempontrendszer alapján vegyem górcső alá. A kulcsszavakat a módszertan részben bemutatásra kerülő szempontrendszer alapján kategóriákra osztottam, a kategóriákat pedig a hozzájuk tartozó publikációk száma alapján priorizáltam. Mind a kategóriák, mind azok nemzetközi kutatásban elfoglalt súlya izgalmas következtetéseket engedett levonni a körforgásos gazdasági modell gyakorlati megvalósulásának irányairól.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az Accenture a körkörös gazdaságra (CE) való átállást úgy számszerűsítette, mint amely 2030-ra 4,5 billió dolláros globális növekedéshez vezethet, javítva a globális gazdaságok ellenálló képességét. Hasonló érvek nyomán az Európai Unió a következő generációs EU-n keresztül tervez kilábalni a COVID-19 következményeiből, 750 000 millió eurós allokációval, különböző befektetési területek kialakításával, amelyek közül az egyik legjelentősebb a körkörös modellre való ökológiai átállás. (Tomic et al., 2020). Ezek már olyan számszerűsített motiváló erők, amik a vállalatok életében konkrét cselekvéssé alakíthatók.

A CE napjaink új gazdasági, gazdálkodási modellje, amely megköveteli a szervezetek és az egyének szokásainak megváltoztatását a fenntartható termelés, az elosztás fenntartása és a fogyasztási rendszerek irányába, összhangban az Egyesült Nemzetek Szervezete 2030-ig tartó programjának (2015) célkitűzéseivel (Panchal et al., 2021). Más szóval, a körkörös átalakulás megkívánja a „take–make–use–dispose” lineáris gazdasági modell (Chiappetta Jabbour et al., 2019) feladását az anyagi erőforrások és az energia körkörös megközelítése érdekében (Geissdoerfer et al., 2017). A CE olyan rendszerek létrehozását követeli meg, amelyek az energia, a víz és az anyagok körforgásának elveivel összhangban működnek. A modell

összetevőinek a szakirodalom egybecsengő megállapításai alapján meg kell felelniük az ökoszisztéma önfenntartó tulajdonságainak; ami többek között önszerveződési képességeket, fogyasztási hatékonyságot, az energia és az anyagok újrahasznosítását, újrafelhasználását és az egyes szereplők együttműködési hajlandóságát takarja.

A CE-modell összefoglaló célja, hogy hozzájáruljon az országok és régiók fenntartható fejlődéséhez a megújuló források kínálatának és felhasználásának növelésével, a természeti erőforrások másodlagos anyagokkal való helyettesítésével, tiszta technológiák, hatékonyabb eljárások és egyéb, a kibocsátások és a hulladékok csökkentésére irányuló, a környezetre gyakorolt hatás mérséklésére irányuló intézkedések alkalmazásával. Dinamikus rendszerként kell felfogni, amely megköveteli a naprakész kutatások előmozdítását a jelenlegi és jövőbeli problémák megoldásának előmozdítása érdekében. A modell dinamikus jellegéből fakad azonban a tudományos körökben gyakran felbukkanó kritikai pont, miszerint a CE modell megértését nehezíti, hogy nincs egyértelmű definíció, mivel az elképzelések töredékes gyűjteményéből jött létre. Konceptcionális keretre van szükség különösen annak tisztázásához, hogy az értékajánlat, az értéknövelés (azaz a vevők bevonása) és az értékteremtés (azaz ellátási lánc menedzsment) mely konkrét gyakorlatai tehetnek lehetővé különböző körkörös üzleti modelleket (Rosa et al., 2019). Jelen kutatásomat az a tapasztalat indukálta, hogy a témában létező áttekintések alig foglalkoznak a körkörös üzleti modellek és a körkörös üzleti modell innovációjának koncepciójával, mivel legtöbbjük magának a körkörös gazdaságnak az átfogó koncepciójára összpontosít. Elemzésem célja bibliometriai kutatással áttekintést nyújtani a körforgásos gazdaság vállalati szintű, gyakorlati megvalósításáról szóló nemzetközi kutatások helyzetéről.

A körforgásos gazdaság fogalma világszerte előtérbe került a politikai döntéshozók napirendjén (Brennan et al., 2015), aminek eredményeként született meg például az európai körforgásos gazdaságról szóló csomag (Európai Bizottság, 2015) és a kínai körforgásos gazdaság előmozdításáról szóló törvény (Lieder és Rashid, 2016), és jelentős figyelmet keltett a magánszektorban, ami a nagyvállalatok, például a Google, a Renault és az Unilever számos kezdeményezéséhez vezetett (Bocken et al., 2017). A koncepció a tudományos kutatás fontos területévé is vált, az elmúlt évtizedben jelentősen megnőtt a témával foglalkozó cikkek és folyóiratok száma (Geissdoerfer et al., 2017). Kozma et al. (2021a, 2021b) kutatásukban arra irányítják rá a figyelmet, hogy egy nagyon komplex és napjainkban formálódó témakörrel van szó. A legfontosabb trendek és minták figyelemmel kísérése elengedhetetlen annak megértéséhez, hogy a körforgásos modell különféle elemei hogyan fejlődnek. Jelen tanulmányban arra vállalkozok, hogy a körkörös üzleti modellekkel kapcsolatos kutatásokat, tudományos cikkeket rendszerezem abból a célból, hogy elsősorban a tárgyszavak alapján összefüggéseket és következtetéseket vonjak le fejlesztési irányokról, tendenciákról, mindezt a körforgásos gazdaság üzleti modelljének elméleti keretrendszerében.

Az elméleti keretrendszer lefektetéséhez megvizsgáltam, milyen meghatározások vannak a körkörös üzleti modellről, illetve üzleti innovációról, amik egy egységes definíció alapját képezhetik.

A definícióalkotás célrendszerét Lahti et al. (2018) úgy fogalmazza meg, hogy annak megmagyarázására kell törekedni, hogyan állítja egy létező, eredményesen működő cég az innovációkat annak szolgálatába, hogy a CE-elvek megvalósításával értéket teremtsen, és közvetítsen, ahol az üzleti érdekeket, valamint az együttműködést az érintettek hálózata között

a környezeti, társadalmi és gazdasági előnyök elérése érdekében újrahangolják. Ezt a megközelítést támasztja alá Németh és Szerzőtársai által végzett empirikus kutatás, melynek egyik következtetése, hogy megváltozott környezeti viszonyokhoz és kihívásokhoz való alkalmazkodás fő mozgatói elsősorban a gazdasági tényezők, illetve ezzel összhangban a fogyasztói igények kielégítése (Németh et al. 2019).

Az alábbi ábrán táblázatos formában tekintem át a kutatómunka során feltárt releváns CE üzleti modell definíciókat.

1. táblázat: Körkörös üzleti modell definíciók áttekintése

Szerző	CE üzleti modell definíció
Mentink (2014)	A körkörös üzleti modell annak logikája, hogy egy szervezet hogyan hoz létre, szolgáltat és hogyan hasznosít értéket zárt anyagkörrökkel és zárt anyagkörrökon belül.
Bocken et al. (2016)	
Oghazi and Mostaghel (2018)	
Linder and Williander (2017)	A körkörös üzleti modellt (CBM) olyan üzleti modellként határozzuk meg, amelyben az értékteremtés koncepcionális logikája a termékekben a felhasználás után megmaradó gazdasági érték további felhasználásán alapul, új ajánlatok előállításán során. A körkörös üzleti modell tehát azt jelenti, hogy a felhasználóktól visszaáramlás zajlik a termelőhöz, bár a két fél között lehetnek közvetítők. A körkörös üzleti modell kifejezés ezért átfedésben van a zárt ellátási láncok fogalmával, és mindig magában foglalja az újrahasznosítást, az újragyártást, az újrafelhasználást vagy ezek valamelyik testvértévékenységét (pl. felújítás, felújítás, javítás).
Nußholz (2017)	A körkörös üzleti modell az a folyamat, ahogy egy vállalat értéket teremt, és szolgáltat. Az értékteremtési logika célja az erőforrás-hatékonyság javítása azáltal, hogy hozzájárul a termékek és alkatrészek hasznos élettartamának meghosszabbításához (pl. hosszú élettartamú tervezés, javítás és újrafeldolgozás révén) és az anyagkörök bezárásához.
Geissdorfer et al. (2018)	A CBM (körkörös gazdasági üzleti modell) az SBM-ek (fenntartható üzleti modellek) olyan formái, amelyek a fenntartható fejlődés megoldásait célozzák meg azáltal, hogy több érdekelt fél proaktív irányítása révén többlet pénzügyi és nem pénzügyi értéket teremtenek, és hosszú távú perspektívát foglalnak magukban -, amelyek kifejezetten a CE [azaz az erőforráskörök lezárása, szűkítése, lassítása, intenzifikálása és dematerializálása] megoldásait célozzák meg a körkörös értéklánc és az érdekelt felek ösztönzőinek összehangolása révén.
Ünal et al. (2019)	A körkörös üzleti modell a kollektív értékteremtés, -nyújtás és -megragadás együttesen fejlődő menedzsment-gyakorlatainak holisztikus rendszerét

Zucchella and Previtali (2019)

jelenti, amely megoldásokat kínál a fenntartható fejlődéshez.

Az üzleti modell kulcsszerepe a CE-elvek beépítése az üzleti tevékenységek és partnerségek tervezésébe vagy újratervezésébe, valamint a fenntarthatósággal és a jövedelmezőséggel egyaránt összeegyeztethető költség- és bevételi struktúra kialakítása.

Forrás: szakirodalmi áttekintés alapján saját szerkesztés, 2021

A feltárt definíciók megoldás- és eszközorientált elemeit kigyűjtve készítettem el az alábbi CE modell megvalósítási keretrendszerét bemutató ábrát:

1. ábra: CE modell megvalósítási keretrendszere

Forrás: saját szerkesztés, 2021

A definíciók képezik a bibliometriai elemzés célrendszerét. Ezek megjelenését keresem, valamint arra a kérdésre a választ, hogy az általános vagy inkább (iparág- vagy CE kulcsterület-) specifikus jelleg uralja a gyakorlatorientált kutatásokat. A kérdésre kapott válasz arra is enged következtetni, hogy egy újonnan formálódó gazdasági modell kiindulópontja az elméleti keret, vagy inkább a megvalósult gyakorlatok formálják, alakítják az elméleti keretrendszert.

2. Módszertan

A fenti kutatási célok megvizsgálására alkalmazott módszertani megközelítést egy bibliometrikus leképezési technika képviseli. Az elemzés keretében áttekinttem a nemzetközi tudományos irodalmat annak érdekében, hogy olyan összefüggéseket tegyek, amelyek képesek megjeleníteni a különféle érdeklődésre számot tartó elemek közötti kapcsolatokat, és hasznosak lehetnek egy szisztematikus irodalmi áttekintés támogatására.

A tartalmi feltárás elsősorban kulcsszavak gyűjtésére és elemzésére irányult. Az általam végzett vizsgálatban a Scopus adatbázisban megjelent cikkeket gyűjtöttem ki körforgásos gazdaság (Circular Economy) és üzlet (business) tárgyszavak alapján. A tárgyszavak összegyűjtését elemzés követte. Az elemzési folyamat egységesítési, csoportképzési, valamint mennyiségi súlyozási folyamatot jelentett. Az egységesítés, csoportképzés a nagyon hasonló vagy azonos tartalmú tárgyszavak összevonásával, azonos csoportba történő besorolásával eredményezett egy áttekintést azokról a főbb kategóriákról, amelyek mentén a szakirodalom a körforgásos gazdasági modell gyakorlati megvalósulását vizsgálja. Végül a mennyiségi súlyozás (az azonos tartalmú kulcsszavak többszöri előfordulásának mérése, előfordulások száma szerinti rangsorolása) ahhoz volt szükséges, hogy meg lehessen állapítani, melyek azok a témák, tárgykörök, amelyek gyakorisága eltér az átlagostól, így ez kitüntetett figyelmet biztosíthat számukra egy jövőbeni, általunk felépített vizsgálati hierarchiában. Az általános feltárást egy irányított vizsgálat követte, amelyben két, az elméleti keretrendszerben kitüntetett szempont szerint kerestem az összefüggéseket: iparági megközelítés, valamint CE kulcsterületek.

A vizsgálat alapadatait foglalja össze az alábbi táblázat.

2. táblázat: A vizsgálat alapadatai

Felhasznált tudományos adatbázis	Scopus
Vizsgált évfolyamok	2010-2021
Tartalmi szűrés tárgyszavai	Circular economy AND business
Megvizsgált cikkek száma összesen	734
Megvizsgált kulcsszavak száma összesen (duplikációk nélkül)	1798

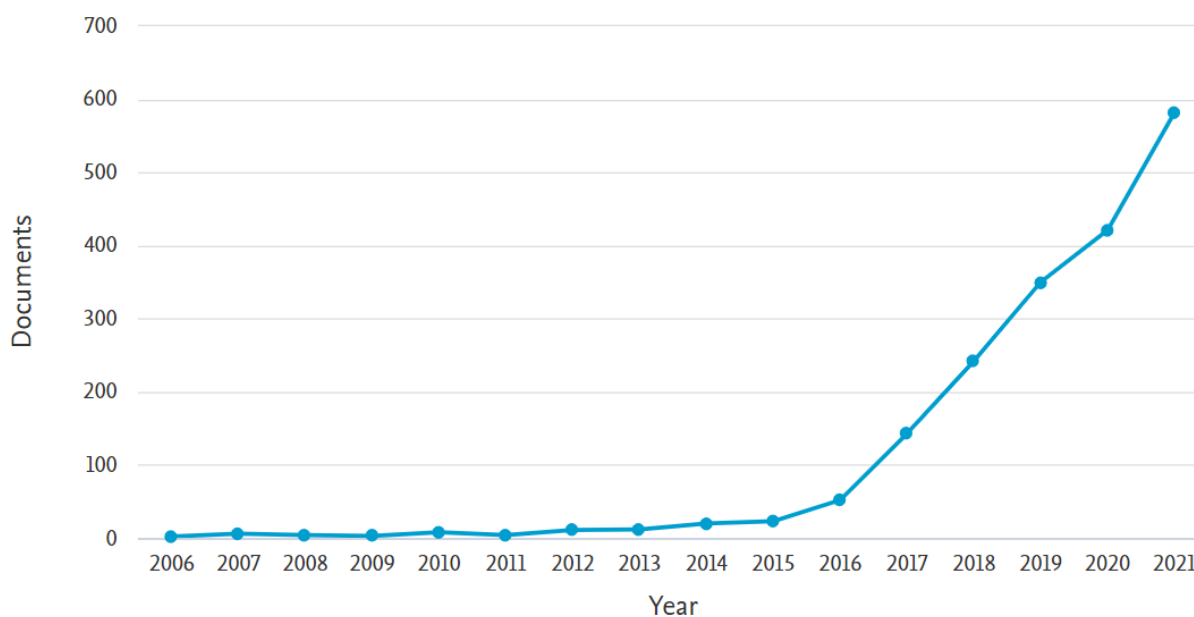
Forrás: saját szerkesztés, 2021

Az eredmények összefoglalásában használt feltételes mód annak bizonytalanságát hivatott jelezni, hogy a szakirodalomban leggyakrabban előforduló kérdéskörök valóban központi elemei a vizsgált témakörnek, különös tekintettel arra, hogy a vizsgálatunk középpontjában egy most formálódó modell gyakorlati megvalósulása áll, amelyben a megvalósulást vállalati oldalon számos egyéni (iparági, vállalat típusától, egyedi sajátosságaitól függő) tényező is befolyásolja. Ennek ellenére abból indulunk ki, hogy a rendelkezésre álló elméleti tudás formálójá a gyakorlati megvalósulásnak, ezért ezek a kategóriák kiváló kiindulási alapot nyújtanak a jövőbeni empirikus kutatásunk tervezéséhez.

3. Eredmények

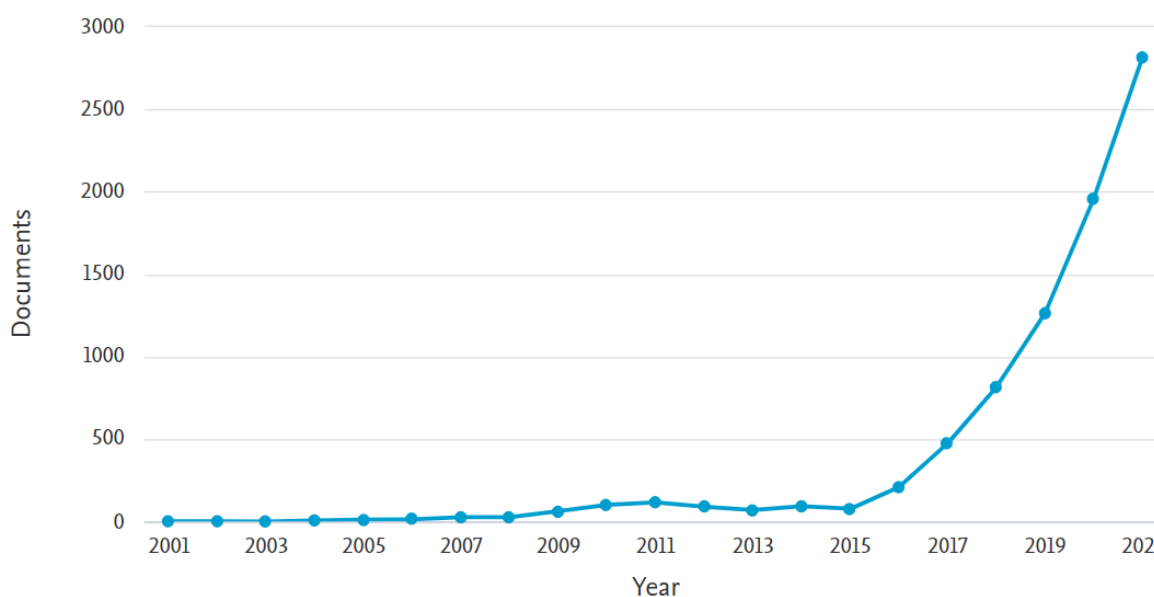
A körkörös üzleti modell fogalma jóval később jelent meg, mint a körforgásos gazdaság szakirodalmának egésze. Amint azt az 1. és 2. ábra szemlélteti, a fogalom először 2006-ban jelent meg Schwager és Moser (2006) cikkében, amely a körkörös értékteremtés egyes üzleti modell típusait vizsgálta, míg a körkörös gazdaság már 2001-ben megjelent tárgyszóként. 2015

óta a publikációk száma exponenciálisan nőtt: 2016-ban 13, 2017-ben 38 cikkel, 2018-ban pedig 88 cikkel. Az érdeklődés növekedését a témával kapcsolatos párhuzamos áttekintések is megerősítik (Diaz Lopez et al., 2019; Pieroni et al., 2019a; Bocken et al., 2019; Rosa et al., 2019), és összefüggésbe hozható a célzott kutatási finanszírozás növekvő elérhetőségével (Pieroni et al., 2019a) és a magas idézettséggel ebben a viszonylag kis időtávban. Például a jelen tanulmányban leggyakran hivatkozott három cikk, Geissdoerfer et al., (2017), Murray et al., (2017) és Bocken et al. (2016) mindegyike az elmúlt három évben jelent meg, és már 235, 160, illetve 145 idézést kapott.

2. ábra: Körkörös gazdaságról üzleti aspektusban megjelent cikkek számának időrendi alakulása

Forrás: Scopus időrendi elemzés, 2021

3. ábra: Körkörös gazdaságról megjelent cikkek számának időrendi alakulása

Forrás: Scopus időrendi elemzés, 2021

Az időrendi áttekintést követően célom volt a tárgyszavak heterogén sokaságát homogén csoportokba sorolni. A csoportokat ezt követően a benne szereplő kulcsszavak előfordulási száma szerint súlyoztam és így körvonalazódott hét főbb klaszter, amelyekből következtetni tudunk a tudományos vizsgálódás kiemelt irányaira. Az alábbi ábra mutatja ezeket a főbb klasztereket, melyek között szerepel a következőkben részletesen tárgyalt iparági-, valamint CE kulcsterület megközelítés is.

Klaszterek	Tárgyszavak előfordulási aránya
Üzleti folyamatok, fogalmak	540
Rendszerszemlélet	393
Iparág	190
CE kulcsterület	129
Társadalmi aspektus	123
Vállalat típusa	77
Fogyasztás	73

4. ábra: Tárgyszavakból képezett fő klaszterek

Forrás: saját kutatás, 2021

Látható, hogy a gyakorlatorientált tudományos cikkek középpontjában az üzleti modell innováció, valamint a rendszerszemlélet áll. Az ebbe a klaszterbe tartozó tanulmányok kiindulópontja a CE modellváltás elengedhetetlen feltétele, a dinamikus megújulás képessége, amelyet a stratégiai és az operatív szint közötti összekötést megteremtő üzleti modellezés tud biztosítani (Móricz, 2009). Az üzleti folyamatokhoz kapcsolódó klaszterben tárgyszóként olyan vállalatiirányítási modelleket és eszközöket találunk, mint a Lean, az értéklánc-menedzsment, döntési fa, vállalati kultúra modellezése, tudásmenedzsment. Ezen tervezési eszközök zöldülésére, körforgásossá válására tekinthetünk úgy, mint a fenntartható terméktervezésre, amely során ebben az esetben a végtermék egy körforgásos üzleti modell, mely kialakítását már a tervezés fázisában lehet leghatékonyabban megalapozni.

A vállalat típusa (nagyvállalat, kkv, start-up) ritkábban jelenik meg a kulcsszavak között, ennek ok-okozati összefüggése valószínűsíthetően abban rejlik, hogy a jelenlegi gyakorlatorientált kutatások jellemzően nagyvállalati környezetben vizsgálják a fenntartható üzleti modelleket, jó gyakorlatok is elsősorban ebből a szektorból kerülnek ki. Az EU körforgásos gazdaságra vonatkozó stratégiai és cselekvési terveiben (EB, 2018) azonban a kis- és középvállalati szektor kap főszerepet, egyrészt a gazdaságban elfoglalt súlya miatt, másrészt a méretéből adódó előnyök okán, mint például innovációs hajlam, rugalmas alkalmazkodóképesség. Ezzel szemben a kkv (angolul SME), mint tárgyszó mindössze 32 cikkben jelent meg. Ezek alapján a jövőbeni kutatásom egyik kiindulási alapjaként definiálom a CE üzleti modell kiterjesztését erre a stratégiaileg fontos szektorra.

A társadalmi aspektus alatt elsősorban az EB által is megfogalmazott körforgásos gazdaságra vonatkozó készségfejlesztési menetrend gondolata jelenik meg, amely kihat többek között a

változó foglalkoztatási igényekhez való alkalmazkodásra, ideértve az oktatási és képzési követelményeket, valamint a körforgásos gazdaságra való átállás során szükséges új munkahelyeket (EB, 2020).

A következőkben a módszertan részben ismertetett második körös elemzés eredményeit mutatom be, amely során iparágak, valamint a CE modell kulcsterületei közötti összefüggéseket kerestem.

a. Iparágak előfordulása tárgyszavak között

Az iparágak megjelenésének vizsgálata a tárgyszavak között kettős célt szolgál. Egyrészt az összesített eredmény alapján következtethetünk arra, hogy a gyakorlatorientált kutatások általánosak vagy inkább iparág-specifikusak. Másrészt az egyes iparágak megjelenése következtetni enged adott iparág CE-érettségére, illetve érintettségére.

Az alábbi ábra a vonatkozó eredményeket foglalja össze táblázatos formában.

1. szűrés: Iparágak	Tárgyszavak és szinonimák	Előfordulás
Építőipar	building, construction	43
Energiaipar	energy	26
Közlekedés, logisztika	transport, logistic	21
Élelmiszeripar	food	18
Textilipar	fashion, textile, cloth	18
Csomagolóipar	packaging	16
Vegyipar, gyógyszeripar	chemical, pharma	13
Autóipar	vehicle, car, automobile	12
Mezőgazdaság	agriculture	11
Elektronikai ipar	electronics	8
Turizmus	tourism	4
Összesítés		190

5. ábra: Iparágak megjelenése a CE vállalati aspektusairól szóló tudományos cikkek tárgyszavai között

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján, 2021

Az eredmények alapján elmondható, hogy a vizsgált 734 cikk közül mindössze 190 tárgyszavai között szerepel iparág. Eszerint a cikkek 74,2 %-a általános, iparágtól függetlenül dolgozza fel a CE gyakorlati megvalósításának lehetőségeit. Ez a megállapítás további ok-okozati vizsgálatot igényelne, amelyre jelen elemzés keretében nem vállalkoztam, viszont következő kutatás témáját képezheti az eredmények által felvetődő hipotézis igazolása, miszerint a CE gyakorlati megvalósulásának feltételei és keretei kevésbé iparág-, és ezáltal termékfüggőek.

Az iparágakat előfordulásuk szerint rangsorolva elmondható, hogy a leggyakrabban előforduló iparágak az építőipar, az energiapar, valamint a közlekedés és logisztika. Ez az eredmény visszatükrözi az egyes szektorok szennyező hatását, illetve az üvegházhatású gázok

kibocsátásában elfoglalt részesedést. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség aktuális jelentése szerint az energiaszektor, az építőipar, valamint a közlekedés és szállítás, ebben a sorrendben foglalja el az első három helyet az iparágak szennyező hatásának rangsorában (EEA, 2021). A textilipar világviszonylatban a második legszennyezőbb iparág, ez az európai adatokban nem jelenik meg, mivel a divatipari gyártási folyamatok jellemzően Európán kívül zajlanak.

b. CE kulcsterületeinek megjelenése a tárgyszavak között

A CE modell eszközei az értéklánc egészen megjelennek, a termékek tervezésétől a gyártási folyamaton keresztül egészen végfelhasználóig. Ezek az eszközök abból a szempontból is változatosak, hogy az értékláncon belül ki felelős értékük: a beszállító, a gyártó, a fogyasztó – vagy akár mindannyian közösen. Az eszközök többsége nem új – erejük abban van, ha az értéklánc szereplői együttesen használják őket. Jelen elemzésem során az alábbi legfontosabb CE területekre koncentráltam:

- Fenntartható design
- Újrahasználat
- Újrahasznosítás
- Újragyártás
- Ipari szimbiózis
- Megosztás

Az egyes területek előfordulási arányát több szempontból vizsgáltam:

Az összesített előfordulás arra enged következtetni, mennyire gyakorlatorientáltak az egyes kutatások olyan értelemben, hogy konkrét megvalósítási eszközöket vonnak be a tudományos elemzés keretrendszerébe.

Az összes vizsgált cikk csupán 17,5%-ban jelenik meg a tárgyszavak között valamelyik kulcsterület. Ez egybecseng az iparági szűrés következtetésével, miszerint a kutatások inkább általános elméleti kereteket alkotnak, a gyakorlati megvalósítás kulcsterületei elenyésző arányban jelennek meg a tudományos cikkekben.

Az egyes eszközök előfordulásuk száma szerinti rangsorának elemzése azt mutatja, melyek foglalnak el prioritizált helyet a tudományos kutatásokban és ezáltal milyen irányba terelik a megvalósítás fókuszát.

Az egyes kulcsterületek előfordulási arányát rangsorolva azt kapjuk, hogy toronymagasan az újrahasznosítás tradicionális területe uralja a CE modell gyakorlati megvalósítását uraló cikkeket (55,8%). A második helyen a fenntartható terméktervezés áll, ami elfogadható eredmény annak ismeretében, hogy ez az a terület, ami a termék ökológiai lábnyomát a teljes életciklusra vetítve meghatározza.

Hátulról vizsgálva a rangsort azt látjuk, hogy az újragyártás, mint kulcsterület egyáltalán nem fordul elő a tárgyszavak között. Mivel az újragyártás során a termék életciklusának meghosszabbítása a cél minimális erőforrás felhasználásával, minimum az eredeti használati szint visszaállításával, azonban gyakran akár új területen felhasználható termékek létrehozásával, fontos szerepet játszik a folyamatban a tervezés, ezért feltételezhető, hogy ez a terület megjelent a fenntartható tervezéshez kapcsolódó cikkekben.

Az egyes eszközök iparág szerinti előfordulási arányának vizsgálata mutatja, hogy az egyes szektorokban melyik eszközök jelennek meg inkább, vagyis a gyakorlati

megvalósítást formáló elméleti kutatások melyik eszközöket tartják leginkább alkalmasnak.

Az alábbi összefoglaló ábra mutatja mindhárom kategorizálási szempont eredményeit.

CE kulcsterületek							
2. szűrés	Product- design	Recycling	Reuse	Reproduction	Sharing- economy	Industrial symbiosis	Összesítve iparáganként
Építőipar	10	8	1	0	0	4	23
Energiaipar	7	13	2	0	0	2	24
Közlekedés, logisztika	2	7	1	0	1	1	12
Élelmiszeripar	3	3	2	0	0	2	10
Textilipar	0	10	2	0	0	0	12
Csomagoló ipar	4	10	2	0	0	0	16
Vegyipar, gyógyszeripar	1	3	2	0	0	2	8
Autóipar	2	8	1	0	0	0	11
Mezőgazdaság	0	6	1	0	0	0	7
Elektronikai ipar	1	4	0	0	0	0	5
Turizmus	1	0	0	0	0	0	1
Összesítés	31	72	14	0	1	11	129

4. ábra: CE kulcsterületek megjelenési aránya, iparági bontásban

Forrás: saját kutatás, 2021

Az egyes kulcsterületek összesített megjelenését iparáganként vizsgálva (utolsó oszlop) azt az összefüggést tehetjük, hogy a tárgyszavak között leggyakrabban szereplő iparágakban egyben a legtöbbször jelennek a gyakorlatorientált CE kulcsterületek. Ez az összefüggés arra enged következtetni, hogy azok az iparági szektorok, amelyek gyakrabban fordulnak elő tudományos cikkekben, a megvalósítás előrehaladottabb szintjén állnak, mivel gyakrabban jelennek meg tárgyszavaik között CE kulcsterületek.

5. Következtetések, javaslatok

Ezzel a kutatással célt volt feltérképezni a CE üzleti modell gyakorlati megvalósításának feltörekvő trendjeit, és a megállapításokat beilleszteni a CE üzleti modell értelmezési, elméleti keretrendszerébe.

Összefoglaló értékelés során megállapítottam, hogy a CE üzleti modell kutatások kevésbé iparág- és CE eszköz specifikusak. Ezt az eredményt összevetve a szakirodalmi részben, a téma nyolc szakértő kutatója által megalkotott CE üzleti modell definíciókkal azt látjuk, hogy az elméleti keretrendszerben megjelenő gyakorlati eszközök (CE kulcsterületek) a jelenlegi gyakorlati kutatásokban kisebb arányban kapnak szerepet.

Ahogy Németh és Szerzőtársai a megújuló energiaforrások szerepéről és jelentőségéről szóló tanulmányukban (2018) összegzik, a fejlődés, a gazdasági, környezeti, társadalmi fenntarthatóság motorjává napjainkban az innovatív megoldások gyakorlatban való alkalmazását, a helyi gazdaság és a társadalom együttműködését kell tenni. Ez az elemzés lehetővé tette továbbá számomra, hogy azonosítsam azokat a szinergiákat, amelyek feltárhatók a CE modell különböző alkalmazási területei, valamint az iparágak között, amelyből

következtethetünk az egyes iparágakat uraló gyakorlati eszközökre. Ez különösen a CE modell két kulcsterületét érinti – a fenntartható terméktervezést, valamint az újrahaznosítást.

Eredményeim értelmezésekor figyelembe kell venni néhány korlátot. Ezek különösen az adatokra vonatkoznak. Az előállított minta azoktól a feltételezésektől függ, amelyek a tanulmányok szűrésének folyamatát irányították, és amelyeket a módszerek részben dokumentáltam. Végül, mivel a bibliometrikus elemzést manuálisan, szoftveres alkalmazás nélkül végeztem, a hibahatár esetlegesen magasabb.

Mivel azonban a kutatásom összesített konklúzió illeszkednek a szakirodalmi részben felállított elméleti és értelmezési keretrendszerbe, alkalmasnak ítélem őket általános tendenciák, illetve jövőbeni kutatási kérdések felvetésére.

6. Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen" című projekt keretében jött létre.

Felhasznált irodalom

- Bocken, N.M., Pauw, I., et al. (2016): Product design and business model strategies for a circular economy. *J. Ind. Prod. Eng.*, 33, 308-320 p.
- Bocken, N.M., Ritala, P., Huotari P. (2017): The circular economy: exploring the introduction of the concept among S&P 500 firms. *J. Ind. Ecol.*, 21 (3) 2017, 487-490 p.
- Brennan G., Tennant, M., Blomsma F. (2015): Business and production solutions: closing loops and the circular economy. *Sustainability: Key Issues*, Routledge: EarthScan 2015, 219-239 p.
- Chiappetta Ch J., Lopes de Sousa, A.B., Jabbour, J., et al. (2019): Unlocking the circular economy through new business models based on large-scale data: an integrative framework and research agenda. *Technol. Forecast. Soc. Change*, 144 (2019), 546-552 p., 10.1016/j.techfore.2017.09.010
- Diaz Lopez, F.J., Bastein, T., Tukker A. (2019): Business model innovation for resource-efficiency, circularity and cleaner production: what 143 cases tell us. *Ecological Economics* 155, 20-35 p.
- European Commission (2015): Closing the Loop: Commission Adopts Ambitious New Circular Economy Package to Boost Competitiveness, Create Jobs and Generate Sustainable Growth. European Commission Press Release (2015)
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N.M.P., E.J. Hultink (2017): The circular economy –a new sustainability paradigm? *J. Clean. Prod.*, 143 (2017), 757-768 p., 10.1016/j.jclepro.2016.12.048
- Geissdoerfer, M., Morioka, S.N., Carvalho, M.M., Evans, S. (2018): Business models and supply chains for the circular economy. *Journal for Clean Production*, 190, 712-721 p.
- Kozma Dorottya, E., Molnárné Barna K., Molnár T. (2021a). Rangsoroljunk vagy nem? A körforgásos gazdaság mérési lehetőségei és azok összehasonlítása az EU-tagországokban. *Vezetéstudomány*, 52 (8-9). 77.

- Kozma Dorottya E., Molnárné Barna K., Molnár T. (2021b). A fenntarthatósági rangsorok módszertani összehasonlítása az EU tagországokban, In: Mezőfi N. Németh K., Péter E., Püspök K. (szerk.); V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötet, Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 406-422.
- Lahti, T., Wincent, J., Parida V. (2018): A definition and theoretical review of the circular economy, value creation, and sustainable business models: where are we now and where should research move in the future? *Sustainability*, 10 (8) (2018), 2799 p.
- Lieder, M., Rashid, A. (2016): Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry. *J. Clean. Prod.*, 115 (2016), 36-51 p.
- Linder, M., Williander, M. (2017): Circular business model innovation: inherent uncertainties. *Bus. Strat. Environ.*, 26, 182-196 p.
- Mentink, B. a S. (2014): Circular Business Model Innovation A Process Framework and a Tool for Business Model Innovation in a Circular Economy. Master Thesis Delft University of Technology and Leiden University
- Móricz P. (2007): Üzleti modellezés és az internetes üzleti modellek. *Vezetéstudomány*, 38(4), 14–29 p.
- Németh K., Péter E., Pintér G. (2018): A megújuló energiaforrások szerepe és jelentősége a haza turisztikai szektorban – az energia, mint „helyi” termék. *TURIZMUS BULLETIN XVIII. évfolyam 1. szám (2018)*. 37-44. p.
- Németh, K., Czira T., Sütő A., Péter E., Domjánné Nyizsalovszki R. (2019): Félig tele vagy félig üres? Turizmus szektort érintő klímaalkalmazkodási kérdések. *Comitatus 2019. nyár-ősz*. 55-62. p.
- Nußholz, J. (2017): Circular business models: defining a concept and framing an emerging research field. *Sustainability*, 9 (10), 1810 p.
- Oghazi, P., Mostaghel, R. (2018): Circular business model challenges and lessons learned— an industrial perspective. *Sustainability*, 10, 739 p.
- Panchal, R., Singh, A., Diwan H. (2021): Does circular economy performance lead to sustainable development? – a systematic literature review. *J. Environ. Manag.*, 293 (2021)
- Pieroni, M., McAloone, T. C., Pigosso, D. (2019): Business Model Innovation for Circular Economy: Integrating Literature and Practice into a Conceptual Process Model. *Proceedings of the Design Society International Conference on Engineering Design 1(1)*. 2517-2526 p.
- Rosa, P., Sassanelli, C., Terzi, S. (2019): Towards Circular Business Models: a systematic literature review on classification frameworks and archetypes. *J. Clean. Prod.*, 236 (2019)
- Tomic, T., Schneider, D.R. (2020): Circular economy in waste management – socio-economic effect of changes in waste management system structure. *J. Env. Mang.*, 267 (2020), pp. 110564, 10.1016/j.jenvman.2020.110564.
- Űnal, E., Urbinati, A., Chiaroni, D., Manzini, R. (2019): Value Creation in Circular Business Models: the case of a US small medium enterprise in the building sector. *Resour. Conserv. Recycl.*, 146, 291-307 p.
- Zucchella, A., Previtali, P. (2019): Circular business models for sustainable development: a “waste is food” restorative ecosystem. *Bus. Strat. Environ.*, 28., 274-285 p.

Internetes hivatkozások

- Accenture: Winning the consumers of the future with the circular economy, https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-169/Accenture-Winning-with-circular-economy.pdf#zoom=40 (Letöltve: 2021.12.01.)
- EEA: Percentage of reported transfers, by sector, which are transferred for recovery https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/percentage-of-reported-transfers-which#tab-chart_1 (Letöltve: 2021.11.23)
- UN: The 17 goals <https://sdgs.un.org/goals> (Letöltve: 2021.11.25.)

A lakosság éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdjének vizsgálata - egy kérdőíves felmérés első eredményei²²

Neumanné Virág Ildikó¹ - Kántor Szilvia² - Strack Flórián³

¹egyetemi docens, ²⁻³tudományos segédmunkatárs

¹⁻³Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

e-mail cím: virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, kantor.szilvia@gtk.uni-pannon.hu,
strack.florian@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

Tanulmányunk egy 2021. évi hazai kutatás eredményeit és sajátosságait mutatja be a klímaváltozással kapcsolatos attitűd kérdőíves felmérése alapján. A kutatás során a magyar emberek éghajlatvédelemmel kapcsolatos tudását, beállítódását és cselekvési készségét vizsgáltuk. Elemzésünkben megvizsgáljuk, hogy a válaszadók mennyire érzékelik az időjárás változás illetve a szélsőséges időjárás hatásait és mennyire gondolkodnak környezettudatosan illetve éreznek-e személyes felelősséget az éghajlatváltozás kezeléséért. Az emberek többségét aggasztja a globális éghajlatváltozás, és hajlandóak életmódbeli változtatásokra, hogy csökkentsék annak hatásait. A válaszadók véleménye alapján arról is képet kaphatunk, hogy vajon a környezetszennyező életmód, a pazarló fogyasztás, és a különböző szektorok (a hulladéktermelés, a közúti közlekedés, az energiatermelés, a légi közlekedés) közül melyek a leginkább felelősek az éghajlatváltozásért. A lakosság attitűdjének feltárása lényeges, mert információt nyújt az alkalmazkodás feltételeinek megteremtéséhez.

1. Bevezetés

Az Európa és a világ előtt álló környezeti problémák megoldása érdekében az EU Európa 2020 stratégiája környezetvédelmi célkitűzéseket és a fenntarthatóság iránti elkötelezettséget tartalmaz. A klímaváltozás egyre súlyosabb hatást gyakorol a társadalomra, a magasabb hőmérséklet és a tengerszint folyamatos emelkedése komoly gazdasági és társadalmi kockázatokat rejt. Negatív hatásainak leghatékonyabb enyhítéséhez egyaránt szükséges lenne a koordinált, nemzetközi szintű összefogás és együttműködés, a megfelelő regionális és állami szintű szabályozások, valamint az egyének szintjén vállalt kötelezettségek harmonizálása.

2. Az Európai Unió klímapolitikája: három stratégia

Az Európai Unió több tervet is kidolgozott a klímapolitika területén belül, illetve a 2015-ös Párizsi Megállapodásnak is részese. A három csomag a 2020-ra, 2030-ra és 2050-re kitűzött célokat tartalmazza. Az első uniós éghajlat- és energiapolitikai intézkedéscsomag tartalmazta a napjainkra, 2020-ra kitűzött célokat, a stratégiát 2008-ban dolgozták ki. Három kiemelkedő elem jelent meg: 1) az 1990-es szinthez képest 20%-kal csökkenteni az üvegházhatású gázok

²² A cikkben bemutatott kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból NKFIH-471-3/2021 számú "Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása" című projekt támogatásával valósult meg.

kibocsátását, 2) 20%-ra emelni a megújuló energia arányát, 3) 20%-kal fokozni az energiahatékonyságot. 2018-ra sikerült 23%-kal csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását az Unióban (Európai Tanács, 2020).

A 2021-2030-as időszakra kitűzött 4 fő célt a második, 2014-ben létrejött intézkedési keret tartalmazta. Ebben az első három cél a korábbi intézkedéscsomag három kitűzésének továbbfejlesztése volt: 1) az üvegházhatású gázok kibocsátásának uniós mértékét az 1990-es szinthez képest már 40%-kal kívánták csökkenteni, 2) a megújuló energia arányát a fogyasztásban 27%-ra emelni és 3) az energiahatékonyságot 27%-kal növelni. Ezekhez képest megjelent egy új igény is, egy közös összefogás az energiapolitika terén: 4) belső energiapiacot létrehozni a villamosenergia-hálózatok összekapcsolásával. Az uniós vezetők 2019 decemberében döntöttek ismételen az éghajlatváltozás elleni küzdelemben kitűzött célokról, ezúttal a 2050-ig teljesítendő lépésekről. Ez a stratégia a korábban már említett Párizsi Megállapodással összhangban született, így tartalmazta azt is, hogy az Európai Unió a rögzített évre elérje a klímasemlegességet. Ekkor merült fel az Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal) koncepciója is, mely olyan célkitűzéseket fogalmazott meg, mint a környezetbarát technológiák és az innováció támogatása, az energiaszektor szénmentesítése, az épületek energiahatékonyságának növelése. A semlegességre való áttérés társadalmi és gazdasági hatásairól szóló rendszeres jelentések készítésére is felmerült az igény (Európai Tanács, 2020). A hőmérsékletváltozás és a globális felmelegedés miatt a szakértők emelkedésre számítanak a nyári extrém meleghez kapcsolódó halálozásokban és megbetegedésekben, viszont csökkenést remélnek a telek enyhülése következtében. Nő a veszély bizonyos vírusok elszaporodása, az extrém időjárási körülmények, valamint a növény- és állatvilágban felmerülő új betegségek és kórokozók esetleges megjelenése miatt. Az EU minden tagállamának gazdasági szektorában változhat a termelékenység, ami a munkaerőpiacra is kihat, főleg azokban az ágazatokban, amelyek nagyban függenek az időjárási körülményektől (EB, 2020).

3. Föld napja alkalmából végzett kérdőíves kutatás, anyag és módszer

Az Eurobarometer 2019-es lakossági felmérése alapján az európaiak 93%-a szerint az éghajlatváltozás az emberi tevékenységek következménye és 85%-uk egyetért azzal, hogy a környezetvédelem és az energia hatékonyabb felhasználása munkahelyeket teremthet Európában, valamint gazdasági növekedést okozhat. A válaszadók nagy többsége minden tagállamban azt állítja, hogy a környezet védelme nagyon vagy meglehetősen fontos számára, a svédországi és portugáliai 99%-tól az osztrák 86%-ig terjedően. A tagállamok között nagyobb eltérés van a környezet védelmét "nagyon" fontosnak mondók arányában. Ez az arány Svédországban (81%) és Cipruson (76%) a legmagasabb, Észtországbban és Lettországbban (egyenként 36%) a legalacsonyabb. Összességében 13 olyan tagállam van, ahol a válaszadók legalább fele nagyon fontosnak tartja a környezet védelmét. Az európaiak mintegy háromnegyede (76%) úgy véli, hogy az éghajlatváltozás jelenleg nagyon súlyos probléma országában és 31%-uk szerint ez a probléma rendkívül súlyos. Legnagyobb valószínűséggel az éghajlatváltozást tartják az egyik legfontosabb környezetvédelmi kérdésnek (53%), ezt követi a légszennyezés (46%) és a hulladék mennyiségének növekedése (46%).

Az állampolgároknak igényük van arra, hogy tisztább környezetben élhessenek és egy fenntartható gazdaság részei legyenek. A klímaváltozással kapcsolatos attitűdök kérdőíves lakossági lekérdezése egyre elterjedtebb Magyarországon (Szirmai, 2009). Németh (2020) a megújuló energetikai beruházások témában egy kérdőíves vizsgálat eredményeit -jövőbeni lakossági igény- és ismeretfelmérést (nap-, szél-, víz-, geotermikus energia és biomassza, valamint komplex rendszerek ismerete és kapcsolódó elvárások -ismerteti könyvében.

A Pannon Egyetem 2021. évi Föld Napja alkalmából egy anonim, kérdőíves kutatást indított, amely a hazai lakosság éghajlatváltozással kapcsolatos tudását, tapasztalatait, hozzáállását és attitűdjét egyaránt vizsgálta és összekapcsolta. A kutatás keretében a kérdőíves adatfelvétellel kísérletet tettünk arra, hogy feltárjuk a lakosság attitűdjét a klímaváltozással kapcsolatban és megpróbáljunk ezek alapján következtetéseket levonni a klímaváltozáshoz kapcsolódó jövőbeni várható cselekedeteikre.

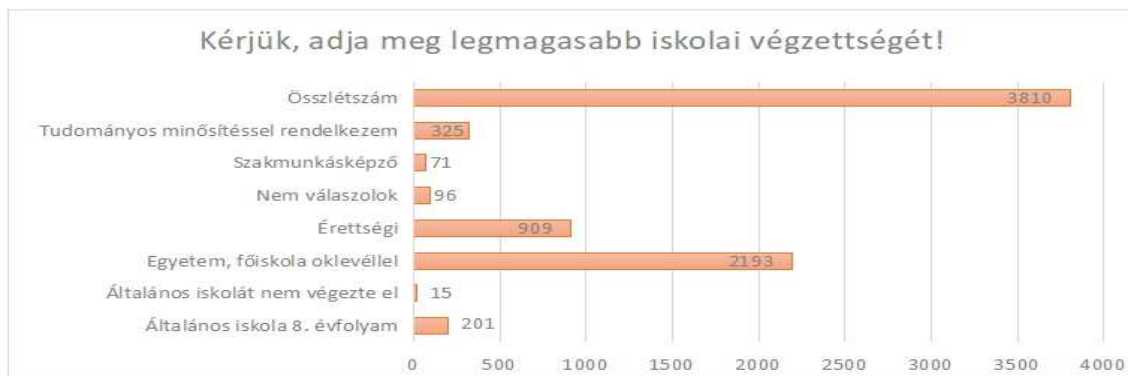
A felmérés célja, kérdései:

- Mennyit tud a lakosság a klímaváltozás globális/hazai környezeti, gazdasági, társadalmi hatásairól általában?
- Mennyire tartja fontosnak más problémákhoz viszonyítva?
- Milyen hatásait érzi a saját életében?
- Mit gondol, hogyan érintheti a jövőben őt és a családját ez a probléma?
- Kik és milyen mértékben felelősek a klímaváltozást gyorsító emberi hatásokért?
- Kiknek és mit kellene tennie a klímaváltozás lassításáért az alkalmazkodásért globális / hazai szinten?
- Mit tett eddig, ami valamilyen módon kapcsolódik a klímaváltozás lassításához vagy az alkalmazkodáshoz?
- Mit tenne meg a jövőben ennek érdekében? (anyagi áldozatvállalás; részvétel bizonyos tevékenységekben)

A mintanagyság 3810 fő, a lekérdezési időszak 2021 április májusában volt. A továbbiakban leíró statisztika segítségével néhány fontos eredményt mutatunk be.

Demográfia

A válaszadók 33,7%-a városban, 29,3%-a megyei jogú városban, megyeszékhelyen, míg a válaszadók 28,9%-a községben lakik. Az attitűd kérdőívet 3810 fő töltötte ki, a válaszadók többsége nő (a minta 50,3%-a, azaz 1916 fő). Az életkor 15 és 54 év közé esik. A kitöltésre vállalkozók 9,4%-a 55 és 64 éves, míg a további 6,5% ettől idősebb, 23% 15-24 év közötti, 21% 25-34 év közötti, 21% 35-44 év közötti, 17,5%-a 45-54 év közötti, 9,4% 55-64 év közötti és 6,5% 65 év feletti. Felsőfokú végzettségűek töltötték ki nagyobb arányban, egyetemi vagy főiskolai diplomával kb. 57,6%-uk rendelkezik, a tudományos minősítésűeknek magas az aránya, amely 8,5%. Az éghajlatváltozás témával kapcsolatban a képzetesebb értelmiségi réteg az érzékenyebb, de ez az aránytalanság eredhet abból is, hogy az online teszthez ez a társadalmi csoport jobban hozzáfért.

1. ábra: A kitöltők iskolai végzettség szerinti összetétele
Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A minta foglalkozás szerinti vizsgálatából az látszik, hogy a kitöltők 28%-a (azaz 1066 fő) szellemi alkalmazott (pl. tanár, felsőoktatási oktató/kutató), 17,5% (665 fő) egyetemi hallgató, míg 12,1% (460 fő) sorolja magát a közalkalmazotti, köztisztviselői státuszba.

2. ábra: A kitöltők településtípus szerinti összetétele

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A kérdőívet 94,2%-ban a Magyarországon élő lakosok töltötték ki, településtípus szerint 1453 fő (a minta 38,1%-a) él Budapesten, őket követik a városokban (22 %), a megyei jogú városokban (828 fő, 21,7%), illetve a községekben, falvakban élők (589 fő, 15,5%).

4. Eredmények

A válaszadók 49,2%-a (1875 fő) gondolja úgy, hogy már az ő saját életében is igen erőteljesen érződik a klímaváltozás hatása, míg a minta 33,4%-a bizonytalan ebben.

3. ábra: A klímaváltozás hatásának érzékelése a kitöltők válaszai alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevéssé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A kitöltők biztosak abban, hogy a gyermekeiknek és az unokáiknak már növekvő mértékben kell számolniuk a környezeti tényezők változásával, és ez a mindennapi életükre is hatást fog gyakorolni. A válaszadók 93,4%-a vélekedik úgy (3560 fő), hogy az unokáik már erőteljesen szembesülnek a klímaváltozás következményeivel.

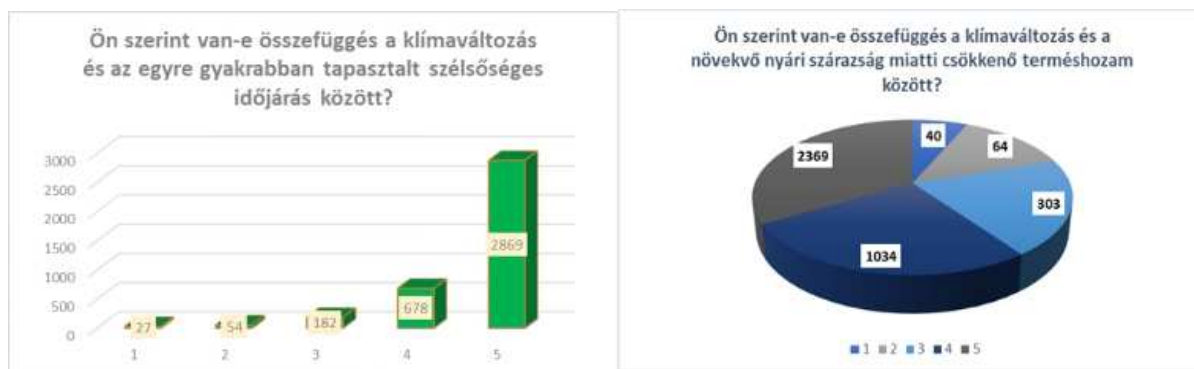
4. ábra: A klímaváltozás hatásának érzékelése az unokák idejében a kitöltők válaszai alapján (1: nem ért egyet; 2: kevésbé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)
Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A megkérdezetteknek osztályoznia kellett, hogy mely életkorban mennyire hatékony a környezettudatos magatartásformák elsajátítása. Óvodás kor előtt nagyon hatékonyan 1853 fő, hatékonyan 851 fő, közepesen hatékonyan 660 fő, kicsit hatékonyan 334 fő és kevésbé hatékonyan 112 fő gondolta. A válaszadók 70,9%-a szerint az óvodáskorban már foglalkozni kell a környezettudatos magatartásformák kialakításával, illetve a kitöltő személyek csaknem ¼-e (azaz 24,6%-az, mintegy 939 fő) ettől korábban, már az óvodába kerülés előtt is hatékonyan tartaná a kisgyerekek érzékenyítését ebben a témában.

5. ábra: Óvodáskorban hatékony-e a környezettudatos magatartásformák elsajátítása a kitöltők válaszai alapján (1: nem ért egyet; 2: kevésbé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)
Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A továbbiakban arra is kíváncsiak voltunk, hogy a válaszadók látnak-e összefüggést a klímaváltozás és a különböző időjárási, társadalmi folyamatok és egyéb környezeti adottságok között. A kitöltő személyek szerint a klímaváltozással a következő jelenségek hozhatók szorosabb összefüggésbe.

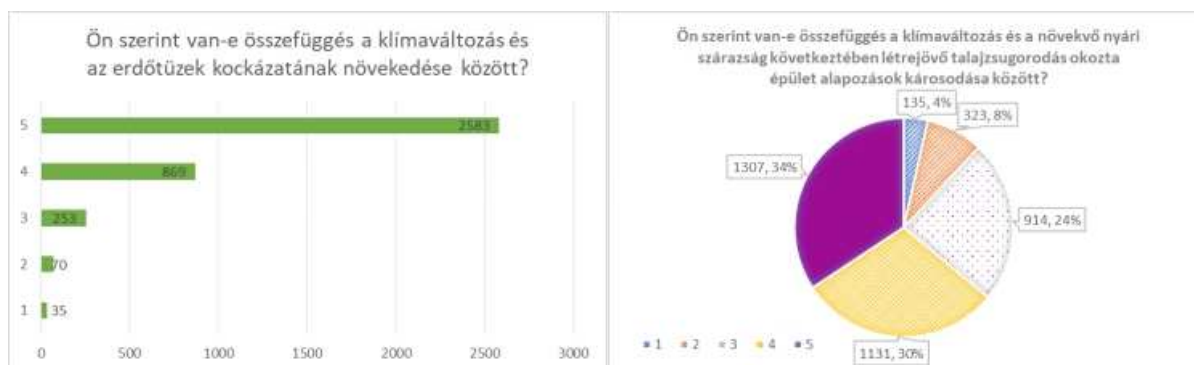

6. ábra: Összefüggés a klímaváltozás és az egyre gyakrabban tapasztalt szélsőséges időjárás és a nyári szárazság miatti csökkenő terméshozam között a kitöltők válaszi alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevéssé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A 3810 válaszoló közül 27 szerint egyáltalán nincs összefüggés, 54 szerint minimális az összefüggés, 182 szerint kicsi az összefüggés, 678 szerint közepes az összefüggés, és 2869 szerint szoros az összefüggés a klímaváltozás és az egyre gyakrabban tapasztalt szélsőséges időjárás között. A klímaváltozás és a növekvő nyári szárazság miatti csökkenő terméshozam között 40 fő szerint egyáltalán nincs összefüggés, 64 fő szerint minimális az összefüggés, 303 szerint kicsi az összefüggés, 1034 szerint közepes az összefüggés, és 2369 kitöltő szerint szoros az összefüggés a klímaváltozás és a növekvő nyári szárazság miatti csökkenő terméshozam között.

7. ábra: Összefüggés a klímaváltozás és az erdőtüzek kockázatának növekedése és a növekvő nyári szárazság következtében létrejövő talajszugorodás között a kitöltők válaszi alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevéssé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A 3810 válaszoló közül 35 szerint egyáltalán nincs összefüggés, 70 szerint minimális az összefüggés, 253 szerint kicsi az összefüggés, 869 szerint közepes az összefüggés, és 2583 szerint szoros az összefüggés a klímaváltozás és az erdőtüzek kockázatának növekedése között. A klímaváltozás és a növekvő nyári szárazság következtében létrejövő talajszugorodás okozta épület alapozások károsodása között 135 fő szerint egyáltalán nincs összefüggés, 323 szerint minimális az összefüggés, 914 szerint kicsi az összefüggés, 1131 szerint közepes az összefüggés, és 1307 szerint szoros az összefüggés.

8. ábra: Összefüggés a klímaváltozás és az elektromos hűtés iránti keresletnövekedés között a kitöltők válaszai alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevésbé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A 3810 válaszoló közül 73 szerint egyáltalán nincs összefüggés, 219 szerint minimális az összefüggés, 630 szerint kicsi az összefüggés, 1141 szerint közepes az összefüggés, és 1747 szerint szoros az összefüggés a klímaváltozás és az elektromos hűtés iránti keresletnövekedés között.

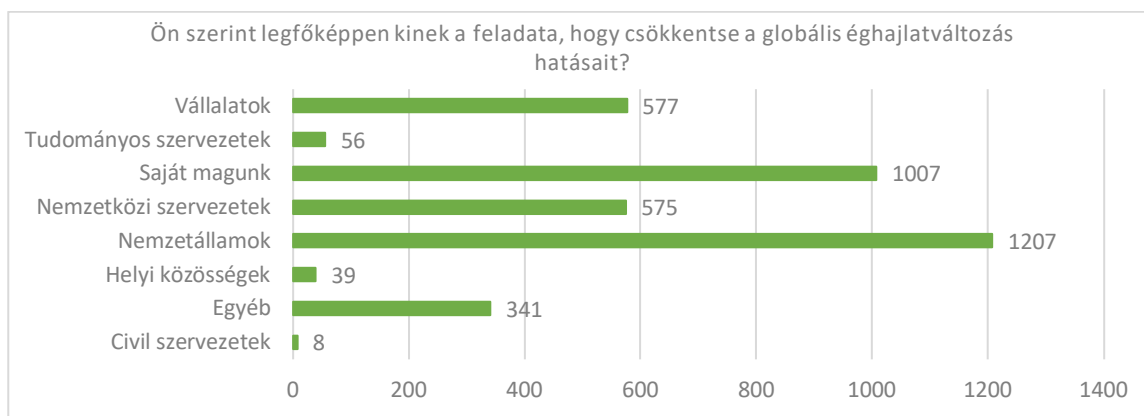
Érdekes eredmény, hogy az online kérdőívet kitöltők 50,9%-a (1939 fő) nem lát összefüggést a klímaváltozás és a koronavírus elterjedése között, illetve 35,5 % szerint nincs kapcsolat a klímaváltozás és a munkanélküliség, illetve a klímaváltozás és a migráció között sem (22,4 %). A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a lakosság miként vélekedik a klímaváltozás és az egyéni felelősségvállalás kérdéséről. A felmérés azt igazolta, hogy a társadalom kifejezetten elvárja tagjaitól ezt a hozzáállást, a válaszadók 95,1%-a (3623 fő) mondta, hogy minden embernek szükséges tennie azért, hogy bolygónk élhető maradjon.

9. ábra: Kell-e egyénként tenni kell az éghajlatváltozás hatásának csökkentéséért a kitöltők válaszai alapján

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

Szinte az összes válaszoló szerint (3623 fő) minden embernek tennie kell az éghajlatváltozás hatásának csökkentéséért. 35 szerint már úgyis mindegy, 86 szerint, ez elsősorban a környezetszennyező vállalatok felelőssége, 32 szerint ez a politikusok dolga és feladata, végül 8-an az EU feladatának gondolják.

10. ábra: Kinek a feladata, hogy csökkentse a globális éghajlatváltozás hatásait a kitöltők válasza alapján

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján

A válaszadók közel harmada (31,7%-a; 1207 kitöltő) a nemzetállamok, a válaszadók valamivel több, mint negyede (26,4%-a; 1007 kitöltő) saját magunk feladatának tekinti a globális éghajlatváltozás hatásainak csökkentését. A válaszadók valamivel több, mint hatoda (15,1%-a; 575 kitöltő) a nemzetközi szervezetek feladatának, 56-an (1,4%) a tudományos szervezetek feladatának tartják a globális éghajlatváltozás hatásainak csökkentését, és 15,1%; 577 kitöltő tartja a vállalatok feladatának. A válaszadók mindössze 1 százaléka (39 kitöltő) tekintette a helyi közösségek feladatának a globális éghajlatváltozás hatásainak csökkentését és 8-an gondolják ezt a civil szervezetek feladatának. A válaszadók közül egyébként mintegy 1378 fő (36,2%) teljesen egyetért, míg további 1451 fő (azaz 38,1%) nyilatkozott úgy, hogy egyetért azzal a kijelentéssel, hogy az élhető környezetért igyekszik a legtöbbet megtenni, még olyan áldozatok árán is, hogy az több időtöltést, odafigyelést és pénzt igényel részükről.

11. ábra: Az élhető környezetért igyekszik-e a legtöbbet megtenni a kitöltők válasza alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevéssé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A kitöltőknek azt is értékelniük kellett, hogy szerintük kormányzati szinten sokkal erősebben kellene-e szabályozni az ipari tevékenységeket és a nagyvállalatok nyersanyag felhasználását. Teljesen egyetértett 2452 fő, nagyjából egyetértett 895 fő, közepesen egyetértett 306 fő, nem értett egyet 96 fő és egyáltalán nem értett egyet 62 fő.

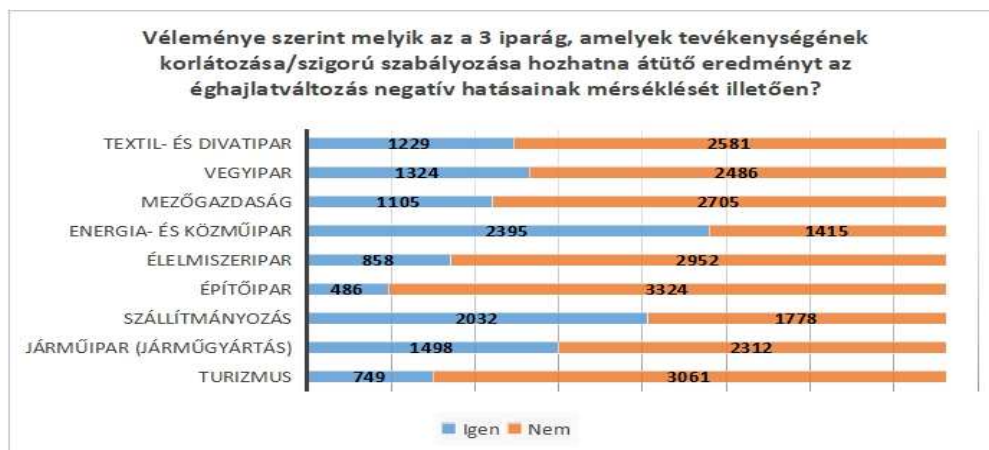

12. ábra: Kormányzati szinten sokkal erősebben kellene-e szabályozni a kitöltők válasza alapján

(1: nem ért egyet; 2: kevésbé ért egyet; 3: egyetért; 4: nagyon egyetért; 5: teljes mértékben egyetért)

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A későbbiekben arra kerestük a választ, hogy melyik az a 3 iparág, amelyek tevékenységének korlátozása/szigorú szabályozása hozhatna átütő eredményt az éghajlatváltozás negatív hatásainak mérséklését illetően.

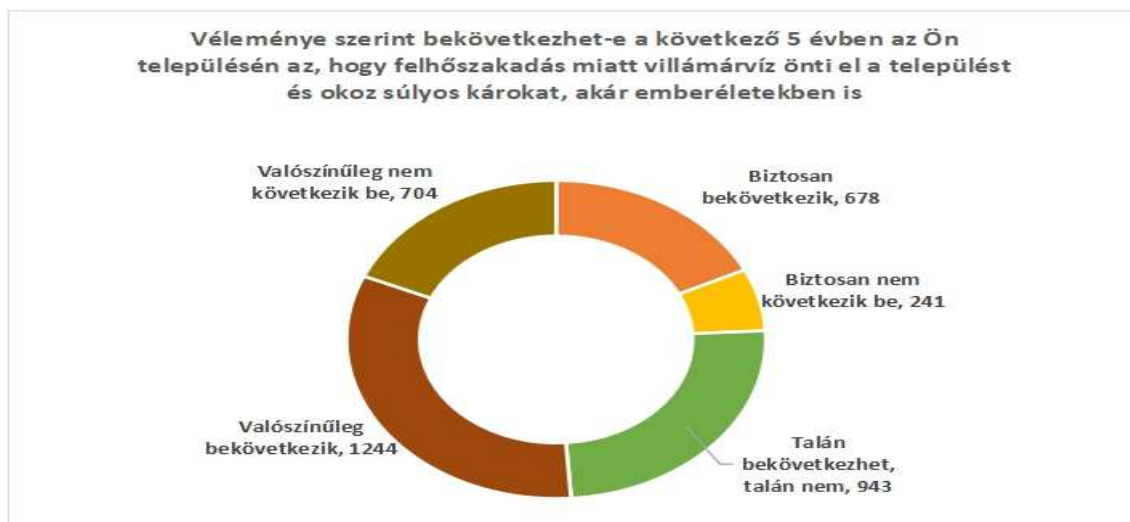

13. ábra: Három iparág, amelyek tevékenységének korlátozása/szigorú szabályozása eredményt hozhat a kitöltők válasza alapján

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A megkérdezetteknek 3 iparágat kellett megjelölnie, amelyek tevékenységének korlátozása/szigorú szabályozása átütő eredményt hozhatna az éghajlatváltozás negatív hatásainak mérséklését illetően. A textil- és divatipart 32,3 %, a vegyipart 34,8%, a mezőgazdaságot 29%, az energia- és közműipart 62,9%, az élelmiszeripart 22,5%, építőipart 12,8%, a szállítmányozást 53,3%, a járműipart (járműgyártás) 39,3%, és a turizmust 19,7% jelölte meg ilyen ágazatként.

A kitöltőknek azt is értékelniük kellett, hogy véleményük szerint bekövetkezh-e a következő 5 évben a településükön az, hogy felhőszakadás miatt villámárvíz önti el a települést és okoz súlyos károkat, akár emberéletekben is. 704 fő szerint valószínűleg nem következik be, 1244 szerint valószínűleg bekövetkezik, 943 szerint talán bekövetkezh, talán nem, 241 szerint biztosan nem következik be és 678 szerint biztosan bekövetkezik.

14. ábra: Bekövetkezhet-e a következő 5 évben a településükön az, hogy felhőszakadás miatt villámárvíz önti el a települést a kitöltők válaszai alapján

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

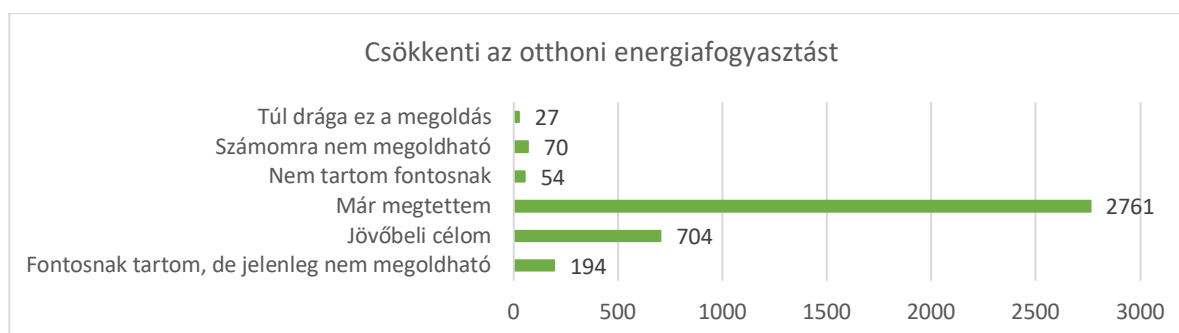
Az eredmények szerint mintegy 1778 fő (azaz 46,7%) teljesen egyetért azzal a kijelentéssel, hogy a saját lakóhelyén egymaga is sokat tehet környezete zöldítéséért, fásításáért. Ugyanakkor a lakosság igen nagy szükségét érzi olyan újabb, államilag támogatott pályázati források meghirdetésének (a válaszadók 55,6%-a), amelyek célja a környezetbarát és alternatív erőforrások használata.

A kitöltők nagy része hallott a klímaváltozás káros hatását lassító megoldásokról: fosszilis energiáról áttérés, kibocsátás-csökkentés, megújuló és alternatív energiák, környezetbarát üzemanyagok. Fontos kérdés volt számunkra az is, hogy a klímaváltozás káros hatásaival kapcsolatban milyen személyes megoldásokat tettek a válaszadók.

Az elektromos közlekedési eszközök témáját tekintve a kitöltők 32,9%-a nyilatkozott arról, hogy a jövőben szeretné, ha saját használatú gépkocsija környezetbarát és gazdaságos (hibrid / elektromos) autó lenne, és ehhez igénybe is kívánja venni az állami támogatású pályázati lehetőséget is (23,1 %, azaz 881 fő).

További 885 fő (23,2 %) számára ez a megoldás túl drága, míg 21,8 % (azaz 829 fő) bár fontosnak tartja, de jelenleg nem megoldható számára ez a befektetés.

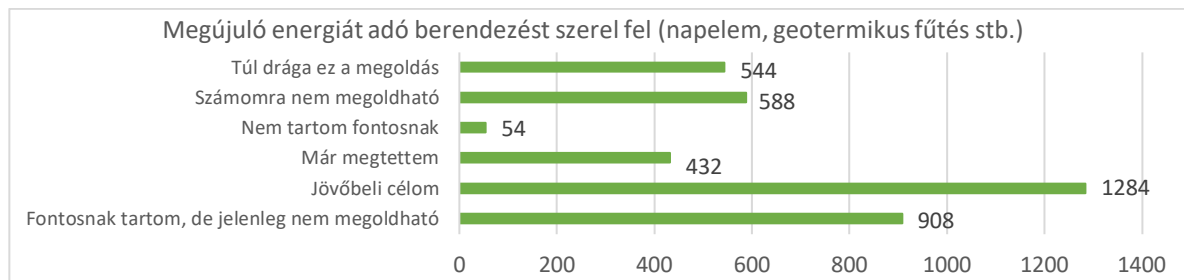
3359-en gyűjtik szelektíven a szemetet, 182-en pedig tervezik a szelektív hulladékgyűjtést.

15. ábra: Csökkentették az otthoni energiafogyasztást

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

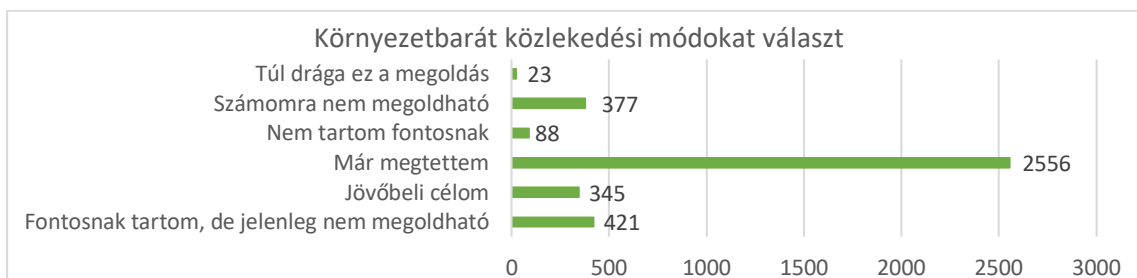
A „Csökkentettem az otthoni energiafogyasztást” kérdésre választ adók közül 2761-en csökkentették az otthoni energia és vízfogyasztásukat 54-en nem tartják fontosnak a takarékos fogyasztást.

16. ábra: Megújuló energiát adó berendezést szerel fel otthonában

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

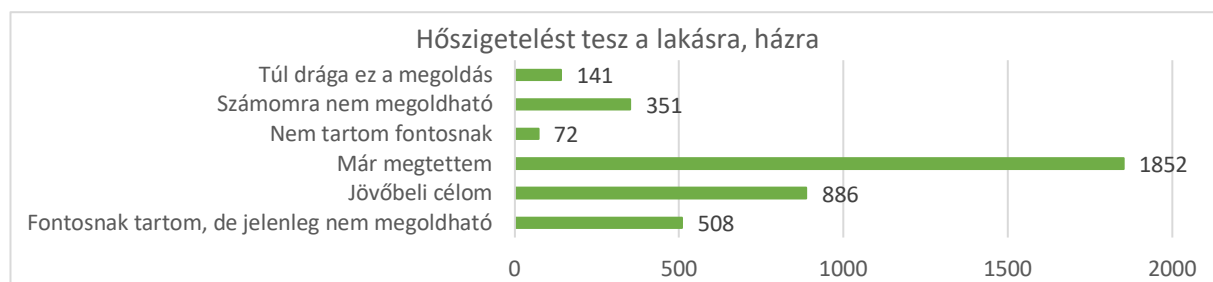
A kérdésre választ adók mintegy 33,7%-a (azaz 1284 fő) nyilatkozott úgy, a jövőben azt tervezi, hogy megújuló energiát adó berendezést szerel fel otthonában, további 908 fő (23,8%) pedig - bár fontosnak tartja - de jelenleg nem megoldható számára ez az alternatív fejlesztés. A válaszadók nagy része nem idegenkedik a tömegközlekedéstől és egyéb környezetkímélő közlekedési formáktól sem.

17. ábra: Környezetbarát közlekedési módokat választ

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A kérdésre választ adók közül 2556-an választanak környezetbarát közlekedési módokat, és 345 főnek jövőbeli célja ezek választása.

18. ábra: Hőszigetelést választ

Forrás: saját szerkesztés kérdőív alapján, 2021

A kérdésre választ adók közül 1852 fő már hőszigeteltette a lakását, 72 fő nem tartja fontosnak a klímaváltozás káros hatásaival szembeni megoldások alkalmazását. 886 főnek jövőbeli célja ezt alkalmazni.

5. Következtetések, javaslatok

A klímaváltozás kérdésével foglalkoznunk kell, hiszen egyértelmű tények támasztják alá, hogy igen is jelen van az életünkben a világ minden pontján és nagymértékben az emberiség a befolyásoló tényezője. Valószínűleg már nem visszafordítható, de rengeteget tehetünk annak érdekében, hogy minél jobban visszazorítsuk és javítsuk környezetünk állapotát annak érdekében, hogy egészségesen élhessünk, illetve a jövő generáció számára is élhető bolygót hagyjunk magunk mögött.

Fontos tudatosítani az emberekben, hogy minden apró környezetért megtett cselekvés vagy akár rossz szokásról való lemondás hasznos lépés. A hőmérséklet növekedésével egyre gyakrabban számíthatunk majd melegebb napokra, s az új körülményekhez alkalmazkodni is fog a társadalom bár veszíthet is a hidegebb klímához való alkalmazkodás képességéből (Ballester et al, 2011).

A lakossági kérdőív eredményei szerint a klímaváltozással kapcsolatos problémakör viszonylag széles körben ismert, a megkérdezettek jelentős része az okokkal és a kedvezőtlen hatásokkal is tisztában van. A klímaváltozás mindenkinek a felelőssége, és számos lehetőségünk van arra, hogy klímabágyunkat érdemben csökkentsük, mivel a mindennapi döntéseink és fogyasztási szokásaink az energiafogyasztásunk a háztartásunkban és a közlekedésünk során, mind hatással vannak a környezetünkre.

Felhasznált irodalom

- Ballester, J. et al. (2011): Long-term projections and acclimatization scenarios of temperature-related mortality in Europe. *Nature Communications*. 2. évf. 358 p.
- Eurobarometer Survey(2019): Climate Action and the Environment Energy
- Európai Bizottság (2020): Causes of climate change. Európai Bizottság, 2020. https://ec.europa.eu/clima/change/causes_en Letöltés 2021 október
- EEA (2020): Floods and health <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/floods-and-health-1/assessment> Letöltés 2021 október
- EEA(Európai Környezetvédelmi Ügynökség) (2020): Extreme temperatures and health. <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/heat-and-health-2/assessment>
- EEA (2017): Climate change, impacts and vulnerability in Europe -An indicator-based report <https://www.eea.europa.eu/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016> Letöltés 2021 október
- Európai Tanács (2020):5 facts about the EU's goal of climate neutrality. <https://www.consilium.europa.eu/en/5-facts-eu-climate-neutrality/>
- Németh, K. (2018): Lokális és fenntarthatóság: A megújuló energia-ipar fejlődésének aktuális kérdései. ISBN:978-963-396-113-1, 30717200
- Szirmai, V. (2009): Az éghajlatváltozás lehetséges térségi társadalmi hatásai, a magyar társadalom klímabágyossága, sérülékenysége, alkalmazkodása. http://www.nfft.hu/dynamic/Az_eghajlatvaltozas_tarsadalmi_hatasai_klimabagyossag.pdf Letöltés 2021.okt.
- A magyar lakosság klímabágyási attitűdvizsgálata (2016): Magyar Természetvédők Szövetsége a Klímabágy Települések Szövetsége megbízásából a KEHOP-1.2.0-15-2016-00001 "Klímabágy kidolgozásához kapcsolódó módszertan- és kapacitásfejlesztés, valamint szemléletformálás" projekt tanulmánya. Letöltés:2021 október https://mtvsz.hu/dynamic/energia_klima/klimavaltozas_attitud_tanulmany_vegso_pdf.pdf

A kerékpáros turizmus fejlődése a pandémia éveiben Zala megyében

Dr. Varga Zoltán¹- Palkovics Krisztina²

¹egyetemi adjunktus – Pécsi Tudományegyetem, Egészségbiztosítási Intézet
Zalaegerszeg 8900, Landorhegyi u. 33.

²Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi
Doktori Iskola, Pécs, Vörösmarty u. 4.

e-mail cím: zoltan.varga@etk.pte.hu, palkovics.krisztina@pte.hu

Absztrakt

A kerékpáros turizmus fejlődése az elmúlt években pozitív irányú volt, annak ellenére, hogy a járvány tartóssága és hullámozása a turizmus egyéb ágazatait negatívan érintette. Az időleges határozatok és egyéb korlátozások miatt a turisták arra kényszerültek, hogy szabadságukat belföldön, a tömegeket vonzó célpontoktól távol töltsék el. Ennek következtében látványosan fellendült a gyalogos és a kerékpáros turizmus. Különösen öröndetes tény ez, hisz a turizmus ezen formája minden korcsoportot érint, a családok több hasznos időt tölthetnek együtt. Zala megye különösen alkalmas a kerékpár turizmusra, hisz nincsenek nagy emelkedők, a táj változatos, és széles körben kihasználható a kulturális, gasztronómiai és rekreációs lehetőségek sokfélesége is. Az igényeket, lehetőségeket és a természeti adottságokat figyelembe véve az utóbbi években sok kerékpárút és kapcsolatos attrakció létesítésére került sor. A kerékpáros turizmus fejlődése abból a szempontból is érdekes, mivel támogatja az egészséges életmódot is.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A turizmus az emberi élet szerves részét képező társadalmi-gazdasági jelenség. Az egészségturizmus iránt nemcsak hazánkban, hanem nemzetközi szinten is nő a kereslet, melyet számos tényező generál (Rátz–Michalkó, 2011). A piacszegmentáció fejlődésével egyidejűleg megjelentek, és fejlődésnek indultak a hagyományos turisztikai terméktípusok mellett az olyan, niche jellegű, résziaci igényeket kielégítő termékek, mint a fenntartható fejlődés elveire építő, a természeti környezet védelmét szem előtt tartó aktív turisztikai terméktípusok (Millington, 2001). Ezek egyike a kerékpáros turizmus, amely bár az elmúlt években mind nemzetközi, mind hazai környezetben töretlen bővülést eredményezett, ma is elsősorban niche turisztikai terméknek számít (Chen – Cheng, 2016). A kerékpáros turizmus fogalomrendszerét a kutatók eltérően magyarázzák. A kerékpártúra és rekreációs használat közötti különbség hangoztatásától a kerékpártúrára fordított idő mindenhatóságán át (Lumsdon, 2000) a kerékpározás térbeli megjelenésének fontosságáig Magyarországon egyre több szervezet, önkormányzat investál az aktív turizmusba, de sajnos sokszor a fogadási feltételek és a

kiegészítő szolgáltatások nem érik el a megfelelő minőségi színvonalat. „Az aktív turizmus alatt értendő minden olyan turisztikai tevékenység, amelyben az egyén élményszerzési célból eredő, nem rutinszerű mozgása a mindennapi térpályáján kívül eső térben, költségével egybekötve valósul meg”. (Michalkó, 2012) Ha mint turisztikai terméket vizsgáljuk, akkor az aktív turizmust tevékenységhez kapcsolódó, csoportos termékként határozhatjuk meg. Ebben az értelmezésben a tevékenység és a motiváció szorosan összefügg egymással (Michalkó, 2012).

Az AdventureTravel Trade Association (Kalandturisztikai Kereskedelmi Szövetség) (2020) szerint bármely turisztikai tevékenység lehet a kalandturizmus része, ha jellemző rá a fizikai tevékenység, a kulturális csere, a kommunikáció, a természet közelsége (ezekből minimum kettő tulajdonsággal kell rendelkeznie az adott tevékenységnek). Az aktív turisztikai kínálat tevékenységei között a kerékpározás kiemelt helyet foglal el. Magyarország változatos táji adottságai kiválóak a kerékpáros turizmus szempontjából. Az elmúlt évtizedben számos kerékpározással kapcsolatos fejlesztés történt hazánkban. A kerékpáros turizmus fogalma sokféleképpen közelíthető meg.

Az aktív turizmus fogalma a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (2017) dokumentumban definiáltak szerint jelenik meg, azaz egy olyan turizmusforma, amely esetében a turista utazásának motivációja valamilyen fizikai aktivitást igénylő szabadidős vagy sporttevékenység gyakorlása (például a természetjárás, a kerékpáros, a vízi, a vitorlás, a lovas, a kaland- és extrém turizmus, a golf-, a horgász-, a vadász-, a futó-, a sí- és az ökoturizmus). Az aktív turizmushoz kapcsolható természeti turizmus kategóriájába a turizmus azon formái sorolhatók, amikor az utazó motivációja a természettel való közelség átélése, a természeti vagy tájértékek megismerése, ami ugyanakkor nem társul (szükségszerűen) fizikai aktivitás kifejtésével (például az állatkert és arborétum látogatások, a kempingturizmus, a falusi turizmus, az erdei kisvasutakon tett utazások).

A kerékpározás elterjedése alapvetően a fenntartható fejlődést szolgálja, és egyben társadalmi igényként is jelentkezik. A turistaérkezések elmúlt évekbeli folyamatos növekedése azt eredményezte, hogy előtérbe kerültek olyan alternatív, az egyén fizikai, szellemi és mentális állapotán, illetve azok minél teljesebb igényű kielégítésén nyugvó turisztikai termékek, mint a környezetkímélő közlekedési, rekreációs és turisztikai lehetőséget nyújtó kerékpáros turizmus. A kerékpározás divatossá válásának eredményeként bővült a kerékpárral együtt utazók számára nyújtott szolgáltatáshalmaz, amely magában foglalja a kerékpárral együtt történő közlekedési lehetőségeket. Magyarországon kerékpár szállítása kizárólag helyközi kötött pályás közlekedési eszközön (vasút) szállítható, ami a kerékpározási szokások térbeli expanzióját mindenképpen korlátozza. (Lőrincz et al. 2020) Emellett a vasúti szolgáltatók kerékpárszállítási lehetőségeit is figyelembe kell venni a kerékpáros turizmus közlekedéssel és szállítással szembeni követelményeinek érdemi vizsgálatához. A tanulmány célja, hogy bemutassa a vasúton történő kerékpárszállítás keresleti és kínálati oldalát, valamint a turisztikai szempontú lehetőségeinek bővítését. Az alternatív, a természeti és ökológiai környezet adottságait is figyelembe vevő, azokat kevésbé károsító turisztikai magatartásformák egyike a kerékpározás, amiből következően az ily módon útra kelők esetében a táj, mint a kerékpározás környezete, fontos tényezővé válik (Steiner, 1999).

A desztinációk kerékpárral történő felfedezése más élményt nyújt a többi közlekedési eszközhöz képest, magában foglalja a biztonságos és folyamatos útvonalakat, a szép tájakat és

a kerékpárbarát településeket az útvonal mentén, valamint a világos/ érthető és megbízható információkat, a kitáblázottságot (Eurovelo, 2012). Az eredetileg olcsó üdülésnek számító kerékpáros turizmus ma már a minőség teljes spektrumát kínálja az érdeklődőknek, a szabadidős célú nemzetközi kerékpáros utazások többsége az árat tekintve ugyanakkor inkább középkategóriásnak minősíthető (Mintel, 2009).

A Kerékpáros Turizmus Fejlesztési Stratégia (2009) egy fogalomrendszert tartalmaz, amely a kerékpáros tevékenység különböző típusait definiálja (a csoportosítás az Európai Parlament megbízásából készült EUROVELO tanulmány (2012) kategorizálása szolgált). Kerékpáros turizmus (Cycletourism) két hely közötti, a szabadidőt turisztikai céllal eltöltő, kerékpárral történő utazást jelöli. A kerékpáros nyaralás (Cycleholidays) olyan nyaralás, amelyet a kerékpározás, mint kedvelt kikapcsolódási forma motivál az utazásra, körtúra, csillagtúra vagy vándortúra formájában. A fő közlekedési eszköz jellemzően a kerékpár mind a helyi, mind pedig a helyközi közlekedésben, ugyanakkor a célterületet más közlekedési eszközzel is el lehet érni. A nyaralás közbeni kerékpározás (Holidaycycling) során bevonják a kerékpározást, mint programfajtát, és gyakran összekötik más tevékenységekkel. Kerékpáros egynapos túrák (Cycledaytrips) a szabadidős és rekreációs kirándulások otthonról vagy a szálláshelyről. Hosszú távú kerékpáros utak során arra ösztönözik a kerékpáros turistákat, hogy egy országon belül vagy országok között különböző desztinációkat keressenek fel. Ezekre a kerékpáros útvonal hálózatokra jellemző, hogy jól kitáblázottak a minél jobb tájékoztatása érdekében. (Kerékpáros Turizmus Fejlesztési Stratégia, 2009.)

Az európai kerékpárúthálózat, közismertebb nevén EuroVelo, az Európai Kerékpáros Szövetség projektterve, amely 14 hosszútávú, egész Európát átszelő kerékpárút kialakításáról szól. Az EuroVelo teljes hossza 70 000 km (2020-ig), amelyből több mint 45 000 km már elkészült. Az elmúlt évtizedekben, különösen hazánk EU-csatlakozása után felgyorsult a kerékpározás infrastruktúrájának bővítése, amelynek lendületet adott, hogy hazánkon több nemzetközi vándorútvonal (az EuroVelo 6, 11, 13 és a nemrég kijelölt 14) is áthalad. Az EuroVelo 13 - Vasfüggöny útvonal magyarországi szakasza 2014 augusztusában került átadásra. Kerékpárutakon tekerhetünk kilométereken keresztül a Balatoni Bringakörút - 209 km; a Fertő-tó (osztrák és magyar oldal együttvéve) - 135 km. Az EuroVelo 11 magyarországi szakasza 410 km + Tisza-tó 80 km.

Számos tanulmány bizonyítja, hogy a kerékpározás a legkedveltebb szabadidős tevékenységek közé sorolható, így a kerékpáros turizmus az egyik legnépszerűbb aktív turisztikai termék (Bakogiannis et al., 2020).

2. Anyag és módszer

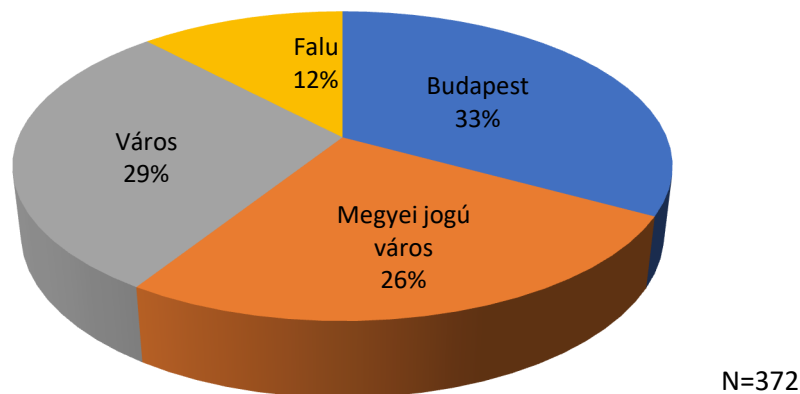
A kutatás egy kvantitatív, leíró jellegű kutatás, melynek során primer és szekunder elemzést is végeztünk. Szekunder kutatáshoz hazai és nemzetközi szakcikkeket, folyóiratokat, könyveket vettünk alapul az aktív turizmus tekintetében, illetve a Covid-19 vírus okozta változás hatását vizsgáltuk kérdőíves felmérés és egy mélyinterjú alapján a kerékpáros turizmusban. Átlagot, gyakoriságot, számoltunk Microsoft Excel 365 segítségével. A kutatást 2021 októberében végeztük a magyar lakosság kerékpározási szokásairól. 372 értékelhető mintát kaptunk az aktív életmódot folytató, illetve rendszeresen kerékpározó egyénektől. A magyarázó változók közt a

válaszadó neme, életkora, lakóhelye, végzettsége szerepelt. Megvizsgáltuk a bejárt távolság, kirándulás útvonalait, az egyéb közlekedési kombinációkat, infrastruktúra jellemzőket. Vizsgálat alá vontuk a rendszeresség, a cél, a gyakoriság, elégedettség kérdéseit.

3. Eredmények és értékelésük

A 2019 év végén kitört Covid-19 járvány 2020 március elejére világméretűvé vált, és a hazai gazdasági-társadalmi folyamatokban is óriási zavarokat okozott. Hazánkban is korlátozó intézkedések kerültek bevezetésre, amelyek vagy megtiltották, vagy korlátozták az utazásokat. Ilyen korlátozás volt a határok lezárása, a kijárási tilalom, szálláshelyek, vendéglátóhelyek, kulturális intézmények, szórakozóhelyek részleges és teljes bezárása, rendezvények tartásának tilalma. 2020 júniusától október végéig a hazai turizmusból fellendülés volt tapasztalható. Majd 2020. novemberétől az éttermek vendéget nem fogadhattak, vendégnek csak az étel elvitele céljából tartózkodhattak, valamint a szállodák turistákat nem, csak üzleti, gazdasági vagy oktatási célból fogadhatnak, és mindennemű rendezvény megtartása tilos volt.

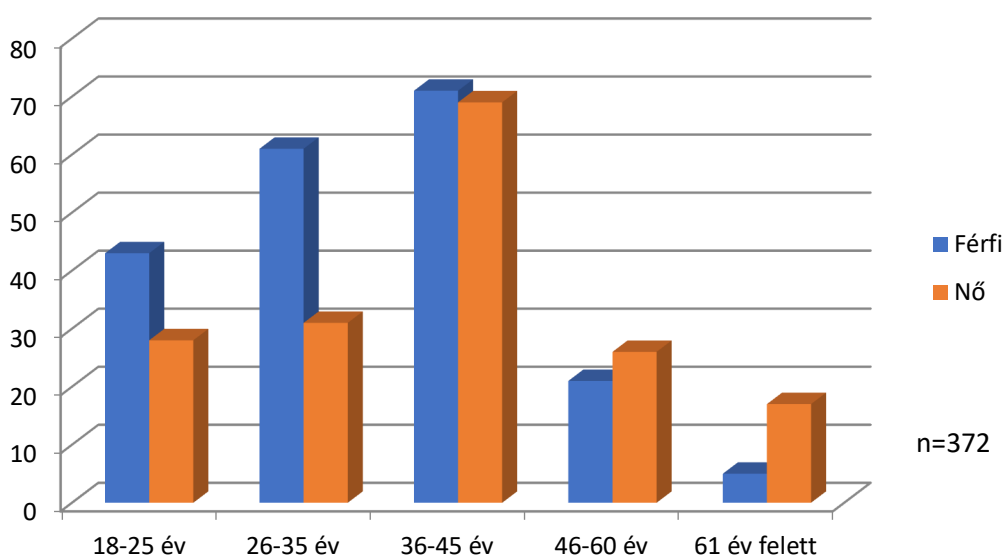
A lakosság a „bezártságból” szabadulva egyre inkább az aktív turizmus felé nyitott, melyben a természetjárás, kirándulások, a kerékpáros turizmus jelentős mértékben megnövekedett. Ennek több oka is volt. A vírustól való félelmükben az emberek kerültek a tömeges találkozásokra és több időt töltöttek a szabadban. A koronavírus terjedésének elkerülésére bevezetett tavaszi korlátozó intézkedések, a munkahelyek bezárása főleg a mindennapos kerékpározásra volt hatással, hiszen nem kellett munkába mennie az embereknek. Hetente többször, vagy alkalmanként többször ültek biciklire. Kutatásunk Zala megyében kerékpározók adatait dolgozza fel az elmúlt 2 év időszakára kérdőíves felmérés alapján.

1. Ábra: A mintában választ adók lakhely szerinti megoszlása (%)
Forrás: saját szerkesztésű kérdőív, 2021

Az 1. számú ábrából jól látható, hogy legtöbben a fővárosból, egyéb városokból, megyei jogú városból, illetve falvakból vettek részt az önkéntes felmérésben. A választ adók közül mindössze 48 fő volt Zala megyei. A kérdésekből az is kiderült, hogy a megkérdezettek 27%-a nem első alkalommal jött Zala megyébe a pandémia ideje alatt. Valószínűsíthető volt, hogy a járványnak nagy hatása lesz a közlekedési szokások változására, ezért megkérdeztük azt, hogy

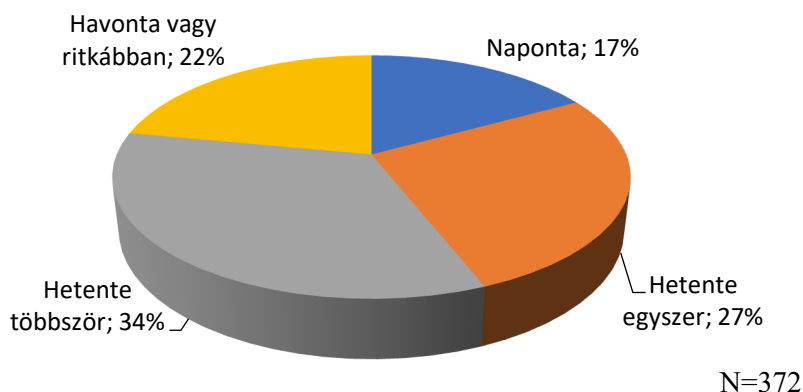
milyen közlekedési eszközt használnak naponta munkába járáshoz a választ adók: 35 % személygépkocsit, 31% autóbust vagy vonatot, 17% kerékpárt és 15% gyalogol, 2% motorkerékpárt. A megkérdezettek 88%-a rendelkezik saját kerékpárral és 12%-nak nincs kerékpárja, de elérhető számára. Megvizsgáltuk a kerékpár használatot kor, nem, iskolai végzettség és település típus alapján. Több férfi kerékpározik, mint nő, a fiatal felnőttek jóval nagyobb arányban kerékpároznak az idősekhez képest, több diplomás kerékpározik, mint csak 8 általánost végzett, valamint a kisebb városokban és falvakban legnagyobb a biciklizők aránya – utóbbi a megtett utak hosszával és az gépjárműforgalom mértékével lehet leginkább összefüggésben.

2. Ábra: Kerékpározó nők és férfiak aránya életkor szerint (fő)
Forrás: saját szerkesztésű kérdőív, 2021

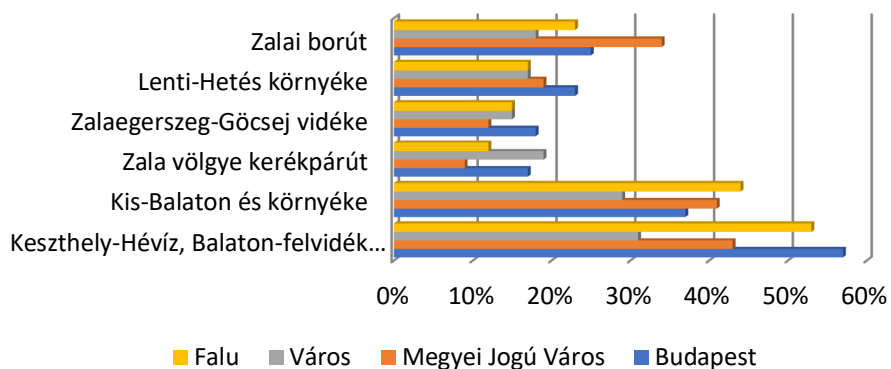
Az 2-es számú táblázatból látható, hogy egy kicsivel idősebb, jellemzően a negyvenes éveik elején járókra esik a korátlag. Tekintve, hogy igen népszerű a tevékenység, minden társadalmi csoportban sokan űzik. Megvizsgáltuk a kerékpár használatot kor, nem, iskolai végzettség és település típus alapján. Több férfi kerékpározik, mint nő, a fiatal felnőttek jóval nagyobb arányban kerékpároznak az idősekhez képest, több diplomás kerékpározik, mint csak 8 általánost végzett, valamint a kisebb városokban és falvakban legnagyobb a biciklizők aránya – utóbbi a megtett utak hosszával és a gépjárműforgalom mértékével lehet leginkább összefüggésben.

Anyagi helyzet tekintetében inkább az átlagos körülmények között élők esetében népszerű, a jó módúak kevésbé tartoznak a kerékpárosok közé. Megfigyelhető, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy legalább alkalmanként kerékpározik. A családi állapotnak nincs jelentős hatása, viszont már minden második válaszadónak volt gyermeke.

3. Ábra: Milyen gyakran használnak kerékpárt
Forrás: Saját szerkesztésű kérdőív, 2021

Az egyik legkedveltebb és leggyakrabban üzött aktív szabadidő töltés a kerékpározás (3. ábra) a válaszadók 17%-a naponta, 61%-a hetente, illetve hetente többször jár kerékpározni. A felmérésből kiderült, hogy egy átlagos pihenés alkalmával, amikor a válaszadók összességé kerékpározik, átlagosan 25 kilométer távolságot tesznek meg egy nap. A teljes minta kerékpározási hajlandósága az öregedéssel csökken, ez leginkább a Budapestről érkezőkre jellemző. A naponta vagy hetente kerékpározók aránya községekben és kisebb városokban nagyjából egyenlően oszlik el a korosztályok között. Az is feltérképezésre került, hogy milyen tájegységen kerékpároztak zalaiban a válaszadók.

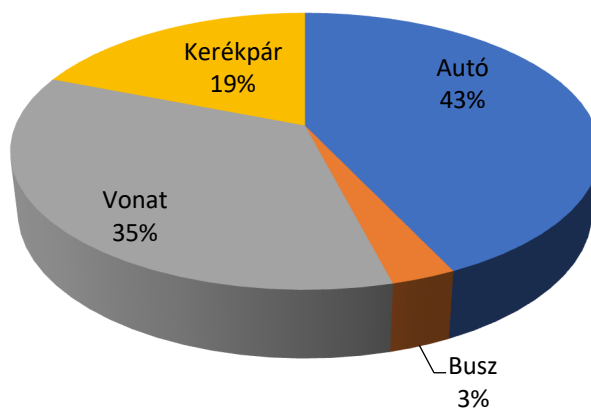

4. Ábra: Zala megye területén kerékpározók megoszlása térségenként
Forrás: Saját szerkesztésű kérdőív, 2021

A kerékpározás során legtöbbször Keszthely, Hévíz környékét és a közelben található Balaton-felvidéket keresték fel, mely mögött a Kis-Balaton és vidéke váltotta ki a legnagyobb érdeklődést. Érdekesen alakult a Zalai Borút utáni kerékpáros érdeklődés az elmúlt 2 évben.

A válaszadók több mint a feléről (51,7%) elmondható, hogy üdülése előtt tájékozódik a környéken kerékpárral elérhető úti célokról. Minden harmadik válaszadóra jellemző, hogy szívesen utazik azért, hogy kerékpározhasson. A felmérés során megkérdeztük azt is, milyen közlekedési eszközzel érkezett Zala megyébe.

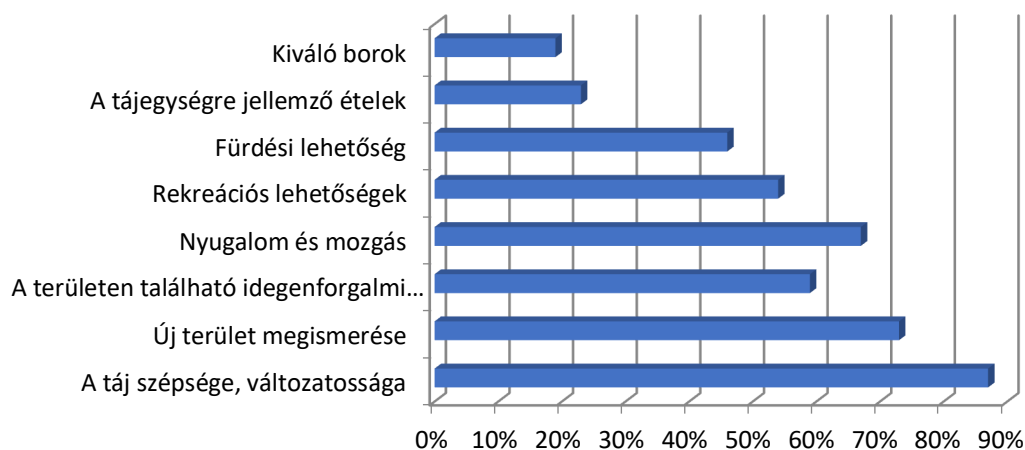
1.

5.Ábra: Zala megyébe érkező kerékpárosok megoszlása közlekedési eszköz alapján
Forrás: Saját szerkesztésű kérdőív, 2021

Az 5. ábrából jól kivehető, hogy a kerékpározók többsége autóval (43%), vonattal (35%), míg 19%-a kerékpárral érkezett. Ennek oka, hogy a személygépkocsikkal a kerékpár könnyen szállítható, illetve az elmúlt években a belföldi vonatközlekedésben, a főbb vasúti vonalakon rendszeresítették a kerékpár szállításra alkalmas vagonokat. Ez a lépés jelentősen elősegítette a kerékpáros útvonalak könnyebb megközelítését, elérését nagyobb távolságokra is.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a kerékpáros turizmus során a Zala megyébe érkező vendégek hány vendégéjszakát töltenek. Megállapítható, hogy a Budapestről érkezők átlagosan 4,1, a vidéki városokból érkezők 3,6, míg a falvakból és megyei jogú városokból érkezők 3 éjszakát töltenek megénkben.

6. Ábra: A kerékpáros útvonal kiválasztás szempontjai
Forrás: Saját szerkesztés, 2021

A kerékpáros program kiválasztásában a választ adók egyértelműen a táj szépségét és az új területek megismerését, az egészséges életmódot emelték ki. Látható, hogy a kerékpározóknál fontos a mozgás öröme és a rekreációs tevékenység. Az átlagosnál több termálfürdő a

megyében biztosítja a fürdési lehetőségek felkeresését, a tájegységre jellemző konyha kínálata mellett. Többen megjegyezték a választ adók közül, hogy kerékpározás során útba lehet ejteni a boros pincéket és meg lehet kóstolni a helyi kiváló minőségű borokat. Zala bővelkedik idegenforgalmi attrakciókkal, várakkal, kastélyokkal, arborétumokkal, látványos növény és állatvilággal, mely a kerékpározás során felfedezhető. Az úti célok választásban a kerékpározással kombinálható kulturális programok játszottak jelentős szerepet. Azonban az aktív tevékenységgel (gyalogtúra, természetjárás) kombinálható lehetőségeknél már más kép rajzolódik ki, mivel itt már többen vannak azok, akik ezt a szempontot figyelembe veszik az úti cél kiválasztásakor, mint azok, akiket ez egyáltalán nem érdekel. Vannak olyan kerékpáros útvonalak, melyek összekapcsolhatók a zalai Erdei kisvasút adta látvánnyal és egyben lehetőséggel.

A meglátogatott helyszínekkel a kerékpározók összessége elégedett (átlag: 3,6), amit az is alátámaszt, hogy a megkérdezettek 45,3%-a mondta azt, hogy szívesen visszatér oda, ahol korábban már kerékpározott. A felmérésben résztvevők 69,1%-a szívesen kerékpározik társaságban. A szolgáltatások tekintetében megállapítható, hogy a válaszadók összessége a kerékpárutak mennyiségével elégedett, de az utak minőségével, szélességével nem. Ugyanez a helyzet a kerékpározáshoz szükséges feltételek meglétével. Szembetűnő, hogy a megkérdezettek nem annyira elégedettek a hazai kerékpáros megálló kiépítettségével és az információs táblák sok helyen előforduló hiányával.

4. Következtetések, javaslatok

A kerékpározás a jövőbeni utazások szintjén is az öt legnépszerűbb tevékenység közt kap helyet, azonban a pandémia következtében ma virágkorát éli, egyre többen vannak azok, akik kizárólag ezért utaznának, hogy figyelembe vegyék az egészséges életmód követelményeit.

A tanulmányból kiderül, hogy mely az üdüléssel jól kombinálható tevékenység, mely ugyanakkor nem követeli meg, hogy kizárólag a tevékenység üzése céljából legyen szükséges elutazni. Ebbe a csoportba tartozik a kerékpározás. Ezekkel szemben a természetjárás, olyan termékek, amelyek miatt hajlandó önálló utazást is szervezni a megkérdezett.

Összefoglalva elmondható, hogy az aktív turisztikai termékek közül még mindig a hagyományos, egész társadalmat lefedő, viszonylag alacsony áron hozzáférhető tevékenységek az uralkodók. A két legnépszerűbb aktív üdülési tevékenység kapcsán a kutatási eredmények is azt igazolták, hogy kerékpározásban a legaktívabb a magyar lakosság. A kerékpáros turizmus beilleszthető a főszezonon kívüli tevékenységbe. Elsősorban a városi lakosság körében fontos a szabadság érzet, élményszerzés miatt. Sok új kerékpárút épült az elmúlt években. Ugyanakkor az utak megépítése során tapasztalt úthibák, a szolgáltatói infrastruktúra hiánya továbbra is probléma. A kerékpározás továbbra is hatással van a helyi lakosság életére, szolgáltatásokra, mobilitásra és biztonságra.

Felhasznált irodalom

- AdventureTravel Trade Association (Kalandturisztikai Kereskedelmi Szövetség)(2020.03,10) COVID-19 Útmutató a kalandtúrákhoz https://www-adventuretravelnews-com.translate.goog/covid-19-guide-for-the-adventure-travelindustry?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=op,s
- Bakogiannis, E. – Vlastos, T. – Athanasopoulos, K. – Vassi, A. – Chrisodoulopoulou, G. – Karolemeas, C. – Tsigdinos, S. – Kyriakidis, C. – Noutsou, M.- Siti, M. – Papagerasimou – Klironomou, T. – Stroumpou, I. – Tzika, E. (2020): Exploring Motivators and Deterrents of Cycling Tourism Using Qualitative Social Research Methods and Participative Analytical Hierarchy Process (AHP). *Sustainability*. 12(6). 2418. <https://doi.org/10.3390/su12062418>
- Csapó J. – Gonda T. (2019): A hazai lakosság utazási motivációinak és szokásainak elemzése az aktív turizmus és a fizikai aktivitás tekintetében. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*. 4. 57–70. p., <https://doi.org/10.15170/TVT.2019.04.04.06>
- Chen, C-F. – Cheng, W-C. (2016): Sustainability SI: Exploring Heterogeneity in Cycle Tourists' Preferences for an Integrated Bike-Rail Transport Service. *Networks and Spatial Economics*. 16(1). 83-97. p.
- Lőrincz Katalin – Banász Zsuzsanna – Vizi István György – Princzinger Péter (2020) Kerékpáros turizmus újragondolva – a kerékpáros túraútvonalak és -szolgáltatások iránti kereslet felmérése a Balaton kiemelt turisztikai fejlesztési térségben, *Turizmus Bulletin* 2020/4. 4-14.p.
- Lumsdon, L. (2000): Transport and Tourism: Cycle Tourism – A Model for Sustainable Development. *Journal of Sustainable Tourism*. 8(5). 361-377. p.
- Millington, K. (2001): Adventuretourism. *Travel and Tourism Analyst*. 4. 59-88 p.
- Rátz T. – Michalkó G. (2011): Destineering és IVF kezelés – trendek a globális egészségturizmusban In: Michalkó G. – Rátz T. (szerk.): *Egészségturizmus és életminőség Magyarországon: Fejezetek az egészség, az utazás és a jól(l)ét magyarországi összefüggéseiről*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 13–26. p.
- Sulyok J. – Magyar Zs. (2014): Az aktív turizmus helyzete Magyarországon – Fókuszban a kerékpározás és a természetjárás. *Turizmus Bulletin*. 16(3–4). 15–26. p. <https://mtu.gov.hu/documents/prod/15-26-Aktivturizmus.pdf>
- Steiner, J. (1999): *WirtschaftsfaktorRadtourismus*. MünsterscheGeographischeArbeiten. 42. 33-38.p.
- Törőcsik M. – Csapó J. (2018): Fogyasztói trendek hatása a turizmusra. In: Csapó J.– Gerdesics V. – Törőcsik M. (szerk.): *Generációk a turizmusban. I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia Tanulmánykötete*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. 8–22. p. https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/uploads/ntk/turizmusmarketing_tanulmanykotet_2018.pdf

Internetes források:

- Eurovelo (2012): The European Cycle Route Network Eurovelo. Study. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/474569/IPOLTRAN_ET\(2012\)474569_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/474569/IPOLTRAN_ET(2012)474569_EN.pdf) (Letöltve: 2021.11.10.)
- Kerékpáros Turizmus Fejlesztési Stratégiája 2010–2015 (2010): http://www.terport.hu/webfm_send/248 (Letöltve: 2021.10.04.)

- MTÜ (2017): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030. Magyar Turisztikai Ügynökség.
- https://mtu.gov.hu/documents/prod/mtu_strategia_2030.pdf (Letöltve: 2021. 10. 30.)
- MTÜ (2019): Összefoglaló a GINOP-7.1.9-17 turisztikailag frekvenciált térségek integrált termék- és szolgáltatásfejlesztése című felhívás pályázatairól. Magyar Turisztikai Ügynökség. https://mtu.gov.hu/documents/prod/Ginop719_kiadva--ny_v4_javNzs_small_jav_20190617-frissi--tett.pdf (Letöltve: 2020. 07. 30.)

Safety and security in tourism, sustainability

Circular Economy in Cultural Heritage Destination: A Case Study in Semarang Old Town, Indonesia

Audrey Meivina Lukito

¹Master Student, University of Pannonia Veszprém – Faculty of Business and Economics,
Egyetem utca 10, Veszprém, 8200

e-mail address: meivau29@gmail.com

Abstract

Tourism is one of the fastest-growing industries these days, with around 1.5 billion international tourists traveling in 2019, approximately 4 million arrivals per day. People travel for different goals: wellness, learning new cultures, gastronomy, and beaches. Therefore, many countries compete to attract people to visit their country to increase economic growth and decrease unemployment. Consequently, some countries forget to have a proper management plan to sustain their tourism destination. Specifically, when COVID-19 struck, the tourism industry was one of the most affected sectors; thus, many countries that depend on tourism for income need to find some ways to survive. This issue is evident in Indonesia – notably the Semarang Old Town in Central Java – where this heritage site is the economic pillar in Semarang. This study aims to respond to the lack of studies on how tourism destination needs to start applying the sustainable method and the Circular Economy to survive in any condition. Interviews with five stakeholders and building-owner of Semarang Old Town found a lack of awareness of sustainability and knowledge about the Circular Economy. However, they have different approaches to surviving during COVID-19.

1. Introduction and Literature Review

According to the UNWTO, "*Sustainable tourism takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment, and host communities*" (UNWTO, n.d.); hence, it is not solely consuming natural and cultural resources but also conserving them. Moreover, stakeholders and communities should get more benefit from tourism since only a tiny portion of the population can get the potential benefits of tourism due to multidimensional constraints of economic, political, and cultural nature in Indonesia. Many also have not had such an opportunity to be involved in the tourism sector, including the local communities (Gunawan et al., 2012). Besides, sustainable tourism can also help maintain local wisdom from culture and nature that can benefit stakeholders from socio-economic and environmental aspects (Maspul, 2021). There are three principles for sustainable tourism (UNWTO, n.d.):

1. Make optimal use of environmental resources that constitute a crucial element in tourism development, maintaining essential ecological processes, and helping to conserve natural heritage and biodiversity.
2. Respect the socio-cultural authenticity of host communities, conserve their built and living cultural heritage and traditional values, and contribute to inter-cultural understanding and tolerance.
3. Ensure viable, long-term economic operations, providing socio-economic benefits to all fairly distributed stakeholders, including stable employment and income-earning opportunities and social services to host communities, and contributing to poverty alleviation.

Moreover, due to the COVID-19, the tourism industry was the first to face a sudden, global, and abrupt demand shock that caused the industry's future to be uncertain after the pandemic. It will be severer when the other 21st-century sustainability challenges remain even after this pandemic is under control: overtourism, GHG emissions, and biosphere degradation. Thus, Circular Economy practices are also crucial to guide a more sustainable, resilient, and future-proof development of the travel and tourism industry (Einarsson et al., 2020). Circular Economy means "*socio-economic system inspired by natural systems, regenerative of human and natural capital that works long term for all stakeholders*" (EMF, 2015). In this sense, the tourism industry can create a local multiplier effect through the flow of capital in multiple value chains and sectors and positively contribute to developing human capabilities to achieve fair and inclusive societies translating into attractive places to work, live and visit: economy as a whole (Einarsson et al., 2020). To do that, the collaboration and co-creation between value chain actors are crucial for the destination markets, for instance, the collaboration between local communities, trade bodies, Destination Management Organizations (DMOs,) and inbound tour operators to explore product development opportunities. According to Einarsson et al. (2020), there are four stages to implement Circular Economy :

1. The first stage focuses on **Circularity Exploration**: introducing the framework, rationale, potential impacts on the organization, and value chain to key stakeholders to raise awareness of circular transformation.
2. The second stage focuses on **Circularity Assessment**: analyzing the organizational context, circularity drivers and barriers, material flows, strengths, weaknesses, opportunities, and threats in circular value creation, capture, and distribution to identify the key stakeholders and potential collaborators.
3. The third stage focuses on elaborating an action plan and proposing a **Circular Transformation Roadmap**: analyzing the circular value creation, capture, and distribution options and business model to propose a circular strategic roadmap and find the key stakeholders to involve.
4. The fourth stage focuses on the **Circular Strategy Implementation**: deploying a defined action plan throughout the business operations, supported by the critical circular performance indicators for the organization.

As an archipelago country, Indonesia has many natural, cultural, historical, and heritages that have the potential as a tourism destination to maximize the country's economic growth. According to Amalia et al. (2016), one of the government's steps to develop the tourism industry is by designing the Government Regulation of the Republic of Indonesia Number 50 of 2011 concerning the National Tourism Development Master plan on 2010-2025, stating that Indonesia will improve the quality of destinations to be able to compete for both nationally and internationally. However, balancing promotion and preservation is still a crucial issue. For instance, Indonesia has almost 87% of cultural heritage objects registered between 2013-2020, potential as a tourism destination yet with unrecorded development (Sistem Registrasi Nasional Cagar Budaya, 2020). Besides, the pandemic of COVID-19 affected the tourism sector in Indonesia to lose around USD 5.87 Billion in revenue for the hotel, restaurant, aviation, and tour operators. Those losses were mainly due to the decrease of foreign tourist visits between January and May 2020 by about 56% (Akhlas, 2020). Therefore, sustainable tourism development plays a crucial part in Indonesian tourism to survive in any situation.

Semarang Old Town or SOT is located in Central Java, Indonesia. This heritage site is also called Little Amsterdam because, with a 31 hectares area separated from the other regions, it seems that it stands alone as a city with European-style buildings around the year 1700: 274 old buildings with a status of 157 units (housing and offices), 87 units of empty buildings, and two units were sold (Prabawati et al., 2020). It is also surrounded by canals, making it more like a miniature of the Netherlands (Seputar Semarang, 2012). Moreover, Indonesia also used to be colonized by several European countries, including the Netherlands, which influenced the architecture in SOT. SOT is a national cultural heritage site nominated under the UNESCO world heritage list in 2015 and is famous for its attractive and preserved heritage building. Semarang city has high urbanization, indicating a positive correlation to the sustainable urban development index (Pujiati et al., 2018). Compared to other Old Town Cities in Indonesia, Semarang has a better approach to conserving the old buildings. However, since Semarang Old Town Management Board is still focusing on rebuilding the cultural value, the city's urban agglomeration area index results 103.00 – 127.83 (Pujiati et al., 2018), shows the metropolitan area of Semarang is still categorized as less sustainable, particularly towards the green city goal.

Problems in SOT are numerous. First, many local and international stakeholders want to invest in SOT and revitalize the buildings, yet they only choose to utilize the buildings to be a restaurant or café most of the time. There are two reasons for that: first, to fulfill the target audience because Indonesian love to hang out while eating and drinking coffee; second, it is because of the difficulties maintaining the building, including the material and the structure (Arnee, 2019). Therefore, it is difficult for them to utilize the buildings into something else without breaking the regulations in maintaining the buildings. Second, the government does not understand how important it is to preserve the authenticity of SOT. Indeed, the government built the facilities to attract more visitors, such as road infrastructure, accessible wi-fi areas, and transportation networks (Grahadwiswara et al., 2014). However, the issue is that these facilities are supported by some furniture or ornaments that are too flashy; for instance, by constructing the lamps to make SOT more similar to European countries, which covers up the beauty of SOT and makes the authenticity disappear (Arnee, 2019). Another example is an artificial water fountain that only functioned when the government promoted SOT in the earlier time. The third

problem is that the local community is not involved in tourism of SOT. By attracting more people to come to SOT, the employment rate also increased in Semarang, yet some stakeholders fail to include the local community to work together simultaneously. This issue is because SOT used to be abandoned, and it became a bordello and run-down neighborhood, which means many homeless or uneducated people live here as a local community (Tsany, 2019). Fourth, the COVID-19's impact on SOT. During COVID-19, not many people visit SOT (Styawan, 2020). Even if we can find some visitors, they are usually local people who want to pass by instead of staying at home. Since no one was coming, no money was spent there; consequently, one of the famous coffee shops had to close down because no one went there.

Some research on sustainable tourism in Semarang Old Town can be found (Amalia et al., 2017, Amin et al., 2020, Pradipta et al., 2019, Prabawati et al., 2020, Susiatiningsih et al., 2019); however, the previous research was mainly about promotion, government regulation, and destination branding. Therefore, this article is crucial since it has three goals below that were not researched yet: to find the cause of the lack of involvement for the local communities, to identify the performance of sustainable tourism by the stakeholders, and lastly, to identify the management plan, including how the stakeholders can sustain the business during COVID-19.

2. Materials and Methods

As mentioned above, SOT used to be a shantytown; thus, the author hypothesizes that the stakeholders fail to engage the local communities, particularly those with the education and dispossessed problem: marginal people. Furthermore, this research uses explanatory research to investigate a phenomenon that had not to need well explained previously in a proper way or had not been studied before. Explanatory research is effective for finding the why of the events through the creation of a cause-effect relationship, which apparently, this method can determine causes (post-facto research) and effects (experimental research) through hypothesis testing (QuestionPro, 2021). The method used in the explanatory research is an in-depth interview with the five stakeholders in SOT who own and run the business there. This method helps gain information from the stakeholders and their experiences in SOT from before and after SOT became a vital tourism destination. The five stakeholders have different backgrounds: two are the building-owner and run the business there, while the remaining three collaborate with the building's owner to run the business. The interview happened between January 12 and January 17, 2022. All interviews were done in Bahasa Indonesia, and the result will be translated and summarized in English. These are ten questions given to the stakeholders. The topics are mainly about the business category and the reason to run that business, understanding sustainable tourism terms, the management plan to run and sustain the business, the awareness to involve local communities to run the business, and the methods to survive during the pandemic. Although the questions focus more on sustainable tourism development, the answers also implement the Circular Economy.

3. Presentation of the Empirical Research Results

From the five stakeholders: two stakeholders run the coffee shop business, one has an art gallery, one has an art space museum, and the last one runs a hotel. Five of them have similarities in terms of having business knowledge and understanding the market for Semarang Old Town. The stakeholders who own the building run the business as a family business. Moreover, the time when they started the business is varied. However, the art gallery has been the longest since it was opened in 2007. The other business mostly opened from 2015 above. It is understandable that since the revitalization in SOT started in 2014 (UNDIP Initiatives for Sustainability, 2021), many stakeholders started to put the interest to invest in SOT from that year. They have different reasons for running the business in SOT since it is complicated to revitalize and re-purpose the old buildings. However, they have a similar concern to conserve SOT, and also, they can see the potential of SOT as a tourism destination. For instance, the two stakeholders have already had a business and project in different cities; hence, they were enthusiasts to open the same business in SOT as Semarang citizens. They both mentioned that "I have already had the business outside Semarang, so why not I also open it in SOT as a Semarang citizen?" Besides that, they also have the similarities to introduce the visitors, especially Semarang people, to the new trend. For instance, one of the stakeholders who own a coffee shop wants to introduce and educate Semarang people about organic products since many people are not aware and interested in organic products; therefore, besides selling coffee, this shop also provides traditional Indonesian foods with organic-based products. For the hotel, the owner saw the urgency to provide more accommodation in SOT, notably when the building's location is across from the train station, which is a good location for the visitors to stay.

Regarding understanding sustainable tourism terms, two stakeholders are not aware of it. Surprisingly, one stakeholder understands the terms accurately and educates people about the twelve principles that the stakeholder believes in applying sustainable tourism. Despite not being aware of the sustainable tourism terms, the two stakeholders have applied it to their business. For instance, one of the stakeholders cooperates with the local startup business to have the waste treatment for inorganic residue such as the milk carton. This stakeholder also tried to promote Semarang culture by selling a unique product of acculturation between four cultures: Javanese, Dutch, Chinese, and Arabian.

To sustain the old buildings, the five stakeholders follow the regulations given by the local government to revitalize and maintain the buildings accordingly. One of them also introduced the building next to the shop by holding a coffee cupping training. This stakeholder also employs Semarang farmers and fishers to deliver the raw material for the coffee shop. Still, there is a difficulty coming from one of the stakeholders to find the local value and culture since they are long gone, and people who live in SOT are mainly newcomers; hence, the only option left for this stakeholder is to conserve the building properly.

In SOT, there is also an association for the stakeholders, building owners, and cultural activists to learn about SOT and manage events for the local communities. Interestingly, out of five

stakeholders, only three directly employ the local community to be the security, parking attendants, cleaning service, or receptionist. Although one of the stakeholders employs the local community, there is also a constraint for the job option; for instance, art knowledge is necessary to work in the art gallery. Thus, the local community can only work as a parking attendant. Another stakeholder also supports this statement by giving a minimum education requirement to work in the coffee shop because the education level will determine the understanding of hospitality and service. In contradiction, one of the stakeholders who employs the local communities mentioned that they know the SOT area and understand the manners better that it is beneficial when a hoodlum is coming to scam; thus, the area around the business is safer. Another stakeholder who employs the local communities provides in-house training to educate the local communities to be tour guides to run the business.

They have the same goals to survive in SOT for a long time, supported with a proper management plan. However, only one stakeholder does not have a specific management plan because the business is a family business, which means that there is no distinct job description and hierarchy, and it is challenging to create the management plan. As for the four stakeholders, they have a different approach to the management plan. One stakeholder wants to collaborate more with the local government and community so that SOT can be more well-known nationally and internationally. Besides that, the stakeholder also wants to create more alternative options so that visitors are often interested in visiting the museum. For the remaining stakeholders, they want to broaden their business outside SOT. One of the stakeholders also wishes to be more effective in utilizing the space since the building is relatively big.

Moreover, two of the stakeholders are aware of changing the target market. Previously, the target market was for families, yet it has shifted to millennials. Thus, they want to provide and innovate the theme options based on recent societal issues or involve more digital art, such as the art gallery owner collaborating with the young artists who cared about the eco-feminism issues and made them into exhibitions. Another stakeholder is willing to give opportunities for local communities to collaborate with the business and has a plan to broaden the business by franchising one of the popular menus of the shop.

In contrast, one of the stakeholders mentioned above, who does not have any specific sustainable plan, finds it challenging to sustain the business since the pandemic created uncertain situations: the regulation changed frequently. Therefore, following the regulation given by the local government is the only option that can be done. Although the stakeholder mentioned, if possible, there is a probability to re-purpose the building into a new function to avoid damaging the old building due to excessive weight from the current business.

All the stakeholders agreed that the reason why they had to survive was because of the employees. They believe that they are not the only ones who depend on the business continuity: the employees need an income to survive the pandemic. During the large-scale social restriction in Semarang, they had to halt opening the business while still retaining the employees. It is challenging for the stakeholders because, during the restriction, only a small or almost no visitors came to SOT, making them not have any income, yet at the same time, they had to remunerate their employees. One of the stakeholders specifies how to survive during the

pandemic, that is, by selling a creative idea: hampers for a special occasion in Indonesia, such as Eid al-Adha and Christmas. Another stakeholder participated in the art fair and sold the art online.

These days, the number of visitors is increasing slowly. Still, besides the restriction regulation, one more issue makes it hard for the stakeholders to run the business: the Car Free Night that happens from Friday until Sunday starts from 18:00 until 21:00. Since the business's location is in the main street of SOT; thus, by having this event, cars and bikes cannot enter the area. Most of the visitors who come during this event are not willing to spend money in SOT because they only want to walk around the area without the interruption of the vehicles.

4. Conclusion

These days, sustainable development and the Circular Economy have become the point of discussion, including in the tourism and travel industry, precisely when COVID-19 occurred, and this industry faces much loss. With the development of Semarang Old Town to be one of the famous destinations in Semarang that is also affected by the pandemic, the five stakeholders needed to sustain their business to survive in SOT. Although some did not seem aware of the terms, they unintentionally executed sustainability for their business. Despite the skills and education requirements, they also realized that they needed to involve the local community more. Additionally, the stakeholders who had already invited the local communities see positive impacts on their business. The support and collaboration from the local government are also necessary for the stakeholders; without giving any equal solutions for them, it will be challenging for the stakeholders to manage the business.

5. References

- Akhlas, A. W. (2020, July 14). Pandemic erases \$5.9B of Indonesia's tourism revenue as businesses seek help. *The Jakarta Post*. Retrieved January 16, 2022, from <https://www.thejakartapost.com/news/2020/07/14/pandemic-erases-5-9b-of-indonesias-tourism-revenue-as-businesses-seek-help.html>
- Amalia, U. T., and Purwaningsih, E. (2016). Local Wisdom Tourism Development of Semarang with Tourism Cluster System as an Action for Sustainable Economic Development. 871–879.
- Amin, S., Pramono, S. E., Atno, & Kurniawan, G. F. (2020). A model for promoting inclusive and sustainable tourism in Kota Lama Semarang. *Journal of Southwest Jiaotong University*, 55(5). <https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.55.5.33>
- Arnee, N. (2019, December 11). Revitalisasi Kota Tua Semarang, Antara Pelestarian Bangunan Bersejarah Dan Menghadirkan 'Disneyland' Demi Pelancong. *BBC News Indonesia*. Retrieved January 22, 2022, from <https://www.bbc.com/indonesia/indonesia-50724172>
- Einarsson S. and Sorin, F. "Circular Economy in travel and tourism: A conceptual framework for a sustainable, resilient and future proof industry transition," CE360 Alliance, 2020

- EMF, "Towards the Circular Economy Vol. 1: an economic and business rationale for an accelerated transition," *Ellen MacArthur Foundation*, 2015. [Online]. Available: <https://ellenmacarthurfoundation.org/towards-a-circular-economy-business-rationale-for-an-accelerated-transition>. Retrieved January 19, 2022.
- *EU Guidebook on Sustainable Tourism for Development*. UNWTO. (n.d.). Retrieved January 16, 2022, from <https://www.unwto.org/EU-guidebook-on-sustainable-tourism-for-development>
- *Explanatory research: Definition & characteristics*. QuestionPro. (2021, December 22). Retrieved January 17, 2022, from <https://www.questionpro.com/blog/explanatory-research/>
- Grahadwiswara, A., Hidayat, Z., & Nurcahyanto, H. (2014). Pengelolaan Kawasan Kota Lama Semarang Sebagai Salah Satu Kawasan Pariwisata di Kota Semarang. *Journal of Public Policy and Management Review*, 3(4), 66–75.
- Gunawan, M. P., & Ortis, O., Sustainable tourism and green jobs for Indonesia: Strategic plan (2012). Jakarta; ILO Country Office Jakarta.
- Kota Lama Semarang, Little Netherland. (2012, March 15). *Seputar Semarang*. Retrieved January 20, 2022, from <http://seputarsemarang.com/kota-lama-semarang-little-netherland/>
- Maspul, K.A. (2021). Revisiting The Sustainable Tourism in Indonesia. *Academia Letters*, Article 1722. <https://doi.org/10.20935/AL1722>.
- Prabawati, S. A., Purnamasari, D., & Sahfira, T. (2020). The Influence of Destination Branding on Kota Lama Semarang to City Image Semarang City. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 7(1), 1–4. Retrieved January 16, 2022.
- Pradipta, H., Balqis, N., & Namang, R. (2021). ANALISA INOVASI PENGEMBANGAN WISATA KOTA LAMA DALAM MEWUJUDKAN SUSTAINABLE TOURISM DI KOTA SEMARANG. *Conference on Public Administration and Society*, 1(01). Retrieved from <https://proceedings.undip.ac.id/index.php/copas/article/view/14>. Retrieved January 16, 2022.
- Pujiati, A., Bowo, P. and Nihayah, D., 2018. The Urban Sustainability Index in Urban Agglomeration. *JEJAK*, 11(2), pp.294-305.
- *Revitalisasi Museum Dan Kawasan Kota lama Semarang membutuhkan Kontribusi Srikandi Profesor Undip Dan Para Pemangku Kepentingan*. UNDIP Initiatives for Sustainability. (2021, April 19). Retrieved January 20, 2022, from <https://sustainability.undip.ac.id/2021/04/19/revitalisasi-kawasan-kota-lama-membutuhkan-kontribusi-srikandi-profesor-undip-dan-para-pemangku-kepentingan/>
- Sistem Registrasi Nasional Cagar Budaya. (2020). Retrieved January 08, 2020, from <https://cagarbudaya.kemdikbud.go.id>
- *Sustainable Development*. UNWTO. (n.d.). Retrieved January 19, 2022, from <https://www.unwto.org/sustainable-development>
- Susiatiningsih, H., Farabi, N., & Paramasatya, S. (2019). Development Strategy to Improve The Quality of Tourism in Kota Lama Semarang, Central Java. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 366, 1–4. Retrieved January 16, 2022, from <https://www.atlantispress.com/proceedings/icispe-18/125922604>.
- Styawan, A. (2020, April 18). Kota Lama Semarang saat pandemi Covid-19. *ANTARA*. Retrieved January 22, 2022, from <https://www.antaraneews.com/foto/1428921/kota-lama-semarang-saat-pandemi-covid-19/2>.
- Tsany, G. (2019, December 22). Menelusuri keping-keping Sejarah di kota lama Semarang. *Traveling Yuk*. Retrieved January 22, 2022, from <https://travelingyuk.com/keping-kota-lama-semarang/25782>

Hungarian green hotels' sustainability communication during the COVID-19 pandemic situation

Dr. Rita Lukács Ph.D

associate professor, Budapest Metropolitan University

Budapest, 1148, Nagy Lajos király útja 1-9.

e-mail address: rlukacs@metropolitan.hu

Abstract

During the last two years, the COVID-19 pandemic situation has become a major global challenge for all business sectors but hit the tourism and hospitality industry particularly hard. How have green hotels responded to this situation? Have they given up their position about being environmentally conscious, or on the contrary: have they strengthened their efforts in this direction as a response to this challenge? How do eco-conscious hotels communicate about safety measures during the pandemic situation?

The paper will analyse sustainability-related online communication of Hungarian "Green Hotel 2021-22" Award winners to answer this question and to introduce local best practices for communicating about sustainability even during a global crisis.

1. Introduction and literature review

International tourism has been very negatively affected by the last two years of the epidemic due to the lockdown periods and travel restrictions. The latest statistics of the World Tourism Organization (UNWTO, 2022) published in the UNWTO Barometer show, that the international tourist arrivals increased by 4% in 2021. The basis for comparison is 2020, where the tourism sector had to experience a 73% decline, causing USD 2 trillion declines in global GDP. We can conclude that this sector has still not recovered from the crisis caused by the COVID-19 pandemic. Based on experts' expectations, international tourism can return to 2019 levels only in 2024 or later (UNWTO, 2022).

The latest research report of the Hungarian Central Statistical Office (KSH, 2022) shows a significant increase in both domestic (+5,9%) and international tourism nights (+25,4%) spent in commercial accommodation establishments, comparing the statistics of 2021 to 2020. However, this is still only a fraction of the pre-pandemic level.

What can convince people to travel again after the lifting of travel restrictions? How will customer preferences be changed? Safety measures and sustainability are two main issues in solving this challenge. If we view the pandemic as a crisis, five different phases can be distinguished (Le - Phi, 2021): pre-event and early symptom, emergency, crisis, recovery and resolutions. The foci of communication activities in 2021 were crisis and recovery, depending on the status of travel restrictions.

In the third phase ("crisis"), many hotels hibernated their operations, others tried to improve their cash flows with food delivery services. Some hotels have started social programs like

charity donations or offering free accommodation for health workers. Online services like cooking classes, interior design lessons or virtual room experiences were also popular. These can be considered as a form of social programs, as well. Hotels with cash reserves rescheduled refurbishment to efficiently utilise the closing time (Le – Phi, 2021). Refurbishment is also a good opportunity to prioritise sustainability aspects and communicate about it to potential future guests.

The recovery phase focused on regaining consumer trust, mainly among domestic travellers. The pandemic has accelerated digitalisation in hotels as a solution for reducing physical interactions and infection risks (Le – Phi, 2021). Safety measures and cleanliness (Shin – Kang, 2020), and the marketing communication about these issues (Jiménez-Barreto et al. 2021) are crucial tools to increase the perceived level of risk and strengthen trust. The final stage (“resolutions”) offers a unique opportunity to adapt to the post-pandemic world and its “new normal” conditions and implement innovations (Le – Phi, 2021).

Is COVID-19 a challenge or an opportunity for global tourism to become more sustainable? To answer this question, it is important to understand the concept of sustainable tourism. It has been defined by the World Tourism Organization (UNWTO) as “*tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment, and host communities*” (UNEP, UNWTO, 2005, p. 12).

Three main dimensions of natural environmental orientation were distinguished in a recent article (Ho et al., 2021): commitment to nature, environment entrepreneurship, corporate social responsibility. Commitment refers to long-term reflections, environment entrepreneurship is about proactive hotel operations, while corporate social responsibility goes beyond economic concerns and highlights the relevance of the natural environment.

The 11th Annual Center for Hospitality Research Sustainable Roundtable identified several positive and negative sustainability impacts from the pandemic: due to the decline in tourism, reduction of carbon emissions, reviewing sustainable operations, touchless technologies, increased focus on the local economy can be considered as positive impacts. On the other hand, the loss of economic stability and jobs, virtual meeting capabilities threatening the industry, increased use of disposable, single-use utensils as safety measures, more toxic chemicals, managing guest satisfaction, and cancelled sustainability initiatives caused significant negative impacts (Varney – Adalja, 2021).

The majority of these impacts are only short-term, without changing sustainability in the tourism industry for the long term. There are fears that the significant negative impacts will restrain the commitment of the tourism and hospitality industry to sustainability. On another side, the COVID-19 pandemic highlighted the fragility of people-nature boundaries, the environmental impacts of human activities, as well as the difficulty of sustainable consumption. This crisis can become a transition to a sustainable future (Jones, 2020).

Ioannides and Gyimóthy (2020) argue that this major crisis is a unique opportunity for supporting the transition towards greener and more balanced tourism. Besides the option of going “back to normal”, there is an alternative scenario as a turning point, striving for a different way of doing things. As a response to travel restrictions and lockdowns, travellers might choose destinations closer to their homes after the pandemic, thereby reducing the carbon footprint of their journey. Smaller-scale, more sustainable options can replace destinations threatened by

overtourism and being considered riskier. Changes in consumer trends have also been highlighted by the latest UNWTO Barometer (UNWTO, 2022). According to expectations, people will prefer travelling closer to their homes, strive for more sustainable options, and stay longer.

What do we know about the demand for environmentally conscious accommodation? As recent research highlighted (Gonda – Raffay, 2021), 29% of Hungarian respondents fully, additional 29% rather agreed with focusing on environmental aspects of their travelling decisions. When choosing an accommodation, 17% of participants fully, additional 27% rather agreed with the statement of being ready to pay more for sustainable options. These results show an interest in choosing more green accommodation and willingness to pay more for it.

Those guests, who are more environmentally conscious, are more willing to comply with the sustainability measures initiated by the hotel (in descending order of willingness): separate waste collection in the room, minimising food waste, re-use of towels, using only the necessary lighting, the minimum duration of the shower, minimising the use of air conditioning in hot weather. The rejection of paperless solutions (online information material, invoice, and check-in) among older people is not due to the rejection of sustainability in general but to a fear of digitalisation (Nagy-Keglovich – Happ, 2021). This insight highlights the link between sustainable and digital solutions in the tourism and hospitality industry and the importance of managing perceived risks of guests.

As a result of the literature review, we can conclude that the COVID-19 pandemic is both a challenge and an opportunity for sustainability in the tourism and hospitality industry. Before the pandemic, there was an increasing demand among consumers for more green solutions, while the end of the pandemic might change customer preferences to the benefit of smaller and more sustainable accommodations. The crisis has not only accelerated digitalisation in hotels to reduce infection risk and increase trust, but it was beneficial from an environmental aspect as well.

2. Materials and methods

Social media communication of "Green Hotel 2021-22" gold award winners have been investigated to understand the focus of sustainability-related messages and the communication about COVID-19 and to identify Hungarian best practices.

The "Green Hotel Award" is an initiative of The Hungarian Hotel and Restaurant Association, rewarding environmentally conscious hotel practices. Winners of the bi-annual competition can use the "Green Hotel" sign for two years (MSZÉSZ, 2022). The ranking lists hotel chains and independent hotels separately. The latest winners were announced in November 2020: 24 gold, 16 silver, and 2 bronze degrees were awarded (MSZÉSZ, 2021).

The social media communication of the 24 best performers was examined. The research focused on Facebook, the most relevant social media platform in Hungary (We Are Social; Hootsuite, 2021). In addition, preliminary research showed that this is the channel most used by hotels for communication.

Only Facebook posts published in the Hungarian language between 1 January 2021 and 31 December 2021 have been analysed. English-language social media communication was excluded from the research, as it targets the international audience and not the potential Hungarian guests. Only those posts have been included in the analysis, which relate to sustainability or COVID-19. The corresponding posts have been processed, coded by categories in Excel, and analysed, focusing on the main messages.

3. Presentation of the empirical research results

Four different communication strategies have been distinguished among the analysed hotels: few have stopped communicating in social media (for example Novotel Budapest Danube). Some hotels continued the communication but did not mention sustainability-related topics (for example Wellness Hotel Katalin), while several competitors did. Few hotels put particular emphasis on sustainability and safety measures (for example the Hungarian members of the Radisson hotel chain).

Out of the 24 “Green Hotel” award winners in the category “gold”, 13 have published sustainability-related content in their corporate Facebook channel in 2021. Four of them are individual hotels, which means that the majority of the sample are members of hotel chains. Considering the location of the hotels, a higher level of activity can be observed, as only four hotels operate in Budapest and nine in the countryside. The main reason for the lower engagement is that several Hungarian members of international hotel chains communicate only in English, therefore their sustainability-related social media posts have been excluded from the research. These hotels target international audiences, but international tourism was significantly limited by travel restrictions during 2021. Only six hotels have been found with more than 5 Facebook posts about environmental, social, or economic issues. Park Inn by Radisson Sárvár, Park Inn by Radisson Budapest and Kempinski Hotel Corvinus Budapest were the most active communicators with sharing 13, 10, and 9 sustainability-related posts during last year. On the other hand, two hotels have shared only one post on these issues. The detailed statistics can be seen in Table 1.

Table 1: Number of sustainability and COVID-19 related social media posts

Number of sustainability-related social media posts in 2021	Number of hotels in this category
1	2
2-4	5
5-9	4
10 or more	2

Source: created by the author, 2022

Altogether 67 Facebook posts have been identified with sustainability-related content. Table 2 shows the detailed breakdown by category. Most social media content has been shared about

hotels' social activities (15 posts), while awareness-raising and customer education became the least popular topics (6 posts). Considering that the pandemic is a challenging period for everyone, it is understandable why they focused on charity, but it is important to mention that social issues are only a minor part of sustainability. These posts usually drew attention to charity initiatives the hotels participate in – like a charity cooking contest, blood donation, the “Shoebox” campaign, collection of unnecessary clothes, or cooking food as a donation as part of the “HotelHero” campaign.

The second most popular topic was corporate sustainability, with hotels announcing their “Green Hotel” award. The three local Radisson hotels also shared a short video about the 5-years sustainability plans of the Radisson Hotel Group. Informing followers about environmental activities and sustainable operations reached the same results. The hotels reported introducing paperless solutions to avoid the printing of documents, offering local souvenirs, fruits and vegetables, recycling and renovation activities or planting trees. Here it is worth highlighting the initiative of “Erzsébet királyné szálloda”, where scrapped textiles have been repurposed into dog beds. It has reduced the amount of waste and created a new service for dog owners and their pets. To promote online reservations on its website, “Royal Club Hotel Visegrád” committed itself to plant a tree after each online reservation. The plan is to plant 5000 trees annually, in partnership with the organisation “One Tree Planted”.

Showing environmental commitment is an important part of consumers' sensitization, it can be identified as a simplified version of awareness-raising or customer education. The main difference is that in the second case, there is a more detailed explanation or engagement among customers, while the commitment limits only to a corporate declaration. The analysed hotels celebrated Earth Hour (last Saturday of March), Earth Day (22 April), the Environment Day (5 June). The “Kempinski Hotel Corvinus Budapest” promoted the Hungarian “Bike to work” initiative, highlighting the active participation of some colleagues, among others the CEO, Stephan Interthal.

The reason for the relatively low number of Facebook posts dedicated to awareness-raising and customer education about sustainability can be that hotels were closed for several months in 2021, therefore it was difficult for them to communicate about initiatives and services their potential guests could not use during the travel restrictions. The altogether six posts hotels shared on Facebook in 2021 focused on tips for consumers on how to make their lives more sustainable.

Table 2: Topics of sustainability and COVID-19 related social media posts

Category	Number of Facebook posts
Social responsibility (charity)	15
Corporate sustainability (awards, reporting)	13
Environmental activities, more sustainable operations	13
Environmental commitment	12

COVID-19 safety measures	9
Awareness-raising and customer education about sustainability	5

Source: created by the author, 2022

Focusing only on the topic of COVID-19 safety measures, we can find altogether five hotels which have communicated about it during the analysed period: ibis Styles Budapest Airport, Novotel Székesfehérvár and Hungarian members of the Park Inn hotel chain (Budapest, Sárvár, Zalakaros). Except for Park Inn by Radisson Budapest and Park Inn by Radisson Sárvár, the examined hotels have shared only one post about the safety measures they have introduced. To increase the level of trust, the Hungarian members of the Radisson Hotel Group earned the SGS SA Cleaning and Disinfection Pledge Assessment. External proofs can justify safety measures by a third, independent party and strengthen the credibility of the brand.

4. Conclusions

COVID-19 is both a challenge and an opportunity for hotels' sustainability strategies. While there are already environmentally conscious customers, the crisis might have set back sustainability initiatives in the last two years. Despite the difficulties, several Hungarian hotels managed to maintain their communication about sustainability-related issues, supplemented by social media posts on security and safety measures. Communication about safety issues can support regaining consumer trust.

It can be challenging to communicate about sustainability, because people usually leave their homes to enjoy luxury experiences and services, therefore it can be controversial to ask them to limit themselves during their stay to protect the environment. However, in the wake of the pandemic, business strategies and customer habits need to be reconsidered to strive for a more balanced relationship between environmental, social and economic aspects.

The analysis of the leading Hungarian green hotels showed that even the best hotels struggle with the easy to understand, engaging communication about their sustainability efforts and initiatives. The lack of communication or too much communication about sustainability may raise consumer suspicion. The most popular sustainability-related social media topic was social responsibility; hotels focused on participation in charity initiatives. Communication about corporate results (awards, reports) and more sustainable operations were also common among the analysed Hungarian hotels. Despite the current quality and quantity of social media posts about sustainability issues, there is still room for improvement.

References

- Gonda, T.; Raffay, Z. (2021): Környezettudatosak-e a hazai turisták? *Turizmus Bulletin*. Vol 21, No. 2, p. 4-14. DOI: 10.14267/TURBULL.2021v21n2.1
- Ho, C.-Y.; Tsai, B.-H.; Chen, C.-S.; Lu, M.-T. (2021): Exploring Green Marketing Orientations toward Sustainability the Hospitality Industry in the COVID-19 Pandemic, *Sustainability*. Issue 13, 4348. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13084348>
- Ioannides, D.; Gyimóthy, Sz. (2020): The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path, *Tourism Geographies*. Vol 22, No 3, p. 624-632. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1763445>
- Jiménez-Barreto, J.; Loureiro, S.; Braun, E.; Sthapit, E.; Zenker, S. (2021): Use numbers not words! Communicating hotels' cleaning programs for COVID-19 from the brand perspective, *International Journal of Hospitality Management*. Issue 94, 102872, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102872>
- Jones, P. (2020): The COVID-19 crisis and sustainability in the hospitality industry, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Vol. 32, No. 10, 3037-3050. p. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJCHM-04-2020-0357>
- Le, D.; Phi, G. (2021) Strategic responses of the hotel sector to COVID-19: Toward a refined pandemic crisis management framework, *International Journal of Hospitality Management*. Issue 94, 102808, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102808>
- Nagy-Keglovich J.; Happ, É. (2021): Vendégvélemények a zöld szállodai eszközök használatáról. *Turizmus Bulletin*. Vol 21, No. 1, 26-33. p. DOI: 10.14267/TURBULL.2021v21n1.3
- Shin, H.; Kang, J. (2020): Reducing perceived health risk to attract hotel customers in the COVID-19 pandemic era: Focused on technology innovation for social distancing and cleanliness, *International Journal of Hospitality Management*. Issue 91, 102664, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102664>
- United Nations Environment Programme, World Tourism Organization (2005): *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*. Paris, Madrid: United Nations Environment Programme, Division of Technology, Industry and Economics, World Tourism Organization. ISBN: 92-807-2507-6. DOI: <http://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214>
- Varney, J.; Adalja, A. (2021): Sustainability in the Era of COVID-19. *Cornell Hospitality Roundtable Highlights*, Vol. 21, No. 2.

Internet sources

- Központi Statisztikai Hivatal (2022): A vendégéjszakák száma 2020 decemberéhez képest több mint hétszerezésre nőtt, 2019 azonos hónapjához mérten 42%-kal csökkent, <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok#/hu/document/ks2112> (download 7 February 2022)
- Magyar Szállodák és Étteremek Szövetsége (2021): Arany, ezüst és bronz fokozatú zöld szállodák 2021-22-ben, <http://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda/arany-ezust-bronz-fokozatu-zold-szallodak/> (download 16 October 2021)
- Magyar Szállodák és Étteremek Szövetsége (2022): Zöld Szálloda, <http://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda> (download 15 January 2022)
- We Are Social; Hootsuite (2021): Digital 2021. Hungary, <https://datareportal.com/reports/digital-2021-hungary> (download 27 February 2021)

- World Tourism Organization (2022): UNWTO Barometer Jan 2022, <https://www.etoa.org/research/unwto-barometer-jan-2022/> (download 31 January 2022)

Safety of tourists in the forefront – Warnings for potential risks Zsuzsanna Marton¹ – Ildikó Ernszt PhD²

¹ research fellow assistant, ² associate professor, University of Pannonia Nagykanizsa -
University Center for Circular Economy, 18 Zrínyi M. Street, H-8000, Nagykanizsa
e-mail address: marton.zsuzsanna@uni-pen.hu, ernszt.ildiko@uni-pen.hu

Abstract

Tourism and travelling carry a lot of safety and security risks that are difficult to be prepared for. Communication, information sources and media have had a bigger role than ever before to keep up with the challenges and risks occurring during our trips. Tourists can encounter information related to alerts, precautionary measures or simply advices for safer and more comfortable trips. Different media types and marketing communication tools like campaigns can help tourists a lot to reduce the potential risks during travelling. The COVID-19 epidemic has brought many changes, health related issues have been appreciated, the preventive approach has become even more important. However, before the epidemic the emphasis regarding tourism safety and security risks was on different aspects.

An empirical research was conducted before the outbreak of the epidemic. The research aimed to reveal Hungarian respondents' experiences in connection with the precautionary information, alerts and warnings during their travel.

1. Introduction

Different things (e.g. inconveniences, accidents) can happen to us during our travels. Safety and security issues got into spotlight about two or three decades ago. The terror attacks, natural catastrophes of the past years and decades, as well as the current COVID-19 pandemic have drawn the attention to the importance of risks and the risk management. Thanks to the Internet and the rapidly developing information technology consumers have the power to get information about what they want. Traditionally information sources can be divided into two main categories: the formal and the informal sources. Informal sources include past experiences of the consumers, the opinions and the experiences of close friends and relatives. Though, formal sources contain the official marketing communications, media presence (Mansfeld, 1992). However, these two categories can sharply be differentiated, they have been started to be mixed up, since the social media platforms, the websites of the accommodations and other services give everyone the opportunity to share their opinions on the web. So before travelling, the tourists can own such a huge amount of information about the wished destinations, which on the one hand makes the final decision-making easier, on the other hand, they can prepare for the potential risks. There are risks, for which we can prepare as much as possible, so we can mitigate the risk rate (Table 1). For instance, checking the weather forecast before going on an excursion or not drinking tap water where the hygiene conditions are low. However, there are several risks, that we cannot avoid, and it is impossible to prepare for them (e.g. natural catastrophes, road accidents).

Table 1: Risks, risk dimensions and possible precautionary measures

Risks	Precautionary measure examples	Risk dimension
Illnesses or accidents	<ul style="list-style-type: none"> - taking vaccines - taking out insurance 	Health
Road accidents	<ul style="list-style-type: none"> - wearing helmet - checking the condition of the rented equipment - wearing proper dress - adapting to the local driver style 	Physical
Pickpockets	<ul style="list-style-type: none"> - putting wallet in a safe pocket - avoiding displaying values 	Financial
Animals or insects	<ul style="list-style-type: none"> - avoiding wild animals - follow the rule and tables in the forest - using spray and gels against mosquitos - avoiding the touch of them 	Health
Assaults or robberies	<ul style="list-style-type: none"> - not walking alone at night - taking official taxi drivers - not displaying openly your wealth (jewellery) 	Physical, Financial
Scams	<ul style="list-style-type: none"> - being ware of the currency of the country - observing the prices carefully 	Financial
Altitude-sickness	<ul style="list-style-type: none"> - hydrating yourself - acclimatizing 	Health
Stomach problems	<ul style="list-style-type: none"> - being aware of water, - checking the restaurant category 	Health
Homesickness	<ul style="list-style-type: none"> - focusing on the goal of the trip 	Psychological

Source: own edition based on UNWTO, 1996; WHO, 2020

Getting information about and preparing for risks mean that tourists take responsibility for themselves and their trips. Rose-Redwood et al. (2019) also emphasized the importance of travel safety, in this regard the responsibility of tourists was highlighted in the study (e.g. they have to learn the travel signs of the visited destination). Several researchers focused on the health-awareness and the duties of travellers in their surveys (Toovey et al., 2004, Van Herck et al., 2003, Kalanlar et al, 2018). WHO (2020) also highlights the significance of precautions taken by tourists during their holidays, which can help to protect their health, just as UNWTO (2020) does in the handbook of responsible travellers. Even though, many tourists expect the protection from the government or service providers, however the own responsibility for our safety and security is highly dependent on our decisions and measures (Seddighi et al., 2001)

2. Research methodology

The research problem of this paper to search for empirical proof of the significance of safety and security warnings. The goal of this research was to reveal the importance and presence of warnings and precautionary measures during travel. Two research questions were defined:

RQ1: Where do tourists encounter warnings during travel?

RQ2: What kind of warnings are they?

An online survey was conducted in Fall 2019 with 386 respondents under an omnibus research concentrating on the Hungarian tourists' consumer behaviour before, during and after travel. The questionnaire was made up of multiple answer questions and statements. Latter had to be evaluated on 5-point Likert-scale.

In the survey, the majority of the respondents belong to the younger tourists, 69,9 % of them represents the age group 18-25 years, 8,3 % belong to the tourists aged between 26 and 35. Regarding the frequency of travelling, 62% of them takes one or two trips yearly (Table 2).

Table 2: Profile of the research sample

	n	%		n	%
Age group			Gender		
18-25 years	270	69,9 %	female	275	71,2 %
26-35 years	32	8,3 %	male	111	28,8 %
36-45 years	45	11,7 %	Education		
46-55 years	21	5,4 %	Primary school	11	2,8 %
55-65 years	13	3,4 %	Secondary school	302	78,2 %
> 65 years	5	1,3 %	College universit	70	18,1 %
Occupation			Postgraduate PhI	3	0,8 %
Student	240	62,2 %	Frequency of travel		
Entrepreneur	9	2,3 %	not every year	8	2,1 %
Public sector empl	42	10,9 %	1-2 times a year	238	61,7 %
Private sector empl	88	22,8 %	3-4 times a year	87	22,5 %
Retired	1	0,3 %	> 4 times a year	53	13,7 %
Other	5	1,3 %			

Source: own research, 2019

3. Results

There are tourist places and events, which are more exposed to risks (such as theft, fraud, physical injuries etc.). The service providers (e.g. accommodation services, restaurants, baths) try to reduce the chance of risks by giving warnings for the tourists.

According to the survey results (Figure 1), tourist attractions, beaches and baths put the biggest emphasis on helping the tourists with warnings; 39,2% of the survey participants have already met warnings at tourist attractions, 45,5% of them have seen warnings on beaches or at baths. The one third of those, who participated in the research (whose majority belong to the younger generation) have already met warnings at festivals. Restaurants and sport events do not really focus on this issue, almost 80-90% of the respondents have not been warned by signs, blackboards or voices.

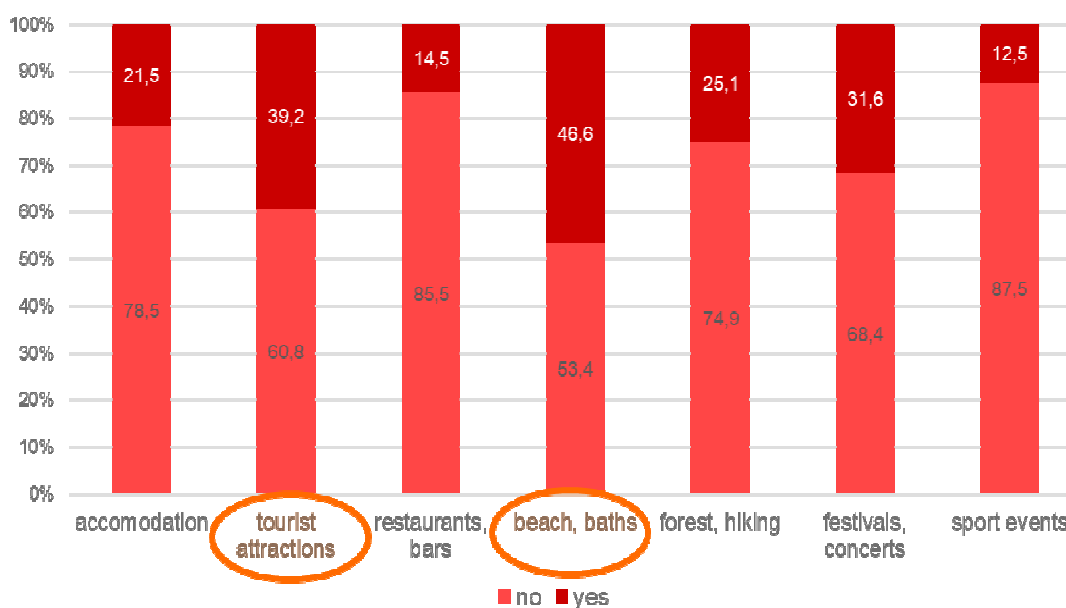

Figure 1: Where have the respondents met warnings?

Source: own research, 2019

RQ2 concentrated on revealing the subject of warnings for tourists (Table 3).

That is not surprising that the protection of valuables ranks first, 77% of the tourists have already met this kind of warning, since the thefts are very common at tourist places and beaches, too. Waterfront safety warnings (like warnings for deep water, storm warnings) are also well-known by the respondents, almost half of them have already encountered these signs, notices.

Health safety (even due to the pandemic) becomes more and more vital among different risk types. Almost 50% of the tourists taking part in the online research, have met warnings related to the health hazards of tap water consumption. However, unfortunately a lower proportion of the survey participants stumbled into warnings for skin protection (ca. 25%) and for the hazards of food consumption (ca. 16%).

Table 3: The subject of warnings

Warnings for	no	yes
protection of valuables	23,8 %	76,2 %
public safety and security (e.g. theft, sexual harassment)	46,1 %	53,9 %
waterfront safety	53,4 %	46,6 %
health hazards of tap water consumption	53,6 %	46,4 %
threats to wildlife	68,7 %	31,3 %

deception (taxi, currency, exchange, restaurant)	72,5 %	27,5 %
skin protection	74,4 %	25,6 %
violation of religious, cultural rules	75,6 %	24,4 %
attention to getting lost	77,7 %	22,3 %
health hazards of food consumption	83,7 %	16,3 %
unpredictable weather	86,5 %	13,5 %

Source: own research, 2019

Warnings can help to mitigate the risks, but it is impossible to fully avoid them. The 27,3 percent of survey participants have already been lost during their travel. This kind of risk is rather listed a moderate risk type, because the problem deriving from getting lost can be easily fixed (e.g. using navigation app, asking the locals).

Severe sunburn is quite rare among people, 23,6 percent have answered that they had already had it. This type of risk is different from the above-mentioned one, hence, a severe sunburn might-have long term consequences (e.g. skin cancer).

Regarding other physical injuries, accidents, one-fifth of the tourists have already suffered jellyfish bites or mussel cuts on the beach. Regarding further health issues, food poisoning is not a frequently occurring problem among the research participants, only 5,5% has experienced the inconveniences of indigestion (Figure 2).

At the time of conducting the survey, the COVID epidemic had not existed yet, so the chance of getting epidemic disease during travel was very low despite nowadays.

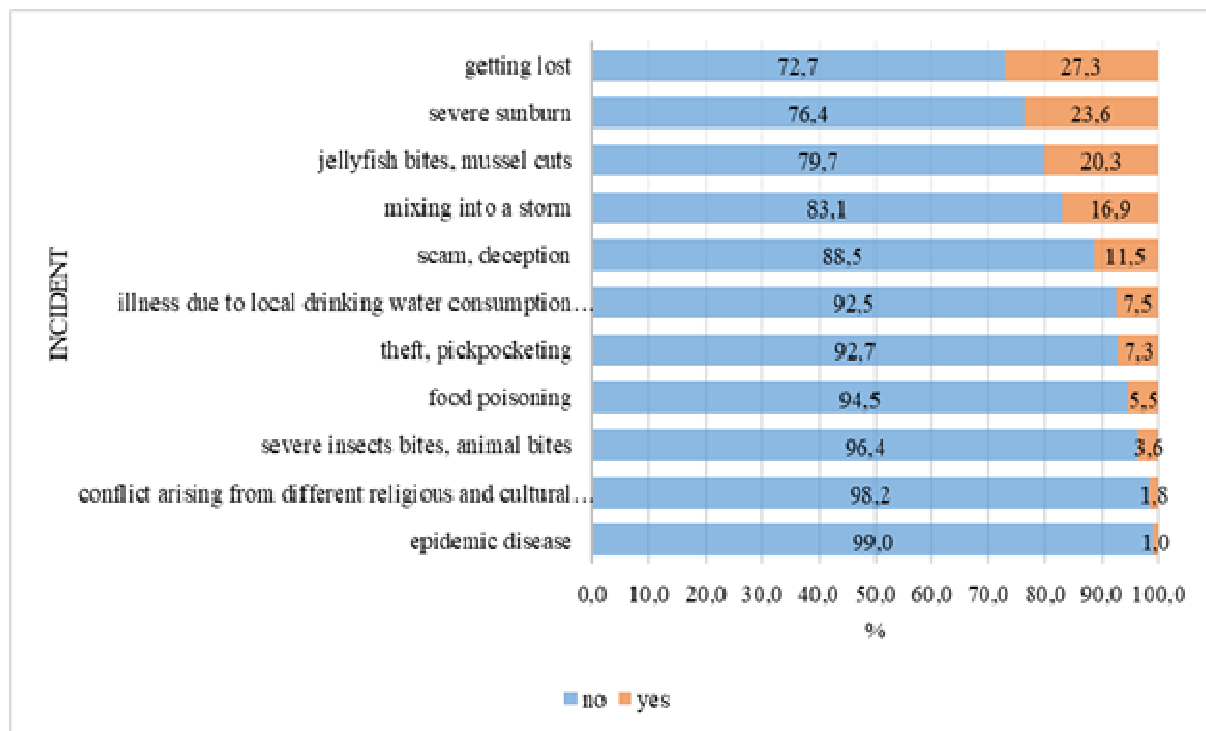

Figure 2: Incidents suffered by the respondents

Source: own research, 2019

4. Campaigns for safer travel

Media has a vital role also in tourism industry. In the recent years social media has become one of the most significant information sources of tourists having a great influence on travel decision. We would think that people can acquire all the information needed for a safe and secure trip, and they are well prepared from pre-cautionary measures, too, however, as the results of the empirical research showed, there are risks (like severe sunburn or getting lost), which could be avoided. There have been campaigns that were born especially for tourists to take their attention to certain risks. Two marketing campaigns for safer tourism are briefly detailed in the followings (Table 4).

“Help a Dane” Campaign by Denmark

Danes like travelling to sunny destinations, but they are said to have very bad sun habits – getting severe sunburn, which increases the chance of future skin cancer (Denmark has one of the highest cancer rates in the world) (BBC, 2017). Even though, there were many efforts from Denmark to emphasize the importance of sun protection, the number of people diagnosed by skin cancer increased. Therefore, a new perspective of a marketing campaign was created, in which other countries also had responsibility. Videos, campaigns, social media contents were customized to a local audience (Picture 1.).

Picture 1: Italian and Danish pizza representing the sunburn habits of the tourists

Source: <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-38905990>

“Travel Safe” Tourism Campaign by Spain

The current pandemic (COVID-19) has caused serious problems in world tourism. The consumer behaviour of the tourists has changed. Tourists have become more uncertain in the decision-making process and might get tired due to the continuously changing rules, regulations concerning travelling.

Spain was also hit by the epidemic seriously and decided to come back to and recover in 2020. A campaign based on 360-degree communication strategy was launched, which put the emphasis on safety and preventive measures in a form of fully digitalized content (new website in nine languages – <https://travelsafe.spain.info/en/>). (Majorca Daily Bulletin, 2020)

Table 4: Details of the marketing campaigns

	Help A Dane	Travel Safe
Challenge	In spite of 10 years of sun safety campaigns in Denmark, Danes still come back from holidays with severe sunburns.	Recovering the confidence in tourism and confirm that travelling is safe. Positioning Spain as a safe destination. Recovering the brand.
Solution	Danes consider the world’s opinion important, other countries also get an important role in the campaign.	Eight-week long tourism campaign covering different tourism markets. Creating interactive map including actual health and other regulations, protocols (arriving in and leaving Spain).

		Special focus on individual regions of Spain. Strong social media presence and the involvement of influencers.
Result	12,000 volunteers from holiday destinations preferred by Danes 200,000 social media shares 2,4 billion media impression 63% of the Danes remembers to sun protection due to the campaign.	Still in progress until the pandemic is raging.

Source: Own edition based on BBC, 2017; Majorca Daily Bulletin, 2020

5. Summary

By now, it is perhaps clear to most travelers that it is also their responsibility to take the necessary steps for their own safety. At the same time, it is also important that the various service providers and state bodies draw the attention of tourists to the dangers they may be exposed to and what they need to pay attention to in order to have a truly enjoyable holiday.

Of course, the COVID-19 epidemic totally overwrote the safety issues and forced us to take precautionary measures to preserve our health. One limitation of the research is that it was made before the COVID-19 pandemic. There have been a number of tourism campaigns to raise the awareness of travelers to the possible risks. It can be a future research direction to see, how the epidemic has changed the accents in tourism safety marketing campaigns and how the experiences of travelers have changed in connection with the precautionary information, alerts.

Literature:

- BBC (2017): Cancer charity seeks help for sunburn-prone Danes abroad, Available: <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-38905990>, Downloaded: 13.11:2021.
- Kalanlar, B., Şenel B. M., Gürsel, E. T., Gönül, N., Bilgic B., Aydoğan, F. K. and Kan, O. (2018): International Travelers' Behaviors and Knowledge of Travel Health, Travel-Related Diseases, and Vaccinations: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*. 6(4):168-173. p.
- Majorca Daily Bulletin (2020): Spain launches 'Travel Safe' tourism campaign - Complements other Turespaña tourism promotion. Available: <https://www.majorcadailybulletin.com/news/international/2020/12/04/75807/spain-launches-travel-safe-tourism-campaign.html>, Downloaded:13.11.2021
- Mansfeld, Y. (1992): From Motivation to Actual Travel. *Annals of Tourism Research*, 19, 399-419.p.
- Rose-Redwood, R., Sotoudehnia, M., & Tretter, E. (2019). “Turn your brand into a destination”: Toponymic commodification and the branding of place in Dubai and Winnipeg. *Urban Geography*, 40(6), 846-869. p.

- Seddighi, H. R. – Nuttal, N. W. – Theocharous, A. L. (2001): Does cultural background of tourists influence the destination choice? An empirical study with special references to political instability. *Tourism Management*, 22, 181-191.p.
- Toovey et al., 2004: Toovey, S., Jamieson, A., & Holloway, M. (2004). Travelers' knowledge, attitudes and practices on the prevention of infectious diseases: results from a study at Johannesburg International Airport. *Journal of travel medicine*, 11(1), 16-22. p.
- UNWTO (1996): Tourist Safety and Security - Practical Measures for Destinations: Spain, Madrid.
- UNWTO (2020): Tips for s responsible traveller, Available: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-07/Tips-for-Responsible-Traveller-WCTE-EN.pdf>, Downloaded: 08. 10. 2021
- Van Herck et al., 2003 Van Herck, K., Zuckerman, J., Castelli, F., Van Damme, P., Walker, E., Steffen, R., & European Travel Health Advisory Board. (2003). Travelers' knowledge, attitudes, and practices on prevention of infectious diseases: results from a pilot study. *Journal of travel medicine*, 10(2), 75-78. p.
- WHO (2020): Travel precautions, Available: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/travel-precautions>, Downloaded: 05.10.2021

Tourism 4.0 and the path of achievement

Krisztián Bakon² – Tibor Holczinger¹ – Szilárd Jaskó¹ – Nikoletta Kaszás¹

¹ associate professor, ²Ph.D student, University of Pannonia Nagykanizsa - University Center for Circular Economy, 18 Zrínyi M. street, H-8000, Nagykanizsa

e-mail address: bakon.krisztian@uni-pen.hu, holczinger.tibor@uni-pen.hu,
jasko.szilard@uni-pen.hu, kaszas.nikoletta@uni-pen.hu

Abstract

The Fourth Industrial Revolution affected several disciplines and industries including the tourism sector, among others. An important element of it is the technology itself, however, even from the point of Industry 4.0 perspective, we should not lose sight of the ultimate goal of a business: the consumer satisfaction. Thus, the use and practical application of technology is in the spotlight in the same way. The aim of the study is to approach the discipline of Tourism 4.0 using the Industry 4.0 concept. Tourism 4.0 itself is still a researched area and has different definitions depending on the point of view it is highlighted at. In this study, we attempt to define the limits and purpose of Tourism 4.0 using the results obtained by others so far.

1. Introduction

Industry 4.0 is a strongly determining trend in research and industrial development. In economy, industry is a part of which material goods are produced for different reasons and sources, where the implementation is widely varied. Since the beginning of industrialization, different technological innovations have caused new ways of thinking and paradigm shifts. These industrial revolutions are the field of mechanization, use of electrical energy and the widespread digitalization. The different combinations of advanced digitalization technologies – Internet technologies and future-oriented technologies – resulted in the innovation of “smart” objects, which caused new fundamental paradigm shifts in industrial production. These contain modular and efficient manufacturing systems, where products control their own way in manufacturing process.

The fourth industrial revolution has already begun, whose concept has already been announced by Germany (Lasi et al., 2014) and other countries are also implementing their own way (Li, 2018). The Industry 4.0 project has two development directions. First, there is a significant urge from the application side, which contains mainly the areas of social, economic and political urge of changing. These appear as shortened development and innovation periods causing the need of high innovation capability, change of the market view from seller’s into buyer’s. In this case the buyer’s demand is the main determining factor of the conditions of trade, the need of higher flexibility in product development and production, faster decision making procedures ending in decentralization structure, and last but not least, the requirements for a more intense focus on sustainability in resource management.

The second development direction is driven by significant technological pressure, which is widespread in private areas, but lagging behind in industrial areas (Čater et al., 2021). The use of various technical support tools is present in workflows, mainly to increase the efficiency of

physical task performances. These applications must reach further penetration until the widespread implementation of autonomous production cells can control the various stages of production independently. For these autonomous cells and aids to make the decisions needed to work independently, the available data are essential, which are important determinants of their own processes. For this reason, the registration of sensor data of processes and the actors involved in them is necessary for control and analysis functions, resulting in the need for increased networking. This includes the digitization of goods and services, resulting in a fully digital environment. In addition, a trend towards miniaturization can be observed. Technological innovations have significantly reduced the space requirements for various IT tools, opening new applications, especially in production and logistics.

The impact of the revolution affects not only the industry, but also areas that provide services. The processes of these services differ to varying degrees from those found in the industry, but in general, it can be said that process elements must be developed with the help of innovations occurring in the industrial revolution. With their help, the quality of services can be significantly increased. One such defining element is the essential logistics and related processes in the industry as a whole, the entire supply chain, which significantly determines the efficiency of any industrial process (Fatorachian & Kazemi, 2021). It should be emphasized that the supply chain of an industrial actor has a significant impact on the supply chains of other industrial and non-industrial actors (Ali et al., 2021; Gottge et al., 2020). Logistics processes include not only the delivery of raw materials and products, but also their application to processes within the area. This applies not only to the goods produced, but also to the outsourcing and use of various tools in the process, as well as to all other participants involved (Ghadge et al., 2020). Overall, there is a significant need to make the right decisions, for which the introduction of the improvements mentioned earlier is essential.

2. Interpretation of tourism 4.0 concepts

In order to gain insight into Tourism 4.0, we carried out a systematic literature overview (SLR). SLR can be interpreted as a method that relies on the theoretical and scientific foundations needed to understand a certain topic through the collection, understanding, synthesis, and evaluation of scientific work.

2.1. Tourism 4.0 in scientific literature

Tourism innovations can be really useful if they aim to improve the competitiveness of tourism service providers. Recent developments in telecommunications, networks, databases, data processing and electronic marketing also offer many new opportunities to the tourism business (Lulcheva – Komitov, 2020).

Implementing the term of Industry 4.0 in tourism occurred first in Portugal in 2016. However, that time the term of Tourism 4.0 did not build on the key technology elements of Industry 4.0 known today. In his study, Korze (2019) deduces which countries started using the term of Tourism 4.0 when and in what context. Though, the concept was defined only in 2018 by the Arctur (2018): “for the current trend of Big Data processing collected from a vast number of travellers to create personalised travelling experience; it is based on a variety of modern high-tech computer technologies” (Arctur, 2018). Peceny et al. (2019), however, highlighted that

Tourism 4.0 is also about launching collaborative ecosystems: involving local people, authorities, tourists, service providers and governments; they can create a richer tourism experience in both physical and digital worlds. In this new collaborative ecosystem, however, the key enabling technologies in Industry 4.0 will play a key role.

Pencarelli (2019) distinguished the terms of Tourism 4.0 and Smart Tourism. He defined Tourism 4.0 as “the new tourism value eco-system based on the high-tech service production paradigm and characterized by the same six common principles of I4.0” (p. 457): interoperability, virtualization, decentralization in decision making capability, real-time data gathering and analysis capability, service orientation and modularity. By Smart Tourism he refers to a sustainability-oriented use of the Internet and ICT, with the combination of technological, human, and social resources.

According to Korze (2019), service providers involved in tourism have already widely introduced the technologies of the fourth industrial revolution; this is especially true for hotel industry, where service automation, chat bots, delivery robots, self-service check-in have been applied for a while (Zukowska et al., 2019). Furthermore, Ivanov (2020) stated that nowadays most of the production and delivery of tourism services is fully automated.

It is confirmed that using the I4.0 technology pillars, tourism can bring significant benefits (Ivanov - Webster, 2017; Rűßmann et al., 2015). Methods and technologies introduced by Big Data (to identify consumers’ preferences), Simulation (to measure tourist flows), Virtual and augmented reality (provide information to guests before and after their arrival), Internet of things (tracking rental bikes), Robotics (to enhance high-tech consumer experience), Cyber security (meaning both physical and digital security), Artificial Intelligence and Machine Learning (to analyse trends), even Smart manufacturing (to create new products, services through a co-design process with customers) well fit with the Tourism 4.0 paradigm (Bilotta et al. 2021; Shabani et al, 2019; Sedarati et al, 2019; Van Doorn et al, 2017).

At its heart, tourism is still largely based on people-to-people contacts. Stankov and Gretzel (2020) concluded that in practice, Tourism 4.0 often lacks a people-orientation component and focuses mostly on the effectiveness of new technological solutions. Technology needs to be harnessed to provide higher quality, authentic experience for the consumer without losing sight of human values and relationships (Balasubramanian – Ragavan, 2019). At the same time, there is a clear need to change the service paradigm to meet the needs of the new consumer and the global market. Experts agree that the most important aspect is businesses recognizing the real values they create and provide for the consumer. They also need to understand which technologies are willing to be accepted by consumers. With this knowledge, they can select the right technology to support their goals (Balasubramanian – Ragavan, 2019), and to determine the level of digital maturity that suits their goals.

2.2. Tourism 4.0 researches in scientific databases

Our study's main research question is how digital transformation maturity can be identified in tourism, and how Tourism 4.0 appears in the literature, what definitions and theories have emerged in the topic and how they are interpreted. Our search strategy was based on English language sources. The overview included the analysis of the Web of Science (WoS) from 2001 to 2021, looking at trends and how the topic was raised. In the analyses, we used the Web of

Science database, with the title and abstract: tourism 4.0 and tourism industrial revolution in the SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, ESCI indexes. As acceptance/exclusion criteria we focused specifically on Tourism 4.0. We excluded from the results those that were about tourism without mentioning digitalization or industrial revolution in their title and abstract.

The WoS databases contained a total of 15 publications, whose title and abstract included the tourism 4.0 and tourism industrial revolution expressions. 10 article titles contain the tourism and the 4.0 expressions; further 7 the industrial revolution words. There was a duplication in the case of two publications; they were on both lists. These articles were published in 12 different journals, four of them in the *Worldwide Hospitality and Tourism Themes* journal.

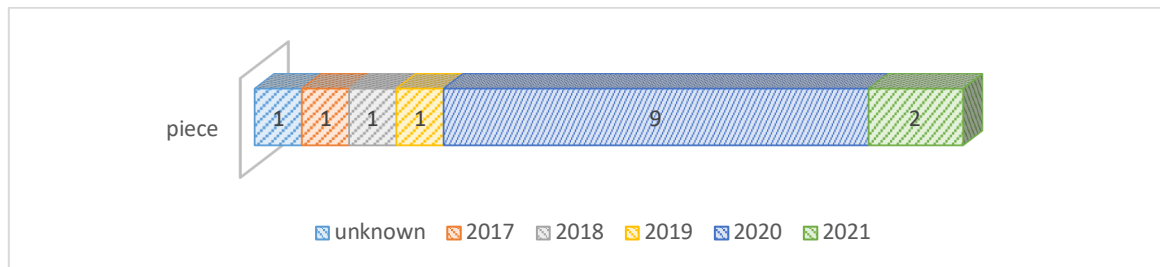

Figure 1: The emergence of Tourism 4.0 in scientific publications

*The figure shows the actual data on 30th November 2021.

Based on our literature overview, the publications about Tourism 4.0 mainly focus on:

- transfer technological solutions into tourism, readiness:
 - health care and health tourism: industrial revolution 4.0 technologies change the landscape of the health care and health tourism industry (Wong - Hazley, 2021)
 - robotization and sensor technology: individual self-propelled robot that moves along a given route chosen by the tourist (Lulcheva – Komitov, 2020);
 - issues and changes related to the digital transformation, recent innovations that hoteliers could implement in their respective hotels (Balasubramanian - Ragavan, 2019);
 - the combination of the floating dry dock and 3D printing technologies and their impact on the tourism and maritime industries in relation to increasing service value and economic yields (Armoo - Franklyn-Green - Braham, 2020; Ajagunna – Pinnock - Smith Johnson, 2020);
- tourism marketing, customer-orientation and satisfaction:
 - reinforcement of the digital competence of tourism businesses (Korze, 2019);
 - capabilities of Tourism 4.0 technologies allow for the enhancement of interaction with a system and enrichment of the tourist experience itself (Stankov - Gretzel, 2020);
 - Web 4.0 and 5.0 devices have effects on service quality of various tourism-associated services and assessing (Duy – Mondal – Van – Dzung – Minh - Das, 2020);
 - smart travel brand, personalized branding with digital solutions (Van – Hieu, 2020);
 - a collaborative ecosystem needed involving local people, local authorities, tourists, service providers and government, co-creating an enriched tourism experience (Oliveira de Araujo et al, 2020);

- others: workforce, education and mobility:
 - tourism students are not yet trained on techniques, issues and methods related to the Industry 4.0 framework (Bilotta et al., 2021);
 - digitalization of transport, autonomous control of processes via artificial intelligence to create an optimum in flexibility and economy with maximum efficiency (Bauder, 2020).

3. Maturity measurement in Tourism 4.0

Development towards Industry 4.0 requires changing in attitude. However, many technological innovations can be chosen through the areas of digitization, connectivity, interoperability, adaptability, scalability, efficiency, predictability and reconfigurability (Gunes et al., 2014; Hermann et al., 2016), from which only the essential ones must be implemented without redundant, unnecessary and costly expenditure.

The choice of technologies for development depends on the application areas and the company itself, therefore it is necessary to start by examining and analyzing the current state and purpose of the company, which includes the formulation of future goals (Schuh et al., 2017a). Defining goals on one hand helps to identify areas for development. The steps required to achieve the goals may vary depending on the actual state of the company, from the methods currently used to the increase in available capacity, including quality improvement. On the other hand, in parallel with the definition of goals, it is also decisive that in order to follow the development process, it is necessary to identify the conditions for achieving the desired goal, therefore the process becomes measurable and controllable. Consequently, an assessment of the current status is not only important at the start of development, but must always be present in the process and appropriate feedback can contribute to the achievement of the desired goals.

Currently, the progress towards Industry 4.0 can be identified using several maturity models. The word maturity itself can be defined as state of being complete, perfect, or ready (Simpson et al., 1997) and it shows progress in the development of the system. The maturity model can be defined as a conceptual structure that includes those parts that reflect the maturity or state of development of a selected area and may also include a description of the processes to be developed to achieve the desired scenario. These models usually take dimensions and levels into account (O'Donovan et al., 2016). The capabilities and relevance of maturity models may change and over time they can become more mature in the process toward the goal. Maturity can be defined qualitatively or quantitatively in a discrete or continuous manner (Kohlegger et al., 2009). By defining the target state, the maturity of the organization can be determined and measured using maturity models.

Several maturity models are available, which determine the results using different assessments in several dimensions. The IMPULS maturity model uses 6 dimensions, identifies obstacles and makes specific recommendations for overcoming them (Hamidi et al., 2018). The starting points are also defined and the development process is initialized, in which case the 5-level readiness model is prepared. Other models work with a different number of dimensions (Schrauf, 2016) and with different focus (e.g. technology (Automation, 2014)).

It can be stated that the maturity model is able to provide appropriate guidance for the precise definition of the development direction and the achievement of different states, provided that the maturity model is selected to assess the structure of the organization, the current state and

to achieve its goals. It should be emphasized that inadequate testing and inspections can result in misleading results, investments and changes that may be inappropriate for the organization during development.

Out of the many Industry 4.0 maturity models, one of the most widespread, the ACATECH model was chosen as the basis for our study. The ACATECH Industrie 4.0 maturity index (Schuh et al., 2017b) presents 6 different stages of development, where each stage builds on the previous stage reached and describes the requirements in capabilities to achieve the desired result for the specific organization. In the following, our study attempts to identify these maturity levels in tourism sector and give an approach the path to Tourism 4.0. In our examples, we used some elements of tourism infrastructure and suprastructure as a basis. Among these, we interpreted the tourism 4.0 approach to the elements of static tourism infrastructure, including spas and museums, and to the elements of the primary superstructure (accommodations and restaurants).

The first two levels are a prerequisite for starting development, as they formulate the basic investments needed to start the implementations of higher levels.

The first level of the development path is Computerization, which is the foundation of Digitalization. We interpret the fulfilment of the isolated use of different information technologies at this level within the company. In general, computerization within the organization is already a completed investment, as it facilitates the performance of many repetitive and administrative tasks. Overall, there are great benefits for computerization, like data storage and activities that are based on information to be performed more efficiently. In some organizations, when using certain systems, devices, machines, there may be a possibility that a digital interface is not available, as a result of which the IT device to be used does not have the ability to build the connection. The companies have the traditional organizational structure at this stage, the efficient operation of departments is ensured, investments and developments are within the remit of management. In the examined tourism sectors the usage of billing programs in all tourism service providers, the access control systems in spas; the online appointment booking opportunities in the museums or the digital order picking devices in restaurants can be described as the characteristics of Computerization. It also includes devices that provide additional information, such as the various wearable devices (e.g. watch), Access Control Systems, all of which are suitable for collecting guest data.

The second level is Connectivity, where the previously mentioned separate and isolated IT elements are replaced by interconnected components. As a result, the interconnection of applications used in the organization adequately reflects the company's core business processes. In tourism, one of the most widely used technical innovation is the Internet (Juil, 2015). With the increasing use of the Internet Protocol (IP), all components are becoming connectable, which is a prerequisite of the Internet of Things (IoT). The consequence is that in business processes, after completing the design activity, the result can be easily transferred to the execution phase. Furthermore, in all cases where the connection is made and the activity produces measurable result, confirmation and feedback are also available. High-volume connections also make it easy to troubleshoot IT assets. Within the company the propensity to accept changes has increased significantly, which is also benefited by the development and innovation implemented in the process. The traditional methods used by project management continue to exist and are applied. There is a structured approach to change tracking, but due to

the lack of agility in the organization, this process is cumbersome, rapid repairs and modifications are not yet effective.

By combining the products and services offered by the organization, the marketing capability can be significantly increased, achieving a substantial number of customers (Brain, 2017). Destination discount cards can also be implemented in the connection. The accommodation providers' own booking and registration systems (including all the personal and payment guest data), as well as accommodation booked with intermediaries (eg. offline and online travel agencies), provide a good example of this level of maturity. In Hungary, the new digital data provision system, named National Tourist Information Center (NTAK), introduced in 2019, has been implemented, as a result of which the traffic and statistical data of all accommodation establishments in the country can be seen in real time (Magyar Turisztikai Ügynökség, 2021).

The use of sensors allows a process to be recorded from start to finish with a large number of data points. With their help, events and conditions can be continuously monitored inside and outside the company, not just in smaller departments or areas. This allows the digital model of processes within the organization to be kept up-to-date, meaning that a digital shadow can be created about the company.

As a result, the current state of the processes within the organization can be viewed even at a given moment, therefore the information needed for management decisions are always available, even retrospectively. This gives access to the Visibility level, which can create full transparency in the organization. However, achieving the digital shadow is a serious challenge. One reason of the problem is that there may not always be only one source of real information. Furthermore, more information depends on other data and events that are also cumbersome to measure and the data collected is often scarce. The collected data is only visible to a certain layer of the organization, as system boundaries prohibit the wider use of data. Comprehensive data recording throughout the company is required to ensure that the operationally relevant data is always available throughout the business.

It becomes necessary to change the way of thinking within the organization. The goal is not to collect the data needed for a particular operation or analysis, but to create an up-to-date, enterprise-wide model that is not necessarily related to individual data analysis. The combination of different data sources and sensors can bring significant benefits. Deploying Visibility is not only a technological task, but also requires changes in the organizational structure and corporate culture. To strengthen collaboration between different areas of the business, there is a need for platforms that can support this communication. Because of this, instead of the traditional operational structure, closer involvement of employees in changing processes is required to make the quick reaction to the needs of the management possible.

Monitoring and measuring can be reached not only with sensors, but with smartphone applications, as well with the help of which several actions can be done by the customers e.g., check-ins, checkouts, room temperature, etc. (Fes, 2018). Moreover, smartphone can become the room key, the menu or the bill, too (Majendie, 2018).

With the Connectivity stage being met, these applications have also been integrated, therefore guest behaviors and actions are monitored. These information (eg. how many people are in an airspace or room) can be particularly important in the occasion of a tourism crisis, such as a coronavirus epidemic, which requires service providers to comply with various restrictive

measures. Loyalty cards made for returning customers can also result in a specific examination of consumer habits, thanks to which individual offers can be made to them. Furthermore, wearable technology is becoming a reality in tourism, which can contribute to the scope of Transparency (Dorsi, 2016).

The previous level involves creating a digital shadow. It enables the organization to understand the reasons of events happening within the organization and to be able to produce knowledge using this interpretation. The digital shadow is an excellent way for identities to be identified and interpreted through an analysis. In the course of the analysis, the connection and aggregation of data ensure the knowledge of the processes that are necessary to support complex and fast decision-making. In this regard, Big Data technologies and applications can be extremely useful for describing mass data that can no longer be processed and analyzed by traditional business analytic processes. Transparency of relevant interactions can be used to monitor the condition of equipment and devices, to track the behavior of guests appearing in areas at specified intervals, to predict their interests and to examine the effectiveness of developments and investments to improve the quality of various services. With the help of the fixed parameters, after the identification of the interdependencies and events between them, they are aggregated into data and events that can indicate the state of the devices, equipment and persons, which can be examined and conclusions can be made about their behavior. With the application of Big Data, the willingness to use data at all levels of the corporate hierarchy plays a key role in decision-making processes. Using agile management techniques, results appear in a short period of time during change processes.

With Big Data processing collected from a large number of travelers can create personalized travelling experience (What is (n. d), 2019). By tracking the behavior of guests in real time, information can be obtained about their movements, preferences, decisions and aspirations. It is possible to get to know the motivation of the visitors, to find out which attractions are popular and which are less so. Tourists leave their real-life fingerprints at destinations and digital fingerprints on social media, tourist portals, at chat bots, etc (Dolgos, 2018). These together and more can contribute to the continuous monitoring of the current activities, behavior and interests of the arriving guests. This this system gives us the opportunity to segment the potential target groups based on real information, which can also facilitate and concretize the marketing communication activities of the service providers.

The next level is the Predictive capacity, which is conditional on the previous level being met. With the help of conclusions drawn from the monitoring and analyzes, the company is able to create several scenarios, many of which can be prepared for contingencies. By projecting the digital shadow into the future, representations of different scenarios can be achieved. Being aware of future possibilities, it is possible to make appropriate management decisions. Actions will continue to be implemented manually, but the reduction of unforeseen events will allow for more robust business operations. The predictive capacity is highly dependent on the basic work done previously, based on which the digital shadow has been properly constructed, therefore combining repetitions of interactions creates forecasts and high-quality recommendations. Avoiding negative opportunities becomes possible, which requires organizational and cultural changes. The lower levels of the corporate hierarchy should also be endowed with decision-making authority, thus ensuring rapid decision-making and implementation. Utilizing the ability of anticipation requires critical thinking and openness.

With the use of Big Data applications, information is obtained from actual tourist actions and not by surveys. Therefore, the collected data are more reliable, detailed and allow the implementation of predictive models to improve the efficiency and quality of customer services (Kraus, 2018). As a result, the services already developed can be adjusted to the future expectations and needs of the guests, both in terms of content and quality. In addition, new recommendations may be developed that will allow the organization to further expand its offerings. In the tourism industry based on previous experience and customer profiles, new accommodation package offers and new spa entry types can be developed. A new approach can be introduced in the price differentiation, based on which, for example, the structure of museum admission discounts can be better tailored. Thanks to this predictive capability, planning in advance the need and appropriate allocation of labor force (e.g. number of animators in the spas) for the different periods (in terms of weekly and annual seasonality); determining the amount of raw materials needed (e.g. in restaurants) or the availability of leisure services (e.g. massage staff in the hotel). The forecast can also provide support for the scheduling of various preservation works or renovations; and expansions, or exchange of unpopular attractions and services.

With predictive capability, automated action and automated decision making become available. Continuous adaptation allows certain decisions to be delegated to IT systems, therefore the company is able to adapt quickly to the changing business environment. The degree of Adaptability is also determined by the complexity of the decisions and the cost-benefit ratio. In some cases, it is sufficient to automate certain processes, therefore the autonomous execution of repeatable operations must be implemented. At the same time, a thorough examination of approvals is required for risk management involving customers and suppliers. This includes changing scheduled orders if an event occurs that requires changes in the default method. Adaptability is achieved when the digital shadow enables the company to make the best possible decisions in the shortest possible time and the actions can be implemented automatically. Requirements for the company include dynamic collaboration across the value network, therefore existing skills and core competencies are always updated and changes can be made as needed. An organic organization is created through resilient communities and agile project management.

The interpretation of adaptability should not be limited to the operation of an organization or company, but should also be interpreted even in whole destination communities. Cooperation behavior between tourism destination communities and stakeholders plays a central role and results in a significant improvement in service quality and sustainable planning and development (Beritelli, 2011). In this way, the potential and opportunities can be truly realized, as the best quality and service can be provided through rapid and relevant responses, changes and activities to varying needs and other influencing factors. The consequences of external events such as weather and emergencies can also be addressed in a way that guarantees appropriate treatment. In addition, appropriate response steps can be taken to events in the supply chain, creating a fully coherent organic collaboration. In addition to responding to external environmental factors, automatic planning and organization of service providers' resources can also take place (e.g. reorganization of workforce between departments), which can lead to a significant increase in capacity utilization and thus a reduction in costs.

4. Conclusions

There are several aspects to consider before the path to Tourism 4.0 can be commenced. The current state of the organization and the goal to be achieved must be assessed, whereupon the development recommendations and suggestions are formulated in accordance with the characteristics of the current state of the organization. The areas to be developed differ between organizations due to their different capacities, abilities and range of services. After defining the desired goal, in addition to the definition of the conditions necessary for achievement, development and implementation, organizations must take the destination logic into account. In tourism, the information sharing between stakeholders is characterized by a close mutual collaboration, as significant efficiencies in improving the quality of services can be achieved if mutually reinforcing and complementary services are presented together. This can increase the number of guests arriving to the destination.

Feedback and guest satisfaction factors from collaboration and transparency, as well as real-life and digital fingerprinting allow actors in tourism to create guest-specific recommendations that can significantly increase the quality of service and turnover of the destination. The Maturity model helps to implement this level of development by providing specific guidelines for the goals to be achieved. Furthermore, multiple organizations with similar stages in maturity can collaborate with each other to achieve higher levels of efficiency and satisfaction.

References

- Ajagunna, I.; Pinnock, F.H.A.; Johnson, E.S. (2020): The Fourth Industrial Revolution What are the realities for Maritime and tourism-dependent countries? *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(1) 98-103. p. <https://doi.org/10.1108/WHATT-11-2019-0071>
- Ali, I.; Arslan, A.; Khan, Z.; Tarba, S. Y. (2021): The Role of Industry 4.0 Technologies in Mitigating Supply Chain Disruption: Empirical Evidence From the Australian Food Processing Industry. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1–11. p. <https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3088518>
- Arctur (2018): Tourism 4.0. Available at: https://www.arctur.si/news/2018051409162882/tourism_40/
- Armoo, A.K., Franklyn-Green, L.G., Braham, A.J. (2020): The fourth industrial revolution: a game-changer for the tourism and maritime industries. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(1) 13-23. p. <https://doi.org/10.1108/WHATT-10-2019-0063>
- Automation, R. (2014): The connected enterprise maturity model. *Rockwell Automation*, 12, 1–12. p.
- Balasubramanian, K.; Ragavan, N. A. (2019): What are the key challenges faced by the Malaysian hospitality and tourism industry in the context of industrial revolution 4.0?. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 11(2) 194-203. p. DOI 10.1108/WHATT-11-2018-0079
- Beritelli, P. (2011): Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 607–629. p. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.11.015333>

- Bilotta, E.; Bertacchini, F.; Gabriele, L.; Giglio, S.; Salvatore Pantano, S.; Romita, T. (2021): Industry 4.0 technologies in tourism education: Nurturing students to think with technology, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. 29(100275)
- Brain, L. (2017): Tourism technology changed the way we travel. *Tourism Review*, 31 Jul 2017. Available at: <https://www.tourismreview.com/tourism-technology-is-essential-for-any-travel-companynews5505> (20. 1. 2019)
- Buder, M. (2020): Mobility 4.0 in Tourism - Developments, Effects and Challenges from a Destination Perspective, *Zeitschrift Fur Tourismuswissenschaft*. 12(1) 38-56 p.
- Čater, T., Čater, B., Černe, M., Koman, M., & Redek, T. (2021). Industry 4.0 technologies usage: motives and enablers. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 32(9), 323–345. p. <https://doi.org/10.1108/JMTM-01-2021-0026>
- de Araujo, T.M.O, de Farias, M.F., Ferreira, L.V.F (2020): A Study on the Business Management Model with emphasis on Tourism 4.0. *Turismo-Estudos e Praticas*, 9(2)
- Dolgos, G. (2018): Tourism industry benefit greatly from big data, *Tourism Review*. 26 Feb 2017. Available at: <https://www.tourismreview.com/tourism-industry-relies-more-on-the-big-data-news10492> (20. 1. 2019)
- Dorsi, S. (2016): Travel industry – wearables don't offer much. *TourismReview*, 4 Jan 2016. Available at: <https://www.tourismreview.com/hotel-of-the-future-would-include-lots-of-technologynews10616> (20. 4. 2019)
- Duy, N.T.; Mondal, S.R.; Van, N.T.T.; Dzung, P.T.; Minh, D.X.H.; Das, S. (2020): A Study on the Role of Web 4.0 and 5.0 in the Sustainable Tourism Ecosystem of Ho Chi Minh City, Vietnam, *Sustainability*, 12(17, 7140) 1-18. p.; <https://doi.org/10.3390/su12177140>
- Fatorachian, H.; Kazemi, H. (2021): Impact of Industry 4.0 on supply chain performance, *Production Planning & Control*. 32(1), 63–81. p. <https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1712487>
- Fes, N. (2018): Hotel 4.0 – What the hotel of the future looks like, *Tourism Review*. 4 Jun 2017. Available at: <https://www.tourismreview.com/hotel-of-the-future-would-include-lots-of-technologynews10616> (5. 3. 2019)
- Ghadge, A.; Er Kara, M.; Moradlou, H.; Goswami, M. (2020): The impact of Industry 4.0 implementation on supply chains, *Journal of Manufacturing Technology Management*. 31(4), p. 669–686. <https://doi.org/10.1108/JMTM-10-2019-0368>
- Gottge, S.; Menzel, T.; Forslund, H. (2020): Industry 4.0 technologies in the purchasing process, *Industrial Management and Data Systems*. 120(4), 730–748. <https://doi.org/10.1108/IMDS-05-2019-0304>
- Gunes, V.; Peter, S.; Givargis, T.; Vahid, F. (2014): A Survey on Concepts, Applications, and Challenges in Cyber-Physical Systems, *KSII Transactions on Internet and Information Systems*. 8., 4242–4268. p. <https://doi.org/10.3837/tiis.2014.12.001>
- Hamidi, S. R.; Aziz, A. A.; Shuhidan, S. M.; Aziz, A. A.; Mokhsin, M. (2018): SMEs maturity model assessment of IR4. 0 digital transformation, *International Conference on Kansei Engineering & Emotion Research*. 721–732. p.
- Hermann, M.; Pentek, T.; Otto, B. (2016): Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios, 2016 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS). 3928–3937. p. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.488>
- Ivanov, S. H.; Webster, C. (2017): Designing robot-friendly hospitality facilities. October. In *Proceedings of the scientific conference “Tourism. Innovations. Strategies.” Bulgaria: Bourgas*. October 2017, 74-81. p.
- Ivanov, S. (2020): The impact of automation on tourism and hospitality jobs, *Information Technology & Tourism*. 22. p. 205–215. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00175-1>

- Juul, M. (2015): Tourism and the European Union, Recent trends and policy developments. EPRS European Parliamentary Research Service In-Depth Analysis Report, 1–25. p.
- Kohlegger, M.; Maier, R.; Thalmann, S. (2009): Understanding maturity models, Results of a structured content analysis. na.
- Korze, S. Z. (2019): From Industry 4.0 to Tourism 4.0. *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 12(3) 29-52 p.
- Kraus, N. (2018): The big data revolution in tourism, *TourismReview*. 18 Sep 2017. Available at: <https://www.tourism-review.com/big-datatechnology-used-in-the-tourism-sector-news10293> (20. 4. 2019)
- Lasi, H.; Fettke, P.; Kemper, H.-G.; Feld, T.; Hoffmann, M. (2014): Industry 4.0., *Business & Information Systems Engineering*. 6(4), 239–242. p. <https://doi.org/10.1007/s12599-014-0334-4>
- Li, L. (2018): China’s manufacturing locus in 2025: With a comparison of “Made-in-China 2025” and “Industry 4.0.”, *Technological Forecasting and Social Change*. 135, 66–74. p. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.05.028>
- Lulcheva, I.; Komitov, G. (2020): Innovative methodology for application for industry 4.0 in tourism sector, *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 20(2)
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2021): Nemzeti Turisztikai Adatszolgáltató Központ <https://info.ntak.hu/adatszolgaltatas>
- Majendie, A. (2018): Chinese tourist are taking over the earth, one selfie at a time, *Bloomberg*, 11 Feb 2018. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/features/2018-02-11/chinesetourists-are-taking-over-the-earth-one-selfie-at-a-time> (20. 4. 2019)
- O’Donovan, P., Bruton, K.; O’Sullivan, D. T. J. (2016): IAMM: A maturity model for measuring industrial analytics capabilities in large-scale manufacturing facilities, *International Journal of Prognostics and Health Management*. 7.
- Peceny, S. U.; Urbančič, J.; Mokorel, S.; Kuralt, V.; Ilijaš, T. (2019): Tourism 4.0: Challenges in Marketing a Paradigm Shift, *Consumer Behaviour and Marketing*. March 2019. Available at: <https://www.intechopen.com/online-first/tourism-4-0-challenges-inmarketing-a-paradigm-shift>
- Pencarelli, T. (2019): The digital revolution in the travel and tourism industry, *Information Technology & Tourism*. 22. p. 455–476. <https://doi.org/10.1007/s40558-019-00160-3>
- Schrauf, S. (2016): Price Waterhouse Coopers: The Industry 4.0/Digital Operations Self Assessment, *Recuperado Em*. 4.
- Rübmann, M.; Lorenz, M.; Gerbert, P.; Waldner, M.; Justus, J.; Engel, P. (2015): Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries, *Boston Consulting Group*. 9(1), 54–89. p.
- Schuh, G.; Anderl, R.; Gausemeier, J.; ten Hompel, M.; Wahlster, W. (2017): *Industrie 4.0 maturity index. Managing the Digital Transformation of Companies*. Munich: Herbert Utz.
- Schumacher, A.; Erol, S.; Sihni, W. (2016): A Maturity Model for Assessing Industry 4.0 Readiness and Maturity of Manufacturing Enterprises, *Procedia CIRP*, 52, 161–166. p. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.procir.2016.07.040>
- Sedarati, P.; Santos, S.; Pintassilgo, P. (2019): System dynamics in tourism planning and development, *Tourism Planning & Development*. 16(3) 256–280. p.
- Shabani, N.; Munir, A.; Hassan, A. (2019): E-Marketing via augmented reality: A case study in the tourism and hospitality industry, *IEEE Potentials*. 38(1), 43–47. p.

- Simpson, J. A.; Weiner, E. S. C.; Proffitt, M. (1997): Oxford English dictionary additions series (Vol. 3). Oxford University Press.
- What is (n. d.): What is Tourism 4.0. Available at: <https://www.tourism4-0.org/> (30. 5. 2019).
- Stankov, U.; Gretzel, U. (2020): Tourism 4.0 technologies and tourist experiences: a human-centered design perspective, *Information Technology & Tourism*. 22. 477–488. p.<https://doi.org/10.1007/s40558-020-00186-y>
- Van, H.T.; Hieu, V.M. (2020): Travel Branding in Tourism 4.0: Case Study Vietnam Travel, *Journal of Asian and African Studies*. 55(6). 896-909. p.
- Van Doorn, J.; Mende, M.; Noble, S. M.; Hulland, J.; Ostrom, A. L.; Grewal, D. (2017): Domo arigato Mr. Roboto: Emergence of automated social presence in organizational frontlines and customers' service experiences, *Journal of Service Research*. 20(1) 43–58. p.
- Wong, B.K.M.; Hazley, S.A.S. (2021): The future of health tourism in the industrial revolution 4.0 era, *Journal of Tourism Futures*. 7(2) 267-272. p.3 <https://doi.org/10.1108/JTF-01-2020-0006>
- Żukowska, M.; Szawluk, J.; Mańko, M.; Wodzyńska, A.; Panfiluk, E. (2019): Tourism 4.0 – Development trends of the hotel industry, In: International Student Conference “Industry 4.0: Human vs. Technology”. Faculty of Engineering Management Białystok University of Technology, Białystok, Poland, June 6-7. DOI: 10.24427/isc-iht-2019-13

What's next? Guidance of different organizations for the aviation industry for the recovery from COVID-19 pandemic

Ildikó Ernszt PhD¹ – Zsuzsanna Marton²

¹ associate professor, ² research fellow assistant, University of Pannonia Nagykanizsa - University Center for Circular Economy, 18 Zrínyi M. Street, H-8000, Nagykanizsa
e-mail address: ernszt.ildiko@uni-pen.hu, marton.zsuzsanna@uni-pen.hu

Abstract

The COVID-19 pandemic had serious consequences on the whole aviation industry. International Civil Aviation Organisation established the ICAO Council's Aviation Recovery Task Force with the aim to give practical guidance to the stakeholders of the industry to restart the sector (www.icao.int). The Task Force formulated ten principles to help the relaunch and the recovery of the aviation sector from the crisis. The report containing this serves as a model for the whole industry.

In addition to the ICAO recommendations, the study also describes the measures proposed by IATA (International Air Transport Association) and EUROCONTROL on this field.

1. Introduction and literature review

Maintaining aviation links is essential for both economic survival and job retention in the aviation sector and related industries such as tourism (Zhang – Graham, 2020). The COVID 19 epidemic has caused a serious crisis in the aviation industry that has not been experienced since World War II. Even before that, the industry had to face downturns, but these were not as serious as the current crisis. Previous crises have led to smaller setbacks, both in time and in geographical scope.

Compared to 2019, the 2020 data show a 50% reduction in the number of seats provided by airlines and 2.699 million fewer passengers. International passenger traffic declined more than domestic traffic for obvious reasons (Figure 1) (ICAO, 2021a).

Table 1: The global downturn in international aviation compared to 2019

	GLOBAL CHANGE COMPARED TO THE DATA OF 2019 (preliminary estimates)
Seats offered by airlines	-50%
Number of air passengers	-60% (-2,699 million)
Number of seats (international flights)	-66%
Number of seats (domestic flights)	-38%
Number of air passengers (domestic flights)	-74% (-1,376 million)
Number of air passengers (international flights)	-50% (-1,323 million)

Source: ICAO, 2021a

According to ICAO data from February 2021, there was a 51% drop in capacity in terms of its economic impact by 2020 (so many fewer seats), while the number of passengers fell by more than 2.89 billion. Airlines lost a total of \$ 391 billion in revenue this year (ICAO, 2021b).

The recovery for the industry will be a hard journey. A number of trends are expected to slow the recovery of the aviation industry. On the one hand, a significant proportion of passengers refuse to fly until they feel completely safe. On the other hand, it is likely that some business trips will also be missed due to the recent demonstration that face-to-face meetings are an excellent substitute for online methods (Czerny et al., 2021).

2. Materials and methods

In the article the steps of the aviation industry are examined, which had the aim, that the industry survives and regenerates from the pandemic caused crisis situation.

The relating literature was studied, furthermore, the webpages of the international organizations and the international civil organizations were explored.

3. Presentation of the empirical research results

3.1. Steps taken by some players in the aviation industry in relation to the COVID 19 situation

Several actors have a very important role to play in managing the crisis, restarting and regenerating aviation. (see Table 2) The primary task of international organizations and international non-governmental organizations is to provide the guidance and support necessary for the future start-up and construction of the industry; and coordinate the actions of the different players.

Table 2: Crisis management methods of some actors in the aviation industry

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS, INTERNATIONAL CIVIL ORGANIZATIONS (e.g. IATA, ICAO, EUROCONTROL, EASA)	standards for health security guidelines aid coordination suggestions
STATES, STATE ORGANS	relief of subsidies, loans and obligations for airlines in exchange for certain conditions for certain actors in the economy standards for health security
AIRLINES	cost reduction, redundancies preservation of status quo innovative crisis management temporary termination of the activity https://airlines.iata.org/news/how-airlines-are-managing-pandemic-related-workforce-reductions

Source: own ed. based on Albers - Rundshagen, 2020

The aviation industry is considered to be a strategic sector very closely linked to economic development by most states (Zhang – Graham, 2020). As a result, many states have provided helping hands, aid, loans to national airlines. The Italian government has nationalized Alitalia, while the Hong Kong government has given Cathay Pacific a major stake. Norway, Sweden and Denmark have provided loan guarantees to SAS and Norwegian Air, and the US government has provided a \$ 25 billion rescue package to airlines (Czerny et al., 2021).

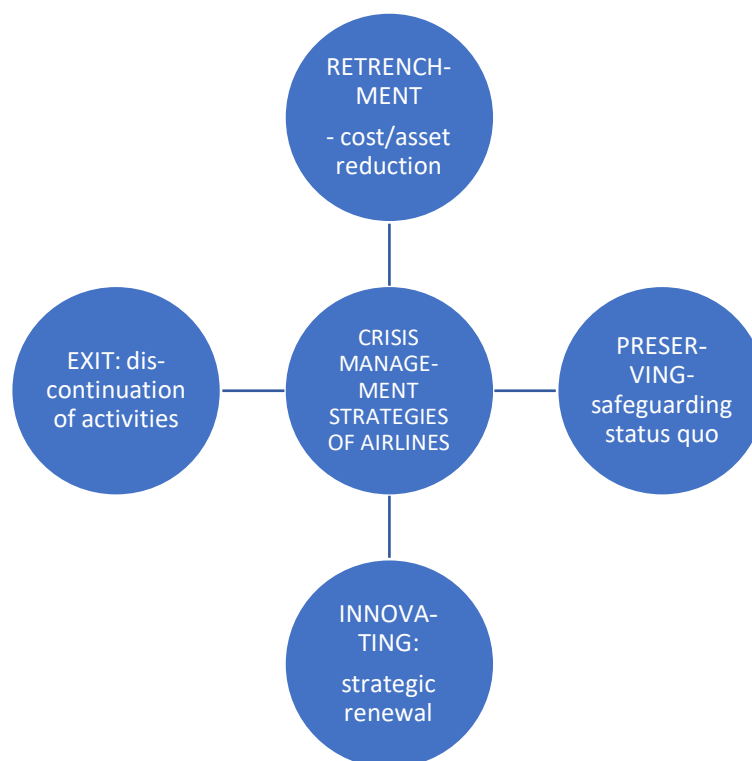
Subsidies and government decisions can have several effects on the market: subsidies to domestic airlines fundamentally determine connections, as countries that cannot afford government subsidies are likely to lose some of their connections. Furthermore, the market share of national airlines is likely to be even higher (Abate et al., 2020).

Gössling (2020) draws attention to the need to reinterpret the role of aviation: the extremely high traffic that has taken place so far is unsustainable in this form; airlines need to be more economically stable and resilient, and more environmentally friendly. There is a need to rethink the need for such large volumes of aviation. The vulnerabilities and risks of the industry need to be considered in order to increase future resilience. (Gössling, 2020)

3.2. Airlines' responses to the COVID-19 epidemic

Each airline responded differently to the crisis caused by the epidemic: Albers and Rundshagen (2020) identified several crisis management strategies which were applied at a different rate by the airlines. (see Table 3)

Figure 1: Basis crisis management strategies of different airlines during COVID-19 pandemic

Source: Albers – Rundshagen, 2020

3.3. The steps of different organizations

3.3.1. ICAO

The United Nations specialized agency, ICAO (International Civil Aviation Organization), has set up the ICAO Council Aviation Recovery Taskforce, which aims to make practical recommendations to countries and industry players to help the industry recover from the crisis. To reach this end, it has issued guidelines to national aviation authorities on the COVID-19 epidemic (ICAO CART Report: Flightplan for Restart and Recovery). It set out ten principles to contribute to "a safe, sustainable relaunch and recovery of the aviation sector". (ICAO, 2020a).

Table 3: Ten principles of the ICAO Council Aviation Recovery Taskforce

<ol style="list-style-type: none"> 1. Protect people through uniform but flexible rules 2. Working together, solidarity as part of an aviation community 3. Providing basic connections 4. Active management of various (public health) security risks 5. Aviation public health measures shall be consistent with aviation safety systems 6. Strengthening public confidence in aviation 7. Restarting must be distinguished from recovery 8. Providing financial support to the aviation industry 9. Ensuring sustainability 10. Gain experience later to increase resilience

Source: ICAO, 2020a

Above all, it must be taken into consideration that "the global aviation system is a network and measures are as strong as the weakest link." (ICAO, 2020b). Nor should it be forgotten that "the COVID-19 pandemic is not only a health crisis, but also an economic, social and humanitarian crisis", which brings with it, but also requires, a drastic transformation of the industry (ICAO, 2020c).

One of the most important basic requirements will be to establish safety security, especially with regard to health safety. This is also vital in order to strengthen people's confidence in flying again. This requires rules that are uniform, harmonized, and above all, do not sacrifice the health of travellers for economic interests. However, they must also be proportionate and not constitute unnecessary, meaningless restrictions. (ICAO, 2020b).

Open, continuous communication between all stakeholders in the aviation industry, especially with regard to safety, is also essential, including, of course, the traveling public. Honest, correct communication is also essential because it will, on the one hand, fundamentally help to restore passengers' confidence in aviation and, on the other hand, make it clear how they themselves can contribute to the establishment of health safety in aviation (ICAO, 2020d).

In addition to health safety, further active surveillance of security related to illegal activities cannot be neglected, either. The problem of unruly passengers is increasing, as special measures due to the epidemic situation and the tension accumulated due to the heightened state of mind encourage some passengers to take aggressive actions during the flight. (ICAO, 2020b).

ICAO encourages States to support the aviation industry by all possible means, stressing that it is an industry of strategic importance. The support can be wide-ranging: easing the legal framework, providing loans, financial support.

The international organization emphasizes that basic connections must continue to be provided and that a more active implementation of sustainability measures is a fundamental expectation for the future. (ICAO, 2020b). The review of various security-related policies and global standards should be overseen by ICAO thus providing assistance and support to states (ICAO, 2020d).

It also highlights for the future that in order to increase the industry's resilience to future crises, it is important to think today about the lessons of the current epidemic. (ICAO, 2020b). Among these, the organization mentions the need for a systematic approach to risk management in the future, which includes using modern technologies and analyzing their effectiveness. One of the key lessons, then, is that we need to be prepared for any possible crisis to make the whole industry more stable. (ICAO, 2020c).

3.3.2. IATA

The International Air Transport Association (IATA) is a professional organization representing 290 airlines worldwide, representing about 82% of total world air traffic. (IATA, 2021.) It supports the content of the ICAO document on relaunching and rebuilding the industry, as well as the WHO provisions, in line with which it has developed its own proposals to support them. IATA, together with the Airports Council International, has issued a basic document on restarting and operation of the aviation industry. One of the principles is that every step should be preceded by a risk analysis and that health safety should be given the highest priority: the primary goal is to prevent the transmission of the infection. Cooperation between industry representatives is essential, the steps required must be proportionate and should last only as long as they are absolutely necessary. They also emphasize that the responsibilities and roles of individual actors - in particular of states - must be respected. Safety standards are set for the entire journey time of air passengers (IATA - Airports Council International, 2020).

IATA has also issued proposals for ground handling as well, covering certain issues related to risk management, health safety, operation in order to restart safely. (Figure 2) Due to the epidemic situation, each airline must have a special health safety team made up of the heads of the different departments. Its task is strategy, communication and coordination related to the epidemic situation. In addition, it imposes a number of ongoing obligations on airlines in this area, including compliance with, monitoring, procurement of protective equipment or even dealing with downtime or restart problems. (IATA, 2020a)

The risk analysis should be carried out in three areas: at the airport, in terms of operations, and in terms of staff. It must cover both business and technical safety and security against illegal activities; and currently playing a prominent role in all-encompassing health safety. Emphasis should also be placed on the continuous review of various processes and procedures. Hiring the right number of qualified staff is a key factor in relaunching the industry (IATA, 2020a).

During the epidemic, airlines laid off or retired many of their employees, alleviating their financial difficulties. Pilots have suffered the same fate, but according to some predictions, airlines will soon face a burning shortage of pilots: the number needed in the post-epidemic period is estimated at 600,000 in the future. The problem existed even before the epidemic, the pandemic only masked it temporarily. (Muñoz, 2021). The situation is further exacerbated by the increased stress experienced by employees during the epidemic, which poses a safety risk in connection with the restart (Flight Safety Foundation, 2020).

Figure 2: IATA recommendations for ground handling in connection with the epidemic

Source: own ed. based on IATA, 2020a

In order to reopen and revive, IATA has made the following recommendations to each state: vaccination, the general recognition of each vaccine, and the issuance of vaccination certificates. In addition to the above, the IATA travel card, COVID-19 testing (IATA 2021b), can also play an important role (IATA, 2021b).

IATA will continue to place a special emphasis on achieving sustainability: by 2050, it wants to achieve a 50% reduction in CO₂ emissions in the aviation industry compared to 2005.

IATA and the UNWTO (United Nations World Tourism Organization) have signed a cooperation agreement. On the one hand, their common goal is to regain the trust of travellers as soon as possible and to put sustainability at the heart of future recovery and growth (UNWTO, 2020, Töre, 2020).

3.4.EUROCONTROL

EUROCONTROL is an organization of 42 European countries that aims to support European aviation by creating a bridge between civil and military aviation stakeholders. (EUROCONTROL, 2021a).

EUROCONTROL has also developed three scenarios to predict, when European aviation will regenerate. According to the most optimistic five-year forecasts, by 2024, the level of European aviation will reach the level of 2019. According to a less positive version, by 2024 the turnover rate will reach only 72% of the year considered as the base year 2019, According to a third variation, we can only see such numbers in 2029 as in 2019. Which scenario becomes a reality, will be determined, how quickly travellers' confidence in aviation will be restored (EUROCONTROL, 2021b).

The European aviation sector issued its proposals for the revitalization of European aviation in November 2020, in which not only the aviation industry but also the tourism industry was involved. (Aviation Round Table Report on the Recovery of European Aviation, 2020).

4. Conclusions

All international organizations agree that a global crisis in a global industry cannot be resolved otherwise than through cooperation. This requires the cooperation of all stakeholders in the industry as a whole.

There is also a consensus that the crisis could be an opportunity - that is, that aviation should be renewed and that the processes that have already begun must be revived. In the future, development can only take place in a sustainable way, and modern technology is becoming more and more intensive in aviation. There is a strong emphasis on technologies that support health safety: non-contact technologies, biometric identification - which help to operate with as few human contacts as possible.

There is no agreement on when the industry will regenerate, as it is influenced by factors that are not yet foreseeable, so the scenarios remain only predictions for the time being.

References

- Abate, M.; Christidis, P.; Purwanto, A. J. (2020): Government support to airlines in the aftermath of the COVID-19 pandemic. *Journal Of Air Transport Management*, Vol. 89, 1-15. p.
- Albers, S.; Rundshagen, V. (2020): European airlines' strategic responses to the COVID-19 pandemic (January-May, 2020). *Journal of Air Transport Management*, Vol. 87, 1-7. p.
- Aviation Round Table Report on the Recovery of European Aviation (2020): <https://www.aci-europe.org/downloads/resources/Aviation%20Round%20Table%20DECLARATION%20FINAL%2016.11.2020.pdf> (download: 29. 03. 2021)
- Czerny, A. I.; Fu, X. W.; Lei, Z.; Oum, T. H. (2020): Post pandemic aviation market recovery: Experience and lessons from China. *Journal of Air Transport Management*. Vol. 90, 1-10. p.
- EUROCONTROL (2021a): About us, <https://www.eurocontrol.int/about-us> (download 29. 03. 2021)
- EUROCONTROL (2021b): Covid19 Impact on European Air Traffic, <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-01/covid19-eurocontrol-comprehensive-air-traffic-assessment-14012021-.pdf> (download: 15. 01. 2021)
- Flight Safety Foundation (2020): COVID-19 safety punchlist – Safety aspects of continued operations, <https://flightsafety.org/wp-content/uploads/2020/03/2020-Pandemic-punch-list-continuedops-hf-rev1.pdf> (download: 29. 03. 2021)
- Gössling, S. (2020): Risks, resilience, and pathways to sustainable aviation: A COVID-19 perspective. *Journal of Air Transport Management*, Vol. 89, 1-4. p.
- IATA (2020a): Guidance for ground handling return to service Ed.1, 08 May, 2020. https://www.iata.org/contentassets/094560b4bd9844fda520e9058a0fbe2e/ground_handling_return_to_service.pdf (download: 26. 03. 2021)
- IATA (2021a): About us. <https://www.iata.org/en/about/> (download: 26. 03. 2021)
- IATA (2021b): Reopening Borders Documents, <https://www.iata.org/en/programs/covid-19-resources-guidelines/reopening-borders-documents/> (download: 10. 02. 2021)
- IATA – Airports Council International (2020): Safely Restarting Aviation –ACI and IATA Joint Approach Safely Restarting Aviation ACI and IATA Joint Approach, <https://www.iata.org/contentassets/5c8786230ff34e2da406c72a52030e95/safely-restart-aviation-joint-aci-iata-approach.pdf> (download: 29. 03. 2021)

- ICAO (2020a): CART (Council Aviation Recovery Task Force) Report – Executive Summary, <https://www.icao.int/covid/cart/Pages/CART-Report---Executive-Summary.aspx> (download: 2021. 01. 07.)
- ICAO (2020b): Flightplan for Restart and Recovery, <https://www.icao.int/covid/cart/Pages/CART-Report---Flightplan-for-Restart-and-Recovery.aspx> (download: 04. 03. 2021)
- ICAO (2020c): Way forward, <https://www.icao.int/covid/cart/Pages/Way-Forward.aspx> (download: 24. 03. 2021)
- ICAO (2020d): CART Report - Building Resilience, <https://www.icao.int/covid/cart/Pages/CART-Report---Building-Resistance.aspx> (download: 24. 03. 2021)
- ICAO (2021a): Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation: Economic Impact Analysis, https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf (download: 24. 03. 2021)
- ICAO (2021b): Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation, <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx> (download: 24. 03. 2021)
- Muñoz, R. (2021): Airlines Will Still Face Pilot Shortage Problem Even After Pandemic Downsizings, https://skift.com/2021/02/01/airlines-will-still-face-pilot-shortage-problem-even-after-pandemic-downsizings/?utm_campaign=Daily%20Newsletter&utm_medium=email&_hsmi=108914387&_hsenc=p2ANqtz-_t1kAn7Uq--G3gFpMhYaLvUSPZkEvH6FtMMBgyjvJ-ff6fdn88YdyX-BIOYuL5Y9ywduzINffs83bEYlhUEOaypC-U67c0omrhviHDaCx1WZKnQgw&utm_content=108914387&utm_source=hs_email (download: 01. 03. 2021)
- Töre, Ö. (2020): UNWTO and IATA to Focus on Enhancing Consumer Confidence in Air Travel, <https://ftnnews.com/aviation/40435-unwto-and-iata-to-focus-on-enhancing-consumer-confidence-in-air-travel> (download: 29. 03. 2021)
- UNWTO (2020): UNWTO and IATA Sign Agreement to Restore Confidence in International Aviation, <https://www.unwto.org/news/unwto-and-iata-sign-agreement-to-restore-confidence-in-international-aviation> (download: 29. 03. 2021)
- Zhang, F., Graham, D., (2020): Air transport and economic growth: a review of the impact mechanism and causal relationships. *Transport Rev.* 40 (4), 506–528. p. <https://doi.org/10.1080/01441647.2020.1738587>.

VI. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG NEMZETKÖZI
TUDOMÁNYOS KONFERENCIA